SOSIALE OG ØKONOMISKE STUDIER 79

DET NORSKE SKATTESYSTEMET 1992

THE NORWEGIAN TAX SYSTEM 1992

INGER GABRIELSEN

© JEAN-FRANCOIS PODEVIN / THE IMAGE BANK

STATISTISK SENTRALBYRÅ
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS OF NORWAY

SOSIALE OG ØKONOMISKE STUDIER 79

DET NORSKE SKATTESYSTEMET 1992

THE NORWEGIAN TAX SYSTEM 1992

INGER GABRIELSEN

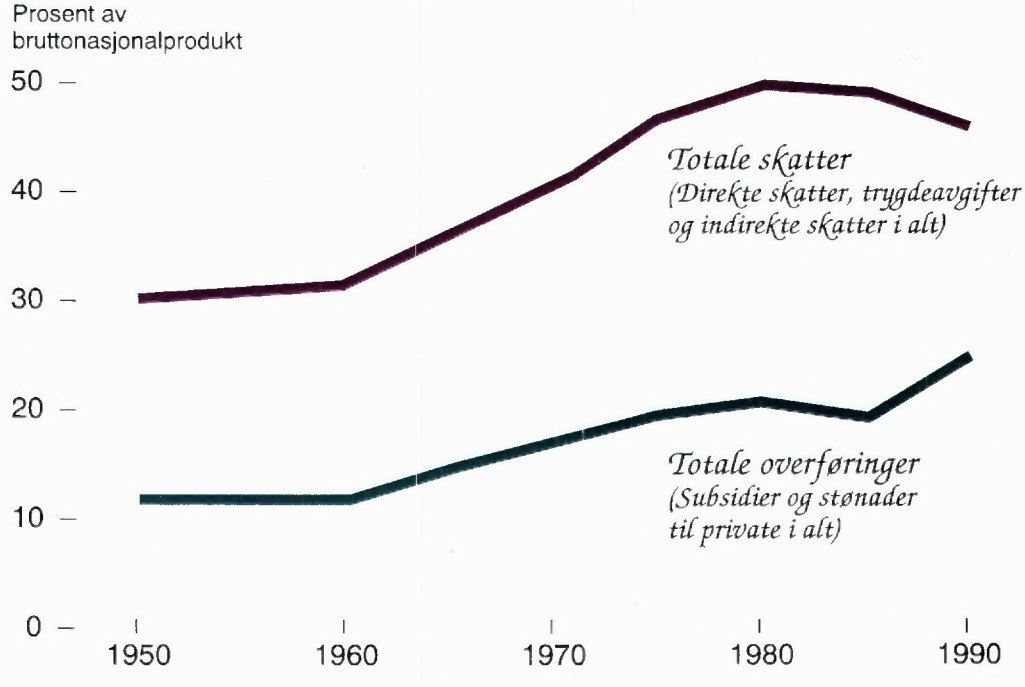

STATISTISK SENTRALBYRÅ
OSLO - KONGSVINGER 1992

ISBN 82-537-3728-9
ISSN 0801-3845

EMNEGRUPPE
51 Offentlig forvaltning

EMNEORD
Avgift
Skatt
Stønad
Subsidier
Trygdepremier

Trykk: Engers Boktrykkeri A/S, Otta

Forord

Den første utgaven av Det norske skattesystemet ble utarbeidet ved det daværende skatteforskningskontoret i Statistisk sentralbyrå (SSB) og publisert i 1958 (SØS nr. 7). I 1968 utga SSB en ajourført utgave av publikasjonen (SØS nr. 20). Deretter fulgte en tredje utgave som ble fordelt på to hefter. Det første heftet kom i 1974 og omhandlet de direkte skattene, dvs. skatter som utlignes på inntekt og formue, mens det andre heftet som ble utgitt i 1977, behandlet indirekte skatter og offentlige trygdeordninger - med hovedvekten på trygdeavgiftene (SØS nr. 24 og nr. 31).

Den foreliggende utgaven av det norske skattesystemet adskiller seg fra de tidligere på flere punkter. Således er siktemålet denne gangen at oversikten ikke først og fremst skal gi et øyeblikksbilde av skattesystemet. Det er derfor lagt vekt på å framstille historikken i sentrale deler av regelverket, dvs. redegjøre for viktige endringer som er gjennomført de siste ti-årene. Videre behandles overføringer til private generelt, såvel direkte stønader som subsidier, og ikke bare stønader fra offentlige trygdeordninger.

Forøvrig er hovedvekten lagt på den rene regelbeskrivelsen. Spørsmål av mer prinsipiell karakter, bl.a. drøfting av inndeling og avgrensning av skattene samt økonomiske og tekniske problemer ved utformingen av et skattesystem og de enkelte skatteordninger, er derimot utelatt i den foreliggende utgaven.

Arbeidet med publikasjonen er utført av rådgiver Inger Gabrielsen. Ann Lisbeth Brathaug har bistått med deler av avsnittet om subsidier. Ellen Borgen og Kjell Hammer har ytet verdifull hjelp ved utarbeiding av tallmaterialet til avsnittene om avgifter og subsidier.

Statistisk sentralbyrå, Oslo, 30. juni 1992

Svein Longva.

Olav Ljones

Preface

The first edition of The Norwegian Tax System was published by the Central Bureau of Statistics' (CBS) in 1958 (Socio-economic Studies (SØS), No. 7). CBS produced an updated version of the publication in 1968 (SØS, No. 20). A third edition was eventually produced, but it was divided into two booklets. The first, published in 1974, dealt with direct taxation, i.e., taxes levied on income and assets, while the second, published in 1977, dealt with indirect taxation and public social insurance schemes - based primarily on social insurance contributions (SØS, Nos. 24 and 31).

This edition of The Norwegian Tax System differs from previous editions on several points. The principal aim of this publication is not to provide an instant survey of the tax system. Emphasis has been placed on presenting background information about central features of the tax-rules, i.e., reporting on significant changes introduced in recent decades. Moreover, the publication is not limited to discussing benefits paid by government social security schemes, it also offers a general discussion about transfers to private individuals, covering direct benefits as well as subsidies.

Apart from that, the main focus is on presenting the regulations. Questions of principle, including discussions of how taxes are divided and limited as well as of the financial and technical problems involved in designing a tax system and individual tax schemes, have not been included in this edition.

Adviser Inger Gabrielsen been in charge of the production of this publication. Ann Lisbeth Brathaug provided assistance with parts of the section that deals with subsidies. Ellen Borgen and Kjell Hammer provided invaluable help in compiling the statistics used in the sections on contributions and subsidies.

Central Bureau of Statistics, Oslo, 30 June 1992

Svein Longva

Olav Ljones

Innhold

Side

1. Oversikt over publikasjonens innhold ... 15
1.1. Innledning ... 15
1.2. Disponeringen av publikasjonen ... 15

2. Utviklingen av skattesystemet og hovedtrekkene i skattereformen av 1992 ... 17
2.1. Historisk oversikt ... 17
2.1.1. Inntekts- og formuesskatter ... 17
2.1.2. Offentlige trygde- og stønadsordninger ... 19
2.1.3. Indirekte skatter ... 20
2.1.4. Subsidier ... 22
2.1.5. Sammenfatning ... 24
2.2. Hovedtrekkene i skattereformen av 1992 ... 24
2.2.1. Formuesskatter ... 25
2.2.2. Inntektsskatter ... 25
2.2.3. Særskilt om aksjegevinster og -tap ... 26
2.2.4. Særskilt om selskapsbeskatningen, herunder aksjeutbytte ... 26
2.2.5. Oppfølging av skattereformen ... 27

3. Oversikt over lover og vedtak om formues- og inntektsskattene ... 28

4. Formuesskatter, personlige skattytere ... 30
4.1. Skattepliktig nettoformue ... 30
4.1.1. Den generelle bestemmelsen ... 30
4.1.2. Realaktiva ... 30
4.1.3. Finansaktiva ... 32
4.1.4. Gjeldsfradrag ... 33
4.2. Beregning av formuesskattene ... 33
4.2.1. Ligningsmåten ... 33
4.2.2. Klasseføringen ... 33
4.2.3. Formuesskatt til staten ... 34
4.2.4. Formuesskatt til kommunene ... 34

5. Inntektsskatter, personlige skattytere ... 35
5.1. Skattepliktig nettoinntekt - fra 1992 alminnelig inntekt ... 35
5.1.1. De generelle bestemmelsene ... 35

Side

5.1.2. Inntekt av næringsvirksomhet ... 37
5.1.2.1. Uttak til privat bruk og vurdering av varelager ... 37
5.1.2.2. Utgifter til representasjon, kurser mv. og bilhold ... 37
5.1.2.3. Lønnskostnader ... 38
5.1.2.4. Avskrivninger og behandling av negativ saldo ... 38
5.1.2.5. Fondsavsetningsordninger ... 41
5.1.2.6. Andre fradragsberettigede utgifter ... 44
5.1.3. Særregler for næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske ... 45
5.1.4. Lønnsinntekt ... 47
5.1.5. Særregler for sjøfolk, idrettsutøvere og kunstnere ... 49
5.1.6. Ytelser fra folketrygden ... 50
5.1.7. Ytelser fra andre pensjons- og forsikringsordninger, herunder egen pensjonsforsikring, livrenter mv. ... 52
5.1.8. Stipend, prisbelønninger, utdeling fra legater, underholdsbidrag og føderåd ... 53
5.1.9. Inntekt av selveierboliger og leiligheter i borettslag ... 54
5.1.10. Renteinntekter, aksjeutbytte mv. og særskilte skattefradragsordninger ... 57
5.1.11. Gevinster ... 59
5.1.12. Særskilt inntektsfradrag i Finnmark og Nord-Troms og for barn av aleneforeldre, foreldrefradrag og enslig forsørgerfradrag, særfradrag for forsørgelse og forsørgerfradrag i skatt ... 63
5.2. Beregning av nettoinntektsskattene ... 65
5.2.1. Ligningsmåten ... 65
5.2.2. Klasseføringen ... 66
5.2.3. Ordinær inntektsskatt til staten ... 66
5.2.4. Fellesskatt til Skattefordelingsfondet ... 67
5.2.5. Inntektsskatt til kommunene og fylkeskommunene ... 67
5.3. Toppskatt til staten ... 68
5.3.1. Grunnlaget for toppskatten ... 68
5.3.2. Beregning av toppskatten ... 69
5.4. Begrensning av de samlede skatter ... 70

6. Inntekts- og formuesskatter, selskaper og institusjoner ... 71
6.1. Ansvarlige selskaper med ubegrenset deltakeransvar ... 72
6.2. Kommandittselskaper ... 73
6.3. Aksjeselskaper og likestilte selskaper ... 74
6.4. Konsernbeskatning ... 75
6.5. Særregler for selskaper som driver petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen ... 76
6.6. Særregler for rederiselskaper mv. ... 78
6.7. Særregler for kraftselskaper ... 78
6.8. Andre selskaper og institusjoner ... 79
6.8.1. Sparebanker, gjensidige forsikringsselskaper, kredittforeninger mv. ... 79
6.8.2. Samvirkeforetak ... 80
6.8.3. Boligselskaper ... 80

7. Betalingsordningene for formues- og inntektsskattene ... 82
7.1. Personlige skattytere ... 82
7.1.1. Forskuddstrekk ... 82
7.1.2. Forskuddsskatt ... 84
7.1.3. Endelig skatteoppgjør ... 84
7.2. Selskaper og institusjoner ... 85
7.3. Særregler for skattytere med inntekt av petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen 86

Side

7.4. Forsinkelsesavgift, tilleggsskatt og morarenter ... 87
7.5. Fordelingen av skattene mellom offentlig sektorer ... 88

8. Skatteplikten til Norge og forholdet til utlandet ... 89
8.1. Hovedbestemmelsene om skatteplikt til Norge ... 89
8.2. Nærmere om innenlandske personers og virksomheters formue og inntekt i utlandet ... 90
8.3. Nærmere om utenlandske personers og virksomheters formue og inntekt i Norge ... 91
8.4. Skatteavtaler ... 91
8.5. Endringer i forbindelse med skattereformen 1992 ... 92

9. Svalbardskatt ... 94

10. Arveavgift ... 97

11. Trygdepremier og trygdeavgifter ... 100
11.1. Avgifter og tilskudd til folketrygden ... 100
11.1.1. Medlemsavgift til folketrygden ... 101
11.1.2. Arbeidsgiveravgift til folketrygden ... 102
11.1.3. Folketrygdavgift for visse grupper trygdede ... 103
11.1.4. Offentlige tilskudd til folketrygden ... 104
11.1.5. Betalingsordningene for avgifter og tilskudd til folketrygden ... 105
11.2. Premier og tilskudd til andre offentlige trygdeordninger ... 106
11.2.1. Statens pensjonskasse ... 106
11.2.2. Pensjonsordningen for apoteketaten ... 107
11.2.3. Pensjonstrygdene for sjøfolk, skogsarbeidere og fiskere ... 107

12. Stønader til private konsumenter ... 110
12.1. Ytelser fra folketrygden ... 110
12.1.1. Oversikt over folketrygdens ytelser ... 110
12.1.2. Alderspensjon ... 111
12.1.3. Uførepensjon ... 113
12.1.4. Etterlattepensjoner ... 114
12.1.5. Sykepenger, fødselspenger, svangerskapspenger og omsorgspenger ved adopsjon ... 115
12.1.6. Dagpenger ved arbeidsledighet ... 117
12.1.7. Overgangsstønad, bidragsforskudd, og attføringspenger ... 118
12.1.8. Kontantytelser til dekning av særskilte utgifter ... 119
12.2. Ytelser fra andre offentlige trygdeordninger ... 120
12.2.1. Ytelser fra Statens pensjonskasse ... 120
12.2.2. Ytelser fra pensjonsordningen for apoteketaten ... 123
12.2.3. Ytelser fra pensjonstrygdene for sjøfolk, skogsarbeidere og fiskere ... 123
12.2.4. Krigspensjoneringsordningene ... 125
12.3. Andre stønader ... 126
12.3.1. Barnetrygden ... 126
12.3.2. Stønad til utdanning ... 128
12.3.3. Stønader fra Husbanken ... 131
12.3.4. Kommunale stønader ... 134

13. Indirekte skatter ... 136
13.1. Merverdiavgiften ... 137
13.1.1. Innledning med historikk ... 137

Side

13.1.2. Gjeldende regler for merverdiavgiften ... 138
13.1.3. Innbetaling av avgiften ... 141
13.2. Investeringsavgiften ... 142
13.2.1. Innledning med historikk ... 142
13.2.2. Gjeldende regler for investeringsavgiften ... 142
13.3. Tollen ... 144
13.4. Varetilknyttede avgifter ... 145
13.4.1. Avgift på sukker og på sjokolade- og sukkervarer ... 145
13.4.2. Avgift på fisk og fiskevarer ... 146
13.4.3. Kraftforavgift ... 146
13.4.4. Omsetningsavgift på vin og brennevin ... 147
13.4.5. Avgift på øl ... 148
13.4.6. Avgift på andre drikkevarer ... 148
13.4.7. Avgift på tobakkvarer ... 149
13.4.8. Avgift på elektrisk kraft ... 149
13.4.9. Engangsavgift på motorvogner mm., avgift ved registrering av motorvogner som er bygd opp her i landet, og avgift ved første gangs registrering av campingtilhengere ... 150
13.4.10. Avgift på bensin ... 151
13.4.11. Kilometeravgift ... 151
13.4.12. Avgift på mineralolje og smøreolje ... 152
13.4.13. Avgift på radio- og fjernsynsmateriell og på opptaksutstyr for lyd og bilde ... 152
13.4.14. Avgift på kosmetiske toalettmidler ... 153
13.4.15. Avgift på andre varer ... 153
13.4.16. Overskudd i Norsk Tipping ... 154
13.4.17. Totaliseringsavgift ... 154
13.4.18. Avgift av tallspillet Lotto og andre lotteriavgifter ... 154
13.5. Ikke-varetilknyttede avgifter ... 155
13.5.1. Skatt og avgift på utvinning av petroleum mv. ... 155
13.5.2. Eiendomsskatt og andre kommunale avgifter ... 156
13.5.3. Dokumentavgift ... 157
13.5.4. Avgifter knyttet til biler mv. ... 158
13.5.5. Andre avgifter ... 159

14. Subsidier ... 161
14.1. Varetilknyttede subsidier ... 161
14.2. Ikke-varetilknyttede subsidier ... 161
14.2.1. Pristilskudd til melk og melkeprodukter ... 161
14.2.2. Korntrygd ... 162
14.2.3. Investeringstilskudd ... 162
14.2.4. Tilskudd over Finansdepartementets fond ... 162
14.2.5. Tilskudd over Prisdirektoratets fond ... 162
14.2.6. Pristilskudd på norsk korn og matmel ... 162
14.2.7. Andre tilskudd over bevilgningsregnskapet ... 162
14.2.8. Tilskudd fra Norsk Tipping A/S ... 163
14.2.9. Tilskudd til Norsk rikskringskastning ... 163
14.2.10. Tollrefusjoner til skipsbyggeriene mv. ... 163
14.2.11. Kommunale subsidier ... 163
14.2.12. Andre subsidier ... 163

Tabellregister

Side

Tabell 1. Direkte skatter 19
Tabell 2. Trygde- og pensjonspremier. Prosent av bruttonasjonalproduktet 20
Tabell 3. Stønader til private konsumenter. Prosent av bruttonasjonalproduktet 20
Tabell 4. Indirekte skatter til staten 22
Tabell 5. Subsidier 23
Tabell 6. Totale skatter og trygdepremier etter forvaltningsorgan 23
Tabell 7. Totale skatter og overføringer. Prosent av bruttonasjonalproduktet 24

Kilder 164

Referanser 171

Utkommet i serien Samfunnsøkonomiske studier (SØS) 172

Contents

Page

1. List of the publication's contents 15
1.1.Introduction 15
1.2. Arrangement of the material 15

2. Evolution of the tax system and the main features of the 1992 tax reform 17
2.1. Historical survey 17
2.1.1. Income and net wealth taxes 17
2.1.2. Public social security and benefit schemes 19
2.1.3. Indirect taxes 20
2.1.4. Subsidies 22
2.1.5. Summary 24
2.2. The main features of the 1992 tax reform 24
2.2.1. Net wealth taxes 25
2.2.2. Income taxes 25
2.2.3. Special information on gains and losses on share 26
2.2.4. Special information on corporate taxation, including dividends on shares 26
2.2.5. Follow-up of the tax reform 27

3. Survey of legislation and resolutions related to net wealth and income taxes 28

4. Net wealth taxes, individual taxpayers 30
4.1. Taxable net assets 30
4.1.1. General regulations 30
4.1.2. Real assets 30
4.1.3. Financial assets 32
4.1.4. Deductions for debts 33
4.2. Calculation of net wealth taxes 33
4.2.1. Method of assessment 33
4.2.1. Tax bracket classification 33
4.2.3. The national tax on net wealth 34
4.2.4. The local tax on net wealth 34

5. Income taxes, individual taxpayers 35
5.1Taxable net income - called ordinary income from 1992 35
5.1.1. The general regulations 35

Page

5.1.2. Income from business activity 37
5.1.2.1. Withdrawals for private use and assessment of inventories 37
5.1.2.2. Expenses in connection with representation, courses, etc. and auto expenses 37
5.1.2.3. Wages and salaries 38
5.1.2.4. Depreciations and treatment of negative balances 38
5.1.2.5. Schemes for allocations to funds 41
5.1.2.6. Other deductible expenses 44
5.1.3. Special rules for business income derived from farming, forestry and fishing 45
5.1.4. Income from wages 47
5.1.5. Special rules for seamen, athletes and artists 49
5.1.6. Transfers from the National Insurance Scheme 50
5.1.7. Transfers from other pension and insurance schemes, including private retirement insurance, annuities, etc. 52
5.1.8. Grants, prizes, legacies, child support a.o. 53
5.1.9. Income from owner-occupied dwelling houses and flats in housing cooperatives 54
5.1.10. Interest income, share dividends etc. and special tax deduction schemes 57
5.1.11. Capital gains 59
5.1.12. Special income allowance in Finnmark and Nord-Troms counties and for children of single parents; parental allowance and single provider allowance, special income deduction for providers and tax deduction for providers 63
5.2. Calculation of net income taxes 65
5.2.1. Method of assessment 65
5.2.2. Tax bracket classification 66
5.2.3. Ordinary national income tax 66
5.2.4. Tax levied on behalf of the Tax Equalisation Fund 67
5.2.5. Local income taxes 67
5.3. National tax on gross personal income 68
5.2.1. Base for tax on gross personal income 68
5.2.2. Calculation of tax on gross personal income 69
5.4. Maximum burden of taxes 70

6. Income and net wealth taxes, companies and institutions 71
6.1. General partnerships with unlimited liability 72
6.2. Limited partnerships 73
6.3. Joint-stock companies and equivalent companies 74
6.4. Corporate taxation 75
6.5. Special rules for companies involved in petroleum activities on the Continental Shelf 76
6.6. Special rules for shipping companies, etc. 78
6.7. Special rules for power companies 78
6.8. Other companies and institutions 79
6.8.1. Savings banks, mutual insurance companies, credit unions, etc. 79
6.8.2. Cooperatives 80
6.8.3. Housing cooperatives 80

7. Payment schemes for net wealth and income taxes 82
7.1. Individual taxpayers 82
7.1.1. Advance tax withholding 82
7.1.2. Withholding tax 84

Page

7.1.3. Final tax assessment 84
7.2. Companies and institutions 85
7.3. Special rules for taxpayers whose income derives from petroleum activities on the Continental Shelf 86
7.4. Late filing charge, penalty tax and interest on arrears 87
7.5. Distribution of taxes among public sectors 88

8. Tax liability in Norway and abroad 89
8.1. Main regulations covering tax liability in Norway 89
8.2. Details on the taxation of Norwegian persons' and companies' foreign wealth and income 90
8.3. Details on the taxation of foreign persons' and companies' wealth and income in Norway 91
8.4. Tax agreements 91
8.5. Changes in connection with the 1992 tax reform 92

9. Taxation on Svalbard (Spitsbergen) 94

10. Inheritance tax 97

11. Social security contributions 100
11.1. Taxes and contributions to the National Insurance Scheme 100
11.1.1. Member's contribution to the National Insurance Scheme 101
11.1.2. Employer's contributions to the National Insurance Scheme 102
11.1.3. Contributions for certain categories 103
11.1.4. Government contributions to the National Insurance Scheme 104
11.1.5. Payment schemes for contributions to the National Insurance Scheme 105
11.2. Contributions to other social security schemes 106
11.2.1. Pension Institution for State employees 106
11.2.2. Pension Institution in the pharmacy sector 107
11.2.3. Pension insurance for seamen, forestry workers and fishermen 107

12. Transfers to households 110
12.1. Transfers from the National Insurance Scheme 110
12.1.1. Survey of National Insurance benefits 110
12.1.2. Old-age pension 111
12.1.3. Disability pension 113
12.1.4. Survivor's pension 114
12.1.5. Daily sickness allowance, maternity allowance, pregnancy grant and adoption allowance 115
12.1.6. Unemployment allowance 117
12.1.7. Transitional allowance, advance on child support payments, and rehabilitation allowance 118
12.1.8. Cash benefits to cover special expenses 119
12.2. Transfers from other public insurance schemes 120
12.2.1. Transfers from the Pension Institution for State employees 120
12.2.2. Transfers from the pharmacy sector's Pension Institution 123
12.2.3. Transfers from the pension schemes for seamen, forestry workers and fishermen 123
12.2.4. War pension schemes 125
12.3. Other transfers 126

Page

12.3.1. Child allowance 126
12.3.2. Educational grants 128
12.3.3. Norwegian State Housing Bank grants 131
12.3.4. Municipal benefits 134

13. Indirect taxes 136
13.1. Value added tax 137
13.1.1. Introduction and historical survey 137
13.1.2. The current rules applying to the VAT 138
13.1.3. Tax payments 141
13.2. Investment levy 142
13.2.1. Introduction and historical survey 142
13.2.2. The current rules applying to the investment levy 142
13.3. Customs duty 144
13.4. Special commodity taxes 145
13.4.1. Excise on sugar, chocolate and sweets 145
13.4.2. Tax on fish and fish products 146
13.4.3. Tax on concentrated feeds 146
13.4.4. Purchases tax on vine and liquour 147
13.4.5. Excise on beer 148
13.4.6. Excise on other beverages 148
13.4.7. Excise on tobacco 149
13.4.8. Tax on the use of electric energy 149
13.4.9. Tax on purchases of motor vehicles etc. 150
13.4.10. Petrol-tax etc. 151
13.4.11. Kilometer-tax 151
13.4.12. Tax on mineral oil etc. 152
13.1.13. Special duty on radio and television sets and recording equipment 152
13.4.14. Tax on cosmetics 153
13.4.15. Tax on other commodities 153
13.4.16. Surplus of Norwegian Pools Limited 154
13.4.17. Excise on race-tracks 154
13.4.18. Excise on Lotto Games and other lotteries 154
13.5. Taxes not levied on commodities 155
13.5.1. Tax on production of crude petroleum etc. 155
13.5.2. Tax on real property and other local government taxes 156
13.5.3. Duties on documents 157
13.5.4. Tax connected to motor vehicles etc. 158
13.5.5. Other indirect taxes 159

14. Subsidies 161
14.1. Subsidies related to commodities 161
14.2. Subsidies not related to commodities 161
14.2.1. Price subsidies on milk and milk products 161
14.2.2. Subsidies for grain growing 162
14.2.3. Investment subsidies 162
14.2.4. Subsidies from the funds of the Ministry of Finance 162
14.2.5. Subsidies from the funds of the Price Control Directorate 162
14.2.6. Price subsidies on Norwegian grain and flour 162
14.2.7. Other contributions by the Central government 162
14.2.8. Contributions by Norwegian Pools Limited 163

Page

14.2.9. Contribution to the Norwegian Broadcasting Corporation 163
14.2.10. Refunds of customs duties to shipyards etc. 163
14.2.11. Subsidies paid by local government 163
14.2.12. Other subsidies 163

Index of tables

Page

Table 1. Direct taxes 19
Table 2. Contributions to social security and pension schemes. Percent of gross domestic product 20
Table 3. Transfers to households. Percentage of gross domestic product 20
Table 4. Indirect taxes. Central government 22
Table 5. Subsidies 23
Table 6. Total taxes and national insurance contributions, by level of government 23
Table 7. Total taxes and transfers. Percentage of gross domestic product 24

Sources 164

References 171

Issued in the series Social Economic Studies (SES) 172

1. Oversikt over publikasjonens innhold

1.1. Innledning

Siktemålet med denne publikasjonen er å gi en oversikt over regelverket for det norske skattesystemet. Skattesystemet er definert som det samlede system av direkte skatter og trygdeavgifter, stønader til private konsumenter samt indirekte skatter og subsidier. Ved avgrensningen av disse begrepene brukes nasjonaregnskapets definisjoner som er:

- Direkte skatter omfatter skatt på formue og inntekt, arveavgift og en del av årsavgiften på biler mv.
- Trygdeavgiftene omfatter medlemmers og arbeidsgiveres andel av avgifter til offentlige trygde- og pensjonsordninger.
- Stønadene består av kontant- og naturalytelser til private konsumenter fra offentlige institusjoner.
- Indirekte skatter består av alminnelig omsetningsavgift/merverdiavgift, særavgifter på driftsmidler, produksjon og omsetning samt toll og eiendomsskatt.
- Subsidier er definert som stønader fra det offentlige til private i deres egenskap av næringsdrivende.

Skattesystemet i denne vide betydningen bygger nødvendigvis på et meget omfattende regelverk, hvor det stadig foretas endringer i ett eller flere av elementene. I stedet for å gi et øyeblikksbilde av systemet har vi derfor - i tillegg til den generelle historiske oversikten i avsnitt 2 - valgt å framstille historikken i regelverket, særlig for de mest sentrale ordningene. Som eksempel kan nevnes at det er redegjort for bestemmelsene om fastsettelse av skattepliktig næringsinntekt både før og etter skattereformen av 1992. Et sentralt hensyn med dette opplegget er at publikasjonen skal gi informasjon som grunnlag for empiriske undersøkelser og andre økonomiske analyser av de enkelte skatte- og stønadsordningene. Dessuten har en ønsket å unngå at innholdet raskt skal bli foreldet. Når det gjelder nærmere opplysninger om skatte-, avgifts- og stønadssatser o.lign. vises til den årlige publikasjonen "Skatter og overføringer til private. Historisk oversikt over satser mv." som utgis av Statistisk sentralbyrå i serien RAPPORTER.

Selv om regelframstillingen er forholdsvis detaljert, er publikasjonens informasjoner ikke på noen måte uttømmende og er følgelig ikke tilstrekkelige til å gi svar på et hvert spørsmål. For delvis å tilgodese slike behov er derfor kildeanvisningene gjort mest mulig dekkende og detaljrike.

1.2. Disponeringen av publikasjonen

Neste hovedavsnitt, avsnitt 2, starter med en kortfattet framstilling av skattesystemets historiske utvikling og en illustrasjon av den finansielle betydningen av de ulike skatte- og stønadsformer. Deretter følger en oversikt over hovedtrekkene i skattereformen av 1992.

De følgende avsnittene, 3, 4 og 5, behandler skatter som utlignes på formue og inntekt for personlige skattytere, herunder toppskatten til staten som er en forholdsvis ny skatteform. Deretter følger avsnitt 6 som omfatter inntekts- og formuesskatter for selskaper og

institusjoner og avsnitt 7 der det redegjøres for betalingsordningene for formues- og inntektsskattene, såvel for personlige skattytere som for selskaper.

Avsnitt 8 tar for seg skatteplikten til Norge og forholdet til utlandet, mens Svalbardskatten og arveavgiften behandles i de to følgende avsnittene.

Det neste avsnittet, avsnitt 11, inntar en sentral plass i publikasjonen ettersom det inneholder en redegjørelse for trygdepremier og trygdeavgifter til folketrygden og en rekke andre offentlige trygdeordninger, herunder statens pensjonskasse og de særskilte pensjonsordningene for sjømenn, skogsarbeidere og fiskere. Også innholdet i det følgende avnsitt 12, stønader til private konsumenter, representerer et meget sentralt element i det norske skattesystemet og derfor også i publikasjonen. I første rekke inneholder avsnittet en oversikt over folketrygdens ytelser.

I de to siste avsittene - 13 og 14 - behandles to hovedelemter i skattesystemet, nemlig henholdsvis de indirekte skattene og subsidiene. Mens de indirekte skattene er ganske inngående behandlet - dette gjelder særlig merverdiavgiften, er subsidiene gitt en forholdsvis summarisk behandling, bl.a. fordi subsidiesystemet består av et meget stort antall enkeltordninger som tildels også er svært kompliserte.

Så langt det har vært mulig er regelverket for de enkelte ordningene ajourført til og med april 1992. Endringer som er foreslått - eventuelt vedtatt - etter den tid, f.eks. i forbindelse med revidert budsjett for 1992, er således i hovedsak ikke innarbeidet.

2. Utviklingen av skattesystemet og hovedtrekkene i skattereformen av 1992

2.1. Historisk oversikt

I denne historiske oversikten tar vi sikte på å følge utviklingen i de norske skatte- og stønadsformene. Parallelt med den verbale framstillingen presenterer vi tabeller med oppgaver over offentlige inntekter og utgifter av ulike skatter og stønader.

2.1.1. Inntekts- og formuesskatter

Like etter 1814 innførte staten land- og kjøpstadsskatten, som til en viss grad kan kalles en inntektsskatt. Den ble utlignet på faste eiendommer i landdistriktene og av inntekt og næring i byene.

Skatten var hva vi kaller en repartisjonsskatt. Det totale skattebeløpet ble fastsatt først og deretter fordelt på distriktene med 4/5 på bygder og 1/5 på byer. Skatteformen var meget omstridt, og det beløp som skulle innkreves, ble gradvis redusert. I 1836 ble skatten helt opphevet. Alminnelig inntektsskatt til staten ble først innført igjen 66 år senere, nemlig i 1892. Formuesskatten kom året etter.

I tiden etter 1814 ble lokale skatter pålagt og innkrevd av embetsmenn og lokale organer under kirke, rettsvesen og den alminnelige siviladministrasjon. Hver enkelt skatt ble stort sett innkrevd for å dekke bestemte formål innen distriktet. Kommunene hadde forholdsvis stor frihet m.h.t. hvilke skatter de ville velge. Vi fikk derfor en rekke skatter som til dels ble utlignet på forskjellig grunnlag. Det viktigste utligningsgrunnlaget var likevel faste eiendommer.

Formannskapsloven av 1837 førte til at de lokale offentlige oppgaver etter hvert ble mer samordnet og skattene utlignet etter mer ensartede prinsipper. Overgangen fra naturalhushold til pengehushold førte videre til at eiendomsskattene gradvis ble erstattet av inntekts- og formuesskatter. Av et samlet skattebeløp på omkring 3,3 mill.kr. i 1851 var om lag en tredel inntekts- og formuesskatter. I 1870 utgjorde inntekts- og formuesskattene 50 pst. av kommunenes samlede skatteinntekter. Denne veksten kan delvis forklares ut fra fattiglovene av 1863, som bestemte at halvparten av fattigutgiftene skulle fordeles etter inntekts- og formuesansettelser. I 1882 ble inntekts- og formuesskatter innført som obligatoriske skatteformer ved kommuneskattelikningen.

Inntekts- og formuesskattene er hele tiden stort sett blitt utlignet på samme grunnlag til stat og kommuner. Det har vært vedtatt detaljerte lovregler om kommuneskatteligningen, og Stortinget har årlig bestemt hvor langt disse reglene også skal gjelde ved statsskatteligningen.

Kommuneskattelovene av 1882 ble grundig revidert i 1911. Revisjonen betydde imidlertid ikke noe radikalt brudd med tidligere prinsipper. Det var nærmest slik at praksis ble lovfestet. På ett punkt skjedde det likevel en vesentlig endring. Inntekt og formue som tidligere ble ansatt etter ligningsvesenets skjønn, skulle etter lovendringen fastsettes med utgangspunkt i selvangivelser

fra skattyterne. Skattelovene av 1911 besto opprinnelig av én skattelov for landet og en for byene. Fra 1. januar 1976 ble de slått sammen til en felles skattelov, "Lov av 18. august 1911 om skatt av formue og inntekt".

Etter hvert er det blitt foretatt en rekke endringer i skattelovens enkelte paragrafer. Fram til 1992 var likevel loven stort sett bygd opp etter samme prinsipper som for rundt 80 år siden. De viktigste endringene gjaldt reglene om jord- og skogbruksligningen, avskrivningsreglene og reglene om at visse utgifter kunne komme til fradrag mer ut fra sosiale, distriktspolitiske og andre hensyn enn ut fra hensynet til "utgifter til inntekts ervervelse". Siden midten av 1980-årene har slike fradrag vært gjenstand for kritisk vurdering med sikte på sanering og ble ved skattereformen av 1992 endret radikalt, se avsnitt 2.2.

Når det gjelder **skattesatsene** har disse vært revidert flere ganger. De første årene ble inntektsskatten til **staten** utlignet etter proporsjonale satser, men allerede i 1896 ble de gjort progressive[1]. Formuesskatten til staten har for personlige skattytere vært progressiv siden budsjettåret 1913-14, bortsett fra i årene 1970 og 1971 da det ikke ble utskrevet formuesskatt til staten. Fram til 1970 gikk utviklingen både for inntektsskatten og formuesskatten stort sett i retning av sterkere progresjon og heving av det alminnelige nivå for skattesatsene. En relativt kraftig senking i satsnivået og demping av progresjonen fant sted med virkning fra inntektsåret 1970 i forbindelse med skatteomleggingen dette året. I de følgende årene ble progresjonen vekselvis skjerpet og dempet, inntil man i 1988 igjen fikk en markert svakere progresjon i satsene for inntektsskatten. I forbindelse med skattereformen av 1992 er den ordinære inntektsskatten til staten falt bort. I 1988 ble det imidlertid innført en **toppskatt** til staten på høyere inntekter, men på et helt annet grunnlag enn de ordinære inntektsskattene, og i 1992 ble satsene for toppskatten progressive.

Opprinnelig var alle skattytere skattlagt etter samme progresjonstabeller. Men fra begynnelsen av 1920-årene ble selskaper og institusjoner skilt ut og skattlagt etter egne satser. Selskapsskattleggingen til staten ble regulert ved lov av 13. juli 1921. Denne ble senere erstattet med en ny lov av 19. juni 1969 som gjaldt både ved stats- og kommuneskatteligningen. 20. juli 1991 vedtok Stortinget en egen selskapsskattelov som avløser aksjeskatteloven av 1969 med virkning fra 1992 - for noen deler først fra 1993. For enkelte institusjoner og virksomheter har man hatt særregler. Således fikk man i 1965 en egen lov om skattlegging av undersjøiske petroleumsforekomster som senere har gjennomgått til dels betydelige endringer.

De ordinære skattene på inntekt og formue til **kommunene** har alltid vært utlignet etter proporsjonale satser. Fram til 1970 ble satsnivået stadig hevet innenfor den rammen loven til enhver tid har trukket. Siden 1970 har praktisk talt alle kommuner (og fylkeskommuner) benyttet høyeste tillatte sats.

I tillegg til den ordinære kommuneskatten ble det i 1918 innført en progressiv kommunal tilleggsskatt på høyere inntekter. Opprinnelig var det overlatt til den enkelte kommune å avgjøre om den ville utligne tilleggsskatten, og i tilfelle var det flere skattesatstabeller å velge mellom. Etter den annen verdenskrig ble denne "kommunale tilleggsskatten" gjort obligatorisk med felles skattesatser for hele landet. En del av tilleggsskatten ble overført til Skattefordelingsfondet som er blitt brukt til skatteutjamning mellom kommunene. Fra og med inntektsåret 1963 gikk hele tilleggsskatten - nå kalt "inntektsavgift" - til Skattefordelingsfondet, samtidig som formuesskatten til staten fra selskaper ble utlignet som en formuesavgift til fondet. Fra 1970 er både inntekts- og formuesavgiften falt bort. I stedet skal det svares en proporsjonal "fellesskatt" til Skattefordelingsfondet både på selskapsinntekt og personlig inntekt.

Fra begynnelsen av 1960-årene og fram til og med 1974 ble det utskrevet en **særskatt** til utviklingshjelp på grunnlag av nettoinntekten ved kommuneskatteligningen. De siste fire årene var denne skatten svakt progressiv.

Tabell 1 illustrerer utviklingen i de direkte skatter til staten og kommunene og hvilken betydning de har hatt som inntektskilde for det offentlige. Tallene er hentet fra nasjonalregnskapet. Som nevnt i kapittel 1, omfatter begrepet direkte skatt i nasjonalregnskapet noe mer enn inntekts- og formuesskatter. Blant annet inngår avgift på arv og gaver og årsavgift på personbiler som betales av konsumenter. Disse andre skattene er ubetydelige i forhold til inntekts- og formuesskattene.

Ser vi på de direkte skattene til staten målt i prosent av bruttonasjonalproduktet, er det generelle inntrykket at de jevnt over har økt i de 125 årene som tabellen dekker. Men noen år skiller seg ut, nemlig 1920, 1950, 1970 og 1980-årene. Toppene i 1920 og 1950 kan dels forklares ut fra sterk nominell inntektsøking hos de skattepliktige uten tilsvarende justeringer i skatteprogresjonen, dels ut fra ekstraordinære skatter som ble utliknet i begge etterkrigsperiodene. Nedgangen i 1970 reflekterer lettelsene i skattlegging av personlig inntekt

1 Begrepet progressivitet er i denne oversikten knyttet til satsene slik at proporsjonal skattesats er en sats som utgjør en fast prosent av det beløp som sekal skattlegges, mens progressiv skattesats er en sats som stiger med det beløp som skal skattlegges.

Tabell 1. *Direkte skatter.*[1] Omfatter inntekts- og formuesskatter, avgift på arv og gaver, årsavgift på motorvogner og noen andre forholdsvis ubetydelige skatter.

År	*Staten*				*Kommuner*	
	I alt		*Av dette: på utvinning av råolje og naturgass*		*I alt*	
	I prosent av brutto-nasjonal-produktet	*I prosent av skatter i alt, staten*	*I prosent av brutto-nasjonal-produktet*	*I prosent av skatter i alt, staten*	*I prosent av brutto-nasjonal-produktet*	*I prosent av skatter i alt, kommunene*
1865	*0,2*	*6,3*	-	-	*1,0*	*50,0*
1870	*0,2*	*6,3*	-	-	*1,1*	*50,0*
1880	*0,1*	*4,3*	-	-	*1,4*	*52,6*
1890	*0,1*	*3,3*	-	-	*1,7*	*65,0*
1900	*0,4*	*9,8*	-	-	*2,1*	*71,9*
1910	*0,6*	*12,3*	-	-	*2,4*	*72,3*
1920	*4,7*	*69,0*	-	-	*4,2*	*94,1*
1930	*2,1*	*28,8*	-	-	*5,5*	*90,9*
1939	*3,8*	*37,6*	-	-	*5,0*	*91,5*
1950	*7,5*	*37,2*	-	-	*7,8*	*96,9*
1960	*4,5*	*24,8*	-	-	*8,1*	*97,3*
1970	*4,0*	*18,2*	-	-	*9,3*	*97,2*
1975	*5,9*	*25,0*	*0,8*	*3,3*	*10,1*	*98,2*
1980	*12,2*	*41,7*	*6,8*	*23,1*	*9,3*	*98,2*
1985	*11,3*	*38,7*	*7,9*	*26,9*	*8,8*	*97,2*
1986	*5,8*	*23,2*	*2,1*	*8,6*	*9,7*	*96,9*
1987	*5,8*	*23,5*	*1,3*	*5,4*	*9,9*	*96,9*
1988	*6,5*	*26,6*	*0,8*	*3,4*	*10,0*	*96,7*
1989	*7,9*	*32,1*	*1,7*	*7,1*	*9,4*	*96,1*
*1990**	*8,6*	*34,3*	*2,9*	*11,6*	*9,3*	*95,9*
*1991**	*8,0*	*32,6*	*2,5*	*10,4*	*9,1*	*95,9*

Kilde: Nasjonalregnskap.
1) For årene 1865 til og med 1939: Oppgaver etter tidligere norske nasjonalregnskapsdefinisjoner. For årene fra og med 1950: Oppgaver etter FN's nåværende standard for nasjonalregnskap, den nåværende SNA.

og formue i forbindelse med omleggingen til sterkere indirekte beskatning dette året. 1980-tallene gjenspeiler i første rekke kraftig vekst i inntektene fra virksomheten på kontinentalsokkelen som skattlegges sterkere enn inntekt i andre næringer, og skjerpelse av inntektsskatten på utvinning av petroleum, etterfulgt av dramatisk nedgang i oljeinntektene fra 1986.

Tabellen viser ellers at de direkte skattene til kommunene gjennomgående har steget i hele perioden. Samtidig gir tabellen et tydelig inntrykk av hvilken underordnet betydning andre skatteformer nå har for kommunene.

2.1.2. Offentlige trygde- og stønadsordninger

I forrige århundre ble offentlige kontantstønader og andre direkte stønader til private i sin helhet finansiert over de offentlige budsjetter (f.eks. fattigforsorgen). Etter hvert ble det etablert særskilte trygdeordninger organisert som selvstendige institusjoner med egne regnskaper, og utgiftene ble dekket ved premieinnbetalinger. I 1894 fikk vi den første trygdeordningen ved lov om ulykkesforsikring for industriarbeidere. Før første verdenskrig kom ulykkesforsikring for fiskere (1908), sykeforsikring (1909) samt (i 1911) ulykkesforsikring for sjømenn. Ulykkestrygdene ble senere erstattet av en generell yrkesskadetrygd (1960). Statens Pensjonskasse ble opprettet ved "Lov om pensjonsordning for statens tjenestemenn" av 20. april 1917. I slutten av mellomkrigsperioden og etter siste verdenskrig er trygdesystemet blitt videre utbygd. Vi fikk alderstrygden (1936), arbeidsløysetrygden (1938), krigspensjoneringen (1946), pensjonstrygden for sjømenn (1948), pensjonsordningen for tjenestemenn ved statsbanene (1949), pensjonsordningen for statens arbeidere (1950) og pensjonstrygden for skogsarbeidere (1951). Videre har vi fått pensjonstrygden for apotek-

Tabell 2. Trygde- og pensjonspremier. Prosent av bruttonasjonalproduktet[1)]

År[2)]	*Trygde- og pensjons-premer i alt*	*Medlems-premie*	*Arbeids-giver-avgift*
1900	*0,18*	*0,07*	*0,11*
1910	*0,21*	*0,06*	*0,15*
1920	*0,56*	*0,37*	*0,19*
1930	*0,87*	*0,59*	*0,27*
1939	*1,31*	*0,93*	*0,38*
1950	*2,14*	*1,30*	*0,84*
1960	*5,42*	*3,31*	*2,11*
1970	*9,68*	*3,97*	*5,71*
1975	*13,36*	*4,73*	*8,63*
1980	*12,01*	*4,54*	*7,47*
1985	*11,47*	*4,61*	*6,85*
1986	*13,13*	*5,54*	*7,59*
1987	*14,19*	*6,25*	*7,93*
1988	*13,65*	*5,28*	*8,36*
1989	*12,33*	*4,48*	*7,85*
*1990**	*12,12*	*4,45*	*7,68*
*1991**	*12,19*	*4,49*	*7,70*

Kilde: Nasjonalregnskap.
1) Se tabell 1, note 1.
2) Det ble ikke skrevet ut premier av betydning før 1900.

Tabell 3. Stønader til private konsumenter. Prosent av bruttonasjonalproduktet[1)]

År	*Offentlig forvaltning i alt*	*Stats-forvalt-ningen[2)]*	*Kommune-forvalt-ningen*
1865	*0,6*	*-*	*0,6*
1870	*0,6*	*-*	*0,6*
1880	*0,6*	*0,1*	*0,4*
1890	*0,5*	*0,1*	*0,4*
1900	*0,5*	*0,2*	*0,4*
1910	*0,6*	*0,3*	*0,3*
1920	*1,1*	*0,7*	*0,3*
1930	*2,8*	*1,3*	*1,4*
1939	*3,5*	*1,6*	*1,9*
1950	*4,9*	*2,9*	*2,0*
1960	*7,6*	*6,0*	*1,5*
1970	*12,3*	*11,4*	*0,9*
1975	*13,6*	*12,5*	*1,1*
1980	*14,4*	*12,9*	*1,5*
1985	*14,8*	*13,2*	*1,6*
1986	*15,9*	*14,1*	*1,7*
1987	*16,4*	*14,5*	*1,9*
1988	*18,1*	*16,0*	*2,0*
1989	*19,0*	*17,0*	*2,0*
*1990**	*19,5*	*17,5*	*1,9*
*1991**	*20,5*	*18,5*	*2,0*

Kilde: Nasjonalregnskap.

etaten (1953), pensjonstrygden for fiskere (1957), forsørgertrygden for barn (1957), uføretrygden (1960) og enke- og morstrygden (1964).

Med virkning fra 1. januar 1967 ble en rekke av de trygdeordningene som tidligere var selvstendige, slått sammen i lov om folketrygd (av 17. juni 1966). Fra og med 1971 ble de resterende større trygder inkorporert i folketrygdloven, og det ble innført en felles finansieringsordning for alle disse trygdene. Utviklingen har gått i retning av at en stadig større personkrets er kommet inn under trygdeordningene. Videre er premieinnbetalingene etter hvert blitt gradert over en stadig videre inntektsskala. I dag dekker folketrygden de alt vesentligste tilfeller av inntektsbortfall og omfatter hele befolkningen, og avgiftene øker med inntekten uten noen øvre inntektsgrense. Endel av trygdens ytelser blir dekket av det offentlige.

Ved særskilt lov er det gitt regler om samordning av stønader fra folketrygden og de gjenværende selvstendige trygdeordninger, f.eks. pensjonstrygden for skogsarbeidere, fiskere og sjømenn, samt en rekke andre pensjonsordninger.

Noen trygder og andre stønader til private blir helt ut finansiert over de offentlige budsjetter. Dette gjelder bl.a. krigspensjoneringsordningene, ytelser som gis etter lov om sosial omsorg (som fra 1965 avløste den tidligere lov om forsorgsvesenet), stønader fra Statens lånekasse for utdanning og fra Husbanken og barnetrygden.

Tabell 2 viser utviklingen i trygde- og pensjonspremiene målt i prosent av bruttonasjonalproduktet siden århundreskiftet. Som det framgår av tabellen, økte innbetalingene til de offentlige trygdeordningene betydelig i årene fram til 1975, mens de senere har holdt seg nokså stabile. Det er et karakteristisk trekk at arbeidsgiverandelen steg vesentlig sterkere enn premieinnbetalingene fra medlemmene. Utviklingen i stønadene er vist i tabell 3. Det framgår at det også her har vært en kraftig økning. Økningen i statsforvaltningens andel har vært særlig sterk. Dette fordi statsforvaltningen omfatter trygdeforvaltningen og derfor reflekterer utbyggingen av de offentlige trygdeordningene. Den betydelige økningen fra 1960 til 1970 kan således i hovedsak tilskrives folketrygdens innføring i 1967.

2.1.3. Indirekte skatter

Helt fram til første verdenskrig var **tollen** statens viktigste inntektskilde. I en lang periode i forrige århundre kom over 80 prosent av statens skatteinntekter fra tollen. I årene umiddelbart før inntektsskattene ble innført (i 1892) utgjorde tollen mellom ca. 70 og 75

prosent av statens skatteinntekter. Senere har tollens betydning som inntektskilde for staten med få unntak sunket og spiller nå en meget beskjeden rolle. Tolltariffene har år om annet blitt revidert. Større revisjoner ble gjennomført i 1897, 1905 og 1927. Endringene gikk i retning av høyere satser. Etter siste verdenskrig kan nevnes revisjonene i sammenheng med "Generalavtalen om tolltariffer og handel" (GATT), med Norges tilslutning til EFTA og i frihandelsavtalen med EF.

Særavgifter utenom tollen spilte også en viss rolle så tidlig som i forrige århundre. Omkring 1890 fikk staten mellom 10 og 15 prosent av skatteinntektene fra alkoholavgifter. Videre ble det innkrevd stempelavgift på verdipapirer. En sterk utbygging av avgiftssystemet begynte under første verdenskrig. Vi fikk da avgiften på tobakk, motorvognskatten og skatt av inngangspenger. Senere ble det innført en rekke andre særavgifter. Fra 1920-årene bør nevnes bensinavgiften, sjokolade- og sukkervareavgiften og avgiften på alkoholfrie drikkevarer. Samtidig ble alkoholskattleggingen utbygd, særlig etter at alkoholforbudet ble opphevet (1927). Ellers var det spesielt innføringen av avgifter på "luksusvarer" som preget avgiftspolitikken i mellomkrigstiden. Et eksempel er omsetningsavgiften på "visse varer" fra 1933. Dette er en avgift som ble lagt på gull- og sølvvarer, silke eller stoffer av silke, kosmetika etc. Fra 1959 falt avgiften bort for silke eller stoffer av silke og fra 1969 for gull- og sølvvarer.

En nyordning fra etterkrigstiden var prisreguleringsavgiftene under Prisdirektoratet. Disse avgiftene hadde særlig betydning i årene umiddelbart etter krigen, da direkte reguleringer var et sentralt prispolitisk virkemiddel. I sin opprinnelige form er disse avgiftene forlengst avviklet. Forøvrig ble det de første ti-år etter siste krig ikke innført mange nye særavgifter. Utbygging og omlegging av avgiftsordninger som allerede var innført tidligere, var karakteristisk for denne perioden. I 1965 fikk man så de første bestemmelsene om avgifter knyttet til virksomheten på den norske kontinentalsokkelen - undersøkelsesavgift, utvinningsavgift, arealavgift og produksjonsavgift (royalty). Utover i 1970-årene fulgte en rekke andre nye avgifter bl.a. mineraloljeavgiften, elektrisitetsavgift for husholdninger, årsavgift på båter (avviklet igjen i 1985), avgift på charterreiser og - av miljøvernhensyn - tilleggsavgift på mineralvann og øl i engangsemballasje. Miljøvernhensyn er også bakgrunnen for at mineraloljeavgiften helt siden innføringen har vært differensiert etter oljens svovelinnhold. Av samme grunn ble bensinavgiften (fra 1986) satt høyere for blyholdig enn for blyfri bensin. I 1988 ble det innført avgift på smøreolje og i 1991 CO_2-avgift på bensin, mineralolje og gass- og oljeforbrenning på sokkelen.

Alminnelig **omsetningsavgift** ble innført i 1935. Avgiften var opprinnelig kumulativ og utgjorde 1 prosent av omsetningsverdien på hvert omsetningsledd, unntatt ved salg fra produsent til videreforhandler. I september 1940, etter utbruddet av annen verdenskrig, ble avgiften lagt på siste ledd i omsetningen og satsen ble hevet til 10 prosent. I etterkrigstiden ble grunnlaget for avgiften gradvis utvidet til å omfatte flere varer, særlig innenfor anleggssektoren. Avgiftssatsen ble endret flere ganger. Høyest sats hadde man i årene 1967 t.o.m. 1969, nemlig 12 prosent av omsetningsverdien inklusive avgiftsbeløpet. Dette tilsvarer 13,64 prosent av omsetningsverdien eksklusive avgiftsbeløpet. Fra 1. januar 1970 ble avgiften lagt om til den nåværende ordningen med merverdiavgift på alle produksjons- og omsetningsledd. Samtidig ble avgiftsgrunnlaget utvidet, særlig når det gjaldt tjenester (arbeid) og satsen hevet til 20 prosent av verdien eksklusive avgiftsbeløpet. Satsen for de generelle avgiftene - omsetningsavgiften og merverdiavgiften - har hele tiden vært den samme for alle avgiftsbelagte varer og tjenester. Som alternativ til lavere avgiftssats for matvarer hadde man i årene 1974 til og med 1982 en ordning med kompensasjon for merverdiavgift på spesielle matvarer, forøvrig en ordning som bare formelt adskiller seg fra ordningen med forbrukersubsidier.

Den tidligere omsetningsavgiften forutsatte at all omsetning i siste ledd skulle være avgiftsbelagt, også salg av driftsmidler og arbeidsinnsats knyttet til disse, mens merverdiavgiftssystemet forutsetter fradragsrett for avgift på alle innsatsfaktorer, herunder driftsmidler (investeringer). Ved overgang til merverdiavgiftssystemet ble det derfor innført en særskilt **investeringsavgift**. Satsen var opprinnelig udifferensiert og utgjorde 13 prosent, men ble senere satt lavere for enkelte nærmere definerte investeringer. Etterhånden er den laveste satsen blitt redusert og er nå null. Nullsatsen, dvs. avgiftsfritaket, er stadig blitt utvidet til å omfatte flere investeringer, og satsen for investeringer som fortsatt er avgiftsbelagt ble fra 1. juli 1981 redusert til 10 prosent, fra 1. mai 1989 til 9 prosent og fra 1. november samme år til 7 prosent.

Under indirekte skatter hører også **eiendomsskatt**. Ved siden av tollen og brennevinsavgiftene er skatt på faste eiendommer blant de eldste skatteformer og har her i landet blitt utskrevet i mange hundre år. I forrige århundre og inntil det ble innført obligatorisk kommunal inntektsskatt (i 1882) utgjorde eiendomsskatten henimot halvparten av kommunenes skatteinntekter. Helt fram til første verdenskrig hadde denne skatten fortsatt en meget stor betydning som inntektskilde for kommunene.

Tabell 4 viser hva de indirekte skattene til **staten** har betydd de siste 125 år. Det framgår hvilken beskjeden

Tabell 4. Indirekte skatter til staten.[1)]

	Toll		Generelle avgifter[2)]		Avgift på utvinning av råolje og naturgass		Andre særavgifter[3)]	
År	*I prosent av brutto-nasjonal-produktet*	*I prosent av skatter i alt, staten*	*I prosent av brutto-nasjonal-produktet*	*I prosent av skatter i alt, staten*	*I prosent av brutto-nasjonal-produktet*	*I prosent av skatter i alt, staten*	*I prosent av brutto-nasjonal-produktet*	*I prosent av skatter i alt, staten*
1865.....	2,6	75,0	-	-	-	-	0,6	18,7
1870.....	2,3	75,0	-	-	-	-	0,6	18,7
1880.....	2,2	69,6	-	-	-	-	0,8	26,1
1890.....	2,9	76,7	-	-	-	-	0,8	20,0
1900.....	3,0	66,7	-	-	-	-	1,1	23,5
1910.....	3,4	75,4		-		-	0,6	12,3
1920.....	1,3	19,4	-	-	-	-	0,8	11,7
1930.....	2,4	34,3	-	-	-	-	2,6	36,9
1939.....	2,6	25,4	0,6	6,3	-	-	3,1	30,7
1950.....	1,2	6,1	3,3	17,3	-	-	8,2	43,1
1960.....	1,5	8,3	6,2	34,1	-	-	6,0	33,4
1970.....	0,6	2,8	9,7	44,1	-	-	7,7	34,9
1975.....	0,4	1,8	9,6	41,0	0,2	0,7	7,4	31,5
1980.....	0,2	0,8	8,7	29,7	1,5	5,1	6,6	22,7
1985.....	0,2	0,7	8,8	30,2	2,2	7,6	6,7	22,9
1986.....	0,2	0,9	9,8	39,3	1,3	5,3	7,8	31,2
1987.....	0,2	0,8	9,7	39,4	1,2	4,9	7,7	31,3
1988.....	0,2	0,9	9,4	38,4	1,0	4,0	7,4	30,1
1989.....	0,2	0,8	8,7	35,2	1,2	5,1	6,6	26,9
1990*.....	0,2	0,9	8,4	33,8	1,4	5,5	6,4	25,5
1991*.....	0,2	0,9	8,4	33,9	1,5	6,1	6,5	26,5

Kilde: Nasjonalregnskap.
1) Se tabell 1, note 1.
2) Til og med 1960: Alminnelig omsetningsavgift. Fra og med 1970: Merverdiavgift.
3) Omfatter avgift på investeringer.

og synkende rolle tollen spiller som inntektskilde. Inntektene av den alminnelige omsetningsavgiften økte sterkt de første 35 årene etter innføringen i 1935 - med et ekstra sprang fra 1969 til 1970 da sisteleddsavgiften ble avløst av merverdiavgiften, men har senere holdt seg på et forholdsvis stabilt nivå målt i prosent av BNP. Særavgiftene har fra 1930 representert en forholdsvis høy, men noe varierende, inntektskilde for staten. Siden 1975 har avgiftene knyttet til virksomheten på kontinentalsokkelen fått en viss statsfinansiell betydning. På de **kommunale** budsjetter har de indirekte skattene, bortsett fra eiendomsskatten, alltid spilt en helt ubetydelig rolle. Vi har derfor ikke funnet det nødvendig å illustrere denne lokale skatteformen nærmere enn hva som indirekte framgår av tabell 1.

2.1.4. Subsidier

Offentlige inntektsoverføringer til private næringsdrivende i form av tilskudd til produksjon og omsetning hadde et forholdsvis beskjedent omfang før annen verdenskrig.

Umiddelbart etter krigen økte subsidiene kraftig. I 1946 utgjorde de mer enn 22 prosent av offentlige utgifter mot 8,8 prosent i 1939, og i 1949 var andelen steget til vel 33 prosent. Den kraftige økningen må sees i sammenheng med stabiliseringspolitikken som ble ført i disse årene. Denne politikken bygde på ideen om at for å oppnå høyere investeringer, rask økonomisk vekst og for å trygge sysselsettingen, var det riktig å sikre et høyt etterspørselsnivå. Dette ville bety sterkt kjøpepress som imidlertid kunne holdes under kontroll ved hjelp av mengde- og prisreguleringer. I den utstrekning uønskede prisøkninger likevel ikke var til å unngå, ble de kompensert ved økte prissubsidier. Tilskudd i prissenkende øyemed utgjorde om lag 75 prosent av de totale subsidiene i denne perioden, mens mindre enn 10 prosent gikk til næringsformål, jfr. tabell 5.

Etterhvert ble spenningene i prisstrukturene og de statsfinansielle belastningene av subsidiene så store at en oppga stabiliseringspolitikken. En følge av dette var

Tabell 5. Subsidier[1)]

År	I alt		Subsidier etter formål. Prosent av subsidier i alt		
	I prosent av bruttonasjonalproduktet	I prosent av offentlige utgifter i alt	Prissenkende øyemed	Investeringsformål	Næringsformål
1930	0,6	4,7	35,7	35,7	28,6
1939	1,3	8,8	33,3	51,9	14,8
1946	5,3	22,4	71,4	18,8	9,8
1949	8,5	33,3	76,3	15,9	7,8
1950	6,9	28,8	74,3	16,8	8,9
1960	4,4	16,9	64,9	13,1	22,0
1970	5,2	14,1	..	..	..
1975	6,2	14,9	..	..	..
1980	7,0	15,5	44,8	7,2	48,0
1985	5,4	12,4	35,7	6,3	57,9
1986	5,8	12,1	35,7	5,4	58,9
1987	5,6	11,4	36,9	4,1	58,9
1988	5,8	11,2	36,4	4,0	59,6
1989	5,9	11,4	36,9	3,4	59,7
1990*	6,0	11,6	35,8	3,6	60,6
1991*	6,3	11,8	34,4	3,2	62,4

Kilde: Nasjonalregnskap.
1) Se tabell 1, note 1.

Tabell 6. Totale skatter og trygdepremier etter forvaltningsorgan[1)]

År	I alt		Statsforvaltningen I prosent av skatter i alt	Trygdeforvaltningen I prosent av skatter i alt	Kommuneforvaltningen I prosent av skatter i alt
	Mill.kr	I prosent av bruttonasjonalproduktet			
1900	85	7,6	60,0	2,4	37,6
1910	115	8,0	56,5	2,6	40,9
1920	885	11,8	57,2	4,7	38,1
1930	613	14,0	50,9	6,2	42,9
1939	1 061	17,0	60,1	7,7	32,1
1950	4 583	30,4	66,5	7,0	26,4
1960	10 578	32,0	57,0	17,0	26,0
1970	32 889	41,2	53,3	23,5	23,2
1975	70 108	47,1	49,8	28,3	21,9
1980	114 509	50,7	57,6	23,7	18,7
1985	248 940	49,8	58,8	23,0	18,2
1986	246 691	48,0	51,9	27,3	20,8
1987	275 162	49,0	50,2	29,0	20,8
1988	283 121	48,5	50,5	28,1	21,4
1989	290 561	46,8	52,8	26,4	20,8
1990*	309 718	46,8	53,3	25,9	20,8
1991*	318 092	46,3	53,1	26,3	20,6

Kilde: Nasjonalregnskap.
1) Se tabell 1, note 1.

Tabell 7. Totale skatter og overføringer. Prosent av bruttonasjonalproduktet[1)]

År	*Brutto-skatter i alt*	*Subsidier og stønader til private i alt*	*Netto-skatter i alt[2)]*
1865	*5,4*	*0,6*	*4,8*
1870	*5,2*	*0,7*	*4,4*
1880	*5,8*	*0,7*	*5,1*
1890	*6,4*	*0,6*	*5,8*
1900	*7,6*	*0,7*	*6,9*
1910	*8,0*	*0,8*	*7,2*
1920	*11,8*	*3,5*	*8,3*
1930	*14,0*	*3,4*	*10,6*
1939	*17,0*	*4,8*	*12,2*
1950	*30,4*	*11,8*	*18,6*
1960	*32,0*	*12,0*	*20,0*
1970	*41,2*	*17,4*	*23,8*
1975	*47,1*	*19,8*	*27,4*
1980	*50,7*	*21,4*	*29,3*
1985	*49,8*	*20,1*	*29,6*
1986	*48,0*	*21,6*	*26,4*
1987	*49,0*	*22,0*	*27,0*
1988	*48,5*	*23,9*	*24,7*
1989	*46,8*	*24,9*	*21,8*
*1990**	*46,8*	*25,5*	*21,3*
*1991**	*46,3*	*26,8*	*19,5*

Kilde: Nasjonalregnskap.
1) Se tabell 1, note 1.
2) Bruttoskatter i alt minus subsidier og stønader til private i alt.

at subsidiene sank ganske sterkt. I 1960 utgjorde de snaut 17 prosent av de totale offentlige utgiftene og holdt seg like under dette nivået fram til første halvdel av 1980-årene. Fra 1987 har subsidienes andel av de offentlige utgiftene utgjort vel ll prosent.

Av tabell 5 framgår at i de senere årene har hovedtyngden av subsidiene gått til næringsformål, nemlig omlag 59 til vel 60 prosent, mens subsidier med formål å senke prisene har stabilisert seg på en andel rundt 36 prosent. Subsidier til næringsformål omfatter en lang rekke poster. Av de viktigste kan nevnes deler av tilskuddene til gjennomføring av jordbruks- og fiskeriavtalen, driftstilskudd til næringslivet, tilskudd til offentlige banker, herunder Husbanken, til kulturformål (teater mv.), menigheter og kirker, undervisning og forskning, telekomunikasjon samt pressestøtte.

Også som andel av bruttonasjonalproduktet økte subsidiene meget sterkt like etter annen verdenskrig, men stabiliserte seg ganske fort og har i perioden etter 1950 med enkelte avvik ligget rundt 6 prosent av bruttonasjonalproduktet.

2.1.5. Sammenfatning

De neste tabellene tar sikte på å gi en sammenfatning av og et supplement til den historiske framstillingen i det foregående. Tabell 6 viser utviklingen fra 1900 og fram til i dag i totale direkte og indirekte skatter samt trygde- og pensjonspremier fordelt på mottakerinstitusjonene: statsforvaltningen, trygdeforvaltningen og kommuneforvaltningen.

Det framgår av tabellen at i 1990 utgjorde de totale skatteinntektene vel 300 milliarder kroner. Det betyr at noe under halvparten av bruttonasjonalproduktet passerte offentlige kasser dette året. I 1960 var beløpet 10,6 milliarder kroner og prosenten 32, og tretti år tidligere - i 1930 - utgjorde de totale skatteinntektene 0,6 milliarder kroner som var 14 prosent av bruttonasjonalproduktet.

Omkring 80 prosent av de totale skattene har i de senere år blitt disponert av stats- og trygdeforvaltningen, dvs. av den statlige sektor, og altså ca. 20 prosent av kommunene. Fra 1930 til 1985 var kommunenes andel stadig synkende. Dette skyldtes særlig trygdeforvaltningens økende andel av de totale skatteinntekter. Etter 1985 har kommunenes andel ligget på et noe høyere nivå enn i første halvdel av 1980-årene.

En stor del av skatteinntektene, i de siste årene godt over halvparten, anvendes til direkte og indirekte overføringer til private, dvs. til alders- og uførepensjoner, barnetrygd mv. samt til subsidier. Siden første verdenskrig har de totale overføringene steget sterkere enn de samlede skatte- og avgiftsinntektene. Differensen mellom de offentlige skatteinntekter og overføringene til private - dvs. nettoskattene - har derfor steget langt svakere enn de totale skatter og trygdepremier - bruttoskattene. Dette framgår av tabell 7, som viser utviklingen av disse størrelsene i prosent av bruttonasjonalproduktet fra 1865 og fram til i dag.

2.2. Hovedtrekkene i skattereformen av 1992

Skattereformen av 1992 bygger på innstillingen fra det offentlig oppnevnte Aarbakke-utvalget som ble avgitt i oktober 1989, NOU 1989:14 "Bedrifts- og kapitalbeskatningen - en skisse til reform". På grunnlag av innstillingen og høringsuttalelsene framla regjeringen våren 1990 en stortingsmelding om retningslinjene for reformen (St.meld. nr. 48 for 1989-90). Med utgangspunkt i Stortingets innstilling til meldingen ble de kon-

krete lovforslagene fremmet året etter i Ot.prp. nr. 35 (1990-91), og Stortingets lovvedtak forelå 20. juli 1991.

Reformen omfatter endringer i de direkte formues- og inntektsskattene og i medlemsavgiften til folketrygden og innebærer grovt skissert utvidelse av skattegrunnlaget og reduksjon av skattesatsene. Sentrale elementer ellers er endringer i gevinst- og selskapsbeskatningen, herunder skattlegging av aksjeutbytte.

I dette avsnittet gis en oversikt over hovedtrekkene i reformen. Nærmere redegjørelse for de enkelte endringene er gitt i tilknytning til omtalen av regelverket i de følgende avsnitt.

2.2.1. Formuesskatter

Fra og med 1992 er **selskaper** fritatt for formuesskatt, mens de tidligere etter hovedregelen betalte formuesskatt til staten etter en sats på 0,3 prosent av nettoformuen. **Personlige** skattytere skal som før betale formuesskatt både til staten og kommunen av hele nettoformuen, men det er foretatt følgende endringer med virkning fra og med inntektsåret 1992:

- De særskilte bunnfradragene for sparekapital og livforsikringspoliser er opphevet. I årene før 1992 utgjorde fribeløpene for sparekapital (bankinnskudd, aksjer mv.) 30 000 kroner i skatteklasse 1 og 60 000 i skatteklasse 2 og for livsforsikringspoliser 50 000 kroner i klasse 1 og 100 000 kroner i klasse 2.
- Ved beregning av formuesskatten til kommunen er den skattefrie delen av nettoformuen fordoblet - fra 60 000 kroner til 120 000 kroner. Skattesatsen er fortsatt 1 prosent.
- Satsene for den progressive formuesskatten til staten er vesentlig redusert.

2.2.2. Inntektsskatter

Selskaper og **personlige** skattytere skal som før betale proporsjonal inntektsskatt til kommune, fylke og fellesskatt til Skattefordelingsfondet av nettoinntekten - fra 1992 kalt **alminnelig** inntekt, dvs. inntekter av enhver art fratrukket fradragsberettigede utgifter. Den ordinære inntektsskatten til staten av nettoinntekt, som for personlige skatteytere var progressiv, er falt bort. Grunnlaget for kommune-, fylkes- og fellesskatten er imidlertid betydelig endret. De viktigste endringene er:

- Økning i skattepliktig næringsinntekt som følge bl.a. av reduksjon i avskrivningssatsene, avskaffelse av fondsavsetningsordningene, innstramning i reglene for den skattemessige behandlingen av gevinst ved salg mv. av driftsmidler. Disse endringene berører både selskaper og personlige skattytere.
- Fribeløpsordningene for renter av bankinnskudd mv. er falt bort. Også de tre spareordningene med skattefradrag - LMS, SMS og AMS - er opphevet. Isteden er det innført en ny ordning med skattefradrag for boligsparing for ungdom (BSU). Disse endringene berører bare personlige skattytere.
- Minstefradraget økes vesentlig. Denne endringen berører personlige skattytere med pensjons- og lønnsinntekt.

Personlige skattytere skal som tidligere betale toppskatt til staten og medlemsavgift til folketrygden av bruttoinntekten - fra 1992 kalt **personinntekt**. Personinntekten omfatter inntekt av arbeid og pensjon uten fradrag av noen art.

Kapitalinntekter og -utgifter skal mao. fortsatt ikke inngå eller komme til fradrag i grunnlaget for toppskatten og trygdeavgiften. Det er imidlertid foretatt vesentlige endringer i hvordan kapitalinntekter i næring skal holdes utenfor dette grunnlaget. Inntil 1992 ble visse kapitalinntekter, og i en viss grad også kapitalutgifter, trukket ut av næringsinntekten ved beregning av grunnlaget. Fra 1992 er denne regelen erstattet av en ordning hvor næringsinntekten deles i en kapitalinntektsdel og en personinntektsdel (arbeidsinntektsdel). Bare personinntektsdelen inngår i grunnlaget for toppskatt og trygdeavgift. Kapitalinntektsdelen fastsettes ved at det årlig beregnes en avkastning av den kapitalen som har virket i næringen, mens personinntektsdelen fastsettes residualt. Hvis den næringsdrivende har ansatte lønnstakere i virksomheten, skal den residualt beregnede personinntekten reduseres med et lønnsfradrag som er bestemt av lønnssum og den høyeste lønn til ansatte. Beregnet personinntekt skal ikke kunne overstige 34 ganger folketrygdens grunnbeløp etter fradrag for det særskilt beregnede lønnsfradraget.

Også inntekt fra deltakelse i ansvarlig selskap og kommanditselskap mv. skal medtas ved beregning av personinntekten etter at kapitalinntektsdelen er trukket fra, forutsatt at skattyteren har deltatt aktivt i driften av selskapet. Denne bestemmelsen er forsåvidt på linje med de bestemmelsene som gjaldt før 1992. Nytt er imidlertid at også inntekt opptjent i aksjeselskap skal tas med ved beregning av personinntekten for aksjonærer som er aktive i selskapets drift, dersom visse krav til eierforhold og aktivitet er oppfylt.

De endringene som ellers er vedtatt når det gjelder toppskatten og medlemsavgiften til folketrygden, er: (1) Toppskatten til staten skal utskrives med progressive satser, mens den i årene inntil 1992 bare har hatt **en** sats.

(2) Satsen for folketrygdavgiften er satt opp for pensjoner og redusert for næringsinntekt.

2.2.3. *Særskilt om aksjegevinster og -tap*

Etter de tidlere reglene var aksjesalgsgevinster i utgangspunktet fritatt for skatt, men ble skattlagt i tre tilfeller: (1) etter loven av 1971 om særbeskatning til staten av aksjesalgsgevinster, (2) etter bestemmelsene om betydelig aksjesalg og (3) ved salg av aksjer i næring. Aksjegevinster under (1) og (2) ble skattlagt bare til staten etter særskilte satser og tap var bare fradragsberettiget i tilsvarende gevinst. Gevinster under (3) var skattepliktige og tap fradragsberettiget i grunnlaget for alle de ordinære nettoinntektsskattene.

Etter de nye bestemmelsene er det innført alminnelig skatteplikt for gevinst ved salg av aksjer og alminnelig fradragsrett for aksjetap. Aksjegevinst skal anses som alminnelig inntekt og vil bli skattlagt med den satsen som til enhver tid gjelder for slik inntekt (til kommunen, fylket og Skattefordelingsfondet). På tilsvarende måte vil tap være fradragsberettiget i alminnelig inntekt.

Gevinsten fastsettes til differensen mellom salgssum og kjøpesum. For å unngå dobbeltbeskatning skal det ved beregning av gevinsten tas hensyn til endring i skattlagt kapital i selskapet i løpet av aksjonærens eiertid. Dette gjennomføres ved at inngangsverdien (kjøpesummen) på aksjene hvert år oppreguleres med den delen av årets skattlagte overskudd som er i behold i selskapet ved utgangen av inntektsåret, eventuelt nedreguleres med netto reduksjon av skattlagt kapital i løpet av inntektsåret. Metoden betegnes som RISK-metoden (Regulering av Inngangsverdi med Skattlagt Kapital).

RISK-metoden skal også anvendes på andeler i aksje- og obligasjonsfond og på aksje- og obligasjonsfondenes aksjer og obligasjonener. Dessuten skal RISK-metoden gjelde for grunnfondsbevis i sparebanker mv.

I samband med reformen er det innført en særordning med skattefri gevinst for aksjesparing (ASG). Etter ordningen kan skattyteren kjøpe aksjefondsandeler i det enkelte år innenfor bestemte beløpsgrenser. Hvis andelen selges etter utløpet av en viss bindingstid (4 år), er gevinsten fritatt for skatt og eventuelt tap ikke fradragsberettiget. Hvis bindingstiden ikke er oppfylt, gjelder de alminnelige reglene for skattlegging av aksjegevinster, respektive fradrag for tap.

I regjeringens forslag til skattereform ble det også foreslått endringer i skattlegging av gevinst ved salg av fritidsboliger, men dette forslaget ble ikke vedtatt av Stortinget. Imidlertid er det gjennomført endringer i skattleggingen av andre gevinster, i første rekke gevinst ved salg av driftsmidler.

2.2.4. *Særskilt om selskapsbeskatningen, herunder aksjeutbytte*

Reglene for inntekts- og formuesbeskatning av bedrifter har tidligere vært og er fortsatt avhengig av hvordan næringsvirksomheten er organisert. Siktemålet med reformen har bl.a. vært å etablere størst mulig skattemessig likebehandling av de ulike organisasjonsformer. Innføring av begrepet alminnelig inntekt med proporsjonal skattlegging er ett av elementene i dette opplegget. Tidligere var således inntektsskatten for aksjeselskaper (selskaper med begrenset deltakeransvar) proporsjonal, mens selvstendig næringsdrivende og deltakere i selskaper med ubegrenset deltakeransvar betalte progressiv nettoinntektsskatt. Et vesentlig element ellers i reformen er endret ligningsmåte for selskaper med ubegrenset deltakeransvar. Tidligere ble det langt på vei foretatt en fordeling på deltatakerne av selskapets skattemessige bruttoinntekter og -utgifter, mens det fra 1992 er innført nettoligning, dvs. at skattbar nettoinntekt fastsettes på selskapets hånd før det fordeles på deltakerne.

Reformen innebærer også større skattemessig likebehandling enn tidligere av samvirkeforetak, sparebanker, gjensidige forsikringsselskaper, kredittforeninger mv. på den ene siden og andre virksomheter på den annen. De fleste særregler for beskatning av samvirkeforetak er således opphevet. Videre skal sparebanker mv. fra 1992 skattlegges etter de generelle reglene for aksjeselskaper og aksjonærer, bl.a. med den satsen som gjelder for alminnelig inntekt, mens de tidligere ble skattlagt etter satser som var lavere enn for andre selskaper.

En vesentlig endring på selskapsbeskatningens område er skattleggingen av **aksjeutbytte**. Tidligere ble utbytte av aksjer i skattepliktige norske aksjeselskaper skattlagt dels på selskapets hånd, dels på aksjonærenes hånd - med et visst element av dobbeltbeskatning. Ifølge de nye reglene skal beskatningen av utbytte skje etter den såkalte "godtgjørelsesmetoden". Slik ordningen er utformet innebærer den reelt sett at hele det skattepliktige overskuddet i virksomheten skattlegges på selskapets hånd, hva enten det holdes tilbake i selskapet eller deles ut til aksjonærene, dvs. at dobbeltbeskatningselementet er falt bort. Formelt skal aksjonærene tilordnes en inntekt som tilsvarer en forholdsmessig del av det overskuddet (før skatt) som selskapet har anvendt til utbytteutdelingen. I skatten som utlignes på dette beløpet på aksjonærens hånd, får

han fradrag for den skatt som selskapet har betalt. Med samme skattesats for aksjeselskaper og aksjonærer (den skattesats som anvendes på alminnelig inntekt) vil den skatten aksjonæren blir ilignet være lik den skatten selskapet har betalt av den samme inntekten. Det betyr at i praksis blir det ingen skatt for aksjonæren å betale av utbyttet.

2.2.5. *Oppfølging av skattereformen*

I Ot.prp. nr. 35 (1990-91) om skattereformen var det en del områder hvor det ikke ble fremmet konkrete endringsforslag, bl.a. skattemessige forhold i tilknytning til utlandet, spørsmål i forbindelse med fusjon/fisjon av aksjeselskaper, petroleums- og kraftverkbeskatningen samt beskatning av borettslag og primærnæringene. Dessuten skulle det arbeides videre med formuesbeskatningen.

Enkelte av de forslagene som ble fremmet i proposisjonen, ble ved behandlingen i Stortinget besluttet utsatt, hvorav kan nevnes forslagene om kontinuitet ved arv og gaveoverføringer, nettoligning av våningshus på gårdsbruk og endringer i reglene for gevinstbeskatning ved realisasjon av alminnelige gårdsbruk eller skogbruk.

I november 1991 la regjeringen fram forslag til endringer på de fleste av disse områdene (Ot.prp. nr. 16 (1991-92) "Oppfølging av skattereformen 1992"). Dessuten ble enkelte av temaene tatt opp i egne proposisjoner som dels også omfattet andre endringsforslag. Samlet representerte dette et meget betydelig antall forslag, som først ble ferdigbehandlet av Stortinget henimot påsken 1992.

Et av de mest sentrale endringsforslagene som ble fremmet, var forslaget om at kontinuitetsprinsippet skal gjelde ved arv og gaveoverføringer. Kontinuitetsprinsippet innebærer at mottakeren trer inn i forgjengerens skattemessige posisjoner. Blant annet vil mottakeren tre inn i den tidligere eierens inngangsverdier for de objektene som overføres, noe som har betydning ved beregning av skattepliktig gevinst ved realisasjon av objektet. En annen konsekvens er at den nye eieren må fortsette å avskrive på den tidligere eiers avskrivningsgrunnlag. Forslaget fikk ikke tilslutning fra flertallet i Stortinget som gikk inn for å videreføre de tidligere reglene. Disse går bl.a. ut på at den som arver en bedrift, vil kunne oppføre driftsmidler mv. til full verdi (likevel ikke høyere enn det beløpet som er lagt til grunn ved fastsettelse av arveavgiften), selv om den bokførte verdien på arvelaterens hånd var langt lavere. Mange driftsmidler blir etter dette avskrevet om igjen av neste generasjon uten gevinstbeskatning av den forrige generasjon.

Andre forslag som heller ikke fikk tilslutning i Stortinget, omfatter bl.a. opphevelse av skattefritaket for gevinst ved salg av alminnelig gårdsbruk eller skogbruk som er eiet i mer enn ti år, og av ordningen med fradragsrett for tilskudd til premiefond etter skattelovens pensjonsforsikringsordning.

Av sentrale endringsforslag som **fikk** tilslutning av Stortingets flertall, kan nevnes:

- Endring/presisering av forskjellige skattemessige forhold i tilknytning til utlandet, bl.a. regler for beskatning av norske deltakere i selskaper i lavskatteland og av utenlandskeide skip under norsk drift.
- Opphevelse av tidligere skattefritak ved avhendelse av gjenstander som er ervervet ved arv eller gave.
- Innføring av full individuell skattlegging av andelshaverne i boligselskaper og bortfall av selskapet som skattesubjekt.
- Endringer i petroleumsbeskatningen.
- En rekke tillempninger og korreksjoner vedrørende endringer som ble gjennomført sommeren 1991, herunder i reglene for fastsettelse av personinntekt i næringsvirksomhet.
- Særskilt ligning av ektefeller for alle typer inntekt.
- Skattefritak for renter av tilbakebetalt skatt og opphevelse av fradragsretten for renter av restskatt.

Ennå gjenstår en del temaer som ikke er fremmet for Stortinget, men som man sommeren 1991 tok sikte på å ta opp, herunder spørsmål i forbindelse med fusjon/fisjon av aksjeselskaper og kraftverkbeskatningen. Sistnevnte er for tiden til behandling i et departementsoppnevnt utvalg.

3. Oversikt over lover og vedtak om formues- og inntektsskattene

Det utlignes i dag følgende skatter på formue og inntekt:

Kommuneskatter :

- Formuesskatt til primærkommunene (bare personlige skattytere)
- Inntektsskatt til primærkommunene
- Inntektsskatt til fylkeskommunene

Statsskatter:

- Formuesskatt (bare personlige skattytere)
- Toppskatt (bare personlige inntektstakere)
- Særskatt (bare av inntekt vunnet ved petroleumsutvinning og rørledningstransport[1])
- Fellesskatt til Skattefordelingsfondet
- Skatt på arv og gaver

Til og med 1991 hadde man også en såkalt ordinær inntektsskatt til staten, men denne ble sløyfet i forbindelse med skattereformen av 1992.

Også andre skatter blir utlignet på formue og inntekt, i første rekke eiendomsskatten og de fleste trygdeavgiftene. Disse skattene blir likevel behandlet annet sted i publikasjonen, nemlig i henholdsvis avgiftsavsnittet og avsnittet om offentlige trygdeordninger.

Av skattene i oversikten over er det bare toppskatten til staten som er forholdsvis ny. Denne skatten ble innført med virkning fra og med 1988 som ledd i overgang til mer bruttopreget skattlegging av personlige inntektstakere. De øvrige skattene i oversikten har eksistert som relativt faste skatteformer i lang tid.

De fleste og mest sentrale reglene om formues- og inntektsskattene finner en i skatteloven av 1911. Formelt gjelder denne loven bare ved kommuneskatteligningen. Stortinget må derfor hvert år ved særskilt vedtak avgjøre i hvilken utstrekning loven også skal gjelde ved statsskatteligningen. Dette blir gjort i det årlige statsskattevedtaket.

De viktigste reglene som ellers gjelder om skattleggingen av formue og inntekt er gitt i følgende lover og vedtak:

- Lov av 18. august 1911 om skatt av formue og inntekt.
- Lov av 20. juli 1991 om særregler for beskatning av selskaper og selskapsdeltakere (selskapsskatteloven).
- Lov av 13. juni 1975 om skattlegging av undersjøiske petroleumsforekomster mv.
- Kunngjøring om formues- og inntektsskatt til staten (på grunnlag av det årlige stortingsvedtaket om skatter og avgifter til staten).
- Lov av 24. april 1964 om Skattefordelingsfondet og de årlige stortingsvedtak om fellesskatten.
- Lov av 21. november 1952 om betaling og innkreving av skatt. - Lov av 13. juni 1980 om ligningsforvaltning.
- Lov av 15. juni 1925 om skatt til Svalbard av formue og inntekt.
- Lov av 19. juni 1964 om avgift på arv og gaver og de årlige stortingsvedtak.

Selskapsloven av 1991 ble vedtatt som ledd i gjennomføringen av skattereformen av 1992 og avløste lov av 19. juni 1969 om særregler for skattlegging av

1 Av slik inntekt betales dessuten en særskilt statsskatt istedenfor skatt til kommune og fylke.

aksjeselskaper og aksjonærer, aksjegevinstskatteloven av 10. desember 1971 og lov om særregler for skattlegging av sparebanker, gjensidige forsikringsselskaper mv. av 23. desember 1988.

I forbindelse med skattereformen opphevet man også særlovene om avsetning til konsolideringsfond (lov av 17. desember 1982 og 1. juni 1984). Inntil 1991 hadde man i tillegg to andre særlover om fondsavsetninger oa., nemlig distriktsskatteloven av 19. juni 1969 og fondsavsetningsloven av 14. desember 1962. Ellers kan nevnes at sjøfolk tidligere ble skattlagt etter en egen lov (av 13. mars 1947), men fra 1989 ble denne loven opphevet.

Ved årlige skattevedtak blir satsene for den kommunale skattleggingen fastsatt av den enkelte kommune og fylkeskommune innenfor de rammer som er gitt i skatteloven og stortingsvedtakene.

I den følgende framstilling vil vi først omtale skattleggingen av personer og deretter skattleggingen av selskaper og institusjoner. Under behandlingen av de regler som gjelder skattleggingen av selskaper og institusjoner omtales bare de viktigste særreglene som skiller dem fra personlige skattytere. For å få en samlet oversikt over skattleggingen av selskaper i Norge er det derfor nødvendig å lese også deler av avsnittene om skattlegging av personer.

I et eget avsnitt tar vi opp de særlige skatteordninger som gjelder for skattytere på Svalbard. Likeledes blir avgifter på arv og gaver behandlet i et eget avsnitt.

Reglene for skattlegging av personer og selskaper i Norge med inntekt og formue i utlandet og utlendinger med inntekt og formue i Norge finnes spredt i skattelovene. Vi har valgt å samle omtalen av disse alminnelige lovregler i et eget avsnitt, som også inneholder en kort oversikt over prinsipper som ligger til grunn for de skatteavtaler Norge har inngått med andre land.

4. Formuesskatter. Personlige skattytere

Av oversikten i avsnitt 3 framgår at det utlignes formuesskatt både til primærkommunene og til staten. Grunnlaget for disse skattene er skattytemes nettoformue, og reglene om hvordan nettoformuen blir fastsatt er de samme ved kommune- og statsskatteligningen.

4.1. Skattepliktig nettoformue

4.1.1. Den generelle bestemmelsen

Utgangspunktet for fastsettelse av skattepliktig nettoformue er gitt i lov av 18. august 1911 om skatt av formue og inntekt (skatteloven), § 36. Denne bestemmelsen, som har stått uendret siden 1911, lyder slik:

"Formuen ansettes til det beløp, som den 1. januar i det år ligningen foretas, etter gjengse priser utgjør den virkelige verdi av den skattepliktiges rørlige og urørlige eiendom, samt utestående fordringer etter fradrag av påhvilende gjeld."

Denne hovedregel ligger til grunn for beregning av den skattepliktige nettoformuen og innebærer at det er bruttoformuen med fradrag av gjeldspostene som er gjenstand for skattlegging. I overensstemmelse med regelen om at kalenderåret normalt legges til grunn ved inntektsansettelsen, skal formuen etter hovedregelen settes til hva den utgjør ved dette kalenderårets utgang, dvs. den 1. januar. For regnskapspliktige som har tillatelse til å inntektslignes på basis av årsregnskap som avviker fra kalenderåret, skal på tilsvarende måte tidspunktet for formuesansettelsen være utgangen av det siste regnskapsåret.

Bestemmelsen om at formuen skal verdsettes etter "gjengse priser" er ikke entydig. I skatteloven er det derfor gitt supplerende regler om verdsettelse og avgrensning av de enkelte formuesposter. I praksis vil det likevel oppstå problemer med verdsettelsen, særlig for realkapitalobjekter. I ligningsloven - eller med hjemmel i denne loven - er det gitt regler om hvordan slike spørsmål skal håndteres.

4.1.2. Realaktiva

Faste eiendommer med tilbehør, kreaturer, redskaper og andre løsøre-gjenstander, jakt- og fiskerettigheter mm. skal ifølge skattelovens § 37 verdsettes til den antatte salgsverdi. Ettersom det svært ofte ikke foreligger noen markedsverdi, må det foretas skjønnsligning. Ved skjønnet må ligningsmyndighetene støtte seg til andre verdier, som f.eks. kostpris, den kapitaliserte verdi av framtidig avkastning, bokført verdi, brannforsikringsverdi mv. Skattedirektoratet fastsetter takseringsnormer og utarbeider årlig normalsatser for en rekke realaktiva som må skjønnslignes. Sentralt fastsatte takseringsregler kan imidlertid fravikes hvis spesielle forhold tilsier det.

I tillegg er det svært ofte behov for konkret taksering. Til å utføre takseringen nyttes takstutvalg som ifølge ligningsloven skal utnevnes i alle kommuner. Etter anmodning fra ligningsmyndighetene skal utvalget gi forslag til verdsettelse av vedkommende aktiva. Takstutvalgenes viktigste oppgave vil være verdsettelse av faste eiendommer. For å samordne takstprinsipper og takstnivå innen de enkelte fylker, er det lovbestemt at

det også skal være takstutvalg i alle fylker unntatt i Oslo.

For flere typer realkapital er ligningsmyndighetene bundet av bestemmelser i skatteloven. Det er således lovfestet at **jordbrukseiendommer** skal verdsettes under ett med "de til samme hørende hus og underliggende rettigheter og herligheter", dvs. at driftsbygninger (med fast teknisk utstyr), våningshus, jord og grunn skal verdsettes under ett. Såkalt "husbehovsskog" skal regnes med, men ikke annen skogeiendom som skal lignes for seg etter særskilte regler. Ellers skal buskap verdsettes i overensstemmelse med verdien i sluttstatus, mens driftsløsøre vanligvis skal settes til saldoverdien ved utgangen av inntektsåret. Lager av egenproduserte varer skal ikke regnes med dersom varene antas å gå med til driften, men varer som skal selges, regnes med etter den verdien som er ført i sluttstatus.

Formue i skog skal etter loven ansettes til den verdi skogen har som varig inntektskilde ved hensiktsmessig drift, dvs. en kapitalisering av tilvekstens nettoverdi. Her foreligger mao. et unntak fra den generelle regel om at den antatte salgsverdi skal legges til grunn. Ved verdsettelse av nettoavkastningen skal det tas hensyn til en rekke faktorer, herunder skogens areal, beliggenhet, driftsforhold o.a. Også andre omstendigheter skal tas i betraktning, så som tomteverdi. Som særskilte tillegg kommer verdi av våningshus, fritidshus mv. til utleie eller eget bruk. Det samme gjelder verdi av sandtak, steinbrudd o.l.

Også for **selveierboliger** og **fritidshus** har skatteloven en bestemmelse som representerer avvik fra hovedregelen om at salgsverdien skal legges til grunn. Siden 1975 inneholder således lovens § 37 følgende passus: "Ligningsverdien av boligeiendommer, herunder fritidseiendommer, kan settes lavere enn omsetningsverdien". Gjennom denne tilføyelsen ble dermed en årelang ligningspraksis lovfestet. En forutsetning da lovendringen ble vedtatt var at det ble utarbeidet nærmere forskrifter for verdsettelse av slike eiendommer, først og fremst for å komme fram til større likhet i takseringen på landsbasis. I 1980 fikk Kongen ved Finansdepartementet fullmakt til å gi forskrifter om særskilte ordninger for registrering og veiledende eller bindende verdsettelse av bolig- og fritidseiendommer.

Først i 1989 ga Stortinget sin tilslutning til Finansdepartementets forslag til et nytt takseringssystem[1]. Systemet skal etter hovedregelen baseres på eiendommenes produksjonsverdi (kostnadene ved å bygge tilsvarende bolig idag) ut fra opplysninger fra boligeieren om bygningsmessige data med etterfølgende korreksjoner bl.a. for alder og andre særlige forhold. Takstnivået fastsettes deretter av Stortinget gjennom årlige vedtak av en såkalt reduksjonsfaktor. Det nye takstsystemet er planlagt å tre i kraft fra og med inntektsåret 1994. I mellomtiden har Skattedirektoratet på anmodning og etter retningslinjer fra Finansdepartementet gitt ligningsmyndighetene nærmere veiledning om takseringen. Disse bestemmelsene går i hovedsak ut på at ligningsverdien for nybygde eiendommer skal settes til 20-30 prosent av kostprisen for bygning og grunn, og at samme norm skal brukes for tilbygg og påkostninger. For eksisterende boliger skulle til og med 1982 den nominelle ligningsverdien ligge fast og bare justeres hvis den i vesentlig grad avvek fra nivået ellers i kommunen. I hvert av de følgende årene har bestemmelsen vært at takstene generelt skal heves med inntil 10 prosent i forhold til året før. For inntektsåret 1992 vil det imidlertid ikke bli foretatt slik oppjustering.

Ligningstakstene for selveide helårsboliger og fritidshus er mao. betydelig lavere enn eiendommenes markedsverdi. Dette har særlig betydning fordi formuesansettelsen også danner grunnlag for beregning av boligenes skattemessige avkastning, se punkt 5.1.9.

For **avskrivbare driftsmidler** skal i prinsippet omsetningsverdien legges til grunn, men i praksis vil ofte den bokførte verdien være et veiledende verdibegrep. Etter reglene behøver det ikke være sammenheng mellom formues- og inntektsansettelsen, dvs. at reglene om skattemessige avskrivninger ikke nødvendigvis har konsekvenser for fastsettelse av skattepliktig formue.

Når det derimot gjelder **varelager** er det en positiv bestemmelse om en slik sammenheng, idet formuesverdien ifølge loven skal settes til den verdi som legges til grunn ved inntektsligningen. Slik bestemmelsene er etter lovendring i forbindelse med skattereformen, er dette anskaffelses- eller tilvirkningsverdien.

For **skip, borefartøyer mv. og fiskefartøyer** har Skattedirektoratet bestemt at fra og med ligningen for 1987 skal verdsettelsen skje på grunnlag av nye og enhetlige normer. Før den tid hadde man separate normer for hver av disse gruppene av formuesobjekter. De nye normene skal også legges til grunn ved verdsettelse av passasjerskip og taubåter hvor det tidligere ikke ble gitt verdsettelsesnormer. Normene gis som takseringsregler med utgangspunkt i formuesobjektets kostpris ved nyanskaffelse. Etter gjeldende takster skal verdien i leveringsåret settes til 55 prosent av kostprisen. Fra år 2 til og med år 15 skal gjenværende formuesverdi årlig reduseres med 15 prosent, og fra og med år 15 settes formuesverdien til 6 prosent av kostprisen. Betydelige

1 Inst. S.nr. 123 (1988-89), jf. St.meld. nr. 64 (1986-87).

påkostninger skal verdsettes særskilt og på samme måte som nyanskaffelser. Nybyggingskontrakter skal verdsettes til 70 prosent av kontraktsprisen. For borefartøyer mv. gjelder en overgangsordning med lavere verdsettelse, fordi slike kontrakter tidligere ble verdsatt særlig lavt.

Innbo og annet løsøre "som ikke gir inntekt", regnes som formue med et beløp som overstiger en bestemt grense som for tiden er 100 000 kroner. Båter som har en antatt salgsverdi under 50 000 kroner, regnes sammen med innbo og annet løsøre. Normalt skal verdien av innbo og annet løsøre (men ikke båter) settes i forhold til brannforsikringssummen etter en skala som fastsettes av Skattedirektoratet og som for tiden er:

Av de første kr	*1 000 000*	*regnes*	*10 prosent*	*= kr 100 000*
*" " neste " *	*400 000*	*"*	*20 "*	*= " 80 000*
" resten		*"*	*40 "*	

Av sum verdi regnet på denne måten pluss verdi av eventuell båt skal altså 100 000 kroner trekkes fra som fribeløp.

Motorkjøretøyer og lystfartøyer regnes som formue med hele sin verdi. For private biler, campingvogner, motorsykler og snøscootere skal verdien ifølge Skattedirektoratets takseringsregler normalt settes til en bestemt prosent av kjøretøyets listepris som ny. Prosentsatsen synker med kjøretøyets alder og er eksempelvis 75 prosent for et kjøretøy som er under ett år gammelt, 40 prosent for ett som er 4 til 5 år gammelt osv. Båter (til verdi over 50 000 kroner) skal føres opp med antatt salgsverdi.

4.1.3. Finansaktiva

Reglene om verdsettelse av finansaktiva varierer noe etter objektenes art.

Pantobligasjoner, gjeldsbrev, bankinnskudd og andre utestående fordringer skal settes til pålydende verdi uten hensyn til rentenes eller avkastningens størrelse. Usikre fordringer nedsettes til det beløp som må antas å være sikkert, og uerholdige fordringer settes ut av betraktning.

Aksjer, ihendehaverobligasjoner og lignende verdipapirer skal etter hovedregelen settes til kursverdien. Ved ligningen av børsnoterte aksjer skal fra 1992 i alminnelighet 75 prosent av kursverdien legges til grunn. Verdien av ikke-børsnoterte aksjer skal fastsettes av ligningsmyndighetene i selskapets kontorkommune i forbindelse med ligningen av selskapet og skulle tidligere i alminnelighet utgjøre 50 prosent av selskapets likvidasjonsverdi. I henhold til de nye bestemmelsene som gjelder fra og med inntektsåret 1992, skal ikke-børsnoterte aksjer verdsettes til 30 prosent av aksjenes forholdsmessige andel av selskapets samlede skattemessige formuesverdi. Aksjer i nystiftet selskap skal normalt formueslignes etter pålydende verdi. Den norske stats verdispareobligasjoner (Verdi-Spar 82 I og 82 II, og Spar 83, 84 og 85) skal verdsettes til obligasjonenes innløsningsverdi som er en indeksoppskriving av pålydende verdi (etter Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks). For Verdi-Spar 82 I og II inngår dessuten opptjent bonus.

Innskudd i borettslag og **obligasjonsinnskudd i boligaksjeselskap** skulle til og med inntektsåret 1990 normalt formuesbeskattes til opprinnelig pålydende verdi, mens de i 1991 skulle medregnes i formuen med 50 prosent av pålydende. Andeler i borettslag og aksjer i boligaksjeselskaper som prosentlignes, skattlegges ikke som formue hos eieren. Fra 1992 skal boligselskapers formue etter hovedregelen skattlegges hos andelshaverne.

Andeler i ansvarlige selskaper, kommanditselskaper mv. ble tidligere vanligvis formuesbeskattet etter bruttometoden, dvs. at selskapets enkelte formuesobjekter og gjeldsposter ble fordelt forholdsmessig på andelseierne til beskatning og fradrag. Fra og med inntektsåret 1992 skal ligningen skje etter nettometoden. Det betyr at skattepliktig formue beregnes på selskapets hånd, hvoretter nettoen fordeles på deltakerne.

Visse finansaktiva ble inntil 1992 bare skattlagt for en del av verdien. Opprinnelig gjaldt ordningen bare for innskudd i innenlandske sparebanker og spareinnskudd i samvirkelag, men ble etterhvert utvidet til å omfatte stadig flere spareformer. For disse finansaktiva gjaldt bestemte fribeløp som de siste 10 årene før ordningen ble opphevet utgjorde 30 000 kroner i skatteklasse 1 og 60 000 kroner i skatteklasse 2. Det høyeste beløpet gjaldt bl.a. også for skattytere med særfradrag i inntekten pga. alder, uførhet, forsørgelse mv.

Livsforsikringspoliser skal skattlegges etter gjenkjøpsverdien. Hvis gjenkjøpsverdien ikke er tilfredsstillende opplyst, fastsettes den ved skjønn. Forsikringer uten gjenkjøpsverdi skal ikke formuesbeskattes. Inntil 1992 gjaldt en særskilt fribeløpsordning for skattepliktige poliser. De var således fritatt for formuesskatt når samlet pålydende beløp ikke oversteg visse grenser som i tiden før opphevelsen utgjorde 50 000 kroner i klasse 1 og 100 000 kroner i klasse 2.

Skattepliktig formue omfatter også **kontante penger**. Likestilt med kontanter er uinnløste kontantsjekker, bankremisser, postanvisninger o.lign. utstedt til skattyteren. Kontanter, sjekker etc. i utenlandsk valuta skal

regnes om i norske kroner etter bankenes kjøperkurs. Fra og med 1989 skal likvide midler bare regnes som formue med det beløp som overstiger 3 000 kroner. Denne fribeløpsordningen ble beholdt ved innføringen av skattereformen av 1992.

Skatteloven spesifiserer en del verdier som **ikke** skal regnes som skattepliktig formue. Dette gjelder:

- Rettigheter, hvis oppnåelse er avhengig av en betingelse.
- Tidsbegrensede bruksrettigheter.
- Krav på periodiske ytelser over et begrenset tidsrom, f.eks. pensjoner, livrenter, føderåd.
- Krav på lønn, renter, utbytte av verdipapirer og selskapsandeler som ikke er forfalt.
- Patent-, forfatter- og kunstnerrett, så lenge rettighetene disponeres av den opprinnelige eier.

4.1.4. Gjeldsfradrag

Ved fastsettelse av skattbar nettoformue skal all gjeld trekkes fra bruttoformuen. Det er uten betydning om gjelden er pådratt av hensyn til drift av næring eller om det er husholdningsgjeld eller annen privat gjeld. Som gjeld regnes summen av alle ytelser som skattyteren er rettslig forpliktet til å betale en gang i framtiden. Forpliktelsen må være rettslig bindende på det tidspunkt som ligger til grunn for formuesansettelsen. Det er ikke tilstrekkelig at forpliktelsen vil komme. Som eksempel kan nevnes at skatter som er ilignet, men ikke betalt, er gjeld. Skatter som vil bli beregnet av inntekten siste året, er derimot ikke gjeld.

Enkelte rettslig bindende forpliktelser blir ikke regnet som gjeld. Dette gjelder i hovedsak slike forpliktelser som er motposter til de skattefrie rettighetene som er nevnt i det foregående avsnittet om finansaktiva, eksempelvis kapitalverdien av føderåd som hefter på en eiendom, forpliktelse til å betale renter, arbeidslønn og liknende, så sant kravet ikke er forfalt til betaling.

4.2. Beregning av formuesskattene

4.2.1. Ligningsmåten

Ektefeller som har giftet seg innen 2. november forut for inntektsåret, skal lignes under ett for begges samlede nettoformue. Dette gjelder uansett om ektefellene har særeie. Hvis de leverer hver sin selvangivelse, kan de få skatten fordelt mellom seg i forhold til størrelsen av den formuen hver av dem eier. Ektefeller som har giftet seg i inntektsåret eller de siste to måneder i det foregående året, blir lignet hver for seg for sine respektive nettoformuer. Det samme gjelder ektefeller som er separert eller til stadighet lever adskilt. **Samboere** lignes alltid hver for seg. Ved **dødsfall** blir gjenlevende ektefelle og avdøde lignet som ektefeller i dødsåret dersom enken/enkemannen overtar boet udelt (sitter i uskiftebo). I tilfeller hvor enearving (ikke ektefelle) overtar boet udelt, skal arvingen lignes for egen og avdødes samlede formue i dødsåret, forutsatt at arvingen overtar ansvaret for avdødes gjeld. Er disse betingelsene ikke oppfylt, oppstår et dødsbo. Avdøde og dødsboet lignes da under ett i dødsåret og på samme måten som om dødsfallet ikke hadde funnet sted. I senere år skal dødsboet lignes som eget skattesubjekt.

Fra og med inntektsåret 1992 skal ektefeller kunne lignes særskilt for alle typer inntekt, men for formue skal det fortsatt være obligatorisk fellesligning.

Barn som ikke har fylt 17 år innen utgangen av inntektsåret, skal lignes sammen med foreldrene for sin nettoformue, dvs. at ved beregning av formuesskattene skal barnets formue legges til foreldrenes. Når barnet er fylt 17 år, skal formuen lignes særskilt. Formue som er overført fra foreldrene, f.eks. ved gave eller arveforskudd, skal likevel lignes på foreldrenes hånd dersom ungdommen er ugift og yngre enn 20 år. Foreldreløse barn og barn som ikke bor sammen med foreldrene fordi disse er fratatt foreldreretten, blir uansett alder lignet særskilt.

4.2.2. Klasseføringen

Bestemmelsene om ligningsmåten har konsekvenser for beregning av formuesskattene gjennom klasseføringen. Ifølge skatteloven er det to skatteklasser. Skatteklasse 2 omfatter ektefeller som lignes sammen (felleslignede ektefeller) og enslige forsørgere, dvs. skattytere som har omsorg for barn som er under 18 år ved utgangen av inntektsåret, eller har eldre barn som de faktisk forsørger. Som enslig forsørger regnes også samboere hvor den ene eller begge har særkullsbarn. Den ene, eventuelt begge, vil da lignes i klasse 2. Forutsetningen er imidlertid at de ikke også har felles barn. Alle andre personlige skattytere lignes i skatteklasse 1. Dette gjelder også samboere som hver for seg skal lignes i klasse 1, forutsatt at de er barnløse eller har felles barn.

Bare personlige skattytere og dødsbo i avdødes dødsår kan lignes i skatteklasse 1 eller 2. Det eksisterer imidlertid visse betingelser, hvorav de viktigste er at skattyteren må være bosatt i Norge eller lignet for

inntekt her i landet under midlertidig opphold. Andre skattytere, bl.a. personer bosatt i utlandet (med formue som er skattepliktig i Norge) og dødsbo i år etter dødsåret, blir lignet i det som i alminnelighet betegnes som skatteklasse 0.

4.2.3. Formuesskatt til staten

Stortinget avgjør ved årlige vedtak om det skal utskrives formuesskatt til staten og - i tilfelle slik skatt skal utskrives - de skattesatser som skal nyttes. I nyere tid er det bare i årene 1970 og 1971 at det ikke har vært utskrevet formuesskatt til staten for personlige skattytere.

Tradisjonelt har denne skatten blitt utskrevet med stigende satser på den delen av nettoformuen som overstiger visse beløp. Disse beløpsgrenser - eller skattefrie fradrag i nettoformuen - har i alminnelighet variert med skatteklasse.

Størrelsen av de skattefrie formuesfradragene og skattesatsene har de siste årene vært:

	Skatteklasse 0 og 1	*Skatteklasse 2*
1986-1991		
0 prosent av de første	*kr 120 000*	*kr 150 000*[1)]
0,2 " " " neste	*" 115 000*	*" 110 000*
0,6 " " " "	*" 235 000*	*" 240 000*
0,9 " " " "	*" 355 000*	*" 355 000*
1,3 " " det overskytende beløp		
1992		
0 prosent av de første	*kr 120 000*	*kr 150 000*[1)]
0,1 " " " "	*" 115 000*	*" 110 000*
0,3 " " det overskytende beløp		

1) Fradraget på kr 150 000 i skatteklasse 2 (med 0-sats) gjelder også for skattytere som lignes i klasse 1 og får særfradrag pga. alder, uførhet, forsørgelse mv.

Som det framgår av oppstillingen, blir formuesskatten til staten beregnet etter samme fribeløp, intervalgrenser og satser for skattytere i klasse 0 og 1.

4.2.4. Formuesskatt til kommunene

Satser og skattefrie beløp for formuesskatten til kommunene fastsettes av Stortinget i lovs form og framgår av skattelovens §§ 72 og 79.

Skatten skal utgjøre en fast prosent av nettoformuen etter at denne eventuelt er redusert med et skattefritt beløp. Kommunestyret fastsetter den skattesats som skal nyttes i vedkommende kommune innenfor en minimums- og maksimumssats som er gitt i loven. Etterhvert har alle kommuner gått over til å bruke maksimalsatsen. Skattefritt fradrag gis ikke skattytere i klasse 0, og fradraget har i alle år vært det samme i skatteklasse 1 og 2.

I alle årene etter 1969 har den laveste og høyeste tillatte skattesatsen vært henholdsvis 0,4 prosent og 1,0 prosent, og bunnfradraget har vært:

1970-1977:	*kr 40 000*
1978-1991:	*" 60 000*
1992:	*" 120 000*

5. Inntektsskatter. Personlige skattytere

Hoveddelen av inntektsskattene har i alle år blitt utlignet på de enkelte skattyteres nettoinntekt - fra 1992 kalt alminnelig inntekt. Denne inntekten kan grovt sett defineres som skattyternes samlede inntekt - lønn, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekter - fratrukket nærmere bestemte utgifter. Av de skattene som er listet opp i avsnitt 3, blir - med visse modifikasjoner - følgende skatter utlignet på dette sammenfattende inntektsgrunnlaget:

- Inntektsskatt til primær- og fylkeskommunene
- Fellesskatt til Skattefordelingsfondet

Inntil 1992 ble også ordinær inntektsskatt til staten utlignet på dette grunnlaget.

Framstillingen i dette avsnittet dreier seg først og fremst om disse skattene. I tillegg behandles reglene for **toppskatten** til staten - innført fra og med 1988 - som regnes av et annet og mer bruttopreget inntektsgrunnlag enn nettoinntektsskattene. Medlemsavgiften til folketrygden regnes av samme grunnlag som toppskatten, og fra 1992 brukes betegnelsen personinntekt om dette felles skattegrunnlaget.

5.1. Skattepliktig nettoinntekt - fra 1992 alminnelig inntekt

5.1.1. De generelle bestemmelsene

Skattepliktig nettoinntekt - fra 1992 alminnelig inntekt - fastsettes med utgangspunkt i følgende bestemmelser i skatteloven av 1911 som er identiske med de opprinnelige fra 1911:

"Til inntekt henregnes - med de i det følgende fastsatte unntagelser og begrensninger - rente av formue, livrente, føderåd og pensjon, enhver fordel som er vunnet ved eiendom, kapital, arbeide eller virksomhet hva enten det oppebårne er innvunnet gjennom et lengere tidsrom eller er ervervet leilighetsvis eller ved en enkelt anledning, og hva enten det måtte bestå i underhold, klær, husly, brenne, belysning og desslike, eller i annet, som er anvendt til egen eller familiens nytte eller behagelighet eller til utvidelse av næring eller drift eller til formuesforøkelse ...". (Lovens § 42.)

"Fra det antatte bruttobeløp av inntekten dras, foruten renter av skattyterens gjeld, alle utgifter som skjønnes å være pådratt til inntektens ervervelse, sikrelse og vedlikeholdelse ...". (Lovens § 44.)

Skatteloven inneholder dessuten supplerende bestemmelser som utdyper og til dels også konkretiserer de som er sitert ovenfor. Det er således uttrykkelig nevnt i loven hvilke ytelser, inntekter og fordeler som ikke er inntektsskattepliktige, bl.a. formuesforøkelse ved arv eller gave, barnetrygd, en rekke stønader fra folketrygden og husleiestønad (bostønad) fra Husbanken. Videre er det gitt nærmere regler for visse typer inntekter, f.eks. gevinster og inntekt av egen bolig. Når det gjelder utgiftsfradrag, er særlig fradragsposter som er knyttet til inntekt av næringsvirksomhet omfattende behandlet, herunder skattemessige avskrivninger. Regler om fradrag i inntekt av denne art var tidligere også gitt i andre lover. Dette gjaldt i første rekke fradrag for avsetning til ulike fond som ble opphevet like før eller i forbindelse med skattereformen av 1992. Videre spe-

sifiserer loven en del andre fradragsberettigede utgifter som ikke direkte har tilknytning til "inntektens ervervelse, sikrelse eller vedlikeholdelse".

Ellers kan vi merke oss lovens ordlyd om fradrag for gjeldsrenter som innebærer at det i prinsippet er tale om en ubetinget fradragsrett. Fra 1985 er det lovfestet at også renter ved kredittkjøp - dvs. avbetalingstillegg ved kjøp av løsøre på kreditt - er fradragsberettiget. For slike renter er imidlertid fradraget begrenset, for tiden til 17 prosent effektiv rente. Videre er det med virkning fra og med inntektsåret 1992 ikke fradragsrett for renter av restskatt.

Etter hovedregelen er det inntekten i løpet av et kalenderår som skal skattlegges. Næringsdrivende kan på visse betingelser skattlegges på grunnlag av et regnskapsår som avviker fra kalenderåret. Forutsetningen er at dette blir godkjent av ligningsmyndighetene.

Når det gjelder de alminnelige **periodiseringsreglene**, dvs. de generelle bestemmelsene om den tidsmessige plasseringen av skattemessige inntekts- og fradragsposter, innebærer skattereformen av 1992 vesentlige endringer. Før 1992 var kontantprinsippet det alminnelige periodiseringsprinsippet for inntekter og fradrag utenfor næring, hvilket betyr at betalingstidspunktet var avgjørende for når en inntekt skulle regnes å være opptjent og en utgift komme til fradrag. For krav som var forfalt, skulle likevel forfallsdato legges til grunn, selv om beløpet ikke var hevet. For fullt regnskapspliktige skattytere skulle som hovedregel inntekter og utgifter periodiseres etter regnskapsprinsippet, noe som innebar at inntektene skulle beskattes i det året de var opptjent, selv om oppgjør ikke var skjedd, mens kostnadene kom til fradrag i det året de var påløpt. Regnskapsprinsippet var imidlertid modifisert av det såkalte forsiktighetsprinsippet. Dette innebar at fradragsposter langt på vei kunne utgiftsføres før de var realisert. På den annen side skulle heller ikke inntektene tas med før de var realisert. Det eksistrerte mao. en stor grad av asymmetri mellom inntekts- og kostnadsvurderingene og betydelige muligheter for utsettelse av beskatningen, dvs. for skattekreditt.

Reglene om periodisering etter kontantprinsippet utenfor næring og det modifiserte regnskapsprinsippet i næring ble ved reformen av 1992 endret til en felles regel om periodisering etter realisasjonsprinsippet - med enkelte viktige unntak. Dette innebærer at inntekts- og utgiftsføringen skal skje det året den skattepliktige inntekten eller fradragsberettigede utgiften realiseres, uavhengig av om forfall og/eller betaling skjer samme år. For inntekt som erverves på grunnlag av ytelser fra andre, anses realisasjon å ha skjedd når skattyteren har fått et ubetinget krav på inntekten, og en utgift anses realisert når skattyteren har fått en ubetinget forpliktielse til å dekke den. Eksempelvis skal derfor skattepliktige kapitalinntekter periodiseres når skattyter har ervervet en ubetinget rett til ytelsen, noe som blant annet innebærer at opptjente renteinntekter ved årsskiftet kommer til beskatning, selv om de ennå ikke er betalt. Videre innebærer realisasjonsprinsippet at fradragsføringen ikke er betinget av at utgiften er betalt. Det er tilstrekkelig at det har oppstått et ubetinget betalingskrav mot skattyteren. Dette betyr bl.a. at påløpte, ennå ikke betalte renteutgifter skal fradras inntekten allerede i det året de påløper, ikke når de betales. På den annen side får ikke forskuddsbetalinger innvirkning på periodiseringstidspunktet, dvs. at f.eks. forskuddsbetalte renter ikke kan fradragsføres.

Lønnsinntekter, underholdsbidrag, pensjonsinntekter og andre pensjonslignende ytelser er **unntatt** fra realisasjonsprinsippet og skal fortsatt periodiseres etter kontantprinsippet. For å skape symmetri mellom inntekts- og utgiftsføringen skal også fradragsposter forbundet med slike inntektsarter følge kontantprinsippet. Videre er kontantprinsippet opprettholdt for rentebetalinger til Statens lånekasse for utdanning.

Realisasjonsprinsippet skal gjelde for alle næringsdrivende uavhengig av regnskapspliktens omfang. For næringsdrivende med begrenset regnskapsplikt som inntil 1992 benyttet kontantprinsippet, er det gjennomført overgangsregler.

De generele reglene om periodisering av inntekts- og fradragspostene er ikke til hinder for særskilte bestemmelser om den tidsmessige plasseringen av spesielle inntekts- og utgiftsposter, først og fremst om avskrivning av varige driftsmidler. Den nye regelen om realisasjonsprinsippet er imidlertid uttrykk for et prinsipielt syn som har konsekvenser også for endringene i reglene for skattemessige avskrivninger og - ikke minst - avsetningsordningene.

De generelle reglene som er omtalt ovenfor, viser de hovedprinsipper som den skattemessige inntektsansettelsen bygger på. Men særbestemmelser og unntak fra de alminnelige reglene gjør at inntektsbegrepet i en viss forstand ikke er felles for alle skattytere. Inntektsansettelsen vil først og fremst være avhengig av inntektens art: ulike former for næringsinntekt, lønnsinntekt, trygdeinntekt og annen inntekt. Dette var spesielt utpreget i årene før skattereformen. Vi har derfor funnet det hensiktsmessig i den videre framstilling å følge en inndeling etter inntektenes art. Utgiftene vil dels bli omtalt sammen med den inntektsart de er nærmest knyttet til, dels i et samleavsnitt til slutt med omtale av utgifter som ikke har tilknytning til spesielle inntektsarter.

5.1.2. Inntekt av næringsvirksomhet

Siktemålet er å fastsette det økonomiske resultatet av virksomheten som skal danne grunnlag for skattleggingen. På den ene siden skal en bestemme virksomhetens bruttoinntekt, dvs. vederlaget for det som er produsert av varer og tjenester, og på den andre siden verdien av de innsatsfaktorer som er brukt i produksjonen. Når det gjelder reglene om tidsrom og tidspunkt for inntekts- og utgiftsføringen, vises til omtalen i foregående punkt.

5.1.2.1. Uttak til privat bruk og vurdering av varelager

Virksomhetens produksjon av varer og tjenester går normalt til salg, til privat bruk eller gaver og til lager. Her har skatteloven særskilte bestemmelser om hvordan uttak av produkter og varer til privat bruk eller gaver og endringer i beholdningen av varer skal verdsettes.

Uttak til privat bruk eller gaver av varer fra produksjon eller lager skal regnes som en del av bruttoinntekten på samme måte som om gjenstanden eller tjenesten var solgt. Ved verdsettelsen skal utsalgsprisen på tidspunktet for uttaket legges til grunn, eventuelt inklusive merverdiavgift og andre avgifter. For uttak av **formuesgjenstander** er reglene endret i forbindelse med skattereformen. Tidligere var det en forutsetning for skattlegging at kostprisen helt eller delvis var kommet til fradrag ved ligningen. Skattyteren ble fordelsbeskattet for driftsmidlets hele omsetningsverdi på uttakstidspunktet, men kunne velge å nedskrive på saldoen for vedkommende driftsmiddel. Etter de nye reglene skal uttak av verdier fra næringsvirksomhet skattlegges på samme måte som ved annen realisasjon, se avsnitt 5.1.2.4. Også innehaverens uttak av kontanter skal regnes som en del av bruttoinntekten.

Ved beregning av skattepliktig inntekt skal det tas hensyn til endring i **varelagerets** verdi i løpet av inntektsåret. Verdien av varebeholdningen ved utgangen av inntektsåret - normalt pr. 31. desember - skal føres opp som inntekt, mens verdien av beholdningen ved begynnelsen av året skal utgiftsføres. Ved verdsettelsen kunne skattyteren inntil 1991 enten bygge på faktisk anskaffelsespris - tilvirkningspris for varer som er foredlet i egen virksomhet - eller på gjenanskaffelsesprisen ved utgangen av det regnskapsåret som ligningen gjaldt, og de to vurderingsmåter kunne brukes samme år på ulike vareslag. Verdien av lageret kunne reduseres som følge av skade, ukurans eller andre særlige forhold. Videre kunne verdien nedskrives som følge av påviselig risiko for prisfall. Det var også adgang til å foreta nedskrivning på kontrakter om kjøp av varer hvis prisfall hadde funnet sted etter kontraktstidspunktet eller det forelå risiko for prisfall. Med virkning fra og med inntektsåret 1991 skal varebeholdningen verdsettes til historisk kostpris og for egenproduserte varer til tilvirkningspris. Når den enkelte vareenheten ikke kan individualiseres, skal FIFO-prinsippet (first-in-first-out-prinsippet) legges til grunn. Adgangen til å foreta nedskrivning for ukurans og prisfallsrisiko er opphevet og likeledes adgangen til å nedskrive på varekontrakter.

5.1.2.2. Utgifter til representasjon, kurser mv. og bilhold

For de **innsatsfaktorene** som er anvendt i virksomheten, skal man i utgangspunktet følge den generelle regelen om fradragsrett for alle utgifter som "skjønnes å være pådratt til inntektens ervervelse, sikrelse og vedlikeholdelse". Anvendt på næringsvirksomhet omfatter dette først og fremst vanlige driftsomkostninger, herunder lønn til ansatte og utgifter til dekning av verdiforringelse ved slit og elde av varige driftsmidler. I tillegg er det i skatteloven listet opp en rekke andre utgifter som på bestemte vilkår kan føres som fradrag. I det følgende behandles i tur og orden de viktigste fradragsberettigede utgiftene og avgrensningen mot utgifter som ikke er fradragsberettiget. Skatteloven slår uttrykkelig fast at "utgifter til den skattepliktiges og families underhold og betjening eller til bolig for ham og hans husstand" ikke er fradragsberettiget. For næringsdrivende kan det for enkelte utgiftsposter by på problemer å skille mellom utgifter til fremme av virksomheten og utgifter til dekning av privat konsum. De mest aktuelle utgiftspostene av denne art er utgifter til representasjon, utgifter i forbindelse med kurser, seminarer o.lign. og bilholdsutgifter.

For **representasjonsutgifter** ble det fra og med 1958 innført en begrensning i fradragsretten ved at fradrag bare kunne gis for utgifter som etter ligningsmyndighetenes skjønn ble ansett å være tvingende nødvendig for skattyterens ervervsvirksomhet eller tjenestestilling. Med virkning for 1972 og 1973 ble fradragsretten strammet inn til bare å gjelde for næringsdrivende og bare for bevertningsutgifter innen bestemte beløpsgrenser. Siden den tid har fradragsretten ifølge den nye lovformuleringen vært avskåret. Likevel er det på bestemte vilkår fortsatt fradragsrett for utgifter til enkel bevertning av kunder eller forretningsforbindelser. Videre er det utarbeidet retningslinjer for avgrensning mot reklameutgifter som er fradragsberettiget.

Fradragsrett for utgifter til deltagelse i **kurser, seminarer** o.lign. (reise- og oppholdsutgifter, kursavgift mv.) er knyttet til om det faglige innholdet i semi-

naret/kurset er av betydning for skattyterens inntektsgivende virksomhet. Her foreligger det ganske detaljerte bestemmelser om hvordan ordningen skal praktiseres.

I utgangspunktet er alle utgifter til **bilhold** - herunder avskrivninger, forsikringspremier mv. - fradragsberettiget, forutsatt at bilen anses som driftsmiddel. Som hovedregel godkjennes bilen som driftsmiddel når den utelukkende brukes i utøvelse av næringsvirksomheten eller når yrkeskjøringen utgjør minst 6 000 kilometer i året. Hvis bilen også nyttes til privatkjøring, skal de samlede faktiske utgiftene ved bilholdet reduseres med det beløp som faller på bruk av bilen til privatkjøring. Fra og med 1987 skal verdien av den private bruken ansettes på samme måte som for ansattes bruk av arbeidsgivers bil til privatkjøring, se redegjørelse under avsnittet om lønnsinntekt. Fradraget skal likevel ikke reduseres til et lavere beløp enn 50 prosent av de samlede omkostninger ved bilholdet.

5.1.2.3. Lønnskostnader

Lønn til ansatte omfatter både kontantlønn og annen godtgjørelse for utført arbeid i virksomheten - herunder naturalytelser, f.eks. fri kost og losji. Også dekning av utgifter til de ansattes bilhold gis det fradrag for. Det samme er tilfelle med arbeidsgiverens merutgifter ved billige lån til de ansatte. Konsekvensene av slike ytelser for arbeidstakernes skattepliktige inntekt framgår av avsnittet om lønnsinntekt. Godtgjørelse for arbeid utenfor tjenesteforhold behandles på tilsvarende måte som lønn til ansatte. Fradrag gis ikke bare for "egentlige" lønninger, men også for utbetalinger av gratialer, tantiemer o.lign.

Flere omkostninger som har sammenheng med ansettelsesforholdet, omfattes av fradragsretten. Dette gjelder en rekke sosiale utgifter og arbeidsgivers tilskudd til private og offentlige pensjonsordninger. De **sosiale** utgiftene er gjerne knyttet til ulike typer velferdstiltak - subsidiering av kantiner, støtte til bedriftsidrettslag, funksjonær- og firmafester, drift av feriehytte o.lign. Fradragsretten er betinget av at utgiftene er pådradd utelukkende av hensyn til de ansattes interesse, en vurdering som er tillagt ligningsmyndighetene. Arbeidsgivers utgifter til **pensjonsordninger** omfatter arbeidsgiveravgift til folketrygden og til andre offentlige pensjonsordninger (f.eks. for sjøfolk), tilskudd til privat tjenestepensjonsordning og direkte utbetaling av pensjon til tidligere ansatte og deres etterlatte. For tilskudd til privat tjenestepensjonsordning kan det gis fradrag både for beløp som dekker arbeidsgivers andel av årets premie og - innenfor bestemte grenser - tilskudd til premiefond og pensjonsreguleringsfond. Fradragsretten er imidlertid betinget av at ordningen er i samsvar med regler gitt av Kongen. Disse reglene går dels på pensjonsordningens organisering, dels på bruk av fondsmidlene og på pensjonens størrelse.

5.1.2.4. Avskrivninger og behandling av negativ saldo

De skattemessige avskrivningsreglene bestemmer hvordan bedriftene skal fordele utgiftene til varige driftsmidler over driftsmidlets levetid. Et driftsmiddel ble inntil 1992 regnet som varig når det ved anskaffelsen var antatt å ha en brukstid på minst tre år. Hvis kostprisen var forholdsvis ubetydelig - 10 000 kroner eller lavere i årene før 1992 - kunne driftsmidlet likevel utgiftsføres umiddelbart. Fra 1992 regnes et driftsmiddel som betydelig når kostprisen er 15 000 kroner eller høyere, og det er ikke lenger nødvendig å legge annet enn beløpsgrensen til grunn når det skal avgjøres om driftsmidlet er betydelig.

Bare driftsmidler som forringes ved "slit og elde" kan avskrives. Grunnarealer kan derfor ikke avskrives og forsåvidt heller ikke utgiftsføres på annen måte, idet de betraktes som kapitalanbringelse. Det samme er tilfelle for bl.a. vanlige leiegårder og beboelseshus som leies ut. Her regner man med at et forsvarlig vedlikehold, som er en fradragsberettiget utgift, vil oppveie verdiforringelsen ved slit og elde.

Sentrale elementer i utformingen av avskrivningsreglene er avskrivningsmetoden, avskrivningsgrunnlaget og avskrivningssatsene. Viktige **avskrivningsmetoder** er "den rette linjes metode" (lineær avskrivning) og "saldometoden". Ved den rette linjes metode er hovedregelen at de samlede avskrivningene for det enkelte driftsmiddel fordeles med like store beløp pr. år over driftsmidlets levetid. Dette blir i praksis gjennomført ved at de årlige avskrivningene fastsettes til en bestemt prosent av driftsmidlets anskaffelsesverdi. Ved saldometoden beregnes fradraget for avskrivninger etter en fast prosent av gjenstående bokført verdi. De årlige avskrivninger beregnet etter denne metoden, vil derfor avta etter hvert som driftsmidlet blir nedskrevet. Reglene kan også utformes slik at det er adgang til å kombinere disse avskrivningsmetodene, f.eks. skifte metode når dette gir høyere avskrivning i ett eller flere år og dermed kortere avskrivningsperiode. **Grunnlaget** for avskrivningene kan enten være driftsmidlenes historiske kostpris eller driftsmidlets gjenanskaffelsesverdi, vanligvis gjennomført ved at den opprinnelige kostprisen årlig justeres med en indeks som skal gi uttrykk for endring i driftsmidlets kostpris. Som antydet over, angir **av-**

skrivningssatsene den andelen av driftsmidlets avskrivningsgrunnlag som kan utgiftsføres i de enkelte år. Normalt anvendes forskjellige satser for ulike typer av driftsmidler avhengig av dets varighet - lave satser for bygninger o.lign. med lang brukstid og høyere satser for eksempelvis maskiner hvor forringelsen ved slit og elde foregår hurtigere.

Historisk sett har de norske reglene for avskrivning på driftsmidler med få, men viktige, unntak vært ganske stabile. Således har avskrivningsgrunnlaget i alle år vært driftsmidlenes historiske kostpris, og helt fram til begynnelsen av 1980-årene ble avskrivningene foretatt etter den rette linjes metode. Som supplement til disse såkalte ordinære avskrivningene fikk man i 1921 en lovendring som på visse betingelser gav adgang til overprisavskrivning, en ordning som fra og med 1957 ble avløst av nye regler om tilleggs- og åpningsavskrivninger. De supplerende avskrivningene - både de som gjaldt før og etter 1957 - kom i tillegg til de ordinære avskrivningene på en slik måte at avskrivningene ble påskyndet, dvs. kunne foregå raskere, men påvirket ikke de totale avskrivningene over driftsmidlets antatte brukstid.

Ved lovendring av 29. mai 1981 kom de første bestemmelsene om en gjennomgripende omlegging av avskrivningssystemet til **saldoavskrivninger**. For 1982 kunne skattyterne velge mellom å avskrive etter saldometoden eller nytte de reglene som var obligatoriske til og med 1981 (rette linjes metode supplert med tilleggs- eller åpningsavskrivninger). Fra og med 1983 skulle saldometoden være obligatorisk, men saldoavskrivning kunne ikke anvendes for forretningseiendommer (og for driftsmidler i virksomheter som driver utvinning og rørledningstransport av petroleum). I 1984 ble reglene igjen endret med sikte på å gjøre systemet enklere og mer oversiktlig. Det ble også gjennomført realitetsendringer, bl.a. slik at det ble adgang til fulle avskrivninger i driftsmidlets anskaffelsesår, dvs. også for driftsmidler som erverves i siste halvdel av inntektsåret. Samtidig ble avskrivningssatsene gjennomgående justert opp. Videre ble det bestemt at saldoavskrivning skulle være obligatorisk først fra 1984, mens det for 1983 var valgfrihet. Skattytere som valgte å avskrive etter de nye reglene i 1982, måtte likevel nytte saldometoden også i 1983. Etter lovendringen skal saldosystemet også gjelde for forretningsbygg. Fra 1984 og fram til 1992 ble det flere ganger foretatt regelendringer - hovedsakelig i avskrivningssatsene. Det var også først og fremst avskrivningssatsene (og reglene for behandling av negative saldi) som ble endret ved skattereformen av 1992.

Både etter tidligere og gjeldende regler er **grunnlaget** for avskrivningene i utgangspunktet driftsmidlets historiske kostpris, dvs. den pris driftsmidlet ble overtatt for inklusive utgifter ved ervervet, f.eks. til transport, toll, tinglysningsgebyr o.lign. og eventuelle monteringsutgifter. Investeringsavgiften anses også som en del av kostprisen og kan derfor ikke føres til fradrag i betalingsåret. Det samme gjelder merverdiavgift som ikke kan trekkes fra i et avgiftsoppgjør (fordi virksomheten ikke er merverdiavgiftspliktig). Offentlige tilskudd til ervervelse av driftsmidlet skal trekkes fra kostprisen, mens tilskudd til investering i distriktene ikke går til fradrag. Etter anskaffelsen skal driftsmidlet aktiveres. Avskrivning foretas deretter med en bestemt prosent av den aktiverte verdien. Grunnlaget for senere års avskrivninger er den nedskrevne verdien - saldoverdien - ved utgangen av det angjeldende inntektsåret før årets avskrivning.

Driftsmidlene skal ifølge skatteloven (§ 44 A-2) deles i bestemte grupper som i årene før 1992 var:

a. Maskiner, redskaper, inventar, transportmidler og annet driftsløsøre.
b. Skip, fiske- og fangstfartøy, borefartøy, flyttbare plattformer, fly o.l.[1]
c. Bygg og anlegg, hoteller, losjihus, bevertningssteder o.l.
d. Alminnelige forretningsbygg som nyttes til kontorer, butikker o.l.

Disse hovedgruppene var igjen delt i undergrupper som hver for seg skulle utgjøre **en** saldo og avskrives under ett. Driftsmidler med kostpris over et visst beløp, 1,3 mill. kroner i årene før 1992, kunne føres på egen saldo og avskrives separat. Hvis det til anskaffelse av et driftsmiddel var benyttet midler fra skattefrie fondsavsetninger (avsetninger til miljøverntiltak, distriktsutbyggingsfond o.a.), skulle den verdien som ble tilført saldoen reduseres med nedskrivningene etter reglene for vedkommende avsetningsordning (se senere).

Avskrivningssatsene er avhengig av hvilken gruppe driftsmidlene tilhører. Av skatteloven framgår hvilke satser som maksimalt kan anvendes for de enkelte saldogrupper. Fra 1984, da saldoavskrivning ble gjort obligatorisk, og fram til 1992 hadde man følgende

1 Driftsmidler som nyttes av virksomheter som driver utvinning og rørledningstrasnsport av petroleum på kontinentalsokkelen og skattlegges etter petroleumsskatteloven, kan ikke saldoavskrives. Når borefartøy og flyttbare plattformer likevel inngår i skattelovens § 44 A som omhandler saldoavskrivningsreglene, er dette fordi slike driftsmidler kan nyttes i virksomheter som arbeider som kontraktører for utvinningsselskaper med godtgjørelse pr. dag, måned el.lign. og uten andel av utvinningsselskapets produksjon eller resultat. Virksomheten blir da ikke skattlagt etter petroleumsskatteloven.

satser målt i prosent av aktivert/nedskrevet verdi (saldoverdi):

Saldogruppe	1984 og 1985	1986	1987-1991
a. Maskiner, redskaper m.v.	35	35	30
Personbiler	35	20	20
b. Skip, fiskefartøy m.v.	30	30	25
Fly og helikopter	30	20	15
c. Bygg og anlegg[1)]	9	8	7
Bygg og anlegg[2)]	14	12	11
Hoteller, losjihus m.v.[1)]	9	8	6
Hoteller, losjihus m.v.[2)]	14	12	10
d. Alm. forretningsbygg	6	4	4
Alm. forretningsbygg[3)]	6	3	2

1) Gjenværende brukstid ved ervervet: 20 år eller mer.
2) Gjenværende brukstid ved ervervet: mindre enn 20 år.
3) Forretningsbygg i sentrale strøk, dvs. i kommuner hvor det kreves etableringssamtykke etter etableringsloven av 20.2.1976 i **hele** *kommunen.*

Når restsaldoen for en saldogruppe var mindre enn 20 000 kroner, kunne den utgiftsføres i sin helhet.

Fra 1992 gjelder disse saldogrupper og avskrivningssatser:

a. Kontormaskiner o.l. og ervervet goodwill (forretningsverdi): 30 prosent.
b. Vogntog, lastebiler, busser, drosjebiler og kjøretøy for transport av funksjonshemmede: 25 prosent.
c. Personbiler, traktorer, andre rullende maskiner og materiell, andre maskiner, redskap, instrumenter, inventar mv.: 20 prosent.
d. Skip og fartøy, rigger mv.: 20 prosent.
e. Fly, helikopter: 12 prosent.
f. Bygg og anlegg, hoteller, losjihus, bevertningssteder mv.: 5 prosent.
g. Forretningsbygg: 2 prosent.

Beløpsgrensen for utgiftsføring av restsaldo er harmonisert med grensen for når et driftsmiddel kan utgiftsføres direkte og er derfor satt til 15 000 kroner.

Kongen kan i forskrift bestemme at bygg med kort levetid (gruppe f) og forretningsbygg i distriktene (gruppe g) skal kunne avskrives med dobbelt sats. Ellers kan nevnes at etter de nye reglene skal ervervet goodwill avskrives gjennom saldosystemet (saldogruppe a) i stedet for som tidligere lineært (med sats 20 prosent).

Ved overgang til de nye avskrivningsgrupper og -satser er det vedtatt regler om hvordan gjenværende avskrivningsgrunnlag (saldo) for driftsmidler ervervet før 1992 skal overføres til de nye saldogruppene for videre avskrivning etter de nye satsene.

Ved **salg** eller tap av et driftsmiddel som saldoavskrives var reglene før 1992 at salgssummen, eventuelt erstatningen, skulle regnes som inntekt for skattyteren i det året avhendelsen eller tapet fant sted. Den opprinnelige kostprisen kom til fradrag gjennom fortsatte avskrivninger. Det skulle mao. ikke foretas noen særskilt gevinst- eller tapsberegning for driftsmidler som kom inn under saldoavskrivningsreglene. Skattyteren kunne imidlertid velge å føre vederlaget helt eller delvis som fradrag i saldoen for den gruppen som driftsmidlet var henført til, slik at gevinsten ble skattlagt gjennom lavere framtidige avskrivninger. Dersom saldoen ble negativ, måtte skattyteren innen fire år (åtte år for skip, fiske- og fangstfartøy, borefartøy, flyttbare plattformen, fly o.lign.) inntektsføre den negative saldoen. Alternativt kunne underbalansen dekkes ved investering i nye driftsmidler innen fristens utløp eller helt eller delvis avregnes mot positiv saldo for driftsmidler med samme eller høyere avskrivningsprosent.

Etter de nye reglene er ordningen med adgang til å etablere negativ saldo med inntektsføring, nedskrivning eller reinvertering innen 4 eller 8 år bortfalt, idet inntekts- eller kostnadsføringen skal starte i realisasjonsåret. Det er innført ulike regler for inntekts- og tapsføringen for saldogruppene a-c og d-g. Salgssum mv. som fremkommer ved realisasjon av driftsmidler som faller inn unnder saldogruppene a, b og c, kan skrives ned på gruppens saldo i realisasjonsåret med virkning for årets saldoavskrivning. Gevinsten vil som tidligere komme til beskatning ved at gruppens avskrivningsgrunnlag blir tilsvarende lavere. Er salgssummen lavere enn driftsmidlets bokførte verdi, foreligger det et tap som kommer til fradrag gjennom fremtidige avskrivninger på differensen. Blir saldoen negativ, må skattyter inntektsføre denne med en sats lik saldogruppens avskrivningssats fra og med realisasjonsåret. Driftsmidler som faller inn under saldogruppene d, e, f eller g, må føres på egen saldo for hvert driftsmiddel. For disse driftsmidler skal det foretas et gevinst- eller tapsoppgjør, hvor driftsmidlets inngangsverdi vil være gjenstående saldo. Gevinsten eller tapet føres på en egen gevinst- og tapskonto i realisasjonsåret. Hvis beløpet er positivt, skal det årlig inntektsføres 20 prosent av gjenstående saldo. Er beløpet negativt, skal utgiftsføring skje med samme sats. Skattyteren har fortsatt adgang til å inntektsføre hele eller deler av salgsvederlaget mv. i realisasjonsåret. Dette kan eksempelvis være aktuelt i år hvor bedriften har et fremførbart

underskudd. Gjenstående positiv saldo vil for gruppe a-c fortsatt bli å avskrive. For gruppe d-g må gjenstående positiv saldo føres inn på gevinst- og tapskonto og på den måten komme gradvis til fradrag. Gevinst og tap som er realisert ved uttak til privat bruk eller gave, skal skattemessig behandles på samme måte som annen realisasjon til markedsverdi.

Også på dette området er det vedtatt **overgangsregler** i forbindelse med skatteomleggingen. Det er således bestemt at av gjenværende negativ saldo pr. 1. januar 1992 etablert i inntektsåret 1990 eller tidligere, er 40 prosent fritatt for skatt. For personlige skattyter med bopel og selskaper med hovedkontor i Nord-Norge eller Namdalen ved utgangen av 1990, vil 60 prosent av gjenværende negativ saldo være skattefri. Det samme gjelder for personlige skattytere bosatt og skattepliktige selskaper med hovedkontor i kommune som helt eller delvis er utpekt som utbyggingsområde etter distriktsskatteloven på tidspunkt som nevnt ovenfor. Den delen av de eksisterende negative saldi som etter dette ikke er endelig fritatt for skatt, skal som hovedregel i sin helhet føres inn på gevinst- og tapskonto. Som alternativ kan gjenværende negativ saldo etter nærmere regler og med visse begrensninger benyttes bl.a. til investeringer i aksjer og grunnfondsbevis i banker og kredittforetak, aksjer i børsnoterte investeringsselskaper og investeringer i norsk landbasert virksomhet. For å unngå skattemotiverte salg av driftsmidler i 1991, er det bestemt at negative saldi knyttet til avhendelser i 1991 som hovedregel i sin helhet skal føres inn på gevinst- og tapskonto. Disse negative saldi omfattes mao. ikke av ordningen med 40 eller 60 prosent skattefritak, men de kan etter nærmere regler avregnes ved tegning av aksjer i bestemte virksomheter. Videre er det betinget skattefritak for negativ saldo etablert i 1991 ved ufrivillig realisasjon av visse driftsmidler.

For enkelte skattytere gjaldt inntil 1991 særregler om **startavskrivninger** som gav raskere avskrivninger enn det som fulgte av de generelle reglene. Bestemmelsene om startavskrivninger var gitt i distriktsskatteloven (lov av 19. juni 1969 nr. 72 ved endring i 1981) som ble opphevet med virkning fra og med inntektsåret 1991. Ordningen gjaldt avskrivbare driftsmidler anskaffet til bruk under utøvelse av egen næring i Nord-Norge og Namdalen. Vanlige personbiler, varebiler mv. og forretningsbygg kunne ikke startavskrives. For skip var startavskrivning betinget av at det forelå samtykke fra myndighetene (ved Finansdepartementet), men for fiske- og fangstfartøy var slikt samtykke ikke nødvendig. Startavskrivning kunne foretas med inntil 40 prosent av driftsmidlets kostpris i Finnmark og Nord-Troms og 25 prosent ellers i Nord-Norge og i Namdalen. Startavskrivning kunne bare kreves i det året driftsmidlet ble levert, uavhengig av årets inntekt. Eventuelt underskudd kunne framføres til fradrag mot senere års overskudd. Avskrivningen skulle redusere saldoverdien for den saldogruppen driftsmidlet tilhørte og føres til fradrag før årets ordinære avskrivning.

Etter endringene i avskrivningsreglene i 1984 ble det som nevnt adgang til fulle avskrivninger i det året driftsmidlene var levert. For enkelte driftsmidler var det inntil 1992 dessuten adgang til en form for forskuddsavskrivninger gjennom bestemmelsene om **avskrivning på kontrakter**. Dette gjaldt kontrakt om bygging eller kjøp av driftsmidler som hørte inn under de daværende saldogruppene b og c, se oppstillingen foran. Avskrivning kunne foretas fra og med det året kontrakten var undertegnet med bindende virkning til og med året forut for levering av driftsmidlet. Avskrivningssatsene tilsvarte de som gjaldt for det driftsmidlet kontrakten dreide seg om, men for kontrakter vedrørende driftsmidler i saldogruppe b var avskrivningene det enkelte år begrenset til 15 prosent av kjøpesummen. Når driftsmidlet var levert, var det kostprisen med fradrag for kontraktsavskrivningene som skulle inn på saldoen for vedkommende gruppe driftsmidler. Adgangen til kontraktsavskrivninger ble opphevet fra og med inntektsåret 1992. For å hindre skattemessige tilpasninger ved inngåelse av kontrakter i 1991, ble det bestemt at det ikke skulle være adgang til å avskrive på slike kontrakter ved ligningen for inntektsåret 1991.

5.1.2.5. Fondsavsetningsordninger

Bestemmelsene om avskrivning på kontrakter gav mao. anledning til fradrag i skattepliktig inntekt **før** noen del av utgiftene til de angjeldende driftsmidler faktisk blir betalt eller forfaller til betaling. Fram til rundt 1990 hadde man også andre ordninger som gjorde det mulig å utsette tidspunktet for skattleggingen, dvs. som innebar en skattekreditt. Gjennom særlover om **skattefrie fondsavsetninger** var det således adgang til å avsette en del av overskuddet skattefritt til fond som skulle nyttes til dekning av framtidige utgifter. For personlige næringsdrivende var disse bestemmelsene gitt i følgende lover: (1) Lov av 19. juni 1969 om særlige skatteregler til fremme av distriktsutbygging (distriktsskatteloven), (2) Lov av 14. desember 1962 om skattefrie fondsavsetninger og (3) Lov av 17. desember 1982 om avsetning til konsolideringsfond for personlige næringsdrivende. Som ledd i forberedelsene til reformer i bedriftsbeskatningen ble de to førstnevnte lovene opphevet med virkning fra hhv. 1991 og 1990 (med visse overgangsregler), mens loven nevnt under (3) ble opphevet ved skattereformen av 1992 med virkning fra og med inntektsåret 1992.

(1) **Distriktsskatteloven** (DU-loven) inneholdt, foruten regler om startavskrivninger, også bestemmelser om skattefrie fondsavsetninger til senere investeringer i utbyggingsområder. Opprinnelig kunne næringsdrivende i hele landet foreta avsetninger etter DU-loven, men fra og med 1987 ble avsetningsadgangen begrenset til bare å gjelde for næringsdrivende som var skattepliktig til kommuner i de tre nordligste fylkene, i Namdalen eller i spesielt utpekte utbyggingsområder ellers i landet. Også skattyter som deltok i en virksomhet som kommandittist eller lottfisker ble regnet som næringsdrivende i denne sammenhengen. For andre skattytere, f.eks. lønnstakere, var avsetningsadgangen betinget av samtykke fra fylkesskattekontoret i investeringsfylket.

Årlig fradrag for avsetning etter DU-loven var begrenset til 15 prosent av avsetningsgrunnlaget - 10 prosent i 1990 - og måtte det enkelte år minst utgjøre 15 000 kroner. Avsetningsgrunnlaget var definert som samlet nettoinntekt ved kommuneskatteligningen i vedkommende utbyggingskommune redusert med den del av brutto lønnsinntekt som oversteg 100 000 kroner. Som sikkerhet for framtidige skatter, måtte en del av avsetningen bindes som innskudd enten i lokal bank eller i Norges Bank med henholdsvis 40 eller 50 prosent av avsetningsbeløpet. Slik sikkerhet ble frigitt bl.a. når bindende kontrakt om nytt driftsmiddel var inngått.

Innen fem år etter utløpet av avsetningsåret måtte midlene nyttes til investering i et objekt som var godkjent etter loven. Gjenstand for investering var bl.a. avskrivbare driftsmidler til bruk i egen næring i utbyggingskommune og tegning av aksjer i selskap som drev virksomhet i slik kommune. Avsetningene kunne ikke brukes til investeringer direkte i oljevirksomheten, i skip utenom fangst- og fiskefartøy, i fly og i bygg eller anlegg for kraft- og vannforsyning. Unntatt var også bl.a. personbiler o.lign., husdyr og vanlig kontorutstyr.

Når driftsmidlet var anskaffet, skulle kostprisen nedskrives med en bestemt andel av det beløp som var tatt fra fondet. For investeringer som fant sted i Finnmark og Nord-Troms var denne andelen 35 prosent, i Nord-Norge ellers og i Namdalen 45 prosent og i de øvrige utbyggingsområder 65 prosent. De resterende 65, 55 eller 35 prosent av den benyttede avsetningen var endelig fritatt for skatt. Nedskrivningen skulle redusere saldoverdien av driftsmidlet før årets ordinære avskrivning. Den skattefrie delen av det beløp som var tatt fra fondet, ble ført til inntekt og skattlagt dersom driftsmidlet ble solgt, tatt ut til privat bruk eller gave eller flyttet til virksomhet utenfor utbyggingsområdet innen en viss tid etter at driftsmidlet var anskaffet. Hvis de avsatte midlene innen femårsfristens utløp ikke var brukt på den måten som reglene forutsatte, skulle avsetningen føres tilbake og skattlegges ved endring av ligningen for det året avsetningen fant sted.

Avsetningsadgangen ble som nevnt opphevet med virkning fra og med inntektsåret 1991. Fondsavsetninger avsatt for årene 1987 til og med 1989 som ikke var anvendt til investering innen utløpet av 1990, kunne ifølge overgangsreglene kreves beskattet ved at 20 prosent av det avsatte beløp ble inntektsbeskattet for 1991 (de øvrige 80 prosent skulle være skattefrie). Avsetninger for 1987, 1988, 1989 og 1990 som ikke ble inntektsført på denne måten, måtte være påbegynt anvendt i samsvar med lovens bestemmelser innen utløpet av 1992.

(2) Lov av 14. desember 1962 om **skattefrie fondsavsetninger**. Mens DU-loven var forbeholdt næringsdrivende i utbyggingsområder og avsetninger til investeringsformål innen disse områdene, kunne avsetninger etter 1962-loven foretas av næringsdrivende i hele landet, og formålene var **miljøverninvesteringer**, **markedsbearbeiding** i utlandet og **forskning** og **produktutvikling**. Avsetningene kunne bare nyttes i virksomhet for produksjon, lagring og transport eller for omsetning av varer (herunder fiske og fangst) og persontransport, men det var ingen begrensning mht. hvor i landet virksomheten ble utøvet. Tidligere var det etter 1962-loven en generell avsetningsadgang for framtidige investeringer. I årene 1973 til og med 1981 ble imidlertid den generelle adgangen suspendert, men det ble gjort unntak for avsetninger til miljøverntiltak. Etter lovendring i 1981 ble lovens bestemmelser om avsetning til framtidige investeringer med virkning fra 1982 begrenset til å omfatte avsetninger til miljøverntiltak. Samtidig ble loven endret slik at ordningen bare gjaldt for personlige næringsdrivende (enmannsforetak, deltakere i ansvarlige selskaper og kommandittselskaper). I motsetning til DU-loven kunne derfor 1962- loven ikke lenger brukes av "upersonlige" skattytere, dvs. aksjeselskaper mv. Inntekter som skattlegges etter petroleumsskatteloven kunne ikke inngå i grunnlaget for avsetningene.

Skattefrie fondsavsetninger til **miljøinvesteringer** var begrenset til 30 prosent av samlet nettoinntekt ved kommuneskatteligningen, herunder bl.a. lønnsinntekt mv., etter fradrag for visse andre avsetninger. Årets avsetning måtte minst utgjøre 10 000 kroner. Hele avsetningsbeløpet måtte bindes på særskilt konto i Norges Bank. Midlene ble forrentet med 3,5 prosent pr. år, og avkastningen var fritatt for inntektsskatt.

Investeringsfristen for avsetningene var fire år, men kunne i særlige tilfeller forlenges med inntil ett år. Hvis avsetningen ble brukt til investering i godkjent driftsmiddel innen fristens utløp, ble 15 prosent av avset-

ningsbeløpet fritatt for skatt. Skattyteren kunne i investeringsåret velge mellom å ta de resterende 85 prosent til beskatning eller foreta ekstraordinær nedskrivning på det nyanskaffede driftsmidlet. Hvis de avsatte midlene ikke ble brukt som foreskrevet innen fristens utløp, skulle beløpet i sin helhet skattlegges ved endring av ligningen for det året da avsetningene fant sted.

Avsetninger til fond for **markedsbearbeiding** i utlandet og til **forskning** og **produktutvikling** kunne kreves med tilsammen inntil 20 prosent av nettoinntekten ved kommuneskatteligningen etter fradrag for eventuelle avsetninger til DU-fond. Det årlige avsetningsbeløpet måtte være 10 000 kroner eller høyere og bindes på særskilt konto i Norges Bank. De ble forrentet med 3,5 prosent pr. år og avkastningen var fritatt for inntektsskatt. Midlene kunne nyttes når skattyteren ønsket det, men senest innen fem år etter utgangen av det inntektsåret avsetningen fant sted. Utgifter til slike formål som dette fondet dekket, er normalt fradragsberettiget i det år de påløper. På det tidspunktet da fondsmidlene ble nyttet til å dekke disse utgiftene, fikk bedriftene ikke fradrag for de aktuelle utgiftene. Som for fondsavsetninger til framtidige investeringer innebar følgelig ordningen en tidsforskyvning - utsettelse - av skattleggingen.

Som nevnt foran ble avsetningsadgangen etter 1962-loven opphevet med virkning fra og med inntektsåret 1990. Ifølge overgangsreglene kunne avsetninger til miljøverninvesteringer foretatt i årene 1986 til og med 1989 som ikke var anvendt til foreskrevet investering innen utløpet av 1990, kreves inntektsført og beskattet i 1991 med 50 prosent av det avsatte beløp (resten av beløpet var fritatt for skatt). Avsetninger for 1987, 1988 og 1989 som ikke ble inntektsført med 50 prosent, måtte nyttes i samsvar med lovens bestemmelser før utløpet av 1992. Avsetninger til markedsbearbeiding i utlandet og til forskning og produktutvikling for inntektsårene 1985 til og med 1989 som ikke var tatt ut av Norges Bank innen utløpet av 1990, skulle inntektsføres i sin helhet i 1991. Slike avsetninger skulle utbetales fra Norges Bank med tillegg av renter den 1. februar 1991.

Avsetninger etter distriktsskatteloven og 1962-loven kunne foretas samtidig, men samlet kunne avsetningene ikke overstige 50 prosent av nettoinntekten ved kommuneskatteligningen før fradrag for avsetninger. Fordi maksimal avsetning etter hver av ordningene ble regnet som en bestemt prosent av netto årsinntekt før eller etter fradrag for eventuelle andre avsetninger, var det bestemt i hvilken "rekkefølge" avsetningene skulle foretas, og denne var: (1) avsetning til DU-fond, (2) avsetning til markedsbearbeiding mv. etter 1962-loven og (3) avsetning til miljøvernfond etter 1962-loven.

Den andelen av nettoinntekten som maksimalt har kunnet avsettes etter de ordningene som er behandlet foran, har siden 1980 og fram til opphevelsen vært:

	DU-loven	*1962-loven*	
		Miljøvern	*Markeds-bearb. etc.*
1980-1981	*25 pst.* [1]	*25 pst.*	*20 pst.*
1982-1984	*25 "* [1]	*30 "*	*20 "*
1985	*20 "*	*30 "*	*20 "*
1986-1990	*15 "*	*30 "*	*20 "*

1) Til og med 1983 kunne avsetningene på bestemte vilkår forhøyes til 50 prosent.

Grensen for samlet avsetning har i alle årene vært 50 prosent. Den andelen av de avsatte midler som skulle gå til nedskrivning av driftsmidlets kostpris når de avsatte midlene ble nyttet til det foreskrevne formålet, var i disse årene og fram til 1989 uendret - henholdsvis 55 eller 65 prosent for avsetninger etter DU-loven og 85 prosent for avsetninger til miljøverninvesteringer etter 1962-loven. Fra og med 1989 ble andelene etter DU-loven endret til 35, 45 og 65 prosent, se foran.

(3) Den tredje og nyeste fondsavsetningsordningen var avsetninger til **konsolideringsfond** for personlige næringsdrivende som ble innført med virkning fra og med 1982. Hensikten med ordningen var å styrke grunnlaget for sysselsetningen. Avsetningsadgangen har derfor vært forbeholdt næringsdrivende med ansatte, og reglene utformet slik at avsetningens størrelse var avhengig av størrelsen på utbetalte lønninger. Kommandittister som ikke driver annen næringsvirksomhet enn deltagelse i kommandittselskap, kunne ikke foreta avsetninger til konsolideringfond. Ordningen adskilte seg fra de andre avsetningsordningene også ved at det ikke ble stillet krav om spesiell anvendelse av de avsatte beløp. Det var heller ikke nødvendig å binde midler eller stille noen form for sikkerhet for framtidige skatter i forbindelse med avsetningene.

Årlig avsetning kunne maksimalt utgjøre 23 prosent av skattyterens inntekt, definert som samlet netto næringsinntekt ved kommuneskatteligningen før gjeldsrentefradrag, men med et standard gjeldsrentefradrag på 110 000 kroner. Ved fastsettelse av nettoinntekten skulle det gjøres fradrag bl.a. for eventuelle avsetninger etter DU-loven og 1962-loven. Inntekter som skattlegges etter petroleumsskatteloven og innehaverens mulige lønnsinntekter mv. kunne ikke regnes med. Avsetningen i det enkelte år kunne likevel ikke være høyere enn 10 prosent av arbeidsgiveravgiftspliktige lønnsutbetalinger i vedkommende år. Det minste årlige avsetningsbeløp var 10 000 kroner.

Skattyteren kunne ha avsetning for inntil tre år samtidig. Ble det foretatt avsetning ut over dette, måtte den eldste av de tidligere avsetningene inntektsføres. Dette betyr at avsetninger for inntil tre inntektsår alltid kunne være ubeskattet. Forøvrig kunne skattyteren selv velge når de avsatte midlene skulle inntektsføres, helt eller delvis, og skattlegges. Hvis skattyterens næringsvirksomhet opphørte, måtte de ubeskattede midlene tas til inntekt i opph rsåret og de to påfølgende år etter skattyterens eget valg. Tilsvarende regel gjaldt ved innehaverens død.

I årene siden ordningen med konsolideringsfond ble innført og fram til den ble opphevet i 1992 har maksimal avsetning i prosent av den delen av nettoinntekten, før gjeldsrentefradrag, som overstiger standardfradraget vært:

1982	*16 prosent*
1983	*20 "*
1984	*22 "*
1985 og 1986	*23 "*
1987	*20 "*
1988 og 1991	*23 "*

Standardfradraget var i årene 1982 t.o.m. 1984 100 000 kroner og ble fra og med 1985 forhøyet til 110 000 kroner. Regnet i forhold til arbeidsgiveravgiftspliktige lønnsutbetalinger har maksimal avsetning i alle årene vært 10 prosent.

Da avsetningsadgangen ble opphevet i 1992, ble det bestemt at avsetninger som tidligere var foretatt i sin helhet skulle fritas for beskatning ved at avsetningene skulle tillegges den beskattede egenkapitalen.

5.1.2.6. Andre fradragsberettigede utgifter

I tillegg til de fondavsetningsordningene som er omtalt i foregående avsnitt, kunne man inntil 1992 i henhold til det forsiktighetsprinsippet som følger av **god regnskapsskikk**, i en viss utstrekning avsette til fond til dekning av forventede framtidige kostnader. Avsetningsperioden var i prinsippet ett år. Året etter avsetningsåret skulle det foretas en avregning som innebar at avvik mellom fradragsført avsetning foregående år og faktiske utgifter i inneværende år skulle tilbakeføres i det skattepliktige resultatet. Ordningen ble opphevet i forbindelse med skattereformen, slik at avsetninger siste gang kunne foretas i 1991. Overgangsreglene gikk ut på at skattyteren ble tillatt å beholde de reserver som lå i avsetningene pr. 31. desember 1991 inntil de oppløses. Slik oppløsning skjer når de forventede utgiftene faktisk påløper. Avsetningene vil da etter hvert forsvinne ved at faktisk pådratte utgifter føres mot avsetningene.

Kostnader til opparbeiding av **goodwill**, dvs. utgifter til reklame og mardedsføring, oppstartings- og organisasjonskostnader mv., kan fradragsføres etter hvert som de påløper. Før 1984 var derimot utgifter til goodwill som ble ervervet ved overtakelse av en virksomhet, ikke fradragsberettiget hverken direkte ved ervervet eller gjennom avskrivning. Kostprisen for slik såkalt ervervet goodwill, definert som differensen mellom det totale vederlaget for virksomheten og den samlede verdi av virksomhetens enkelte eiendeler, skulle skilles ut og ikke inngå i avskrivningsgrunnlaget for virksomhetens driftsmidler. Da avskrivningsreglene ble endret i 1984, ble det åpnet adgang til å fradragsføre også utgiftene til ervervet goodwill med inntil 20 prosent årlig av den opprinnelige kostprisen, dvs. ved lineære avskrivninger. Begrunnelsen for å innføre denne avskrivningsadgangen var å oppnå større likhet i den skattemessige behandlingen av kostnader for ervervet goodwill og opparbeiding av egen goodwill. Fra 1992 skal som nevnt i avsnitt 5.1.2.3, ervervet goodwill avskrives gjennom saldosystemet.

Utgifter til **reklame** er fradragsberettiget, men må avgrenses mot ikke-fradragsberettigede utgifter til representasjon og gaver, se avsnitt 5.1.2.2. **Sponsorutgifter** er fradragsberettiget i den utstrekning de kan sies å ha reklameverdi.

Foreningskontingenter er i utgangspunktet ikke en fradragsberettiget utgift, men for kontingent til arbeidsgiverforening og til landsomfattende yrkes- eller næringsorganisasjon gjelder en begrenset fradragsrett. Fradrag for kontingent til arbeidsgiverorganisasjon kan gis med inntil 0,4 prosent av utbetalt lønn i det foregående året og for kontingent til yrkes- eller næringsorganisasjon med inntil 1800 kroner pr. år eller 0,4 prosent av utbetalt lønn i året forut for inntektsåret dersom dette gir høyere fradrag. Hvis skattyteren er medlem av flere organisasjoner samtidig, f.eks. både arbeidsgiverforening og yrkesorganisasjon, gjelder fradragsbegrensningen for den samlede kontingent. Forutsatt at kontingenten også omfatter forsikringspremie som ikke dekker risiko vedrørende næringsvirksomheten, er denne ikke fradragsberettiget som foreningskontingent.

Med visse begrensninger er det også fradragsrett for tilskudd til institutt som under medvirkning fra staten driver vitenskapelig **forskning** eller forestår **yrkesopplæring** som kan ha betydning for skattyteren i hans ervervsvirksomhet. For tilskudd til og med 10 000 kroner er det ingen begrensning i fradragsretten, men når tilskuddet utgjør mer enn 10 000 kroner, kan fra-

draget ikke overstige 10 prosent av skattyterens nettoinntekt i det året tilskuddet er ytet.

Underskudd eller tap i en næring eller virksomhet kan føres til fradrag i skattyterens øvrige inntekt(er) i samme år, uansett om underskudd og inntekt er skattepliktige i forskjellige kommuner. Underskudd som ikke er dekket av samme års inntekt, kan framføres i inntil ti år. Restunderskudd skal framføres mot inntekt i det nærmest følgende året sålangt denne er positiv, osv. i de neste årene. Skattyteren kan mao. ikke selv velge i hvilket av de ti årene underskuddsfradraget skal nyttes. Adgang til fradrag for tidligere års underskudd i næring faller bort når næringsvirksomheten opphører. Eventuelt udekket underskudd i opphørsåret kan imidlertid tilbakeføres i inntekten året før, og underskudd som heller ikke blir dekket av inntekt dette året, kan føres til fradrag i inntekt to år før opphørsåret.

Spesielle **avgifter** på produksjon og omsetning og eiendomsskatt er fradragsberettiget, men ikke inntekts- og formuesskatter. Det er heller ikke fradragsrett for avgift på arv og gaver, bortsett fra arveavgift av arv eller gave som består i en inntektsskattepliktig løpende ytelse.

Det er dessuten fradragsrett for flere andre utgifter som ikke er spesielt knyttet til næringsinntekten. Dette gjelder f.eks. utgifter til daglige reiser mellom hjem og arbeidssted og reiseutgifter ved besøk i hjemmet når den næringsdrivende av hensyn til sitt arbeid må bo utenfor hjemmet. Den skattemessige behandlingen av disse fradragene framgår av avsnitt 5.1.4 om lønnsinntekt.

5.1.3. Særregler for næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske

Bestemmelsene om fastsettelse av skattepliktig næringsinntekt som er behandlet i avsnittene 5.1.1 og 5.1.2, gjelder i hovedsak også for næringene jordbruk, skogbruk og fiske. For disse næringene foreligger imidlertid en del særregler, hvorav de viktigste blir omtalt i det følgende.

Jordbruk. Ved uttak av virksomhetens produkter til eget bruk, til kårfolk eller til fast ansatte skal etter hovedregelen produsentprisen legges til grunn, dvs. at merverdiavgift ikke skal inngå i verdien. Dersom produsentprisen som følge av subsidier er høyere enn utsalgsprisen, er det prisen i vanlig utsalg som skal brukes. Forøvrig blir i praksis Skattedirektoratets årlig fastsatte normalsatser for mengde og priser lagt til grunn.

Som inntekt regnes ikke økning i formuen ved planering, nydyrking og overflatedyrking av jord. Verdien av det arbeid den skattepliktige og eventuelt ansatte legger ned til slike formål er med andre ord ikke skattepliktig inntekt. Som inntekt regnes heller ikke bidrag til slik virksomhet fra det offentlige. Utgiftene til planering, nydyrking og overflatedyrking kommer likevel til fradrag, bortsett fra verdien av skattyterens eget (og hans families) arbeid. De fradragsberettigede utgiftene skal dessuten reduseres med det beløp som dekkes ved eventuelle offentlige bidrag. Utgiftene til planering kan imidlertid bare trekkes fra når planeringen er gjennomført i samsvar med regler fastsatt av myndighetene, og blir - når beløpet overstiger 10 000 kroner - å føre til fradrag med 1/10 for det år arbeidet er ferdig og 1/10 for hvert av de følgende ni år.

Inntekt av våningshus på gårdsbruk skal etter hovedregelen lignes direkte (bruttolignes), se senere i avsnitt 5.1.9 om skattlegging av boliger. Dersom det ved denne ligningen framkommer et underskudd, f.eks. som følge av store vedlikeholdsutgifter, kan dette bare føres til fradrag innen rammen av netto næringsinntekt fra jordbruk, skogbruk og/eller pelsdyrnæring, men ikke i andre inntekter som brukeren måtte ha, eksempelvis lønn. For underskudd ellers følges de vanlige reglene.

I proposisjonen om skattereformen ble det foreslått å innføre en form for nettoligning av våningshus allerede fra 1991 ved at det blir fastsatt en nettoinntekt på 50 prosent av brutto leieverdi. Forslaget ble ikke tatt opp til behandling i Stortinget våren/sommene 1991, men spørsmålet om endret ligningsmåte vil bli forelagt Stortinget senere.

Inntekt (og formue) av bureisingsbruk er fritatt for skatt de fem første år etter at skattyteren har bosatt seg på eiendommen eller oppført nødvendige driftsbygninger på bruket.

Skogbruk. Skog som dekker mer enn eierens (gårdens) eget behov for brensel o.lign., dvs. skog som er større enn såkalt husbehovsskog, skal lignes som egen næring. Den viktigste særbestemmelsen ved fastsettelse av skattepliktig inntekt av slik virksomhet er regelen om gjennomsnittsligning. Ifølge denne regelen er det gjennomsnittlig nettoinntekt for de siste fem årene som er inntektsgrunnlaget i det enkelte år. Gjennomsnittsligning kan imidlertid først påbegynnes når skattyteren har eid skogen i åtte år. Hvis skattyteren har drevet skogen i minst to år, kan han likevel kreve at gjennomsnittsligning blir påbegynt. Ved beregning av den gjennomsnittlige nettoinntekten skal det ikke tas hensyn til gjeldsrenter. Disse skal komme til fradrag med det faktiske beløpet for siste inntektsår.

Av andre bestemmelser kan nevnes at tilvekst av skog ikke regnes som inntekt før avvirkning har funnet sted. På den annen side skal det ikke gis inntektsfradrag for kapitalfortæring ved hogst. Inntekt ved ekstraordinær

høgst som følge av naturkatastrofe som brann o.lign. og som i vesentlig grad minsker skogens kubikkmasse, kan etter søknad fordeles på flere år.

Etter skogbruksloven (av 21. mai 1965) skal skogeieren betale skogavgift av avvirkningsverdien i det enkelte år. Denne avgiften skal brukes til fremme av skogkultur, skogproduksjon og skogsdrift til fordel for den skogen virket er levert fra. Avgiften er fradragsberettiget i betalingsåret, men skal inntektsføres i det året avgiftsmidlene blir frigitt og brukt. Når midlene brukes til bestemte formål, blir imidlertid bare en del skattlagt. De formålene som kvalifiserer for en slik begrenset skattlegging, er skogkultur, skogsveier eller alternative avvirkningsfremmende tiltak i vernede områder. Følgende oppstilling viser hvor stor andel av midlene som da blir inntektsført:

65	*prosent*	*av*	*de*	*første*	*kr 50 000*
75	*"*	*"*	*"*	*neste*	*" 50 000*
90	*"*	*"*	*"*	*"*	*" 400 000*
95	*"*	*"*	*det overskytende beløp.*		

Utgiftene til slike tiltak er likevel fullt ut fradragsberettiget etter de vanlige reglene. Når skogavgiftsmidlene nyttes til investeringer i avskrivbare driftsmidler, skal beløpet komme til fradrag i saldoverdien for vedkommende driftsmiddels saldogruppe. Som vi ser har ordningen med bruk av skogavgiftsmidler klare likhetstrekk med bruk av avsetninger etter distriktsskatteloven og loven av 1962.

Skogbruksunderskudd som ikke dekkes av annen inntekt i samme år, kan ikke framføres til fradrag i senere års inntekt. Det er heller ikke adgang til å tilbakeføre underskudd ved opphør av skogbruksnæringen.

I forbindelse med skattereformen ble det ikke fremmet forslag til endring av særreglene for skogbruksbeskatningen. Det ble imidlertid uttalt i proposisjonen at slike forslag ville bli fremmet på et senere tidspunkt med utgangspunkt i de generelle hovedlinjene som ligger til grunn for reformen.

Fiske. De viktigste særregelene for fastsettelse av skattepliktig inntekt av fiske gjelder fradragspostene. Av disse kan for det første nevnes at skattepliktige som i minst femten uker av inntektsåret - fra 1992 i minst 130 dager - personlig har drevet eller deltatt i fiske eller fangst på havet eller ved kysten, kan kreve særfradrag i inntekten. I årene 1989 t.o.m. 1991 utgjorde fradraget 23 prosent av netto arbeidsinntekt av fisket (fangsten), begrenset til 55 000 kroner. Fra 1992 ble prosentsatsen hevet til 30 og beløpsgrensen til 70 000 kroner. Forøvrig har både prosentsatsen og maksimalbeløpet vært endret flere ganger, se RAPPORTER fra Statistisk sentralbyrå med historisk oversikt over satser mv. for skatter og overføringer. Videre kan fiskere og fangstmenn få fullt fradrag for utgifter til egen kost under fisket eller fangsten, ikke bare for merutgiftene ved kosthold utenom hjemmet, slik regelen er for andre skattytere. Fradraget skal likevel fastsettes ut fra Skattedirektoratets normalsatser.

Skattepliktige som driver fiske som næring kunne til og med 1989 kreve fradrag for avsetning til driftsreguleringsfond. Slikt fradrag ble ikke gitt hvis det i samme år var foretatt skattefri avsetning til DU-fond, miljøvernfond etter 1962-loven eller konsolideringsfond for personlige næringsdrivende. Avsetningen i det enkelte år var begrenset til 75 prosent av den del av nettoinntekten som oversteg gjennomsnittsinntekten for de to foregående år.

I tillegg til avsetninger til driftsreguleringsfond har skattytere som driver fiske eller fangst som næring, kunnet kreve fradrag for avsetninger til klassifikasjonsfond og selvassuransefond. For begge ordningene har betingelsen for fradrag vært at fartøyet minst er på 50 bruttoregistertonn eller - for klassifikasjonsfond - har klasse i godkjent klassifikasjonsselskap. Avsetninger etter disse ordningene skal (skulle) dekke framtidige utgifter til hhv. klassifisering og selvassuranse. Med virkning fra og med inntektsåret 1992 er adgangen til avsetninger til klassifikasjonsfond opphevet, mens det fortsatt kan foretas avsetninger til selvassuransefond. Ordningen vil imidlertid ventelig bli vurdert i samband med den bebudede gjennomgang av reglene for skattlegging av fiskere.

På inntektssiden er det i første rekke den skattemessige behandlingen av kondemneringstilskudd som har karakter av særordning. Tilskudd utbetalt fra Statens Fiskarbank for kondemnering av fiske- og fangstfartøy skal avregnes mot fartøyets nedskrevne verdi - dvs. saldoverdien. Overskytende tilskudd er skattefritt. Dersom den skattefrie delen nyttes til erverv av varig driftsmiddel, skal kostprisen for driftsmiddelet ikke reduseres med den skattefrie delen. Utbetaling av tilskudd i tilfeller hvor Statens Fiskarbank overtar fartøyet til alternativ anvendelse, behandles skattemessig på samme måte som kondemneringstilskudd.

I regjeringens forslag til skattereform heter det at departementet vil komme med en vurdering av og eventuelle forslag til endringer i reglene for beskatning av fiskerinæringen på bakgrunn av innstillingen om beskatning av fiskere (NOU 1990:18). Eventuelle endringer på dette området vil sannsynligvis tidligst kunne gjennomføres i 1993.

5.1.4. Lønnsinntekt

Av skattelovens bestemmelse om at skattepliktig inntekt omfatter ".. enhver fordel vunnet ved ... arbeid eller virksomhet .. og hva enten det måtte bestå i underhold, klær, husly, brenne" (jfr. sitatet under 5.1.1) følger at godtgjørelse for arbeid for andre er skattepliktig inntekt for mottakeren. Dette gjelder både kontraktmessig avtalt lønn - herunder feriegodtgjørelse - og andre mer tilfeldige inntekter som kan betraktes som vederlag for utført arbeid, f. eks. gratialer, bonus mv., uansett om vederlaget består i kontanter eller naturalier. Slike godtgjørelser, som altså er skattepliktig inntekt for mottakeren, kan betraktes som motposter til fradragsberettige lønnskostnader for den virksomheten som utbetaler godtgjørelsene, men kan både i omfang og beløpsmessig avvike fra disse utgiftene. Dette gjelder først og fremst for naturalytelser.

Fra hovedregelen om skatteplikt for **naturalytelser** er det gjort et generelt unntak for naturalytelser i arbeidsforhold når ytelsene er av mindre verdi og ikke direkte er arbeidsvederlag. Til slike skattefrie naturalytelser hører bl.a.:

- Personalrabatt på varer som produseres eller omsettes i arbeidsgivers virksomhet, når rabatten anses rimelig og vareuttaket antas å dekke et vanlig privat forbruk for den ansatte.
- Hel eller delvis fri telefon når mottakeren i sitt arbeid antas å ha behov for telefonen av hensyn til sitt arbeid, og godtgjørelsen ikke overstiger bestemte grenser.
- Fordel ved velferdstiltak, eksempelvis i form av rimelig servering i bedriftskantinen, bruk av bedriftshytte, tilstelninger for de ansatte mv. Forutsetningen er at tiltakene er rimelige sett i forhold til hva som er vanlig i arbeidslivet eller bransjen.

Videre er visse gaver til ansatte, bl.a. jubileumsgaver og erkjentlighetsgaver, skattefrie dersom verdien ikke er høyere enn nærmere fastsatte beløp. I denne sammenhengen kan også nevnes at ansattes fordel ved kjøp av aksjer i bedriften til underkurs bare delvis regnes som skattepliktig inntekt, forutsatt at visse regler er fulgt ved overdragelsen.

Når det gjelder verdsettelsen av skattepliktige naturalytelser i arbeidsforhold, blir det i praksis foretatt en todeling: (1) Ytelser som er trekkpliktige og (2) de som ikke er trekkpliktige. Begge typer naturalytelser inngår i grunnlaget både for nettoinntektsskattene - fra 1992 i begrepet alminnelig inntekt - og for toppskatten til staten og medlemsavgiften til folketrygden - fra 1992 i begrepet personinntekt[1]. Ytelsene i gruppe (1) er trekkpliktige, og verdien av dem skal derfor være fastsatt på forskuddsstadiet, mens verdien av ytelsene i gruppe (2) først fastsettes ved ligningen etter inntektsårets utgang. De ytelsene som hører til gruppe (1) er:

- Kost og losji,
- bolig i arbeidsforhold,
- rimelige lån i arbeidsforhold,
- privat bruk av arbeidsgivers bil utenom kjøring mellom hjem og arbeidssted.

Helt eller delvis **fri kost og losji** i arbeidsforhold blir verdsatt etter satser som årlig fastsettes av Skattedirektoratet. Disse satsene skal anvendes såvel ved beregning av skattetrekk for de ansatte som ved den endelige ligningen. Samme satser skal dessuten nyttes ved fradragsføringen av kost- og losjiutgifter på arbeidsgiverens hånd. I de tilfeller hvor det foreligger tariffmessig fastsatte satser for slike godtgjørelser, skal tariffsatsene legges til grunn.

Fordelen ved hel eller delvis **fri bolig** skal verdsettes av de kommunale ligningsmyndigheter mest mulig i overensstemmelse med hva leien for tilsvarende boliger utgjør på stedet. For fri bolig i arbeidsforhold, som er det vanligste, må verdsettelsen foretas på forhånd - helst innen inntektsårets start - fordi verdien skal inngå i grunnlaget for arbeidstakerens skattetrekk og arbeidsgiveravgiften. Ved ligningsbehandlingen skal normalt den samme verdien legges til grunn.

Rentefordelen ved **rimelige lån** i arbeidsforhold skal beregnes som differensen mellom en normalrentesats og lånets faktiske rente (inklusive gebyrer) som skattyteren skal betale i henhold til låneavtalen. Normalrentesatsen ble opprinnelig fastsatt ut fra Husbankens topprente, men fra 1990 skal satsen fastsettes av Stortinget i de årlige skattevedtakene. Med lån i arbeidsforhold menes lån som er gitt eller formidlet av arbeidsgiveren til nåværende og tidligere arbeidstakere, medlemmer av virksomhetens styre, representantskap o.lign., samt gjenlevende ektefelle eller dødsboer til noen av disse. Ved ligningen skal det regnes bruttoskatter av rentefordelen, men ikke nettoskatter. Årsaken er at fradraget for faktiske renteutgifter ved beregning av nettoskattene forhøyes med samme beløp som den fastsatte rentefordelen. Ordningen med

1 Inntil 1990 skulle naturalytelser og overskudd på utgiftsgodtgjørelser bare regnes som pensjonsgiende inntekt - dvs. bare inngå i grunnlaget for toppskatten og medlemsavgiften til folketrygden - i den utstrekning de skulle tas med ved beregningen av forskuddstrekket. Fra og med inntektsåret 1990 skal imidlertid naturalytelser og overskudd på utgiftsgodtgjørelse regnes som pensjonsgivende, dvs. inngå i grunnlaget for bruttoskattene, selv om de ikke er trekkpliktige.

bruttoskatt av rentefordelen ved rimelige lån ble innført med virkning fra og med inntektsåret 1988, dvs. samtidig med toppskatten til staten.

Fordel ved **privat bruk** av **arbeidsgivers bil** skal fra og med 1987 fastsettes på grunnlag av en standardisert kjørelengde med tillegg av faktisk kjøring mellom hjem og arbeidssted og besøksreiser til hjemmet. (I årene 1987 til og med 1991 var den standardiserte kjørelengden 8000 kilometer i året, men ble fra 1992 hevet til 10 000 kilometer.) Den distansen som derved framkommer, skal multipliseres med et beløp pr. kilometer som varierer med bilens opprinnelige listepris som ny. Kilometersatsene fastsettes for hvert år av Skattedirektoratet og er lavest for de billigste bilene og øker gradvis med stigende listepris. Hvis skattyterens bruk av bilen til yrkeskjøring er særlig omfattende, mer enn 40 000 kilometer i året, skal fordelen regnes etter en kilometersats som ligger to prisklasser lavere enn det som tilsvarer bilens faktiske listepris. Satsen kan likevel aldri være lavere enn minstesatsen. For kjøring mellom hjem og arbeidssted (herunder besøksreiser) som overstiger 4 000 kilometer i året, anvendes en spesiell sats som er lavere enn de ordinære. Brukes bilen fortrinnsvis til privatkjøring, dvs. når yrkeskjøringen for året er kortere enn 1 000 kilometer, skal fordelen fastsettes med utgangspunkt i de totale faktiske utgifter arbeidsgiveren har hatt, herunder utgifter til leasing eller leie av bilen. Eier arbeidsgiveren bilen, tillegges brukeren også et beløp for verdiforringelse (10 prosent av bilens listepris som ny). Det framkomne bruttobeløpet skal reduseres med verdien av skattyterens eventuelle bruk av bilen til yrkes- og tjenestekjøring, og denne skal beregnes som produktet av yrkeskjøringens lengde og en kilometersats som tilsvarer den som gjelder for yrkesbruk av privatbiler, se nedenfor.

Verdsettelsen av naturalytelser som ikke er trekkpliktige, foretas som nevnt ved ligningen. Hovedregelen er at fordelen skal settes til hva det ville koste å leie eller kjøpe tilsvarende gode. Således skal eksempelvis fordelen ved feriereiser som kjøpes av arbeidsgiveren og gis til ansatte, verdsettes til normal omsetningsverdi - vanligvis det arbeidsgiveren har betalt for reisen.

Utgiftsgodtgjørelse til ansatte dekker normalt fradragsberettigede utgifter som direkte er knyttet til det arbeidet som utføres, men kan også inneholde arbeidsvederlag, dvs. lønn. Skattemessig behandles godtgjørelsen enten etter bruttometoden eller nettometoden. Ved bruttometoden skal godtgjørelsen inntektsføres i sin helhet på arbeidstakerens hånd, mens skattyteren selv må kreve fradrag for utgiftene ut fra gjeldende regler. Ved nettometoden sammenholdes godtgjørelsen med de utgiftene som godkjennes som fradrag, og bare overskuddet/underskuddet inntektsføres, respektive går til fradrag. Utgifter til daglig reise mellom hjem og arbeidssted blir betraktet som privatutgifter, selv om de har tilknytning til arbeidet. Godtgjørelse for slike utgifter regnes derfor som lønn som skal inntektsføres i sin helhet. Det er likevel begrenset fradragsrett for slike utgifter, se senere i dette avsnittet. Dekning eller refusjon av utgifter til besøksreiser til hjemmet (for pendlere) skal alltid behandles etter nettometoden. Det samme er tilfelle for godtgjørelse til dekning av utgifter til kost og losji under arbeidsopphold utenfor hjemmet. I disse tilfellene blir godtgjørelsen sammenholdt med Skattedirektoratets fradragssatser for utgifter av denne art.

Overskudd på **godtgjørelse** for bruk av egen bil i arbeidsgivers tjeneste fastsettes enten ved såkalt forenklet overskuddsberegning eller på grunnlag av regnskap. Ved forenklet overskuddsberegning sammenlignes godtgjørelsen med bestemte satser pr. kilometer årlig kjørelengde i tjenesten. Kilometersatsene fastsettes av Skattedirektoratet med utgangspunkt i satsene etter statens reiseregulativ for bil. Hvis godtgjørelsen overstiger det beløp som framkommer når Skattedirektoratets kilometersatser multipliseres med yrkeskjøringens lengde, skal overskuddet skattlegges som lønn. Utbetales godtgjørelsen etter lavere satser, er underskuddet ikke uten videre fradragsberettiget, idet det i tilfelle kreves forholdsvis inngående dokumentasjon. Hvis yrkeskjøringen utgjør minst 6 000 kilometer i året, kan skattyteren velge å bli skattlagt etter regnskap. Overskudd på godtgjørelsen framkommer da ved at samtlige driftsomkostninger ved bilholdet, redusert med et beløp for privat bruk av bilen, går til fradrag i godtgjørelsen. Privatkjøringen beregnes etter de reglene som er beskrevet i avsnittet foran om fordel ved privat bruk av arbeidsgivers bil. Det fastsatte beløp for privatkjøringen, som altså skal inntektsføres, kan imidlertid ikke overstige de totale bilutgiftene inklusive verdiforringelse på 10 prosent av bilens kostpris. Eventuelt underskudd på godtgjørelsen er fradragsberettiget.

De **skattemessige fradragene** blir også for lønnsinntekter bestemt ut fra den generelle regelen om fradragsrett for utgifter til inntektens ervervelse. I den hensikt å forenkle ligningsarbeidet ble det i 1957 innført en ordning med **minstefradrag**. Minstefradraget er et standardisert fradrag og et alternativ til fradrag for faktiske utgifter til inntektens ervervelse og en del andre utgifter. Hvis disse utgiftene overstiger minstefradraget, har derfor skattyteren krav på å nytte de faktiske utgiftene som fradrag. Satsene for minstefradraget har vært endret en rekke ganger og ble betydelig hevet i forbindelse med skattereformen av 1992. I 1991 utgjorde således fradraget 15 prosent av inntekten, minimum 3 200 kroner og maksimum 10 000 kroner pr.

år, mens det for 1992 ble endret til 20 prosent av inntekten, maksimum 27 000 kroner (minimumsbeløpet ble opprettholdt). Fradraget beregnes av brutto lønnsinntekt, herunder naturalytelser og godtgjørelse til dekning av privatutgifter, samt sykepenger og dagpenger ved arbeidsløshet som erstatter lønnsinntekt. Som lønn i denne sammenheng regnes også pensjoner, livrenter og lignede ytelser. De utgiftene som inngår i minstefradraget og som altså fortrinnsvis er knyttet til inntektservervelsen, omfatter eksempelvis:

- Flytteutgifter ved overtakelse av stilling,
- utgifter til befordring på tjenestereiser,
- utgifter til hjemmekontor, faglitteratur, arbeidsklær, verktøyhold o.lign.,
- premie til frivillig syke- og ulykkesforsikring.

En rekke utgifter dekkes ikke av minstefradraget og kan derfor trekkes fra særskilt. Dette gjelder utgifter som har en noe løsere tilknytning til den aktuelle inntektservervelsen, bl.a.:

- Utgifter til daglige reiser mellom hjem og arbeidssted,
- reiseutgifter ved besøk i hjemmet og underskudd på godtgjørelse til dekning av slike utgifter,
- merutgifter til kost og losji som påløper ved tjenestereiser med overnatting utenfor hjemmet,
- premie og tilskudd til privat og offentlig pensjonsordning i tjenesteforhold,
- fagforeningskontingent til godkjent arbeidstakerorganisasjon.

For et stort antall fradragsberettigede utgifter, både de som inngår i minstefradraget og de øvrige, er fradragsretten begrenset til hva som anses å være nødvendig. Hvorvidt utgiftene er nødvendige, avgjøres ut fra forskjellige kriterier, bl.a. på grunnlag av normerte satser fastsatt av Skattedirektoratet. Eksempelvis blir nødvendige reiseutgifter normalt fastsatt ut fra hva tilsvarende reise koster ved bruk av offentlig kommunikasjonsmiddel. Hvis bruk av egen bil blir godtatt, beregnes reiseutgiftene på grunnlag av Skattedirektoratets kilometersatser og den kjørte distansen og - eventuelt - en norm for antall arbeidsdager i året. Det foreligger også en del spesielle begrensninger i fradragsretten. Således er fradraget for premie til frivillig syke- og ulykkesforsikring og for fagforeningskontingent begrenset - for tiden til henholdsvis 700 kroner og 1 800 kroner pr. år. Daglige reiseutgifter mellom hjem og arbeidssted og reiseutgifter ved besøk i hjemmet kan samlet bare trekkes fra i inntekten med den del av årets utgifter som overstiger et bestemt beløp som siden 1990 har vært 6 000 kroner.

I årene 1974 til og med 1988 hadde man en ordning med **oppgjørsfradrag** som ble beregnet av samme grunnlag som minstefradraget. De fleste årene utgjorde oppgjørsfradraget 4 prosent av bruttoinntekten med et minimums- og maksimumsbeløp som jevnlig ble justert. Fradraget hadde mao. store likheter med minstefradraget, men skilte seg fra dette ved (1) at det ikke skulle erstatte spesielle faktiske utgifter og (2) det skulle først komme til fradrag ved den endelige skatteavregningen. Fra og med 1989 falt oppgjørsfradraget bort mot at minstefradraget ble forhøyet omtrent tilsvarende.

5.1.5. Særregler for sjøfolk, idrettsutøvere og kunstnere

Til og med 1988 ble **sjøfolk** skattlagt etter særskilte regler gitt i lov om skattlegging av sjømenn av 21. mars 1947 med senere endringer. Både bestemmelsene om inntektsansettelse, skattesatser og betaling av skattene avvek fra de som ble nyttet ved skattlegging av lønnsinntekt ellers. Når det gjaldt skattens størrelse, gikk avviket i større eller mindre grad i favør av sjøfolkene. Med virkning fra og med 1989 ble sjømannsskatteloven opphevet.

Etter opphevelsen av sjømannsskatteloven skal sjøfolk skattlegges etter samme regler som andre lønnstakere både når det gjelder fastsettelse av inntekten, skattesatser, ligningsmåte mv. Men som kompensasjon for skattefordelene ved den tidligere ordningen ble det innført et særskilt inntektsfradrag for sjømenn. Fra 1989 til og med 1991 var dette fradraget 23 prosent av skattepliktig inntekt av arbeid ombord, begrenset til 55 000 kroner pr. år. Fra 1992 ble prosentsatsen hevet til 30 og den øvre grensen til 70 000 kroner. Fradraget gjelder ved beregning av nettoinntektsskattene, men ikke bruttoskattene. Videre skal verdien av fritt opphold om bord og tariffmessig hyretillegg for egen kost ikke regnes som skattepliktig lønn. Denne fritaksordningen gjelder for alle med inntekt om bord på skip, også for dem som ikke har rett til sjømannsfradraget.

Ved omleggingen av sjømannsskatten i 1989 ble det ikke gjort vesentlige endringer i bestemmelsene om hvilke skattytere som skal regnes som sjømenn, bortsett fra at det ble innført krav til minstetid for tjenesten om bord (30 dager sammenhengende), noe man ikke hadde under den gamle ordningen.

Med virkning fra og med 1992 ble det fastsatt nye kriterier for rett til sjømannsfradrag. Endringene innebærer først og fremst en sterk innsnevring i kretsen av personer som har rett til fradraget. Således er bl.a. kravet til minste tjenestetid vesentlig forlenget (til 130 dager i samme inntektsår), og arbeid på ferger og passasjerskip i rutetrafikk mellom norske havner over

korte strekninger omfattes ikke lenger av ordningen (distansen mellom første og siste anløpssted må utgjøre minst 300 nautiske mil mot tidligere 30 eller 2 nautiske mil, avhengig av skipets størrelse).

Idrettsutøvere skal i utgangspunktet skattlegges på samme måte som andre skattytere. Dette gjelder såvel profesjonelle utøvere som amatører. Profesjonelle idrettsutøvere bosatt i utlandet som deltar i stevner her i landet, vil kunne komme inn under reglene om honoraravgift, se avsnitt 13.5.5. I henhold til en standardisert avtale som er godkjent av Finansdepartementet, kan det opprettes fond for aktive idrettsutøvere. Alle midler og økonomiske bidrag av enhver art som skriver seg fra reklame, sponsorvirksomhet og annen økonomisk støtte eller godtgjørelse som utøverne på grunn av amatørreglene er avskåret for selv å motta, skal innbetales på den enkelte idrettsutøvers konto i fondet. Så lenge utøverne er aktive, har de rett til å få utbetalt fra sin konto erstatning for tapt arbeidsfortjeneste, dagpenger mv. og beløp som går med til dekning av utgifter i forbindelse med idrettsutøvelsen. Når idrettsutøveren har sluttet å konkurrere aktivt, skal innestående i fondet inklusive avkastning utbetales i like store avdrag fordelt over et på forhånd bestemt antall år, maksimum 6 år. Idrettutøveren skal formueslignes for det beløp som ved utgangen av inntektsåret står på hans/hennes konto i fondet. Alle utbetalinger fra fondet, herunder avkastning på det innestående beløpet, er skattepliktig inntekt for mottakeren. Ved beregning av nettoinntektsskattene har idrettsutøveren krav på fradrag for utgifter som vedkommende år påløper til inntektens ervervelse.

Også for utøvende **kunstnere** gjelder i utgangspunktet de samme reglene som for andre skattytere, men med følgende unntak: Opphavsmannen til et åndsverk og/eller en patentert oppfinnelse kan på bestemte vilkår kreve sin samlede inntekt fordelt over tre år. Det er en forutsetning for fordelingen at skattyteren har inntekt av åndsverk eller patentert oppfinnelse i det året krav om fordeling framsettes. Ellers kan nevnes at kunstnerlønn bevilget av Stortinget er fritatt for skatt. Angående den skattemessige behandlingen av andre ytelser til kunstere (og idrettsutøvere) vises til avsnitt 5.1.8. om stipend, prisbelønninger mv.

5.1.6. Ytelser fra folketrygden

I utgangspunktet er alle kontantytelser fra folketrygden skattepliktig inntekt. Dette gjelder for det første ytelser som jevnt over er av en forholdsvis varig karakter, nemlig alders- og uførepensjon og pensjon til etterlatte, dvs. gjenlevende ektefelle og barn. I tillegg er det skatteplikt for ytelser som er mer tidsbegrenset. Til denne kategorien hører attføringspenger, overgangsstønad for enslige forsørgere, dagpenger ved sykdom, fødsel og arbeidsledighet og omsorgspenger ved adopsjon.

En rekke av folketrygdens kontantytelser er imidlertid særskilt fritatt for skatt. Dette er dels engangsytelser ved fødsel, adopsjon og gravferd, dels ytelser som gis fordi mottakeren trenger særskilt tilsyn og pleie eller har ekstraordinære utgifter som følge av uførhet o.lign. (hjelpestønad og grunnstønad). Fra 1990 er skattefritaket for engangsytelser ved fødsel og adopsjon begrenset til ikke-yrkesaktive kvinner, respektive adoptivforeldre hvorav bare den ene er yrkesaktiv. I tillegg er det skattefritak for en rekke kontantstønader som ytes med sikte på å hjelpe mottakeren å skaffe seg arbeid, f.eks. utdanningsstønad og stønad til barnetilsyn til gjenlevende ektefelle, tilskudd til trening og arbeidstilvenning ved skole o.lign. til person med nedsatt ervervsevne og til opplæring, flytting o.lign. til arbeidsledige. Endelig skal det ikke betales skatt av godtgjørelse til dekning av utgifter i forbindelse med spesielle hjelpetiltak av medisinsk art, eksempelvis reise- og oppholdsutgifter som den trygdede har ved undersøkelser og behandling i godkjente helseinstitusjoner utenfor hjemstedet. Ellers kan nevnes at folketrygdens naturalytelser generelt er fritatt for skatt. Stikkord her er medisinsk pleie av forskjellig slag og kurser/opplæring i forbindelse med attføring og arbeidsledighet.

Ved skattleggingen blir de skattepliktige folketrygdytelsene behandlet på forskjellige måter. For noen av ytelsene - først og fremst en rekke sentrale pensjonsytelser - gjelder særregler ved beregning av skattene. Dette er dels gjennomført ved særfradrag i inntekten pga. alder, uførhet mv. (skattelovens § 77), dels ved en særskilt skattebegrensningsregel (skattelovens § 78). **Særfradraget** utgjør et bestemt beløp pr. måned. Det gis til alle personer over 70 år fra og med den måned aldersgrensen passeres og til personer over 67 år som tar ut full alderspensjon fra folketrygden. Hvis skattyteren bare tar ut en del av full alderspensjon, 1/4, 1/2 eller 3/4, reduseres fradraget tilsvarende. Også personer med attføringspenger eller uførepensjon fra folketrygden har rett til dette særfradraget. Fradraget gis uavkortet hvis skatteyteren mottar fulle ytelser, dvs. når ervervsevnen er nedsatt med minst 2/3, mens skattytere med reduserte attføringspenger/uførepensjon fra folketrygden eller uførepensjon fra andre pensjonsordninger får halvt særfradrag. Halvt særfradrag gis også til skattytere som får hjelpe- eller grunnstønad fra folketrygden. Særfradraget for skattytere med uførepensjon, attføringspenger, hjelpe- eller grunnstønad regnes fra og med den måneden skattyteren mottar ytelsen.

Ellers har også personer med usedvanlig store utgifter som følge av sykdom o.lign. rett til dette særfradraget, men for året sett under ett skal fradraget normalt begrenses til seks ganger det fastsatte månedsfradraget. Særfradrag for sykdomsutgifter kan også gis til personer som har særfradrag for alder, uførhet mv. og hjelpe- eller grunnstønad fra folketrygden.

Ektefeller skal tilsammen bare ha ett særfradrag for alder, selv når begge er over 70 år eller tar ut alderspensjon fra folketrygden etter fylte 67 år. Ved uførhet mv. gis derimot ektefeller hvert sitt særfradrag hvis de begge mottar uførepensjon, attføringspenger o.lign. før noen av dem har fylt 67 år. Denne retten beholder de ved overgang til alderspensjon.

Til og med 1987 gjaldt særfradraget ved beregning av samtlige nettoskatter og dessuten ved beregning av sykedelen, i 1987 helsedelen, av medlemsavgiften til folketrygden. I 1988 falt fradragsretten bort ved beregning av ordinær inntektsskatt til staten, fra 1989 også ved beregning av fellesskatten til Skattefordelingsfondet og medlemsavgiften til folketrygden. Fra 1989 gjaldt mao. særfradraget bare ved beregning av kommunal og fylkeskommunal inntektsskatt. I forbindelse med skattereformen ble det imidlertid bestemt at særfradraget f.o.m. 1992 skal gjelde ved beregning av samtlige nettoskatter, dvs. såvel kommune- og fylkesskatten som fellesskatten. Ettersom skattevirkningen av særfradraget dermed økte, ble fradraget satt ned fra 1 880 kroner pr. måned i 1991 til 1 410 kroner pr. måned i 1992, tilsvarende årsfradrag på hhv. 22 560 og 16 920 kroner.

Personer med ytelser som nevnt i de foregående avsnitt vil også kunne få skattene redusert som følge av den særskilte **skattebegrensningsregelen** (skattelovens § 78) som tar sikte på å hindre skattlegging når pensjonen sammen med andre inntekter ikke overstiger nærmere bestemte grenser. Denne særskilte begrensningsregelen ble innført i 1989 og avløste den tidligere bestemmelsen i samme paragraf om særfradrag i inntekten for liten skatteevne. Etter den nye regelen skal det ikke beregnes skatt hvis nettoinntekten ikke overstiger visse beløp som ved innføringen i 1989 var 52 700 kroner for enslige og 82 800 kroner for ektefeller. Disse grensebeløpene er senere forhøyet. Ved fastsettelse av inntekten skal det foretas et tillegg på 5 prosent av skattyterens og eventuell ektefelles nettoformue utover et skattefritt beløp som tilsvarer fribeløpet for kommunal formuesskatt. Det skal også gjøres en del andre korreksjoner - bl.a. for renter av gjeld til dekning av fritidseiendom, lystbåt o.lign. Hvis inntekten fastsatt etter de foreskrevne regler overstiger inntektsgrensene, skal det beregnes skatt av hele inntekten, men skatten skal ikke være høyere enn en bestemt andel av inntekten utover inntektsgrensene. I årene t.o.m. 1991 var denne andelen 50 prosent, men ble forhøyet til 55 prosent fra 1992. Med skatt menes summen av kommunal og fylkeskommunal inntektsskatt, fellesskatt til Skattefordelingsfondet og folketrygdavgift. Betales det også inntektsskatt til staten og formuesskatt, skal begrensningsregelen ikke anvendes på disse skattene.

Begrensningsregelen gjelder (i) for personer med rett til særfradrag pga. alder eller som har attføringspenger eller uførepensjon fordi ervervsevnen er nedsatt med minst 2/3 og (ii) for personer med overgangsstønad - etterlatt ektefelle eller ugifte, skilte og separerte forsørgere - eller med etterlattepensjon fra folketrygden. Forøvrig kan den særskilte begrensningsregelen også anvendes for andre skattytere med lav inntekt.

Personer med alders- og uførepensjon, attføringspenger, etterlattepensjon og lignende skattepliktige folketrygdytelser har også rett til minstefradrag. Ved fastsettelse av fradraget, som fra 1992 utgjør 20 prosent av inntekten, minimum 3 200 kroner og maksimum 27 000 kroner i året, skal også andre "minstefradragsberettigede" inntekter som skattyteren måtte ha tas med i beregningsgrunnlaget. I praksis er dette i første rekke lønn.

De øvrige skattepliktige folketrygdytelsene, som omfatter dagpenger ved syksom, fødsel og arbeidsledighet og omsorgspenger ved adopsjon, skattlegges på samme måte som den inntekten de erstatter. Det betyr at disse ytelsene skattemessig blir behandlet enten som inntekt av selvstendig næringsvirksomhet eller som lønnsinntekt, jfr. punktene 5.1.2 og 5.1.4, eventuelt etter de særregler som gjelder for hver av disse inntektsartene, eksempelvis for jordbruksinntekt og sjøfolk.

Utgiftene til folketrygdens ytelser blir dekket ved tilskudd fra arbeidsgiverne og medlemmene i form av arbeidsgiveravgift og medlemsavgifter og ved tilskudd fra det offentlige. Ved fastsettelse av alminnelig inntekt (nettoinntekten), er det fradragsrett for arbeidsgiveravgiften. Medlemsavgiftene er derimot **ikke** fradragsberettiget. Premie til såkalt frivillig trygd kan likevel trekkes fra. Dette er tilleggstrygd som kan tegnes av selvstendig næringsdrivende for ytelser de ikke har rett til etter folketrygdens generelle bestemmelser, nemlig (i) sykepenger de 14 første fraværsdager (som for arbeidstakere blir dekket av arbeidsgiveren), (ii) sykepenger som svarer til 100 prosent av ervervsinntekten, (iii) ytelser ved yrkesskade.

5.1.7. Ytelser fra andre pensjons- og forsikringsordninger, herunder egen pensjonsforsikring, livrenter mv.

I henhold til skattelovens generelle bestemmelser er også pensjoner og lignende ytelser fra ordninger utenom folketrygden etter hovedregelen skattepliktig inntekt, men også for disse inntektsartene gjelder særregler. Således er bl.a. bestemmelsene om skattleggingen av ytelsene som hovedregel koblet sammen med reglene om det enkelte medlems eller forsikringstakers rett til fradrag for premien eller tilskuddet til ordningen, noe som ikke er tilfelle for folketrygdytelsene.

Skattytere som mottar ytelser av denne kategori, vil kunne få særfradrag i inntekten pga. alder, uførhet o.lign., se foregående punkt angående kriteriene for å ha rett til dette særfradraget. Likeledes vil de kunne få skatten redusert etter den særskilte skattebegrensningsregelen som er omtalt samme sted. Med få unntak gir disse ytelsene også rett til minstefradrag.

Tjenestepensjonsordninger. Pensjoner fra private og offentlige pensjonsordninger i arbeidsforhold - eksempelvis alders-, uføre- og etterlattepensjon fra tariffestede pensjonsordninger og fra Statens pensjonskasse - regnes i sin helhet som skattepliktig inntekt fra den tid ytelsen utbetales. Det samme er tilfelle for de særskilte pensjonsordningene for sjøfolk, fiskere og skogsarbeidere. Finansieringen av ytelsene skjer vanligvis ved tilskudd fra arbeidsgiverne og de ansatte. For skattepliktige virksomheter er arbeidsgivertilskuddet fradragsberettiget etter de reglene som er beskrevet under punkt 5.1.2 om fastsettelse av skattepliktig næringsinntekt. Dessuten er tilskuddet eller premien fra de ansatte fullt ut fradragsberettiget på den enkelte arbeidstakers hånd - altså i motsetning til hva som gjelder for pliktig medlemsavgift til folketrygden.

Egen pensjonsforsikring er en forsikringsordning som kan tegnes for å sikre egen alderspensjon, egen uførepensjon og etterlattepensjon til ektefelle og barn. Slik forsikring kan også tegnes av foreningsmedlemmer som en kollektiv pensjonsforsikring. Pensjoner som i sin tur utbetales, er etter hovedregelen skattepliktig inntekt for mottakeren, hva enten dette er forsikringstakeren selv, hans etterlatte, en eventuell oppnevnt begunstiget eller forsikringstakerens dødsbo eller arvinger. Den som har tegnet forsikringen har rett til fradrag for årets premie og dessuten for tilskudd til premiefond med inntil 150 prosent av årets premie, men bare så langt fondet ikke overstiger 10 ganger årets premie. Fradraget for årets premie inklusive eventuelt tilskudd til premiefond er imidlertid begrenset. For tiden er denne grensen satt til 10 prosent av gjennomsnittlig nettoinntekt ved statsskatteligningen for inneværende år og det foregående året. Fra 1991 er det dessuten innført en beløpsgrense på 30 000 kroner for det årlige premiefradraget. I de tilfeller det er betalt premie eller tilskudd som det ikke er gitt (fullt) fradrag for, for eksempel fordi premien overstiger grensen for fradragsrett, vil den del av pensjonen som kan henføres til ikke-fratrukket premie eller tilskudd, være fritatt for skatt.

Livsforsikringer kan tegnes enten som (i) livrenteforsikring eller (ii) kapitalforsikring.

(i) Livrenteforsikring kan forsikringsteknisk sammenlignes med private tjenestepensjonsordninger og egen pensjonsforsikring. For å komme inn under de spesielle skattereglene som gjelder for de sistnevnte ordningene, se de to foregående avsnittene, må imidlertid forsikringsavtalen tilfredsstille bestemte vilkår, mens det ved tegning av livrenteforsikring er en større grad av frihet mellom partene mht. polisevilkår mv. Skattereglene for livrenteforsikring går ut på at når ytelsen - livrenten - er ervervet ved premie som det tidligere ikke er gitt fradrag for ved inntektsligningen, skal den del av livrenten som anses å være tilbakebetaling av premien, ikke regnes som skattepliktig inntekt. Den øvrige delen av livrenten, som svarer til avkastning på premien, skal derimot skattlegges. Den skattepliktige andelen fastsettes av Sosialdepartementet i samråd med Finansdepartementet. Samme bestemmelser gjelder for individuelle livrenter som er tegnet av arbeidsgiver til fordel for en ansatt når premien er skattlagt som lønn på arbeidstakerens hånd. Livrenter etter en kollektiv livrenteforsikring i arbeidsforhold skal derimot i sin helhet skattlegges på arbeidstakerens hånd i de år utbetaling finner sted, noe som har sammenheng med at den arbeidsgiverbetalte premien ikke skattlegges som inntekt hos de ansatte. Denne bestemmelsen ble innført med virkning fra og med 1988. Før den tid var kollektive livrenter i arbeidsforhold fritatt for skatt.

(ii) Kapitalforsikring går ut på å sikre utbetaling av et avtalt beløp - enten som engangsutbetaling eller fordelt på et bestemt antall terminer - ved dødsfall eller ved at forsikringstakeren oppnår en bestemt alder. Fram til 1986 var generelt alle utbetalinger av kapitalforsikringer fritatt for inntektsskatt. Fra og med 1986 er det bare utbetalinger fra forsikringer tegnet av forsikringstakeren selv i norske selskaper eller som er tegnet i utenlandsk selskap før 1986 som er fritatt for inntektsskatt. Hvis forsikringen er tegnet i et utenlandsk selskap i 1986 eller senere, er utbetalingen i sin helhet skattepliktig inntekt, men ved beregning av skatten skal statsskatten regnes etter en "flat" sats. Fra samme tid skal utbetalingene skattlegges også når forsikringen er tegnet av arbeidsgiveren til fordel for ansatte eller deres nærmeste familie, men bare i den utstrekning arbeids-

takeren ikke tidligere er skattlagt for den premien som arbeidsgiveren har betalt for forsikringen (ved at premien er regnet som lønn). Utbetaling etter ansattes død antas likevel å være fritatt for skatt. Også når forsikringen er tegnet av arbeidsgiver til fordel for medeier, aksjonær eller deres familie, skal utbetalingen skattlegges så langt disse ikke er skattlagt for premien. Gjelder forsikringen en aksjonær eller hans familie, skattlegges utbetalingene etter de satser som gjelder for utbytte av aksjer i norske selskaper.

En kapitalforsikring kan i tillegg til en risiko- og kostnadsdel også inneholde en **sparedel**. Tidligere ble avkastningen av sparedelen ikke skattlagt. Men fra og med inntektsåret 1987 skal forsikringstakeren løpende betale inntektsskatt av avkastningen på sparedelen av kapitalforsikringer i norsk selskap. Størrelsen på den årlige avkastningen, som refererer seg til året forut for inntektsåret, skal fastsettes av forsikringsselskapet på grunnlag av forskrifter som er gitt av Finansdepartementet, og skal meddeles forsikringstakeren (og ligningsmyndighetene) innen utløpet av selvangivelsesfristen. Avkastningen er likestillet med avkastningen av annen finanskapital - renter av bankinnskudd, aksjeutbytte mv. - og inngikk i de(t) fribeløp som inntil 1992 gjaldt for avkastning av disse spareformene, se senere. I 1987 og 1988 hadde man en ordning som gikk ut på at når fribeløpene helt eller delvis var kommet til fradrag i bankrenter, aksjeutbytte mv., skulle alltid et minstebeløp gå til fradrag i avkastningen på sparedelen. I 1987 var dette minstebeløpet 300 kroner i skatteklasse 1 og 600 kroner i skatteklasse 2 og i 1988 hhv. 900 kroner og 1 800 kroner. Fra og med 1989 ble de særlige fribeløpene for avkastning av sparedelen opphevet.

Med henblikk på å stimulere visse disposisjoner, bl.a. finansiell sparing, hadde man i mange år en bestemmelse om begrenset fradragsrett for livsforsikringspremier. Opprinnelig var dette et inntektsfradrag, men ble fra og med 1975 endret til et fradrag i skatten. Denne fradragsordningen har ikke hatt og har fortsatt ingen innflytelse på bestemmelsene om skattleggingen av livsforsikringsutbetalingene, dvs. at man her har hatt en ordning hvor skatteplikt eller skattefritak for ytelsene ikke ble sett i sammenheng med (den begrensede) fradragsrett for premien. Fra og med 1967 ble visse former for spareinnskudd i innenlandske banker og lignende institusjoner likestillet med livsforsikringspremier, slik at fradraget for disse spareformene tilsammen ikke kunne overstige maksimumsbeløpene. Se nærmere om dette i punkt 5.1.10.

Privat syke- og ulykkesforsikring kan tegnes individuelt eller som gruppeforsikring. Ytelsene omfatter dels engangsutbetalinger ved dødsfall eller varig invaliditet som rammer den forsikrede, dels dagpenger ved forbigående arbeidsuførhet som følge av ulykke eller sykdom. Etter lov om yrkesskadeforsikring av 1989 er arbeidsgivere pliktige til å forsikre sine ansatte mot yrkesskade. Engangserstatninger regnes ikke som skattepliktig inntekt. Dagpenger i privat syke- og ulykkesforsikring opp til 20 kroner pr. dag er også fritatt for skatt, men hvis dagpengene er høyere, skal hele beløpet skattlegges. Forsikringstakerens premie til frivillig syke- og ulykkesforsikring og til syke- og ulykkesforsikring etablert ved tariff- eller arbeidsavtale er fradragsberettiget med tilsammen inntil 700 kroner i året. Denne fradragsretten gjelder også for premie dekket av arbeidsgiver når den ansatte er skattlagt for premien. Fradraget på 700 kroner inngår i minstefradraget og faller derfor bort hvis minstefradraget nyttes. Næringsdrivende kan også tegne forsikring til dekning av løpende driftsutgifter, f.eks. lønn under ansattes sykdom, eller til dekning av tap som følge av ansattes uførhet. Premie til dekning av slik forsikring er fradragsberettiget ved beregning av skattepliktig næringsinntekt, og "tilhørende" erstatninger skal skattlegges.

5.1.8. Stipend, prisbelønninger, utdeling fra legater, underholdsbidrag og føderåd

Hovedregelen er at **stipend** skattlegges som inntekt når det er så nær knyttet til mottakerens stilling eller næring at stipendet må anses å være fordel vunnet ved arbeid eller virksomhet. I tråd med dette er forsknings- og utdanningsstipend i arbeidsforhold alltid skattepliktig inntekt. Det samme gjelder forskningsstipend ytet utenfor arbeidsforhold når stipendet skal erstatte arbeidsinntekt eller er stort nok til å bidra til mottakerens vanlige leveomkostninger. Utdanningsstipend utenfor arbeidsforhold som ytes for å gå på skoler, høyskoler og universitet fram til avsluttet eksamen, er derimot vanligvis fritatt for skatt. Mest aktuelt her er utdanningsstipend fra Statens lånekasse for utdanning. Kunstnerstipend fra Kulturdepartementet, som omfatter arbeids- og æresstipend og stipend til eldre, fortjente kunstere, kommer inn under regelen om skatteplikt. Stipend til dekning av spesielle utgifter er etter hovedregelen skattepliktige bare i den utstrekning stipendet overstiger de utgiftene stipendet er ment å dekke. Dette er eksempelvis tilfelle for idrettsstipend som er bevilget av Stortinget til dekning av utgifter ved daglig trening, kosttilskudd, medisinsk behandling oa., og reise-, vikar- og etableringsstipend mv. for forfattere som deles ut av Kulturdepartementet. Tilsvarende skattlegges overskudd på reisestipend i arbeidsforhold, mens stipend til dekning av utgifter i forbindelse med utdanning

og kurser skattlegges for den del av stipendet som eventuelt overstiger de fradragsberettigede utgiftene vedrørende utdanningen/kurset. Reisestipend fra Statens lånekasse for utdanning er skattefrie.

Skattyteren har rett til fradrag for utgifter han har hatt når disse ikke er dekket av stipendet. I utgangspunktet er utdanningsutgifter ikke fradragsberettigede, men her gjelder en rekke unntak. I denne sammenheng kan spesielt nevnes at hvis skattyteren mottar skattepliktige ytelser for å gjennomgå utdannelsen, se over, er utdanningsomkostningene fradragsberettiget. Blant de mest aktuelle fradragsberettigede utgiftene er skolepenger, skolebøker o.lign. knyttet til studiet, reiseutgifter fra vedkommendes bolig til studiestedet og merutgifter ved opphold utenfor hjemmet - herunder besøksreiser til hjemmet.

Utbetalinger i form av **lån**, herunder utdanningslån, regnes ikke som inntekt. I utgangspunktet skattlegges heller ikke ettergivelse av gjeld, bortsett fra når det dreier seg om gjeldsettergivelse fra arbeidsgiver overfor en ansatt eller fra aksjeselskap overfor aksjeeier o.lign. Fra og med 1988 kan låntakere i Statens lånekasse for utdanning som er bosatt i Finnmark eller Nord-Troms eller som har fullført visse lange studier, etter søknad få en del av lånet skrevet ned, respektive ettergitt. Denne nedskrivningen eller ettergivelsen skal ikke regnes som skattepliktig inntekt.

Som for stipend skattlegges **prisbelønninger** når det er så nær sammenheng mellom mottakerens arbeid eller virksomhet og belønningen at denne må sies å være vunnet ved arbeidet eller virksomheten. Enkelte belønninger er i henhold til skatteloven spesielt unntatt fra skatteplikt, nemlig kunstnerlønn bevilget av Stortinget, æres- og kulturpriser fra staten, fylkes- og primærkommuner og vitenskapelige hedersgaver og belønninger delt ut av universitet, høyskoler o.lign. I praksis blir heller ikke Nobelprisen, Nordisk Råds litteraturpris og Anders Jahres kulturpris skattlagt. Derimot er det skatteplikt for bl.a. Dagbladets lyrikkpris og hørespillprisen fra Prix Italia.

Utdelinger fra **legater** og understøttelsesforeninger er alltid skattepliktig inntekt. Det samme gjelder ytelser som utbetales som regelmessig personlig understøttelse som mottakeren har krav på i følge lov eller avtale. Til denne siste kategori hører **underholdsbidrag** til separert eller fraskilt ektefelle og barnebidrag. Slike overføringer som altså er skattepliktige på mottakerens hånd, kan føres til fradrag i inntekten på bidragsyterens hånd.

Føderåd oppstår ved overdragelse av fast eiendom, vanligvis jord- eller skogbrukseiendom, når selgeren får hel eller delvis betaling i form av framtidige årlige ytelser. Ytelsene skattlegges i sin helhet som inntekt for mottakeren, hva enten det dreier seg om kontantytelser eller naturalier, mens yteren har krav på fradrag.

De fleste inntektsarter som er omtalt i dette avsnittet er berettiget til minstefradrag, dvs. at de inngår i beregningsgrunnlaget for dette fradraget.

5.1.9. Inntekt av selveierboliger og leiligheter i borettslag

Skatteloven(e) av 1911 fastslo allerede i sin opprinnelige versjon at fordelen ved bruk av egen bolig var skattepliktig inntekt for eieren. Bestemmelsen hadde følgende ordlyd:

"Hus til beboelse, der benyttes av eieren, beregnes som indtægt for denne med den sum, som det antages at koste at leie tilsvarende hus."

Denne leieverdien var en bruttoinntektspost. Det var således særskilt bestemt i loven at "Utgifter til vedligeholdelse og forsikring av huse ..." var fradragsberettiget.

I praksis ble imidlertid verdien av fordelen i stor utstrekning ansatt sjablonmessig ved at det ble fastsatt en nettoinntekt beregnet som en viss prosent av eiendommens formuesverdi. Til fradrag i nettoinntekten kom i alminnelighet bare gjeldsrenter. Denne ligningsmåten ble godkjent av Høyesterett så tidlig som i 1920. Begrunnelsen var vurderings- og kontrollproblemer ved direkte ligning, særlig når det gjaldt skillet mellom vedlikeholdsutgifter og utgifter til påkostning av eiendommen. I praksis ble prosentligning anvendt både for eneboliger (til helårsbruk) og fritidshus og dessuten for de enkelte leiligheter i flermannsboliger når eierne i det alt vesentlige hadde samme eierforhold som innehaver av enebolig og også bodde i sine leiligheter. Prosentligning ble derimot ikke brukt for bl.a. tomannsboliger hvor eieren selv benyttet en av leilighetene mens den andre ble leiet ut, for fredede boliger og for våningshus på gårdsbruk.

Prosentsatsens størrelse ble fastsatt årlig av de enkelte kommuner på grunnlag av anbefaling fra skattemyndighetene (Riksskattestyret). I 1930-årene var den anbefalte satsen 4,5 til 5 prosent, men ble senere gradvis redusert som følge av nedgang i det generelle rente- og husleienivået. I de første årene etter siste krig ble satsen satt ned til 3,5 prosent og fra 1953 til 3 prosent. I årene fra og med 1958 het det at satsen fortsatt burde settes til 3 prosent, men med fylkesskattestyrets samtykke kunne den enkelte kommune bruke en lavere sats - med 2 prosent som absolutt minimum.

Med virkning fra og med 1976 ble det lovfestet at fordelen ved bruk av selveierbolig skal **prosentlignes**. Samtidig ble det bestemt i loven hvilken nettosats som

skal brukes, og siden 1976 har denne i alle år vært 2,5 prosent. Sett i forhold til tidligere praksis ble området for prosentligning utvidet til også å omfatte tomannsboliger hvor eieren bor i den ene leiligheten mens den andre leies ut og bolighus som er fredet. For fredede boliger kan imidlertid prosentligning fravikes hvis skattyteren krever det. Boligen blir da lignet direkte (regnskapslignet), noe som i tilfelle må gjennomføres i minst 10 år. Dette betyr at etter gjeldende regler vil det være aktuelt med prosentligning for følgende boliger:

- Eneboliger, selveierleiligheter og fritidshus samt tomannsboliger hvor eieren selv bor i den ene leiligheten.
- Enebolig, fritidshus mv. som eies av flere i sameie, men bare brukes av en av sameierne eller brukes av sameierne i fellesskap. Eiendommen blir da prosentlignet på brukerens hånd for hele verdien, respektive på hver av brukerne for deres eierandel.
- Andel i ikke-seksjonert to- eller flermannsbolig når eksklusiv bruksrett til leiligheten tilsvarer eierandelen og eieren av andelen bor i leiligheten.

Prosentligning av boligeiendom skal foretas når eieren har brukt minst halve boligen - regnet etter utleieverdien - til egen bolig, dvs. også når inntil halvparten av boligen er leiet ut. Prosentligning foretas da for hele boligen, mens leieinntekten ikke skattlegges. Boligen skal prosentlignes for hele kalenderåret når eieren har brukt boligen i minst halve året, dvs. også når den har vært leiet ut i inntil 6 måneder, og leieinntekten blir ikke skattlagt. (Tilsvarende bestemmelse gjelder når skattyteren har eiet boligen bare en del av året.) Samme regler anvendes for tomannsboliger. Eieren kan mao. leie ut inntil halvparten av sin egen boligenhet i tillegg til den andre boligenheten - eller sin egen boligenhet i inntil et halvt år - uten at prosentligning fravikes, og leieinntektene kommer ikke til beskatning. Videre gjennomføres prosentligning selv om en del av boligen nyttes til eierens egen ervervsvirksomhet. Forutsetningen er at utleieverdien av den delen som nyttes til virksomheten, tillagt eventuell utleid del, er lavere enn den delen som eieren nytter til egen bolig. Fritidseiendom skal prosentlignes forutsatt at eieren bruker eiendommen i rimelig grad og den ikke har karakter av utleiehytte, dvs. også når eiendommen leies ut deler av året eller er delvis leiet ut for hele året. Hvis leieinntekten overstiger 10 000 kroner i året (tidligere 5 000 kroner), skal 85 prosent av den overskytende leieinntekten tas med som inntekt i tillegg til prosentinntekten. Det gis ikke særskilt fradrag for utgifter i forbindelse med utleien, idet disse forutsettes oppfanget av fribeløpet og 15 prosentfradraget.

Grunnlaget for beregning av prosentinntekten er eiendommens ligningsmessige formuesverdi 1. januar i ligningsåret. I denne verdien inngår både verdien av selve boligen og av eventuelle øvrige hus som er knyttet til boligen, eksempelvis garasje, samt verdien av eventuell eiertomt. Er tomten særlig stor, kan deler av arealet holdes utenfor. Er tomten festet, skal tomteverdien ikke regnes med, men festeavgiften er da heller ikke fradragsberettiget. I seksjonert bygning inngår, foruten verdien av selve leieligheten, også andel av eiertomt, garasje, boder mv. til felles bruk. For eiendom som er eierens faste bolig, skal den ligningsmessige formuesverdien reduseres med et bunnfradrag. Opprinnelig var bunnfradraget 20 000 kroner, men ble justert opp til 22 000 kroner fra og med 1983, til 25 000 kroner fra 1985 og til 35 000 kroner fra og med inntektsåret 1990. Ved skifte av bolig i løpet av kalenderåret skal bunnfradrag gis med fullt beløp for hver enkelt bolig. Innføringen av bunnfradraget ble begrunnet med at man på lengre sikt ønsket å gjennomføre en noe sterkere gradering av boligbeskatningen ved bruk av høyere satser på den del av formuesverdien som representerer en boligstandard vesentlig over det normale. For fritidseiendommer gis det ikke bunnfradrag. Hvis skattyteren har anskaffet boligen eller har skiftet bolig i løpet av kalenderåret, skal prosentinntekten beregnes for det antall hele måneder skattyteren har eiet boligen, respektive de enkelte boligene.

Den skattemessig fastsatte inntekten av prosentlignet bolig avhenger som vi har sett både av prosentsatsens størrelse og av eiendommens ligningsmessige formuesverdi. Som det framgår av redegjørelsen under punkt 4.1.2 om fastsettelse av formuesverdien for selveierboliger, ligger denne verdien betydelig lavere enn boligenes markedsverdi. For prosentlignede boliger blir følgelig den skattemessig fastsatte inntekten tilsvarende lav.

Prosentinntekten representerer en nettoinntekt. Boligens driftsutgifter anses å ha kommet til fradrag gjennom prosentsatsens størrelse og kan derfor normalt ikke trekkes fra særskilt. Renter av boliggjeld er imidlertid fradragsberettiget fullt ut, selv når de overstiger prosentinntekten. I henhold til skatteloven er det likevel fradragsrett for utgifter som skyldes ekstraordinær skade. Hvis eieren er forsikret for den aktuelle skaden, er fradraget begrenset til den del av ekstrautgiften som ikke dekkes av forsikringen. Ved begge alternativer er det bare fradragsrett for ekstrautgifter utover 10 000 kroner. Denne "egenandelen" gjelder særskilt for hver enkelt skade. Skader som kommer inn under bestemmelsen om fradragsrett, er naturskade, sopp- og husbukkskade, brannskade o.lign. og klart påviselige material- og konstruksjonsfeil ved oppføring av bygget. Også forskudds- eller etterskuddsbetaling av utgifter

som kan henføres til år hvor boligen er blitt lignet direkte, kan - med visse begrensninger - komme til fradrag.

Når eiers fordel ved bruk av egen bolig ikke fastsettes ved prosentligning, skal det foretas **direkte ligning** (regnskapsligning). I praksis vil dette fortrinnsvis gjelde tre- eller flermannsboliger hvor eieren selv nytter en av boligenhetene, mens de øvrige leies ut, og fredede bolighus hvor prosentligning er fraveket etter krav fra eieren. For den boligen som eieren selv nytter, skal det fastsettes en inntekt tilsvarende brutto utleieverdi av boligen. Denne verdien fastsettes ved skjønn til vanlig markedsleie. Den leien som ellers betales for eiendommens boliger, vil være veiledende for skjønnet. Hvis skattyteren har nyttet boligen mindre enn halve året, men ellers ville ha oppfylt kravene til prosentligning, skal brutto leieverdi settes til 0,5 prosent av boligens ligningsverdi for hver hele måned eieren har brukt boligen. Hvis eieren bare har brukt en del av boligen, reduseres leieverdien forholdsmessig. I den fastsatte brutto leieinntekten gis det fradrag for utgifter til vedlikehold og forsikring av selve boligen (ikke av innboet), festeavgift, eiendomsskatt, kommunale avgifter mv. Det gis ikke fradrag for utgifter til påkostning av eiendommen, eksempelvis standardforbedringer, påbygg og ombygning, og vanligvis heller ikke for avskrivninger. Hvis eieren i løpet av de foregående 5 årene har vært prosentlignet for boligen, skal fradrag for vedlikeholdsutgifter utover 10 000 kroner reduseres etter bestemte regler.

Våningshus på gårdsbruk skal lignes direkte, og bestemmelsene om fastsettelse av bruttoinntekten og de fradragsberettigede utgiftene er gjennomgående som for andre direkte lignede boliger. Forutsetningen for at boligen skal regnes som våningshus og dermed lignes direkte, er at (i) eieren bruker huset til egen bolig og det drives jordbruksnæring på eiendommen, eventuelt kombinert med skogbruk, eller (ii) mer enn halvparten av boligen leies ut og/eller brukes til kårbolig eller næring for hele eller en større del av året, herunder bortleie til forpakter. Hvis disse vilkårene ikke er oppfylt, skal boligen med passende tomt prosentlignes. Dette vil eksempelvis være tilfelle når driften av jordbruket sammen med tilknyttede næringer, bl.a. skogbruk, ikke i nevneverdig grad bidrar til dekning av eierens inntektsbehov og dersom eiendommen er ren gartnereiendom eller ren skogbrukseiendom uten tilhørende jordbruk. Forøvrig må også de generelle vilkårene for prosentligning være oppfylt, se over.

Avkastningen av leiligheter i **boligselskaper**, herunder **borettslag**, ble inntil 1992 skattlagt på boligselskapets hånd, opprinnelig etter de vanlige reglene for fastsettelse av skattepliktig næringsinntekt. I 1939 ble det lovbestemt at disse selskapene - på bestemte vilkår - skulle prosentlignes etter satser fastsatt av Riksskattestyret. Prosentsatsen tilsvarte den som Riksskattestyret anbefalte for selveierboliger. I de tilfeller hvor den enkelte kommune fravek normalsatsen, nyttet man for boligselskapene stort sett den samme (lavere) satsen som for selveierboliger. I 1975 ble prosentsatsen også for boligselskaper lovfestet til 2,5 prosent.

Forutsetningen for prosentligning av boligselskapene var at minst 85 prosent av selskapets leieinntekter kom fra aksjonærene (andelshaverne), fra elever og studenter som var tildelt bolig gjennom elev- eller studentorganisasjoner, eller fra tidligere leietakere i boligselskap opprettet som ledd i organisert fornyelse av tettbygde strøk. Prosentligning ble også anvendt for kommunale boligselskaper når kommunen sammen med leieboeraksjonærene eide minst 85 prosent av aksje-/andelskapitalen eller hvis kommunen alene eide minst halvparten av denne kapitalen.

Beregningsgrunnlaget for prosentinntekten var eiendommens formuesmessige ligningsverdi 1. januar i ligningsåret redusert med samme bunnfradrag pr. andelshaver som gjaldt for prosentlignede selveierboliger, dvs. bunnfradraget multiplisert med antall andelsleieligheter i selskapet. I ligningsverdien inngikk verdien av selve boligkomplekset og boligselskapets øvrige faste eiendommer som ble nyttet i forbindelse med dette, dvs. grunnarealet, arealer til lekeplasser og andre friarealer, og dessuten verdien av garasjeanlegg - forutsatt at dette ikke var skilt ut som eget andelslag. Verdien av festet tomt inngikk ikke, og festeavgiften var ikke fradragsberettiget.

Som for selveierboliger var den beregnede prosentinntekten en nettoinntekt. Til fradrag kom derfor i alminnelighet bare gjeldsrenter. Eventuelle utgifter til pensjonspremie mv. til heltidsansatte arbeidere og funksjonærer kunne likevel trekkes fra, men derimot ikke arbeidsgiveravgift til folketrygden. I tillegg ble selskapene skattlagt for inntekt som ikke var knyttet til selve boligeiendommen, f.eks. renter av bankinnskudd.

Dersom det i prosentlignede boligselskaper oppsto et ligningsmessig underskudd, skulle dette fordeles til fradrag i andelseiernes skattepliktige inntekt. Fordelingen av underskuddet ble foretatt i forhold til den enkelte andelseiers husleie. Bestemmelsen om fordeling av underskuddet på andelseierne ble lovfestet i 1975 og kom ifølge loven til fradrag først i året etter underskuddsåret. Fra og med 1991 skulle det ligningsmessige underskuddet i boligselskaper fordeles til fradrag i andelseiernes inntekt i **samme** år som underskuddet gjaldt. Ved ligningen for 1991 fikk dermed andelseierne fradrag for andelene i underskuddet i boligselskapet både for 1990 og 1991.

Fra 1992 skal boligselskaper ikke lenger være eget skattesubjekt. I stedet vil all skattlegging finne sted på andelseiernes hånd. Dermed opppnås tilnærmet skattemessig likebehandling av andelshavere og selveiere. En kortfattet redegjøresle for de nye bestemmelsene er gitt i avsnitt 6.8.3 om boligselskaper.

5.1.10. Renteinntekter, aksjeutbytte mv. og særskilte skattefradragsordninger

Avkastning av sparekapital i form av **renter** av bankinnskudd, obligasjoner og andre fordringer er i utgangspunktet i sin helhet skattepliktig inntekt. Som avkastning ble inntil 1992 regnet den rente eller det utbyttet som skattyteren hadde fått eller kunne ha fått utbetalt i inntektsåret. For enkelte av den norske stats spareobligasjoner, herunder Spar 83, 84 og 85, ble likevel rente som påløp i inntektsåret skattlagt i samme år, selv om utbetaling av rentene først kunne finne sted når obligasjonen ble innløst. Fra 1992 er bestemmelsen at opptjente renteinntekter ved årsskiftet kommer til beskatning selv om de ikke er betalt. I de tilfeller hvor det ikke foreligger opplysninger om sparekapitalens rente, skal denne settes skjønnsmessig på grunnlag av satser som årlig fastsettes av Skattedirektoratet. Avkastning i form av verdistigning/gevinst på sparekapital skattlegges etter særskilte regler, se neste avsnitt om gevinster.

Fra hovedregelen om ubetinget skatteplikt for renter av bankinnskudd mv. hadde man før 1992 og har man fortsatt en del unntak, hvorav de viktigste er:

- Rentegodtgjørelse ved tilbakebetaling av for meget trukket eller betalt skatt ble inntil 1992 skattlagt bare for den delen som oversteg et bestemt beløp, som i årene før 1992 utgjorde 1 000 kroner. Fra og med 1992 er slik rentegodtgjørelse fullt ut fritatt for skatt.
- Påløpt bonus i den norske stats indeksregulerte spareobligasjoner, Verdi-Spar 82 I og II og Spar 83 er fritatt for skatt, mens - som nevnt - renter som påløper Spar 83, 84 og 85 er skattepliktige. Indeksoppskrivningen, som er en form for kontraktsmessig avtalt verdistigning, er skattefri for alle Sparobligasjonene.
- For en rekke spareformer var inntil 1992 en del av avkastningen fritatt for skatt, nemlig renter og utbytte av bl.a. innskudd i innenlandske banker og på postgiro, spareinnskudd i samvirkelag, Statens spareobligasjonslån, obligasjoner registrert i Verdipapirsentralen, aksjer og andeler i aksjefond. Avkastningen ble regnet som skattepliktig inntekt bare med det beløp som samlet oversteg bestemte grenser som i årene 1989 t.o.m. 1991 utgjorde 3 000 kroner i skatteklasse 1 og 6 000 kroner i skatteklasse 2. Det høyeste beløpet gjaldt også for ektefeller som ble lignet særskilt og for skattytere i klasse 1 som fikk særfradrag i inntekten pga. forsørgelse, alder, uførhet mv. (Merk at også avkastning på sparedelen av livsforsikring inngikk i fribeløpene, se avsnitt 5.1.7.)

Inntil 1993 var også utbytte av aksjer etter hovedregelen skattepliktig inntekt på aksjonærens hånd. Det samme var tilfelle for utbytte av andeler i aksjefond. Utbytte av aksjer i norske aksjeselskaper og likestilte selskaper var imidlertid fritatt for kommunal og fylkeskommunal inntektsskatt. Samme regel gjaldt utdeling fra andeler i aksjefond. Fra og med 1993 skal aksjeutbytte i norske selskaper skattlegges etter "godtgjørelsesmetoden". I praksis innebærer metoden at det ikke blir noen skatt for aksjonæren å betale av utbyttet, se nærmere om ordningen i avsnitt 6.3. Aksjeutbytte i 1992 fra norske selskaper skattelegges på aksjonærens hånd etter den høyeste satsen for ordinær statsskatt i 1991 pluss samme års sats for fellesskatten. Utbytte av aksjer i utenlandske selskaper skal som før skattelegges som kapitalinntekt på aksjonærenes hånd.

Som nevnt tidligere er det fradragsrett for betalte gjeldsrenter. Betingelsen er at rentene er knyttet til gjeld som skattyteren selv er ansvarlig for. Inntil 1992 omfattet fradragsretten også renter av restskatt som er betalt i inntektsåret, men i forbindelse med skattereformen falt denne fradragsretten bort. Videre er det fradragsrett for renter ved kredittkjøp, se punkt 5.1.1. Det er dessuten fradragsrett for enkelte andre utgifter som har sammenheng med sparekapitalen, eksempelvis kontoholdsgebyr og bankboksleie. Sjekk- og uttaksgebyr mv. utenom næring er derimot ikke fradragsberettiget.

Fradrag for **livsforsikringspremier** og **bankinnskudd**. Tradisjonelt har premier til frivillig livsforsikring vært delvis fradragsberettiget i inntekten. Således var det allerede i skattelovens opprinnelige versjon en regel om rett til fradrag for slike premier, begrenset oppad til et bestemt beløp. Fra og med inntektsåret 1967 ble visse former for spareinnskudd i innenlandske banker og lignende institusjoner likestillet med livsforsikringspremier, slik at fradrag for slike spareinnskudd og for livsforsikringspremier tilsammen ikke kunne overskride maksimumsbeløpene. I 1975 ble ordningen med inntektsfradrag for premiene/innskuddene lagt om til en ordning med fradrag i skatt. Fra og med 1992 er fradragsordningen falt bort.

Vilkårene for fradragsrett for livsforsikringspremie var bl.a. at forsikringen var tegnet på forsikringstakerens eget liv, ektefelles liv og/eller barns liv (barn

under 25 år). Fradragsretten gjaldt for kapitalforsikring og livrenteforsikring, men ikke for livrenteforsikringer som kommer inn under reglene om egen pensjonsforsikring, se avsnitt 5.1.7. Det ble ikke stilt krav om premieinnbetaling over flere år.

Vilkårene for fradragsrett for bankinnskudd var vesentlig mer omfattende. Her omtales bare de viktigste. Det ble krevet regelmessig sparing med like store årlige beløp i en periode på 10 år. Skattyteren måtte inngå avtale med en spareinstitusjon (innenlandsk spare- eller forretningsbank, samvirkelag eller innenlandsk spareforening) om beløpets størrelse, og beløpet måtte settes inn på særskilt konto. Renter på sparekontraktskontoen kunne brukes som innskudd hvis de ble stående på kontoen. Hvis innskutt beløp ble hevet, overdratt eller stillet som sikkerhet for lån innen ti-årsfristens utløp, skulle skattyteren belastes med et tillegg i skatten, og kontoen ble sperret for ytterligere innskudd. Skattetillegget tilsvarte tidligere skattefradrag for det disponerte beløpet. For skattytere som var 67 år eller eldre, var bindingstiden kortere, nemlig 5 år. Kontoen kunne mao. disponeres uten skattetillegg etter 5 år. Videre kunne kontoen disponeres etter 4 år hvis skattyteren innen årets utgang hadde brukt beløpet til å skaffe seg ny fast bolig (ikke fritidshus). Som utgift til anskaffelse av ny bolig ble også regnet kjøpesum for nødvendig tomt, påkostning på boligen og betaling for nødvendig aksje, andel eller obligasjon. Også nedbetaling av lån (inklusive løpende lånerente) på boligen eller lån til nødvendig aksje mv. ble regnet som utgift til anskaffelse av ny bolig. Ved kongelig resolusjon av 12. april 1991 ble den alminnelige bindingstiden for eksisterende SMS-kontrakter redusert til 5 år, og fra 1. januar 1992 ble midler bundet i SMS-ordningene helt frigitt.

Fradrag for livsforsikringspremie og bankinnskudd ble gitt direkte i skatten med en bestemt prosentandel av årets samlede premie/innskudd opp til bestemte beløpsgrenser. Både prosentsatsen og beløpsgrensene har vært endret en rekke ganger og utgjorde i årene 1980 t.o.m. 1991;

	Fradrag i premie/ innskudd	*Maksimumsbeløp som fradraget kunne regnes av*	
		Skatte-klasse 1	*Skatte-klasse 2*
1980	*40 pst.*	*kr 2 000*	*kr 4 000*
1981	*" "*	*" 2 500*	*" 5 000*
1982-1986	*" "*	*" 4 000*	*" 8 000*
1987	*35 "*	*" "*	*" "*
1988-1991	*25 "*	*" "*	*" "*

Beløpsgrensen i skatteklasse 2 gjaldt også for ektefeller som ble lignet særskilt og for skattytere i klasse 1 som fikk særfradrag i inntekten pga. forsørgelse, alder, uførhet mv.

Fra og med 1988 var fradraget for bankinnskudd, men ikke for livsforsikringspremie, for personer som ikke var fylt 34 år, høyere enn det som framgår av oppstillingen ovenfor, nemlig 30 prosent av maksimalt 8 000 kroner i skatteklasse 1 og 16 000 kroner i skatteklasse 2.

Aksjesparing med skattefradrag - AMS - var en selvstendig ordning i tillegg til skattefradrag for livsforsikringspremier og for spareinnskudd i bank mv. Aksjesparingsordningen ble innført med virkning fra og med 1982 og ble opphevet i forbindelse med skattereformen med virkning fra og med 1992. Ordningen gjaldt innskudd i aksjefond som er organisert i henhold til særskilt lov (lov om aksjefond av 12. juni 1981). Retten til skattefradrag var ikke betinget av regelmessige innskudd over flere år. Det enkelte års innskudd ga mao. rett til skattefradrag uavhengig av innskudd i tidligere eller senere år. For å oppnå endelig skattefradrag for innskuddet gjaldt imidlertid en bindingstid på 4 år. Hvis innskuddet ble innløst innen fristens utløp, skulle skattyteren således gis et skattetillegg som var lik det opprinnelige fradraget, uavhengig av innløsningssummens størrelse. For AMS-innskudd foretatt innen utgangen av 1991 skal den gjeldende bindingstiden opprettholdes på midlene.

Som for livsforsikringspremier og bankinnskudd ble fradraget gitt med en bestemt prosent av innskuddet (inklusive kjøpskostnadene) begrenset oppad til visse maksimalbeløp. Siden ordningen ble innført i 1982 og inntil 1992 da den ble opphevet, har prosentsats og beløpsgrenser vært:

	Fradrag i innskuddet	*Maksimumsbeløp som fradraget kunne regnes av*	
		Skatte-klasse 1	*Skatte-klasse 2*
1982-1986	*40 pst.*	*kr 2 000*	*kr 4 000*
1987	*35 "*	*" "*	*" "*
1988	*25 "*	*" "*	*" "*
1989-1991	*" "*	*" 3 000*	*" 6 000*

Beløpsgrensene i skatteklasse 2 gjaldt også for enkelte andre skattytere, se teksten under foregående oppstilling.

Hvis skattyteren ikke utnyttet ordningen med fradrag for livsforsikrinspremie og banksparing, kunne det ubenyttede beløpet brukes til innskudd i aksjefond, dvs. at maksimumsbeløpet for aksjesparing ble forhøyet med det ubenyttede beløpet for den førstnevnte ordningen.

Skattefradrag for hver enkelt av de to ordningene og for ordningene samlet ble ikke gitt med høyere beløp enn summen av inntektsskatter og folketrygdavgifter. Fradragene kunne ikke innrømmes i formuesskattene.

Samtidig som fradrag for de ovenfor nevnte spareordningene ble opphevet, ble det med virkning fra og med 1992 innført to nye ordninger, nemlig en boligspareordning for ungdom (BSU) og aksjesparing med skattefri gevinst (ASG).

Boligsparing for ungdom er en ordning med fradrag i skatt som utgjør 20 prosent av innbetalt sparebeløp. Maksimalt årlig sparebeløp er 10 000 kroner, og samlet innbetalt sparebeløp kan ikke overstige 60 000 kroner. Det stilles ikke krav om regelmessig sparing.

Sparing etter BSU kan skje til og med det året skattyteren fyller 33 år. Ordningen skal være en engangsordning for hver enkelt skattyter. Kontrakt om sparing kan derfor bare tegnes **en** gang.

Det oppsparte beløpet kan bare anvendes til erverv av egen bolig eller til nedbetaling av gjeld på egen bolig anskaffet etter at kontrakt om sparing ble inngått. Det kreves ikke at pengene anvendes til skattyterens første boliganskaffelse.

Hvis skattyteren ikke oppfyller vilkårene for skattefrihet, vil skattefordelen på sparebeløpene komme til beskatning i det inntektsåret vilkårene er brutt. Dette gjelder blant annet hvis midlene blir tatt ut av sparekontoen uten at de benyttes til erverv av bolig.

Den andre nye ordningen - **aksjesparing med skattefri gevinst** - innebærer, i motsetning til den tidligere AMS-ordningen, at det ikke gis skattefradrag på investeringstidspunktet. Skattefordelen ved ordningen knyttes isteden til lempning i beskatning av gevinsten på avhendelsestidspunktet. Ordningen går ut på at skattyter i klasse 1 i det enkelte år kan investere inntil 10 000 kroner i aksjefondsandeler i særskilt ordning for aksjesparing med skattefri gevinst. Tilsvarende beløpsgrense for skattyter i klasse 2 er 20 000 kroner. Ved avhendelse av andelen etter utløpet av bindingstiden som er fire år etter ervervet, er gevinsten skattefri og tapet ikke fradragsberettiget. Hvis bindingstiden ikke overholdes, blir beløpene gjenstand for ordinær aksjegevinstbeskatning, se avsnitt 5.1.11.

5.1.11. Gevinster

Gevinst ved salg av faste eiendommer og andre formuesgjenstander ble opprinnelig skattlagt bare hvis det kunne godtgjøres at gjenstanden var kjøpt med henblikk på å selges med fordel. Etterhvert har man fått andre kriterier for skattlegging av slike gevinster. Samtidig har spekulasjonskriteriet tapt sin praktiske betydning, inntil regelen ble opphevet i 1974 i forbindelse med en større omlegging på dette området (Zimmer 1982, side 73). Tomtesalgsgevinster har alltid vært regnet som skattepliktig inntekt, men gjaldt opprinnelig bare gevinst ved salg av tomter i og nær byer og bymessig bebygde strøk på landet.

I dag er hovedregelen at salgsgevinster er skattepliktig inntekt medmindre det foreligger særskilt unntak. Det foreligger imidlertid viktige unntaksbestemmelser som dels går ut på at gevinsten helt eller delvis fritas for skatt, dels gir mulighet for utsettelse av beskatningen. Når betingelsene for skattlegging av gevinst foreligger, er det også fradragsrett for tap som oppstår ved salget. Skattepliktig gevinst og fradragsberettiget tap skal inngå, respektive gå til fradrag, i alminnelig inntekt - før 1992 i grunnlaget for samtlige "nettoskatter", dvs. kommune- og fylkesskatt, fellesskatt til Skattefordelingsfondet og ordinær inntektsskatt til staten. For en rekke skattepliktige gevinster hadde man t.o.m. 1991 likevel særregler, dels i form av fritak for fellesskatt og ordinær statsskatt, dels ved at det ble anvendt særskilte skattesatser.

Generelt er det bare realiserte gevinster og tap som skal skattlegges, respektive fradragsføres. Urealisert verdistigning eller verditap, eksempelvis på boliger og aksjer, har derfor etter hovedregelen ingen skattekonsekvenser. Det foreligger likevel en del unntak. For langsiktige fordringer og langsiktig gjeld i fremmed valuta tilknyttet næringsvirksomhet kommer således netto urealisert tap på samtlige valutaposter til fradrag, mens urealisert gevinst på en valutapost skal inntektsføres i den utstrekning den ligger innenfor tidligere fratrukket valutatap på den samme posten.

Helt fritatt for skatt er gevinst ved salg av **innbo** og annet **løsøre**, herunder kunst og antikviteter, som har vært brukt i selgerens eller hans families bopel eller husholdning. Det samme er tilfelle for gevinst ved salg av biler, campingvogner og lystfartøyer som bare har vært brukt privat av selgeren og hans familie. Som følge av skattefritaket for gevinstene, er det heller ikke fradragsrett for tap som måtte oppstå ved salg av slike formuesgjenstander.

Inntil 1992 var det dessuten skattefritak for gevinst ved salg av boligeiendommer, herunder fritidshus, som var **arvet**. Forutsetningen var at selgeren ikke hadde brukt eiendommen i næring eller forretningsforetagende. Drift av alminnelig gårdsbruk, skogbruk eller av leiegårder som vesentlig er bestemt til beboelse, ble i denne forbindelse ikke regnet som næring eller forretningsforetagende. Denne fritaksbestemmelsen ble opphevet med virkning fra og med inntektsåret 1992.

Når slike eiendommer var ervervet ved **gave**, gjaldt

derimot i utgangspunktet samme regler om skattlegging/fritak av salgsgevinst som ved kjøp. Her hadde man imidlertid en særbestemmelse for å hindre at skattlegging av salgsgevinst ble unngått ved at den opprinnelige eieren ga bort sin eiendom som så ble solgt av gavemottakeren. Også denne bestemmelsen ble opphevet med virkning fra og med 1992.

Ved **makeskifte** kan gevinsten bli fritatt for skatt eller skattleggingen blir utsatt til et senere tidspunkt. Ordningen omfatter gevinst ved avhendelse av bolig- og landbrukseiendom og av tomter som ikke er anskaffet til bruk i næring, når og så langt selgeren som vederlag mottar ny fast eiendom som ledd i makeskifte med en kommune, fylkeskommune, staten eller et selskap hvor en kommune eller fylkeskommune eier minst halvparten av aksjene. Hvis skattyteren selger den tilbyttede eiendommen, skal gevinsten som oppsto ved makeskiftet skattlegges, forutsatt at et tenkt salg av den frabyttede eiendommen ville ha utløst skattlegging på det tidspunkt da makeskiftet fant sted.

Reglene om skattlegging av gevinst ved salg av **helårsboliger** og **fritidshus** som er ervervet ved kjøp, har vært endret flere ganger, bl.a med virkning fra og med 1987 da endringene var særlig gjennomgripende. For å oppnå full skattefrihet for salgsgevinsten ble det etter bestemmelsene før 1987 stillet krav om eiertid på 10 år og om botid (brukstid) på 5 år i løpet av eiertiden. Regelverket inneholdt meget kompliserte bestemmelser om avtrapping av skattepliktig gevinst når eier- eller botiden var kortere. Dessuten hadde man en ordning med skattefritak når gevinsten ble brukt til anskaffelse av ny bolig innen en bestemt frist.

I forbindelse med skattereformen av 1992 ble det foretatt endringer også på dette feltet, men endringene var forholdsvis ubetydelige.

Etter de reglene som ble innført i 1987 og som også gjelder etter 1992 er gevinst ved salg av **helårsbolig** fritatt for skatt hvis:

- salget finner sted eller er avtalt minst ett år etter at boligen ble ervervet og mer enn ett år etter at den ble tatt i bruk eller ifølge ferdigattest var oppført (kravet til eiertid), og
- selgeren har brukt hele eiendommen som egen bolig i minst ett år i løpet av de siste to år før avhendelsen (kravet til botid).

Samme regler gjelder for tomannsbolig når selgeren har brukt den ene leiligheten som egen bolig og ikke har leiet ut mer enn halvparten av denne regnet etter utleieverdien og for enebolig og annen boligeiendom når selgeren har brukt minst halvparten av boligen - regnet etter utleieverdien - som egen bolig og den øvrige delen har vært brukt til boligformål. Som boligeiendom regnes også boligseksjon, eierleilighet, andelsleilighet (andel med tilhørende borett i borettslag eller boligaksjeselskap) og obligasjonsleilighet (obligasjon med tilhørende borett).

Hvis de betingelsene som er nevnt ovenfor ikke er oppfylt, skal salgsgevinsten skattlegges, mens eventuelt tap er fradragsberettiget. I årene 1987 t.o.m. 1991 var reglene for fastsettelse av skattepliktig gevinst og hvilke skattesatser som skulle anvendes ved beregning av skatten, avhengig av når salget fant sted. Man hadde således en ordning med fritak for statsskatt på visse vilkår når kravene til fullt skattefritak ikke var oppfylt. Ved full skattlegging hadde man inntil 1992 dessuten bestemmelser om kostprisregulering ved beregning av gevinsten.

Gevinst ved salg av **fritidseiendom** er fritatt for skatt hvis:

- salget finner sted eller avtales mer enn 5 år etter at eiendommen ble ervervet og mer enn 5 år etter at den ble tatt i bruk eller ifølge ferdigattest var oppført (kravet til eiertid), og
- eieren har brukt eiendommen som egen fritidseiendom i minst 5 av de siste 8 år før den selges (kravet til brukstid).

Er disse betingelsene ikke oppfylt, skal gevinsten skattlegges, mens tap er fradragsberettiget. Som for helårsboliger hadde man fram til 1992 bestemmelser om fritak for statsskatt på visse vilkår når betingelsene for full skattefrihet ikke var oppfylt samt en ordning med kostprisregulering.

Gevinst ved salg av alminnelige **gårds- og skogbrukseiendommer** er fritatt for skatt når salget finner sted eller avtales mer enn 10 år etter at eiendommen er ervervet. Når det ved salget gjenstår mindre enn 5 år av 10-årsfristen, avtrappes skattepliktig gevinst med en femdel for hvert år den gjenstående eiertid er kortere. Dette betyr at når eiertiden er 6 år, skattlegges 4/5 av gevinsten, er eiertiden 7 år blir 3/5 av gevinsten skattlagt osv., slik at ved 9 års eiertid skattlegges bare 1/5 av gevinsten. Ved beregning av skattepliktig gevinst skal det i salgssummen gjøres fradrag for kostprisen ved ervervet av eiendommen inklusive selgerens omkostninger ved salget og ved ervervet. Også verdien av senere påkostninger, nybygg etc. går til fradrag i salgssummen. Fram til 1992 kunne kostprisen og senere påkostninger reguleres opp etter en skala som årlig ble fastsatt av Stortinget.

Omfatter salget også avskrivbare bygg og anlegg, skal hele salgsvederlaget vedrørende disse formuesgjenstandene inntektsføres og/eller nedskrives på saldoen for vedkommende bygning eller anlegg i salgsåret. Er eiertiden for jordbrukseiendommen 5 år

eller mer, skal salgsvederlaget for bygg og anlegg reduseres i overensstemmelse med reglene ovenfor. Ved eksempelvis 7 års eiertid skal derfor 3/5 av salgsvederlaget inntektsføres, og er eiertiden 10 år eller mer, skal ingen del av vederlaget føres til inntekt.

Salgsvederlag for avskrivbart driftsløsøre skal uansett eiertidens lengde i sin helhet inntektsføres i salgsåret eller helt eller delvis nedskrives på saldo, dvs. at det ikke blir tale om noen avtrapping selv når eiertiden for jordbrukseiendommen er lenger enn 5 år. Det samme er tilfelle for gevinst ved salg av buskap, idet gevinsten alltid i sin helhet skal inntektsføres i salgsåret. Tap ved salg av ikke-avskrivbar del av eiendommen er fradragsberettiget i den utstrekning eventuell gevinst ville vært skattepliktig.

Tidligere har gevinst som ble oppnådd ved ekspropriasjon av alminnelige jord- og skogbrukseiendommer eller deler av slike eiendommer som har vært drevet av selgeren, kunnet fritas for skatt når og så langt skattyteren brukte gevinsten til reinvestering i eiendom av samme art. Likestilt med ekspropriasjon var odelsløsning og salg eller makeskifte i tilfelle hvor erververen kunne kreve eiendommen avstått ved ekspropriasjon. Oppsto det skattepliktig gevinst ved ekspropriasjonen, skulle det for statsskattens vedkommende anvendes en særskilt skattesats som ble fastsatt årlig av Stortinget. Fra og med 1992 er denne bestemmelsen opphevet, men det er vedtatt overgangsregler som går ut på at for gevinst som er avsatt før 1992, har skatteyter fortsatt begrenset adgang til å erverve ny eiendom, men senest innen utgangen av 1993. Samtidig som den tidligere ordningen ble opphevet fikk man imidleritd en ny bestemmelse om betinget skattefritak ved ufrivillig realisasjon, jfr. skattelovens § 45, 8. ledd.

Gevinst ved salg av **tomter, forretningseiendommer,** vannfall, steinbrudd o.lign. samt patent-, forfatter- og kunstnerrettigheter regnes alltid som skattepliktig inntekt, dvs. uavhengig av eiertidens lengde. Som tomt regnes også areal som inngår i jord- og skogbrukseiendom og areal som er delvis bebygget, forutsatt at arealet er skikket for bygging av boliger eller for utnyttelse i industrielt eller annet forretningsøyemed og at salgssummen i vesentlig grad må antas å være påvirket av mulighetene for slik anvendelse av arealet. I slike tilfeller kan det bli tale om separat beregning av gevinsten, eksempelvis for selve boligeiendommen inklusive tomt av "rimelig" størrelse og for tomten forøvrig.

Inntil 1992 var det ved beregning av skattepliktig gevinst ved salg av tomt og annen fast eiendom uten avskrivbare bygninger eller anlegg som ikke var anskaffet til bruk i næring, anledning til oppregulering av kostprisen.

Gevinst ved salg av **tomt utenom** næringsvirksomhet skulle t.o.m 1991 skattlegges etter særskilte satser. Ved beregning av kommune- og fylkesskatten var satsene henholdsvis 3 og 2 prosentenheter lavere enn hva som gjaldt generelt (i Oslo 5 prosentenheter lavere), og inntektsskatten til staten ble regnet etter en "flat" sats som årlig ble fastsatt av Stortinget.

Ved salg av **tomt i næring** (tomt brukt som driftsmiddel i inntektsgivende virksomhet) hadde man fram til 1992 en ordning der selgeren kunne kreve gevinsten fritatt for skatt så langt den ble nyttet til kjøp av avskrivbart driftsmiddel eller (annen) tomt til bruk som driftsmiddel i næring innen 4 år etter utgangen av det året da tomten ble solgt. Ved reinvestering skulle kostprisen for det nye driftsmidlet nedskrives med gevinsten. Hvis reinvesteringsobjektet var et avskrivbart driftsmiddel, ble følgelig avskrivningsgrunnlaget og dermed også de framtidige avskrivningene redusert med gevinsten, noe som innebar en utsettelse av skattleggingen - en skattekreditt. Hvis det ble reinvestert i tomt, fikk kostprisnedskrivningen betydning ved senere salg, idet salgsgevinsten ble tilsvarende høyere, dvs. at det også her var tale om utsatt skattlegging. Tilsvarende bestemmelser om betinget skattefritak med utsatt skattlegging gjaldt også for gevinst ved avhendelse av **ikke-avskrivbare arbeider-** og **funksonærboliger.**

Når det gjelder den skattemessige behandlingen av gevinst og tap ved salg av **avskrivbare driftsmidler,** vises til redegjørelsen i avsnitt 5.1.2.4 om avskrivninger og behandling av negativ saldo.

Gevinst ved salg av **verdipapirer** var ifølge skatteloven (§ 43, 2. ledd bokstav b) inntil 1992 generelt fritatt for skatt, men med reservasjon for aksjesalgsgevinster etter en særskilt lov av 1971. Dette var imidlertid ikke til hinder for at verdipapirer kunne være skattepliktige etter andre bestemmelser. Således forelå det skatteplikt også for aksjesalgsgevinster som ikke gikk inn under 1971-loven, nemlig etter reglene om betydelig aksjesalg, og dessuten for gevinst ved omsetning av aksjer og andre verdipapirer eiet i næring.

Gevinst ved salg av aksjer utenfor næring var opprinnelig skattepliktig og tap fradragsberettiget i samme utstrekning som ved salg av andre formuesgjenstander (Herstad 1989, side 117). I 1921 ble skatteplikten, og dermed også retten til tapsfradrag, opphevet - en tilstand som vedvarte helt til 1971 da det ble innført en ordning med **særbeskatning** til **staten** av aksjesalgsgevinster " som faller utenfor skatteplikten etter de alminnelige skattelovene . . " Ordningen omfattet aksjesalg som ikke ble behandlet etter reglene for betydelig aksjesalg eller reglene om aksjer eiet som ledd i næring. I praksis var det derfor salg av mindre aksjeposter som var eiet av skattytere som ikke drev næringsvirksomhet, som kom inn under ordningen.

Skatteplikt oppsto hvis aksjene mv. ble solgt innen en viss tidsfrist. Eventuell gevinst ble skattlagt for den delen som oversteg bestemte beløp etter en proporsjonal sats som ble fastsatt av Stortinget for hvert år. Tap som oppsto ved salget innen fristens utløp var fradragsberettiget i skattepliktig gevinst av samme art. Tap som ikke var dekket av gevinst i samme år, kunne framføres til fradrag i gevinst av samme art i de påfølgende fire år.

Reglene om skattlegging av gevinst ved **betydelig aksjesalg** ble innført med virkning for salg som ble foretatt i 1983 og senere og avløste de tidligere bestemmelsene om "selgende gruppe"-beskatning. Formelt gjaldt bestemmelsene gevinst ved salg av større aksjeposter i ett og samme selskap, men i realiteten var det tale om den skattemessige behandlingen av gevinst eller tap som oppstår når en gruppe eiere overdrar hele eller deler av en virksomhet til nye eiere. Etter de tidligere reglene ble disse eierne skattlagt under ett som eget skattesubjekt - selgende gruppe - etter progressive satser uten noen form for fribeløp eller klassefradrag. Etter reglene fra 1983 ble gevinsten fordelt på de enkelte aksjonærer i gruppen - personer eller selskaper - som ble skattlagt hver for seg etter proporsjonale satser og med et fribeløp pr. person eller selskap. Tap som måtte oppstå ved salget var ikke fradragsberettiget hverken i gevinst av samme art eller i annen inntekt.

For **aksjer** og andre verdipapirer i **næring** var salgsgevinster skattepliktig og tap fradragsberettiget etter de vanlige bestemmelsene, forutsatt at kjøp og salg av verdipapirer utgjorde en integrert del av en aktivitet som primært hadde et annet formål, f.eks. bank- og forsikringsvirksomhet (Aarbakke 1987, side 150). Det samme var tilfelle for gevinst og tap ved salg av verdipapirer eiet som **ledd** i utøvelsen av (annen) virksomhet. For **aksjer** eiet på denne måten - såkalte tradisjonelle næringsaksjer - fikk man i 1984 en særregel som innebar at skattlegging av gevinsten på bestemte betingelser kunne utsettes. Ved lovendring i 1987 ble særregelen om utsatt skattlegging av aksjesalgsgevinst utvidet til også å omfatte gevinst ved salg av grunnfondsbevis i sparebanker eiet i næring.

Fra og med 1992 er skattefritaket i skattelovens § 43, 2. ledd bokstav b opphevet. Det samme er tilfelle med særloven om aksjesalgsgevinster av 1971 og bestemmelsene om betydelig aksjesalg samt adgangen til utsettelse av skattlegging av gevinst ved avhendelse av næringsaksjer. Fra dette tidspunkt er hovedregelen at gevinst ved avhendelse av verdipapirer både i og utenfor næring er skattepliktig inntekt, mens korresponderende tap er fradragsberettiget. Gevinst på enkeltstående obligasjoner, enkle gjeldsbrev og muntlige fordringer er imidlertid unntatt fra skatteplikt utenfor næring. Gevinst skal anses som alminnelig inntekt og skattlegges med den satsen som gjelder for slik inntekt og tap gå til fradrag i alminnelig inntekt.

Ved beregning av **gevinst ved salg av aksjer** i aksjeselskaper hjemmehørende i Norge gjelder bestemmelsene i den nye selskapsskatteloven av 20. juli 1991, kapitel 5. Likt med aksje regnes andel i aksjefond og obligasjonsfond samt grunnfondsbevis i sparebanker, gjensidige forsikringsselskap, kredittforeninger og selveiende finansieringsforetak.

Ifølge selskapsskatteloven skal det ved beregning av aksjegevinsten tas hensyn til endring i skattlagt kapital i selskapet i løpet av aksjonærens eiertid. Dette gjennomføres ved at inngangsverdien på aksjene i selskapet hvert år oppreguleres med den delen av årets skattlagte overskudd som er i behold i selskapet ved utgangen av inntektsåret, eventuelt nedreguleres med netto reduksjon i skattlagt kapital i løpet av inntektsåret. Metoden betegnes som "RISK-metoden" (Regulering av Inngangsverdi med Skattlagt Kapital). Ordningen er innført for å hindre dobbeltbeskatning av selskapsinntekten. I den grad verdistigning på selskapsandeler reflekterer økning i tilbakeholdt og beskattet overskudd i selskapet, ville full skattlegging av aksjegevinsten innebære en form for dobbeltbeskatning. RISK-metoden gjelder ikke for gevinst på aksje i utenlandsk selskap, idet denne skattlegges i sin helhet, dvs. som salgssum fratrukket inngangsverdien (historisk kostpris) uten korreksjoner.

RISK-metoden gjennomføres ved at det for hvert inntektsår beregnes hvor stor del av selskapets skattlagte overskudd for inntektsåret som er tilbakeholdt i selskapet. Tilbakeholdt, skattlagt overskudd består av årets skattepliktige inntekt fratrukket årets skatter og redusert med årets utdelte utbytte. Selskapet fordeler så dette beløpet på aksjene i selskapet etter pålydende verdi. En kommer da fram til endring i skattlagt kapital for hver aksje. Denne størrelsen kalles RISK-beløpet.

Det er selskapet som plikter å beregne RISK-beløpet for inntektsåret, men aksjonærene pålegges ansvar overfor ligningsmyndighetene for at aksjenes inngangsverdi på realisasjonstidspunktet blir dokumentert. Dette ansvaret gjelder dokumentasjon av såvel aksjenes anskaffelsesverdi som de senere opp- eller nedreguleringer som følger av RISK-beregningene. Dersom disse opplysningene ikke foreligger, skal salgsvederlaget for aksjene i sin helhet anses som skattepliktig gevinst.

Som en overgangsregel er det bestemt at verdistigning fram til 1. januar 1992 på aksjer eller andeler i aksje-/obligasjonsfond som etter 1971-loven kunne ha vært realisert skattefritt før 1992, ikke skal skattlegges etter de nye reglene. Dette gjennomføres ved at

inngangsverdien på aksjen/andelen oppreguleres pr. 1. januar 1992 dersom dens verdi på dette tidspunktet overstiger aksjonærens kostpris. For kursnoterte aksjer og andeler settes verdien pr. 1. januar 1992 til et veiet gjennomsnitt av omsetningskursene i tidsrommet 1. november - 31. desember 1991. For ikke-kursnoterte aksjer har skattyter flere metoder å velge mellom ved fastsettelse av verdien pr. 1. januar 1992.

En annen overgangsregel går ut på at tap ved avhendelse av aksjer som etter 1971-loven kunne framføres til fradrag i skattepliktig aksjegevinst i de fire påfølgende årene, fortsatt skal kunne kreves fradratt i skattepliktig gevinst i fire år etter det inntektsåret da tapet oppsto.

Ellers minner vi om at det med virkning fra 1992 ble innført en aksjesparingsordning med skattefri gevinst, se redegjørelse i foregående avsnitt 5.1.10.

Lotterigevinster mv. Ifølge skatteloven (§ 43, 1. ledd) skal "gevinst hvorved tilfellet i større eller mindre grad har vært medvirkende" regnes som skattepliktig inntekt. Som eksempel nevnes gevinst ved landslott, oppdagelse av ertser og mineraler, ved funn etc. De utgiftene som måtte være knyttet til ervervelsen av disse inntektene, vil i alminnelighet være fradragsberettiget. En rekke gevinster skattlegges likevel ikke som inntekt på mottakernes hånd. Til denne kategorien hører gevinster fra Det norske Pengelotteriet - herunder Flax-lotteriet, Norsk Tipping A/S - herunder Mål-tips, tallspillet Lotto, totalisatorspill som faller inn under lov om totalisatorer, utlodninger, bingospill og basarer som faller inn under lov om lotterier samt Den norske stats premielån. Dette betyr ikke at slike inntekter reelt sett alltid er fritatt for skatt, men at skattleggingen skjer på en annen måte, vanligvis ved at selve institusjonen enten skal betale avgift til staten av omsetningen eller er pålagt at en viss andel av det totale innsatsbeløpet skal tilfalle nærmere bestemte formål. Denne type ordninger vil påvirke størrelsen av, dvs. overveltes i, de gevinstene som går til mottakerne, og det vises til redegjørelse for ordningene i avsnittet om indirekte skatter. Gevinster i tilsvarende utenlandske lotterier og tippeselskaper er derimot vanligvis skattepliktige på (de norske) mottakernes hånd.

5.1.12 Særskilt inntektsfradrag i Finnmark og Nord-Troms og for barn av alene-foreldre, foreldrefradrag og enslig forsørgerfradrag, særfradrag for forsørgelse og forsørgerfradrag i skatt.

Det særskilte inntektsfradraget **i Finnmark og Nord-Troms** ble innført i 1983. Fradraget gjelder personlige skattytere i samtlige kommuner i Finnmark og syv kommuner i Nord-Troms ved fastsettelse av nettoinntekten - fra 1992 alminnelig inntekt, og inntil 1992 også ved beregning av toppskatten til staten. I årene 1983 til 1986 gjaldt fradraget dessuten ved beregning av sykedelen og i 1987 og 1988 helsedelen av medlemsavgiften til folketrygden. Skattereduksjonen som følge av fradraget skal i sin helhet belastes staten, dvs. at reduksjonen i kommune- og fylkesskatten ikke skal bæres av de berørte kommuner og fylker. Fradraget har siden innføringen i 1983 vært:

	Skatteklasse 1	*Skatteklasse 2*
1983 - 1984	*kr 2 000*	*kr 4 000*
1985	*kr 3 000*	*kr 6 000*
1986 - 1989	*kr 5 000*	*kr 10 000*
1990 - 1991	*kr 10 000*	*kr 20 000*
1992 -	*kr 15 000*	*kr 30 000*

Særskilt inntektsfradrag for for barn av alene-foreldre ble innført i 1987 og gis barn som har arbeidsinntekt og i tillegg blir lignet for underholdsbidrag, barnepensjon o.lign. Fradraget skal ikke overstige arbeidsinntekten fratrukket minstefradraget og heller ikke underholdsbidraget, barnepensjonen mv. fratrukket det ekstra minstefradraget som gis i bidraget/pensjonen. Siden innføringen har fradraget tilsvart det kommunale klassefradraget i skatteklasse 1, og det gjelder ved beregning av nettoskattene.

Foreldrefradrag og enslig forsørgerfradrag. Disse fradragene ble innført i 1948 for hustruer og enslige forsørgere med inntekt av arbeid. De første årene ble det innrømmet hustrufradrag også for yrkeskvinner uten barn, men fra 1960 er det forbeholdt kvinner med barn. På den annen side var retten til hustrufradrag opprinnelig betinget av at ektefellene var felleslignet, og fradraget ble ikke gitt for inntekt opptjent ved arbeid i hjemmet eller i mannens eller ektefellenes felles bedrift. Disse begrensningene er senere opphevet.

Fra og med 1981 er hustrufradraget avløst av et **foreldrefradrag** som etter hovedregelen gjelder ektefeller som begge har inntekt av arbeid, og fradraget tilfaller den ektefellen som har lavest arbeidsinntekt. Fradraget kan dessuten gis når den ene ektefellen er ufør, under utdanning eller på annen lignende måte er forhindret fra å ha det daglige stell og pass av barna. Fradraget har i alle år blitt gitt som et standardfradrag uten hensyn til de faktiske utgiftene som påløper som følge av foreldrenes arbeid eller studier. Standardfradraget utgjør en bestemt andel av arbeidsinntekten, men med øvre beløpsgrenser. Både andelene og maksimumsbeløpene varierer med antall barn og barnas alder og har siden 1975 vært:

	1975-1980	1981-
Barn 14 - 20 år: 25 % av innt., høyst	kr 600	kr 600
Ett barn under 14 år: 40 % av innt,. høyst	kr 3000	kr 3500
To eller flere barn under 14 år: 50 % av innt,. høyst	kr 4000	kr 4500

Fra 1990 er fradraget for de eldste barna sløyfet, og fra 1992 er satsene hevet til hhv. 43 og 53 prosent.

I 1970 ble det innført adgang til fradrag for faktiske utgifter til stell og pass av barn dersom slike utgifter overstiger maksimumsbeløpene for de standardiserte fradragene. Fradrag for faktiske utgifter må kunne legitimeres og er begrenset, i årene 1970 til og med 1982 til det dobbelte av de standardiserte maksimumsbeløpene og fra og med 1983 med beløp som fastsettes av Stortinget ved endring i skatteloven. Fra og med 1990 er aldersgrensen på 14 år senket til 12 år, og standardfradrag gis bare for barn under denne alder. Fradrag for legitimerte utgifter kan likevel gis for barn over 12 år, forutsatt at barnet har særlig behov for omsorg og pleie.

Reglene om **ensliges** forsørgerfradrag har samme utforming som foreldrefradraget. Samboere som ikke har felles barn, får enslig forsørgerfradrag for særkullsbarn. Har samboerne (også) fellesbarn, regnes ingen av dem som enslig forsørger, men i praksis kan de få foreldrefradrag etter samme regler som for ektefeller. Foreldrefradrag og enslig forsørgerfradrag gis bare ved beregning av nettoskattene.

Særfradrag for forsørgelse og forsørgerfradrag i skatt. Inntil 1970 ble det gitt ekstra klassefradrag for forsørgede barn og for andre forsørgede personer ved beregning av inntektsskattene. For barn under 16 år ble det i tillegg gitt barnetrygd (fra og med annet barn - fra og med første barn for enslige forsørgere). Fra 1970 ble ordningen avløst dels av særfradrag i inntekten for førsørgelse, dels av forsørgerstønad - i 1977 erstattet av forsørgerfradrag i skatt - og økt barnetrygd.

Særfradrag for forsørgelse er et inntektsfradrag som gis skattyter som forsørger andre enn barn som han eller hun får barnetrygd eller forsørgerfradrag i skatt for. Det gis heller ikke særfradrag for forsørgelse av barn som har krav på lån i Statens lånekasse for utdanning uten behovsprøving mot foreldreinntekt. Fradrag gis ikke for forsørgelse av ektefelle, men kan gis for forsørgelse av samboer. Det kan også gis for forsørgelse av samboers særkullsbarn, selv om samboer får barnetrygd og/eller forsørgerfradrag for barnet. Videre kan fradraget gis for forsørgelse av personer bosatt i utlandet. Siden innføringen i 1970 har satsene for fullt særfradrag vært:

1970 - 1976:	kr 2 500	pr. forsørget person
1977 - 1982:	kr 3 000	" " "
1983 - 1987:	kr 4 000	" " "
1988 - :	kr 5 000	" " "

Særfradrag etter satsene over gis bare hvis det virkelig foreligger forsørgelse. Er dette ikke tilfelle, skal særfradraget reduseres til det halve eller falle helt bort. Når det skal avgjøres om det foreligger forsørgelse, følges vanligvis de bestemmelsene som er gitt for forsørgerfradraget for barn over 15 år, se nedenfor.

Til og med 1987 gjaldt særfradraget ved beregning av samtlige nettoskatter og dessuten ved beregning av sykedelen, i 1987 helsedelen, av medlemsavgiften til folketrygden. I 1988 falt fradragsretten bort ved beregning av ordinær inntektsskatt til staten, fra 1989 også ved beregning av fellesskatt til Skattefordelingsfondet og medlemsavgiften til folketrygden. Fra 1992 innrømmes imidlertidig særfradrag igjen også ved beregning av fellesskatten.

Forsørgerfradrag i skatt ble som nevnt foran innført i 1970 og het da forsørgerstønad. Denne stønaden ble gitt som et fradrag i skatten til skattytere som forsørget barn over barnetrygdalder. De to første årene var den øvre aldersgrensen for stønaden 25 år, men ble i 1972 senket til 20 år samtidig med at det ble innført grunnstipend for ungdom på 20 år og eldre med fulltids undervisning. Med virkning fra og med 1977 ble forsørgerstønadsordningen avløst av ordningen med forsørgerfradrag som også gis skattytere med barn i barnetrygdalder, men med lavere fradrag for disse enn for de eldre barna.

Siden 1980 har satsene pr. barn vært:

	Barn under 17 år, fra 1983 under 16 år	Forsørgede barn 17-20 år, fra 1983 t.o.m. 1986 16-19 år og fra 1987 16-18 år
1980 - 1981 :	kr 900	kr 1 200
1982 :	kr 1 000	kr 1 400
1983 :	kr 1 320	kr 1 830
1984 :	kr 1 520	kr 2 060
1985 :	kr 1 720	kr 2 300
1986 - :	kr 1 820	kr 2 540

Er forsørgeren enslig og ikke har barn som det ytes barnetrygd for, gis det forsørgerfradrag for ett barn mer enn det faktiske barnetallet. (Har forsørgeren også rett til barnetrygd ytes forhøyet barnetrygd, se avsnitt 12.3.1 om barnetrygden.) Samme regel gjelder for barn uten forsørger. Vanligvis skal forsørgerfradraget trek-

kes fra i foreldrenes skatt. For barn i fosterhjem er det fosterforeldrene som har rett til fradraget, forutsatt at barnetrygden for fosterbarna utbetales til dem. Når barnet ikke har foreldre i live eller når foreldrene ikke har foreldreansvaret, skal forsørgerfradraget gis til barnet selv, hvis barnet ikke har fosterforeldre som skal ha fradraget. Også barn på 17 eller 18 år som er i fosterhjem, skal ha fradraget selv. Hvis forsørgerfradraget overstiger foreldrenes - eventuelt barnets - skatt, skal differensen utbetales til den som har krav på fradraget. For de yngste barna er kravet til å få fullt forsørgerfradrag at forsørgeren har **omsorg** for barnet, hvilket betyr at fullt fradrag gis uavhengig av barnets inntekt. Som omsorg godtas at barnet bor fast hjemme og går på skole. For de eldste barna derimot, kreves at barnet faktisk blir forsørget. Når skattyteren ikke forsørger barnet fullt ut, skal forsørgerfradraget reduseres til det halve eller falle helt bort. Kriteriet til forsørgelse er etter hovedregelen knyttet til barnets egen inntekt, og det fastsettes derfor grenser for denne som ikke må overskrides for at forsørgeren skal få henholdsvis fullt eller halvt forsørgerfradrag for barnet. For barn av enslige forsørgere er de fastsatte inntektsgrensene 50 prosent høyere, mens de er 100 prosent høyere for barn som får forsørgerfradraget selv. Inntekt i denne forbindelse omfatter arbeidsinntekt og for barn på 17 og 18 år også pensjoner, barnebidrag o.lign., alt regnet netto.

Inntil 1978 og i 1983, 1985 og 1986 ble forsørgerfradraget (før 1977 forsørgerstønaden) i sin helhet belastet staten. I årene 1979 t.o.m. 1982 og i 1984 ble det fordelt på samtlige skattekreditorer, herunder også folketrygden. I 1987 ble fradraget fordelt forholdsmessig mellom kommunene, fylkeskommunene og staten (ikke folketrygden), mens det fra og med 1988 bare skal belastes kommunene og fylkeskommunene.

5.2. Beregning av nettoinntektsskattene

5.2.1. Ligningsmåten

I utgangspunktet er reglene om ligningsmåten for inntektsskattene de samme som for formuesskattene, se punkt 4.2.1. Etter hovedregelen skal derfor **ektefeller** som har giftet seg innen 2. november forut for inntektsåret lignes under ett for deres samlede inntekt (og formue). Hvis begge ektefellene har inntekt, kan de likevel velge å bli lignet hver for seg.

Denne bestemmelsen ble innført fra og med 1992. T.o.m. 1991 gjaldt bestemmelsen om særskilt ligning for inntekt av arbeid, næringsdrift eller annen virksomhet og for pensjoner mv., men ikke for kapitalinntekter. I praksis hadde mao. ektefeller valgfri adgang til felles eller særskilt ligning av alle andre inntekter enn kapitalinntekter, men obligatorisk felles ligning av kapitalinntekter.

Ved særskilt ligning ble fram til 1992 den av ektefellene som hadde lavest arbeids-, virksomhets- og pensjonsinntekt mv. lignet for denne inntekten. Den andre ektefellen ble lignet for ektefellenes øvrige inntekter, dvs. egne arbeids-, virksomhets- og pensjonsinntekter mv. samt både egne og ektefellens kapitalinntekter. Innenfor det progressive inntektsskattesystemet man hadde inntil 1992 var dermed den faktisk utlignede skatten på (netto) kapitalinntekt hos den av ektefellene som hadde lavest inntekt, avhengig av størrelsen på den andre ektefellens inntekter. (Toppskatt og folketrygdavgift beregnes bare av slike inntekter som kunne lignes særskilt.)

Etter omleggingen av satsstrukturen som følge av skattereformen skal fra 1992 kapitalinntekter og andre inntekter som ikke inngår i grunnlaget for toppskatt og folketrygdavgift, skattlegges med en flat sats, se de neste punktene. Dette innebærer at det for ektefellenes samlede skatt normalt ikke lenger spiller noen rolle hvilken av ektefellene som lignes for kapitalinntektene.

Når ektefellene blir lignet under ett for deres samlede inntekt, kan de få skatten fordelt mellom seg i forhold til størrelsen av den inntekten hver av dem har. Forutsetningen er at de leverer hver sin selvangivelse og fremmer krav om fordeling innen utløpet av selvangivelsesfristen.

Ektefeller som har giftet seg i inntektsåret eller de to siste månedene i det foregående året, skal lignes hver for seg. Det samme er tilfelle når ektefellene er blitt skilt i løpet av inntektsåret. Ektefeller som er separert eller til stadighet lever adskilt, skal også vanligvis lignes særskilt. **Samboere** skal alltid lignes hver for seg.

Barn som ikke har fylt 17 år innen utgangen av inntektsåret, skal som hovedregel lignes sammen med foreldrene for hele sin inntekt (og formue). Barn lignes likevel særskilt for arbeidsinntekt fra og med det året de fyller 13 år. Før 1976 gjaldt regelen om særskilt ligning av arbeidsinntekt ikke for inntekt av arbeid i foreldrenes egen bedrift, i familieaksjeselskap eller i selskap som foreldrene var medeier i. Barn som er foreldreløse, skal alltid lignes som selvstendig skattyter. I praksis anvendes samme ligningsmåte når barnet ikke bor sammen med foreldrene fordi begge er fratatt foreldreretten.

Ungdom på 17 år og eldre skal lignes selvstendig for all inntekt, inklusive underholdsbidrag, barnepensjon,

bankrenter mv. Hvis foreldrene har overført til ungdommen formue eller rett til å oppebære inntekt, skal slik formue og/eller inntekt lignes hos foreldrene når ungdommen er ugift og yngre enn 20 år. Dette gjelder ikke når overføringen er skjedd ved arv etter dødsfall og heller ikke for overføringer fra andre, f.eks. besteforeldre, selv når dette skyldes at foreldrene har gitt avkall på arv. Fra og med fylte 20 år skal vedkommende fullt ut lignes som selvsstendig skattyter.

Ved **dødsfall** er avdøde eget skattsubjekt fram til dødsfallet. Etter dødsfallet skjer skattleggingen enten hos gjenlevende ektefelle, hos annen arving eller som dødsbo. Når gjenlevende ektefelle overtar boet udelt (uskiftebo), oppstår ikke dødsbo. I dødsåret skal avdøde og den gjenlevende ektefellen inntektslignes etter reglene for ektefeller, dvs. enten under ett for deres samlede inntekt i dødsåret, eller ved at den enes inntekt blir skilt ut og lignet særskilt. Heller ikke når enearving (ikke ektefelle) overtar boet udelt og samtidig overtar ansvaret for avdødes gjeld, oppstår dødsbo. I utgangspunktet skal arvingen i dødsåret skattlegges for sin egen og avdødes samlede inntekt, men arvingen kan kreve at inntektene blir lignet hver for seg. Avkastning av arvemidlene etter dødsfallet skal likevel alltid regnes som inntekt på arvingens hånd. I alle andre tilfeller enn de ovenfor nevnte oppstår et dødsbo. I dødsåret blir avdødes inntekt og inntekt fra dødsboet lignet samlet som om dødsfallet ikke hadde funnet sted. I årene etter dødsåret blir boet betraktet som eget skattesubjekt.

5.2.2. Klasseføringen

Som for formuesskattene har reglene om ligningsmåten innflytelse på størrelsen av inntektsskatten gjennom klasseføringen, og med ett viktig unntak er bestemmelsene om hvem som skal henføres til de enkelte skatteklasser sammenfallende. Skatteklasse 2 omfatter således ektefeller som blir lignet under ett for deres samlede nettoinntekt, og enslige forsørgere. Enslig forsørger er skattyter som alene har omsorg for barn som er 17 år eller yngre eller som har eldre barn som han eller hun faktisk forsørger. Kriteriet for faktisk forsørgelse er etter hovedregelen knyttet til barnets inntekt og tilsvarer hva som kreves for å få fullt forsørgerfradrag, se punkt 5.1.12. Når samboere har særkullsbarn, men ikke fellesbarn, blir den ene, eventuelt begge, regnet som enslig forsørger og dermed henført til skatteklasse 2, forutsatt at vedkommende har omsorg for eller faktisk forsørger barnet. Skatteklasse 1 omfatter særskilt lignede ektefeller - også ektefeller som ved beregning av formuesskatten skal skattlegges for deres samlede nettoformue og henføres til skatteklasse 2, enslige som ikke har omsorg for eller faktisk forsørger barn, og samboere med fellesbarn eller uten barn. Dødsbo i avdødes dødsår lignes enten i klasse 1 eller 2 ut fra hvilken skatteklasse den avdøde ville vært henført til fram til dødsfallet. Personer bosatt i utlandet med inntekt som er skattepliktig i Norge, og dødsbo i år etter dødsåret blir lignet i "skatteklasse" 0.

Når unntas enslige forsørgere har mao. forsørgelse av barn og andre (enn ektefelle) ingen innflytelse på klasseføringen. Dette betyr at differensiering av inntektsskattene (og formuesskattene) etter hvor mange personer skattyteren forsørger bare i liten utstrekning gjennomføres ved klasseinndeling. I steden blir differensieringen gjennomført ved hjelp av særfradrag i inntekten pga. forsørgelse, forsørgerfradrag i skatt og barnetrygd. De to førstnevnte ordningene er behandlet foran under punkt 5.1.12 og barnetrygden i avsnitt 12.3.1.

5.2.3. Ordinær inntektsskatt til staten

I forbindelse med skattereformen ble ordinær inntektsskatt til staten opphevet med virkning fra og med 1992. Grunnlaget for denne skatten var summen av de inntektsarter regnet netto som er behandlet under de enkelte punktene i avsnitt 5.1. For enkelte inntektsarter og fradrag gjaldt likevel særregler, hvorav kan nevnes:

- Fra og med 1988 hadde personer med alders- og uførepensjon og enkelte andre inntekter ikke rett til særfradrag i inntekten pga. alder, uførhet mv. ved beregning av inntektsskatt til staten. Fra samme år var heller ikke særfradrag for forsørgelse fradragsberettiget ved beregning av denne skatten.
- Skattepliktige gevinster ved salg av helårsboliger og fritidshus som ble solgt innen kort tid etter at eierens bruk av eiendommen var opphørt, var helt fritatt for inntektsskatt til staten.
- En rekke skattepliktige gevinster skulle holdes utenfor ved beregning av den ordinære statsskatten og skattlegges etter særskilte skattesatser. Til denne kategorien hørte bl.a. gevinst ved betydelig aksjesalg og etter særloven om aksjesalgsgevinster av 1971.

Den ordinære inntektsskatten til staten ble fastsatt av Stortinget ved årlige vedtak, og helt siden slutten av 1800-tallet har den blitt utskrevet med satser som øker med inntekten. Fram til 1970 opererte man med inntil åtte skatteklasser. Etter den tid ble skatten utskrevet etter to progresjonsskalaer, **en** for skatteklasse 0 og 1 og en annen og gunstigere for klasse 2. Til og med 1986 var progresjonstrinnene forholdsvis tette med satser

som økte til 40 prosent og høyere. I samband med overgang til bruttoskatt i 1987 og innføring av toppskatt til staten året etter ble satsstrukturen endret betydelig og den høyeste satsen kraftig redusert. For å illustrere forskjellen vises nedenfor satsene for 1986 som var det siste året før omleggingen, og satsene for 1988 da også toppskatten var innført.

	Skatteklasse 0 og 1	Skatteklasse 2
1986		
0 pst. av de første	kr 53 000	kr 96 000
3 pst. av de neste	kr 45 000	kr 32 000
8 pst. av de neste	kr 18 000	kr 19 000
14 pst. av de neste	kr 13 000	kr 13 000
20 pst. av de neste	kr 14 000	kr 14 000
25 pst. av de neste	kr 25 000	kr 26 000
30 pst. av de neste	kr 39 000	kr 38 000
35 pst. av de neste	kr 110 000	kr 112 000
40 pst. av det overskytende beløp		

	Skatteklasse 0 og 1	Skatteklasse 2
1988		
0 pst. av de første	kr 111 000	kr 142 000
10 pst. av de neste	kr 34 000	kr 33 000
20 pst. av de neste	kr 43 000	kr 23 000
23 pst. av det overskytende beløp		

I de følgende tre årene ble satsene redusert ytterligere samtidig som toppskattesatsen ble satt opp. Fra 1990 hadde man særskilte satstabeller med vesentlig lavere satser for personlige skattytere i Finnmark og Nord-Troms.

5.2.4. *Fellesskatt til Skattefordelingsfondet*

Opprinnelsen til denne skatten var en progressiv tilleggsskatt til kommunene på høyere inntekter som kommunene hadde adgang til å utskrive. Fra 1948 ble tilleggsskatten gjort obligatoriske, og det ble bestemt at en del av midlene skulle overføres til Skattefordelingsfondet som ble - og fortsatt blir - brukt til skatteutjevning mellom kommunene. Fra og med 1963 gikk hele tilleggsskatten - som da ble kalt inntektsavgift - til Skattefordelingsfondet. I 1970 falt denne progressive inntektsavgiften bort og ble erstattet av fellesskatten.

Fram til 1989 ble fellesskatten utskrevet på samme grunnlag som kommuneskatten. I årene 1989 t.o.m. 1991 var grunnlaget etter hovedregelen sammenfallende med det som gjaldt for den ordinære inntektsskatten til staten. Fra 1992 skal fellesskatten igjen beregnes av samme grunnlag som inntektsskatten til primær- og fylkeskommunene.

Når inntektsgrunnlaget er fastlagt, skal det for personlige skattytere gis fradrag i inntekten før skatten beregnes, et fradrag som er det samme som ved beregning av kommunal og fylkeskommunal inntektsskatt. Dette såkalte kommunale klassefradraget er dobbelt så stort i skatteklasse 2 som i skatteklasse 1. Skattytere som er henført til klasse 0, har ikke rett til kommunalt klassefradrag. Satsen for fellesskatten fastsettes ved årlige stortingsvedtak og er proporsjonal med nettoinntekten fratrukket eventuelt klassefradrag. Fra 1985 har satsen vært:

1985	1,5 prosent
1986 og 1987	1,0 prosent
1988	4,0 prosent
1989	5,6 prosent
1990	5,0 prosent
1991	5,5 prosent
1992[1)]	7,0 prosent

1) 5 prosent i Finnmark og Nord-Troms.

5.2.5. *Inntektsskatt til kommunene og fylkeskommunene*

Inntektsgrunnlaget for kommune- og fylkesskatten er summen av de enkelte inntekter etter fradrag slik som beskrevet under punktene 5.1.1 til og med 5.1.12. I redegjørelsen omtales også noen av de særreglene som inntil 1992 gjaldt for disse skattene, bl.a. at utbytte av aksjer i norske aksjeselskaper, utdeling fra andeler i aksjefond og gevinst ved aksjesalg etter 1971-loven var fritatt for inntektsskatt til kommuner og fylker.

Den kommunale og fylkeskommunale inntektsskatten utgjør en fast prosent av skattepliktig nettoinntekt - fra 1992 alminnelig inntekt - etter at denne er redusert med et skattefritt beløp hvis størrelse er avhengig av skatteklasse. Klassefradragene fastsettes av Stortinget i lovs form (skattelovens §75). I årene fram til 1970 kunne kommunene velge mellom flere klassefradragstabeller (reduksjonstabeller), og man hadde hele åtte skatteklasser. Fra 1970 er klassefradragene de samme i alle kommuner og antall skatteklasser redusert til to. Når det gjelder skattesatsene, har kommunene alltid hatt en viss valgmulighet. Til og med 1976 var de satsene som kunne nyttes, spesifisert i skatteloven. Etter innføring av direkte beskatningsrett for fylkene i 1977 blir minimums- og maksimumssatsene fastsatt ved årlige stortingsvedtak. Fra samme tid ble det bestemt at summen av de høyeste satsene for disse skattene og

satsen for fellesskatten ikke måtte overstige 23 prosent, en begrensning som ble opphevet i 1988. Siden 1979 har maksimalsatsene for kommune- og fylkesskatten, som i denne perioden samlet har utgjort 21 prosent, vært brukt i samtlige kommuner og fylkeskommuner.

5.3. Toppskatt til staten

5.3.1. Grunnlaget for toppskatten

Toppskatten til staten ble innført i 1988 som ledd i overgang til et inntektsskattesystem med større vekt på skattlegging av inntekter regnet brutto framfor på inntekter regnet netto. En viktig begrunnelse for omleggingen var at innenfor et progressivt inntektsskattesystem øker "verdien" av inntektsfradragene med stigende inntekt, og dette ble vurdert som lite gunstig ut fra inntektsfordelingsmessige hensyn. I argumentasjonen var det særlig fordelingskonsekvensene av den ubetingede fradragsretten for gjeldsrenter som ble fokusert. Kombinert med lempelig skattlegging av forbrukskapital antok man at dette dessuten bidro til press på prisene i bolig- og kredittmarkedet og vridning i retning av samfunnsøkonomisk ulønnsom anvendelse av ressursene. For å motvirke disse effektene måtte grunnlaget for toppskatten i vesentlig grad avvike fra grunnlaget for nettoinntektsskattene, og følgende prinsippløsning ble valgt:

- Bare ervervsinntekter skulle inngå i grunnlaget, dvs. bare inntekt av arbeid for andre og av arbeid i egen næringsvirksomhet.
- Det skulle ikke gis noen form for fradrag, hverken for utgifter til inntektens ervervelse eller andre fradrag.

I utgangspunktet skulle mao. alle andre inntekter enn ervervsinntekter holdes utenfor systemet, herunder kapitalinntekter, og også alle fradrag - bl.a. gjeldsrenter og andre kapitalutgifter. Ved utformingen av toppskattegrunnlaget ble det likevel gjort en del tillempninger, dels av praktiske grunner, dels ut fra andre hensyn. Slik systemet ble utformet skulle følgende inntekter inngå i toppskattegrunnlaget:

(i) Lønn.
(ii) Inntekt av arbeid i egen næringsvirksomhet, herunder i deltakerlignet selskap.
(iii) Pensjoner, føderåd og livrenter som er ledd i pensjonsordning i arbeisforhold.

I 1988 inngikk dessuten utbytte av aksjer i norske selskaper. Fra hovedreglen om at alle fradrag skulle holdes utenfor, var det inntil 1992 ett unntak: Det særskilte inntektsfradrag for Finnmark og Nord-Troms gjaldt også ved beregning av toppskatten.

I forbindelse med skattereformen 1992 ble inntektene nevnt under (ii) ovenfor, utvidet til også å omfatte inntekt i aksjeselskap for aksjonær som aktivt deltar i driften. Samtidig ble inntektsgrunnlaget "døpt" om til **personinntekt** og de nærmere bestemmelsene om grunnlaget tatt inn i skatteloven (§§ 55-60), mens de tidligere var gitt i folketrygdloven. Den viktigste endringen fra 1992 gjelder imidlertid hvordan arbeidsinntekt fra næringsvirksomhet skal beregnes, se nedenfor.

De inntektene som danner grunnlaget for toppskatten, jfr. punktene (i), (ii) og (iii) ovenfor, er sammenfallende med grunnlaget for medlemsavgiften til folketrygden. Vi finner det likevel hensiktsmessig å definere inntektsbegrepene også her.

(i) Som **lønn** regnes brutto lønn og annen godtgjørelse for arbeid eller oppdrag i eller utenfor tjenesteforhold når arbeidet eller oppdraget ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet, herunder honorar, tantieme mv. Likestillet med lønn er dagpenger ved sykdom, barsel og arbeidsledighet. Brutto godtgjørelse som medlem av styre, representantskap, utvalg, råd o.lign. inngår også i grunnlaget, uansett om deltagelsen er ledd i en næring. I tillegg skal naturalytelser regnes med, bl.a. fri kost og losji samt fri bolig, bil og rimelige lån i arbeidsforhold. Fri kost og hyretillegg for egen kost ombord i skip er likevel fritatt. Dessuten inngår en rekke utgiftsgodtgjørelser. Verdsettelsen av de naturalytelser og utgiftsgodtgjørelser som skal tas med ved beregning av toppskatten, er behandlet i avsnitt 5.1.4 om lønnsinntekt.

(ii) Inntekt av **arbeid i egen næringsvirksomhet,** herunder i deltakerlignet selskap, og for aksjonær som aktivt deltar i driften av selskapet. Hovedproblemet med utformingen av toppskatten er å fastsette ervervsinntekten for næringsdrivende, fordi det ikke umiddelbart er gitt hvor stor del av næringsinntekten som skriver seg fra eiernes arbeidsinnsats. Fordeling av samlet avkastning av virksomheten på lønn for eiernes arbeid og på avkastningen av den kapital som er satt inn i virksomheten, må følgelig foretas sjablonmessig.

Inntil 1992 var utgangspunktet den netto næringsinntekten som dannet grunnlag for nettoskattene, men **før** gjeldsrentefradrag. Denne inntekten ble deretter renset for inntekter av kapital som gir avkastning uavhengig av selve næringsvirksomheten og for gevinst eller tap ved salg eller innløsning av slike aktiva. Den inntekten som da

framkom, kalt restinntekt, ble redusert med et standard gjeldsrentefradrag på 10 prosent av restinntekten. I tillegg var det fradrag for den delen av faktiske gjeldsrenter, såvel i som utenfor næringen, fratrukket de kapitalinntektene som er nevnt ovenfor, men ikke avhendelsesgevinster, som oversteg 20 prosent av restinntekten. Fradraget for netto gjeldsrenter var begrenset oppad til 75 prosent av restinntekten, dvs. at 10 prosent-fradraget og fradraget for netto gjeldsrenter tilsammen ikke kunne utgjøre mer enn 85 prosent av restinntekten.

Fra 1992 erstattes denne inntekten med en **personinntekt** som framkommer som differensen mellom næringsoverskuddet og beregnet kapitalinntekt. Utgangspunktet er årets faktiske skattemessige overskudd fra næringen (som skattlegges som alminnelig inntekt) før fradrag for framførbart underskudd og kapitalutgifter/-tap. Det korrigeres også for kapitalinntekter og gevinster. Fra denne korrigerte inntekten trekkes så den beregnede kapitalinntekten, og man kommer fram til personinntekten. Den beregnede kapitalinntekten (avkastningen) framkommer ved å multiplisere kapitalavkastningsgrunnlaget med en kapitalavkastningsrate. Kapitalavkastningsgrunnlaget utgjør summen av de eiendeler som anses å bidra til virksomhetsinntekten i den aktuelle inntektsperiode. Kapitalavkastningsraten fastsettes årlig av Stortinget.

Hvis den næringsdrivende har ansatte lønnstakere i virksomheten, skal beregnet personinntekt reduseres med et fastsatt lønnsfradrag. Fradraget skal være 12 prosent av foretakets direkte lønnskostnader, inklusive arbeidsgiveravgift mv. Lønn til de(n) aktive deltaker(e) regnes ikke med. Fradraget skal likevel ikke kunne redusere personinntekten for den næringsdrivende til mindre enn 145 prosent av årslønnen til den høyest lønnede ansatte i virksomheten. Videre er det fastsatt en øvre grense for beregnet personinntekt i næringen etter lønnsfradraget. Således skal beregnet personinntekt i næringen ikke kunne overstige et beløp som svarer til 34 ganger folketrygdens grunnbeløp etter fradrag for det særskilt beregnede lønnsfradraget.

Foruten for personlig næringsdrivende i enmannsforetak, skal det fastsettes personinntekt for aktive deltakere i deltakerlignede selskaper når den eller de aktive deltakerne tilsammen eier minst 2/3 av andelene i selskapet eller tilsammen har krav på 2/3 eller mer av overskuddet i selskapet. Det skal også fastsettes personinntekt for aksjonærer i aksjeselskaper når den eller de aktive aksjonærene tilsammen eier 2/3 eller mer av aksjene i selskapet eller tilsammen har krav på 2/3 eller mer av overskuddet i selskapet.

Dagpenger ved sykdom, barsel, arbeidsledighet mv. som erstatter næringsinntekt, skal i sin helhet regnes med i grunnlaget for den næringsdrivendes toppskatt.

(iii) **Pensjoner** mv. omfatter pensjonsytelser fra folketrygden, herunder attføringspenger og overgangsstønad, og pensjonsytelser fra andre pensjonsordninger, såvel offentlige som private. Ytelser fra egen pensjonsforsikring skal også tas med. Barnepensjoner til barn som det ytes barnetrygd for, skal derimot ikke være med. Dette gjelder til og med det kalenderåret barnet fyller 16 år. Forsørgertillegg i pensjon som utbetales til barnets forsørger, regnes ikke som barnepensjon og er derfor ikke fritatt. Føderådsytelser (kår) inngår i grunnlaget normalt når yteren plikter å levere næringsoppgave i jord- og skogbruk, mens underholdsbidrag skal holdes utenfor. For livrenter er det bare slike som er ledd i pensjonsordning i arbeidsforhold som skal være med.

5.3.2. Beregning av toppskatten

Ligningsmåten og klasseføringen for toppskatten er som for de inntektsskattene som regnes av nettoinntekten, fra 1992 av alminnelig inntekt, se punktene 5.2.1 og 5.2.2. Det betyr bl.a. at ektefeller både før og etter 1992 kan lignes særskilt for alle de inntektskomponentene som inngår i toppskatten - dvs. ervervsinntekter, pensjoner o.lign.

Fram til 1992 utgjorde toppskatten en fast prosent av det samlede inntektsgrunnlaget redusert med et skattefritt beløp. Fra 1992 utskrives toppskatten med progressive satser. (Vi minner om at den progressive ordinære statsskatten ble sløyfet dette året.) Fribeløp og skattesatser fastsettes årlig av Stortinget og har siden innføringen i 1988 vært:

	Fribeløp		
	Skatteklasse 0 og I	*Skatteklasse 2*	*Skattesats Prosent*
1988	*kr 180 000*	*kr 225 000*	*6,0*
1989	*kr 195 000*	*kr 235 000*	*8,5*
1990	*kr 205 000*	*kr 247 000*	*8,5*
1991	*kr 207 000*	*kr 249 000*	*9,5*
1992:			
0 pst. av de første	*kr 200 000*	*kr 242 000*	
9,5 pst. av de neste	*kr 25 000*	*kr 10 000*	
13,0 pst. av det overskytende beløp			

For skattytere i Finnmark og Nord-Troms er høyeste sats 9,5 prosent i 1992.

Som det framgår av oppstillingen er det bare inntekter over gjennomsnittet som er gjenstand for toppskatt. Dette har sammenheng med det som ble nevnt innledningsvis i 5.3.1, nemlig at man ved omleggingen til bruttoskatt særlig tok sikte på å redusere "verdien" av gjeldsrentefradraget og andre inntektsfradrag for personer med høyere inntekter. Samtidig med innføring av toppskatten ble da også satsene for den ordinære inntektsskatten til staten betydelig redusert, se punkt 5.2.3.

5.4. Begrensning av de samlede skatter

Når formuen skattlegges, vil enkelte kombinasjoner av inntekt og formue kunne føre til at samlede inntekts- og formuesskatter utgjør en betydelig andel av - og i visse tilfeller overstiger - skattyterens inntekt slik denne er fastsatt ved ligningen. Konsekvensen er at skattekravet vil kunne forårsake likviditetsproblemer for skattyteren. De fleste land som skattlegger både inntekt og formue, har derfor en spesiell regel om skattenedsettelse for å forhindre konsekvenser av denne art.

Den første begrensningsregelen her i landet var tatt inn i Stortingets vedtak om ekstraordinær formuesskatt til staten for budsjett-terminen 1933-34. Bestemmelsen gikk ut på at denne skatten skulle nedsettes, eventuelt falle bort, i den utstrekning de samlede utlignede skatter på formue og inntekt til stat og kommune oversteg 75 prosent av nettoinntekten ved statsskatteligningen. Under annen verdenskrig fikk man dessuten en særskilt regel om nedsettelse av inntektsskatten til staten.

Også senere har bestemmelsen om begrensning av de samlede skatter hatt forskjellig utforming i de enkelte år med hensyn til hvilke skatter som skal inngå ved fastsettelse av maksimumsgrensen, størrelsen av denne grensen og hvordan den skal beregnes samt hvilke skatter som skal nedsettes dersom grensen overskrides.

Slik regelen tradisjonelt har vært utformet er det særlig skattytere med store skattepliktige formuer og lave nettoinntekter som får skatten redusert. Dette betyr bl.a. at investering i formuer med lav avkastning blir skattemessig begunstiget og innebærer dessuten et ytterligere incitament til å utnytte fradragsregler som reduserer grunnlaget for inntektsskattene.

Regelen om begrensning av de samlede skatter inngår i Stortingets årlige skattevedtak. For inntektsårene 1983 t.o.m. 1991 var utformingen av regelen tilnærmet likelydende med følgende innhold:

Skatter som inngikk ved fastsettelse av maksimumsgrensen:

- Ordinær inntekts- og formuesskatt til staten, kommuner og fylkeskommuner, i 1988 og 1989 også toppskatten til staten.
- Medlemsavgifter til folketrygden - i 1983 t.o.m. 1986 pensjonsdelen og sykedelen, i 1987 og 1988 pensjonsdelen og helsedelen og fra 1989 den samordnede trygdeavgiften.

Maksimumsgrense:

- Summen av skatter som nevnt over, men eksklusive ordinær inntektsskatt til staten, i prosent av nettoinntekten ved statsskatteligningen og tillagt marginalsatsen for den ordinære inntektsskatten til staten skulle maksimalt utgjøre 80 prosent av nettoinntekten ved statsskatteligningen.

Skatter som skulle settes ned hvis maksimumsgrensen ble overskredet:

- Ordinær inntektsskatt til staten, i 1988 og 1989 også toppskatten til staten.
- Formuesskatt til staten.
- Formuesskatt til kommunen. (Denne nedsettelsen ble belastet staten.)

For 1992 er det vedtatt følgende endringer i forhold til foregående år:

- Trygdeavgiften skal ikke inngå ved fastsettelse av maksimumsgrensen.
- Maksimumsgrensen skal være 65 prosent av alminnelig inntekt pluss aksjeutbytte.

6. Inntekts- og formuesskatter, selskaper og institusjoner

Ifølge skatteloven skal selskaper og innretninger som hører hjemme her i landet, betale skatt av sin samlede formue og inntekt. Generelt unntatt er selskaper og innretninger som ikke har erverv som formål, men de skal likevel skattlegges for eventuell økonomisk virksomhet som ligger utenfor deres egentlige oppgaver. I henhold til skatteloven (§ 26) er en lang rekke virksomheter særskilt unntatt fra skatteplikt, bl.a. Norges Bank, Statens lånekasse for utdanning og andre statlige institusjoner og eiendommer. Videre skal fylkes- og primærkommuner ikke skattlegges for næringsdrift innen kommunens eget område. Næringsdrift som utøves i andre kommuner, skal derimot vanligvis skattlegges.

For skattepliktige selskaper og institusjoner er reglene om skattlegging av inntekt og formue til en viss grad avhengig av eier- og selskapsformen. Dette var særlig tilfelle før skattereformen 1992. Med hensyn til eierformen kan selskapene inndeles i følgende grupper (NOU 1989: 14, side 30):

(1) Ansvarlige selskaper med ubegrenset solidarisk - **udelt** - deltakeransvar, hvor deltakerne personlig hefter med hele sin formue for virksomhetens samlede forpliktelser.

(2) Kommandittselskaper som er selskaper med **blandet** deltakeransvar, hvor minst en av deltakerne har ubegrenset ansvar (komplementaren), mens en eller flere andre deltakere har begrenset ansvar (kommandittister, stille deltakere).

(3) Ansvarlige selskaper med ubegrenset, men **delt** deltakeransvar, hvor hver deltaker hefter med hele sin formue, men bare for en bestemt andel av selskapets forpliktelser (pro rata).

(4) Aksjeselskaper mv. som er selskaper med begrenset deltakeransvar, hvor ikke noen av deltakerne har personlig ansvar for selskapets forpliktelser, men et ansvar som er begrenset til et bestemt beløp (deltakerens innskudd).

I tillegg kommer en femte eierform som er personlig eide enmannsforetak, hvor utøveren hefter med hele sin formue for de forpliktelsene han pådrar seg gjennom næringsdriften. Skattleggig av næringsinntekt fra virksomheter drevet på denne måten er behandlet i avsnittene 4 og 5 om formues- og inntektskatter for personlige skattytere.

Ligningen av selskaper foregår enten ved at hver av deltakerne lignes for sin andel av selskapets samlede inntekt og formue som så inngår i deltakerens øvrige skattepliktige inntekt og formue, såkalt deltakerligning, eller ved at selskapet lignes som eget skattesubjekt. Tidligere ble deltakerligning anvendt for selskaper nevnt under (1) og (2) ovenfor, men fra 1992 ble området for deltakerligning utvidet til å omfatte selskaper nevnt under (3) over. Dette følger av skattelovens § 20, 2. ledd der det etter endringen heter: "Selskap hvor minst en av deltakerne har et ubegrenset, personlig ansvar for selskapets samlede forpliktelser lignes ikke som selskap. Deltakerne lignes hver for seg for sin andel i selskapets formue og inntekt. Det samme gjelder selskap hvor samtlige deltakere har et ubegrenset ansvar for deler av selskapets forpliktelser når disse deler til sammen utgjør selskapets samlede forpliktelser." Selskap som går inn under (4) lignes som eget skattesubjekt for virksomhetens samlede inntekt og formue.

En viktig skattemessig forskjell mellom selskaper med deltakerligning og selskaper som skattlegges som eget skattesubjekt, gjelder behandlingen av ligningsmessig underskudd. Deltakerligning innebærer at selskapets underskudd i ett år er fradragsberettiget i

deltakernes eventuelle øvrige skattepliktige inntekter i samme år (i enkelte tilfeller med en viss begrensning, se senere), mens selskaper som er eget skattesubjekt, normalt bare har mulighet for å framføre årets ligningsmessige underskudd i senere års overskudd. Eierformen har også andre skattekonsekvenser, bl.a. fordi betalingsordningene er forskjellige. Før 1992 ble det dessuten anvendt forskjellige skattesatser. Forøvrig kan nevnes at mens aksjeselskapenes selskapsrettslige forhold har vært lovregulert helt siden 1910, fikk man først i 1985 en tilsvarende lov for ansvarlige selskaper - såvel de med delt som udelt deltakeransvar - og kommanditselskaper.

Skattlegging av næringsvirksomhet er også differensiert etter virksomhetens art. I avsnittet om inntektsskatter for personlige skattytere har vi allerede behandlet særreglene for fastsettelse av skattepliktig næringsinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske, fordi disse virksomhetene fortrinnsvis er personlig eide enmannsforetak. Reglene gjelder like fullt dersom jordbruksvirksomheten mv. drives f.eks. av et aksjeselskap. Særreglene for andre typer virksomheter har vi valgt å henføre til det foreliggende avsnittet om skattlegging av selskaper og institusjoner, ettersom dette er den hyppigst forekommende eierformen for de øvrige virksomhetene hvor slike særregler forekommer.

Som ledd i skattereformen 1992 ble det vedtatt en egen selskapsskattelov som regulerer særlige forhold vedrørende skattleggingen av selskaper og deltakere. Selskapsskatteloven avløser aksjeskatteloven av 1969, aksjegevinstskatteloven av 1971 og lov om særregler for skattlegging av sparebanker, gjensidige forsikringsselskaper, kredittforeninger mv.

6.1. Ansvarlige selskaper med ubegrenset deltakeransvar

Ansvarlige selskaper med ubegrenset deltakeransvar er som nevnt over ikke eget skattesubjekt, men skal deltakerlignes. Fra 1992 gjelder dette både for ansvarlige selskaper med udelt og delt deltakeransvar. Deltakerne i selskapet anses som eiere av en forholdsmessig andel av selskapets enkelte eiendeler og lignes hver for seg for sin andel av virksomhetens formue og inntekt som skattlegges sammen med de enkelte deltakernes øvrige formue og inntekt. På tilsvarende måte får deltakerne fradrag i sin øvrige formue når selskapets gjeld overstiger bruttoformuen og for sin andel av selskapets underskudd i sin øvrige inntekt. Disse reglene om såkalt samordnet skattlegging gjelder selv om en eller flere av deltakerne er et selskap med begrenset ansvar, f.eks. et aksjeselskap.

Fordelingen av selskapets formue og inntekt kan skje enten etter en nettometode eller en bruttometode. Forskjellen mellom de to metodene har særlig betydning for fordeling av inntekten, dvs. selskapets skattemessige resultat. Ved nettometoden vil framgangsmåten normalt være at det for selskapet som sådant fastsettes en skattepliktig nettoinntekt som deretter fordeles på deltakerne. Dette innebærer at alle skattemessige disposisjoner, dvs. avskrivninger mv., gjennomføres på selskapets hånd ut fra de forhold som gjelder for selskapet.

Fordeling etter bruttometoden foregår ved at hver av deltakerne tilskrives sin forholdsmessige andel av selskapets bruttoinntekter og driftsutgifter. Deretter blir det skattemessige oppgjøret gjennomført på den enkelte deltakers hånd. Dette betyr at skattemessige disposisjoner kan beregnes individuelt hos den enkelte deltaker ut fra vedkommendes forhold.

Inntil 1992 var det ingen formelle bestemmelser om hvilken metode som skulle brukes. Bruttometoden vil i mange tilfeller være mest fordelaktig for skattyteren, og i praksis ble oppgjøret langt på vei foretatt etter denne metoden. Metoden kompliserer imidlertid ligningsarbeidet i betydelig grad, og i 1988 foreslo regjeringen at nettometoden skulle lovfestes (Ot.prp. nr. 6 (1988-89)). Forslaget ble ikke realitetsbehandlet i Stortinget, men sendt tilbake til regjeringen i påvente av utredningen om bedrifts- og kapitalbeskatningen (NOU 1989: 14) og den videre behandlingen av denne. I proposisjonen om skattereformen 1992 (Ot.prp. nr. 35 (1990-91) ble forslaget fremmet på ny og vedtatt av Stortinget.

Når det ansvarlige selskapet driver næringsvirksomhet, regnes alle deltakerne som næringsdrivende. Av dette følger at skattepliktig nettoformue og nettoinntekt - fra 1992 alminnelig inntekt - fra selskapet til hver enkelt deltaker skal fastsettes etter de reglene som gjelder for skattytere med næringsinntekt, jfr. punktene 4 og 5 med underposter. Er deltakeren en personlig skattyter, er også ligningsmåten og klasseføringen som beskrevet under disse punktene. Dessuten skal inntekt fra deltakelse i selskapet være med i grunnlaget for toppskatten til staten (og medlemsavgiften til folketrygden), fastsatt etter reglene for inntekt av arbeid i egen næring slik det er beskrevet i avsnitt 5.3 om toppskatten. For selskap som har aktive deltakere som tilsammen eier 2/3 eller mer av selskapet eller har krav på 2/3 eller mer av overskuddet, må derfor selskapet beregne både en alminnelig inntekt som fordeles på samtlige deltakere og en personinntekt som tilordnes de aktive deltakerne.

Bruk av bruttometoden hadde også konsekvenser ved beregning av gevinst eller tap ved salg av andeler i selskapet. Gevinsten eller tapet ble således inntil 1992 ikke beregnet for andelen som sådan, men for deltakerens forholdsmessige andel av selskapets enkelte eiendeler, og etter de vanlige reglene som gjaldt for salg av formuesobjekter eiet i næring, jfr. avsnitt 5.1.11 om gevinster. I tilfelle salget ga gevinst, kunne selgeren få utsettelse med skattleggingen av denne på individuelt grunnlag, bl.a. via saldosystemet, i den utstrekning selskapet eide avskrivbare driftsmidler. Etter de nye reglene skal gevinst eller tap ved realisasjon av andel beregnes for andelen som sådan og skattlegges som alminnelig inntekt, respektive komme til fradrag i denne inntekten, i realisasjonsåret uten mulighet for utsettelse av beskatningen.

6.2. Kommandittselskaper

Et kommandittselskap er et selskap med en eller flere fullt ansvarlige deltakere, kalt komplementarer, og en eller flere deltakere som bare er ansvarlig for et avtalt innskudd - kommandittister. Komplementaren kan være et selskap hvor deltakerne i komplementarselskapet har begrenset ansvar, f.eks. et aksjeselskap. En kommandittist kan være et annet kommandittselskap, kalt subkommandittselskap i forhold til det kommandittselskapet som de eier andeler i. Kommandittistene i subkommandittselskapet kalles subkommandittister.

Alle deltakerne, både komplementarene og kommandittistene, skattlegges hver for seg for sin forholdsmessige andel av selskapets formue og inntekt - i utgangspunktet etter samme regler som ansvarlige selskaper med ubegrenset deltakeransvar, jfr. foran. Som følge av at kommandittistene bare er ansvarlig overfor selskapets kreditorer for sine avtalte innskudd og derfor ikke kan tape mer enn dette, har man særlige regler for kommandittistene.

Det var lenge omstridt om formue og inntekt i et kommandittselskap skulle fordeles på deltakerne etter brutto- eller nettometoden, men etter en høyesterettsdom i begynnelsen av 1970-årene ble adgangen til å bruke bruttometoden stadfestet. Etter denne dommen og fram til 1992 foregikk fordelingen vanligvis langt på vei etter bruttometoden, dvs. bl.a. slik at skattemessige avskrivninger, fondsavsetninger mv. ble foretatt individuelt på deltakernes hånd, men med særskilte begrensninger for kommandittistene. Formuesligningen for kommandittistene ble i praksis foretatt etter nettometoden.

Gevinst eller tap ved salg av komplementar- og kommandittistandeler behandles skattemessig på samme måte som salg av andeler i fullt ansvarlige selskaper.

Komplementaren formueslignes på samme måte som deltakere i ansvarlig selskap. På tilsvarende måte skattlegges komplementaren for sin forholdsmessige andel av selskapets inntekt. Det er ingen særskilt begrensning i retten til fradrag slik det er for kommandittistene. Han får likevel ikke fradrag for den del av underskuddet som faller på kommandittistene, selv om disse ikke får fullt underskuddsfradrag pga. ansvarsbegrensningen. Etter samme regler som for deltakere i fullt ansvarlige selskaper, skal komplementarens inntekt fra kommandittselskapet inngå i grunnlaget for toppskatten til staten (og medlemsavgiften til folketrygden) dersom han er en personlig skattyter.

Kommandittistene formuesbeskattes for sin forholdsmessige andel av selskapets samlede nettoformue. Ved beregning av nettoformuen inngår kommandittistenes innbetalte innskudd. Dessuten skal innskudd som er innkalt, men ikke innbetalt, tas med som fordring i selskapets fellesregnskap. På den annen side kan kommandittistene trekke dette beløpet fra som gjeld i annen formue som kommandittisten måtte ha. Når selskapets gjeld er større enn formuen, kan denne underbalansen bare trekkes fra hos kommendittisten innen rammen av innskudd som ikke er innbetalt og heller ikke innkalt. Dette innebærer at når innskuddet er fullt innkalt, vil underbalansen ikke kunne føres til fradrag i kommandittistens øvrige formue.

Ved skattlegging av kommandittistenes **inntekt** følges i utgangspunktet de vanlige reglene som gjelder for deltakere i deltakerlignede selskaper. Imidlertid kan kommandittister ved fastsettelse av alminnelig inntekt bare kreve fradrag for underskudd i selskapet innenfor en fradragsramme. For kommandittister som er deltakere i selskapet fra starten av, skal fradragsrammen settes lik kommandittistens andel av selskapets skattemessige verdier minus gjeld ved siste årsoppgjør tillagt ikke innkalt del av innskuddsforpliktelsen. For ervervede kommandittandeler korrigeres for over- eller underpris ved ervervet. Dersom en deltakers andel av underskudd ikke kommer til fradrag på grunn av begrensningsreglene, kan underskuddet framføres til fradrag i senere års andel av overskudd fra selskapet, i annen alminnelig inntekt ved forhøyelse av innskuddsforpliktelsen eller i gevinst ved realisasjon av andel.

Før 1992 hadde man to regler om fradragsbegrensning; nemlig:

(1) Fradrag i annen inntekt ble bare gitt innenfor rammen av hva kommandittisten risikerte å tape, dvs. at fradraget var begrenset til det avtalte innskuddet

- uansett om det var innbetalt. For kommandittist som ble deltaker ved å overta en annens andel, var det vederlaget for andelen tillagt innskuddsforpliktelsen som var den begrensende rammen for underskuddsfradraget. Fradrag i annen inntekt i ett år reduserte rammen for framtidige års fradragsrett. Underskudd som oversteg rammen for fradrag i annen inntekt, kunne framføres til fradrag i kommandittistens senere års overskudd fra selskapet.

(2) Fradraget kunne ikke bringe nettoinntekten ved kommuneskatteligningen - før fradrag for fondsavsetninger og særfradrag for alder mv. - lavere enn 100 000 kroner, dvs. at fradraget var begrenset til den del av nettoinntekten ved kommuneskatteligningen - før fradrag som nevnt over - som oversteg 100 000 kroner. Underskudd på inntil 20 000 kroner kunne likevel alltid trekkes fra. Den delen av underskuddet som det på grunn av 100 000 kroners-grensen ikke var gitt fradrag for i ett år, kunne framføres til fradrag i inntil ti år. Også det framførte underskuddet kunne bare fradragsføres innenfor begrensningsregelen, eventuelt etter at årets underskudd fra deltakelse i selskapet var trukket fra i sin helhet.

Fradragsbegrensningen under (1) var ikke særskilt lovfestet, men forankret i de alminnelige skattereglene, og den hadde vært praktisert i en årrekke. Begrensningen under (2) var lovfestet og kom inn i skatteloven først med virkning fra og med inntektsåret 1985. Den første begrensningsregelen gjaldt både personlige og upersonlige skattytere, herunder aksjeselskaper, mens den andre bare gjaldt for personlige skattytere.

Tidligere inngikk selskapsinntekt som kommandittist ikke i grunnlaget for toppskatt (eller medlemsavgift til folketrygden), men fra 1992 skal kommandittister tilordnes personinntekt etter de reglene som generelt gjelder for deltakere i deltakerlignede selskaper, se avsnitt 6.1.

6.3. Aksjeselskaper og likestilte selskaper

Tidligere ble selskaper med begrenset deltakeransvar, dvs. aksjeselskaper mv., og ansvarlige selskaper med ubegrenset, men delt, deltakeransvar lignet som egne skattesubjekter, dvs. selskapslignet, jfr. innledningen til avsnitt 6. Fra 1992 er det bare aksjeselskaper som skal selskapslignes. Etter gjeldende regler blir skattepliktig nettoinntekt i hovedsak fastsatt etter de samme reglene som for personlige skattytere, mens det før 1992 forelå en del vesentlige forskjeller, hvorav de viktigste var:

- En rekke fradrags- og fribeløpsordninger som nå er sløyfet, gjaldt bare for personlige skattytere, eksempelvis fribeløp for bankinnskudd o.lign. og avkastning av slik sparekapital samt de særskilte skattefradragsordningene SMS og AMS.
- Adgangen til inntektsfradrag for avsetning til fond for investeringer i miljøverntiltak, til markedsbearbeiding i utlandet og til forskning og produktutvikling (som ble opphevet i 1990), omfattet ikke aksjeselskaper og selskaper med delt deltakeransvar.
- Reglene om fradrag for avsetning til konsolideringsfond for aksjeselskaper mv. avvek på flere punkter fra de som gjaldt for personlige næringsdrivende. (Avsetningsadgangen ble opphevet fra og med 1992 både for selskaper og personlig næringsdrivende.)

Selskapenes inntektsskatter regnes av skattepliktig nettoinntekt, **uten** klassefradrag. Mens personlige skattytere inntil 1992 betalte formues- og inntektsskatt til staten etter progressive satser, var de tilsvarende skattesatsene for selskaper proporsjonale, bortsett fra for enkelte institusjoner (samvirkeforetak, gjensidige skadeforsikringsselskaper mv.) hvor satsene for inntektsskatten til staten var progressive. Fra 1992 beskattes selskapsinntekten etter samme proporsjonale sats som alminnelig inntekt for personlige skattytere, og aksjeselskaper er fritatt for formuesskatt (selskapsformuen skattlegges hos aksjonærene). Selskapene betaler ikke toppskatt til staten.

Fram til 1992 var det for aksjeselskaper og andre selskaper som ble lignet som egne skattesubjekter, gitt spesielle bestemmelser om skattepliktig formue og inntekt i en egen lov (lov av 19. juni 1969 om særregler for skattlegging av aksjeselskaper og aksjonærer). Loven gjaldt ikke for bl.a. gjensidige forsikringsselskaper, samvirkeforetak, boligselskaper, sparebanker og andre selveiende finansieringsforetak, kreditt- og hypotekforeninger som ble skattlagt etter særregler som også innbyrdes var forskjellige, se senere. Også for enkelte selskaper som ble skattlagt etter aksjeskatteloven hadde man særregler. Til denne kategorien hørte virksomheter på kontinentalsokkelen, rederier mv.

Bestemmelsene i aksjeskatteloven vedrørte i første rekke hvordan skattleggingen av selskapets nettoformue og nettoinntekt skulle fordeles på selskapets og aksjonærenes (andelseiernes) hånd. For skattepliktige

innenlandske selskaper var hovedtrekkene i disse bestemmelsene:

- Selskapene var fritatt for formuesskatt til kommunene, men betalte formuesskatt til staten. Aksjer i eget selskap og i andre innenlandske skattepliktige selskaper ble ikke regnet med i nettoformuen.
- På aksjonærenes hånd inngikk formuesverdien av aksjene i skattepliktig nettoformue både ved stats- og kommuneskatteligningen. Dette gjaldt for aksjeeiere som var personlige skatteytere.
- Ved utligning av inntektsskatt til staten hadde selskapene rett til fradrag i inntekten for utbytte som ble delt ut av årets overskudd. Denne fradragsretten gjaldt ikke ved utligning av inntektsskatt til kommunene og fylkene og fellesskatt til Skattefordelingsfondet.
- På aksjonærenes hånd inngikk aksjeutbytte i skattepliktig nettoinntekt bare ved beregning av ordinær inntektsskatt til staten. Fra 1989 skulle personlig skattytere også betale fellesskatt til Skattefordelingsfondet av mottatt utbytte.

I perioden 1970 til 1982 kunne selskapene også kreve fradrag ved statsskatteligningen for avsetning til fond for senere utdeling av utbytte, såkalt utbytteregulerings fond. Forutsetningen for slik fradragsberettiget avsetning var at den kom i tillegg til utbytte som var besluttet delt ut av årets overskudd. Avsetningen i det enkelte år kunne ikke være høyere enn 1 prosent av innbetalt aksjekapital og reservefond ved årets begynnelse. Avsetninger som i løpet av de neste fem år ikke ble delt ut til aksjonærene, måtte tilbakeføres og skattlegges ved statsskatteligningen i det året tilbakeføringen fant sted.

Før 1970, dvs. før aksjeskatteloven av 1969, gjaldt andre regler om skattlegging av aksjeselskaper og aksjonærer som bl.a. gikk ut på at aksjeutbytte ble regnet med i skattepliktig nettoinntekt ved statsskatteligningen både på selskapets og aksjonærenes hånd, når aksjeeieren var en personlig skattyter. Ved tilleggslov av 1963 fikk imidlertid selskapene fradragsrett for utbytte på nytegnede aksjer.

Som nevnt foran vedtok Stortinget sommeren 1991 en egen selskapsskattelov som avløste bl.a. den tidligere aksjeskatteloven. En viktig endring i forhold til tidligere gjelder skattleggingen av aksjeutbytte, jfr. selskapsskattelovens kapitel 3. Etter de nye reglene skal utbytte beskattes etter en godtgjørelsesmetode som forhindrer økonomisk dobbeltbeskatning av selskap og aksjonær ved utdeling av utbytte. Metoden består i at selskapet betaler skatt av hele sitt overskudd, mens aksjonæren ved beskatning av utbytte godtgjøres den skatten selskapet har betalt på det overskuddet som er delt ut som utbytte.

Rent teknisk gjennomføres metoden ved at aksjærens skattepliktige inntekt settes til mottatt utbytte med tillegg av en beregnet godtgjørelse. I skatten som utlignes på aksjonærens inntekt, får aksjonæren fradrag for godtgjørelsen. Ifølge loven er godtgjørelsen definert som mottatt utbytte multiplisert med godtgjørelsessatsen. Godtgjørelsessatsen er lik selskapsskattesatsen dividert med differensen mellom 1 og selskapsskattesatsen. Er selskapsskattesatsen 28 prosent, blir følgelig godtgjørelsessatsen 0,28/1-0,28 = 7/18 av utdelt utbytte. Skatten (S) på aksjonærens hånd blir dermed lik null, forutsatt at skattesatsen også for ham er 28 prosent, idet vi har (utbytte betegnes med U):

$$S = (U + U \cdot 7/18) \cdot 0{,}28 - U \cdot 7/18 = 0$$

Fradragsrett for godtgjørelsen er begrenset til fradrag i utlignet skatt på alminnelig inntekt, dvs. i den utlignede skatten til kommune, fylkeskommune og Skattefordelingsfondet. Godtgjørelse som overstiger årets utlignede skatt på alminnelig inntekt, kan framføres til fradrag i utlignet skatt på samme type inntekt i et senere år.

Godtgjørelse for selskapsskatt er begrenset til utbytte til norske aksjonærer for utbytte utdelt fra norske selskaper. Utbytte som norsk aksjonær mottar fra et utenlandsk selskap, skal etter hovedregelen skattlegges fullt ut som kapitalinntekt (alminnelig inntekt). Hvis utbyttet er skattlagt i det utdelende selskaps hjemland, kan aksjonæren kreve inntektsfradrag for kildeskatt betalt i utlandet.

Selskapene skal skattlegges etter de nye reglene første gang ved ligningen for inntektsåret 1992, For beskatning av aksjonærene er de nye reglene gitt virkning først fra og med inntektsåret 1993. Dette har sammenheng med at det utbyttet aksjonærene mottar et bestemt år skriver seg fra selskapsoverskuddet i det foregående året.

6.4. Konsernbeskatning

Ifølge lov om aksjeselskaper (av 4. juni 1976) består et konsern av morselskap og datterselskap. Morselskapet er et aksjeselskap som eier så mange aksjer eller andeler i et annet selskap at de representerer flertallet av stemmene. Det andre selskapet (de andre selskapene) anses som datterselskap. Også andre og mer kompliserte konstellasjoner kan utgjøre et konsern med henholdsvis mor- og datterselskap(er).

I utgangspunktet skal de enkelte selskapene innen et konsern skattlegges som separate skattesubjekter. Ved endring i aksjeskatteloven ble det fra og med 1979 åpnet adgang til å overføre bidrag med skattemessig virkning og visse skattemessige posisjoner mellom selskaper innen samme konsern. Disse reglene er videreført i den nye selskapsskatteloven, men korrigert som følge av endringer i andre skattebestemmelser. Forutsetningen for at overføringene får skattekonsekvenser er:

- Det ytende og det mottakende selskapet må tilhøre samme konsern.
- Morselskapet må eie mer enn 90 prosent av aksjene i datterselskapet og ha en tilsvarende del av de stemmene som avgis på generalforsamlingen.
- Selskapene må være registrert som konsern.
- Såvel morselskapet som giver- og mottakerselskapet må etter hovedregelen være norske selskaper, eller sammenslutninger.

Den typen overføringer som har skattekonsekvenser både etter de tidligere og de gjeldende regler, er **konsernbidrag**. Som konsernbidrag anses overføring av penger, driftsmidler eller andre former for økonomiske ytelser uten motvederlag. Det kreves ikke at det faktisk foretas en overføring av midler samme år. Det er tilstrekkelig at giverselskapet påtar seg en ubetinget forpliktelse til å foreta overføringen på et senere tidspunkt. På giverselskapets hånd er konsernbidraget fradragsberettiget ved inntektsligningen, men bare innenfor rammen av skattepliktig nettoinntekt - alminnelig inntekt. Overstiger konsernbidraget fra ett eller flere selskaper det ligningsmessige underskuddet i det mottakende selskap, kommer det overskytende konsernbidraget ikke til fradrag for det ytende selskapet hvis det er hjemmehørende i en annen kommune enn mottakerselskapet. Det gis ikke fradrag for konsernbidrag i inntekt som skattlegges etter petroleumsskatteloven eller til dekning av underskudd i virksomhet som skattlegges etter denne loven.

Konsernbidraget er skattepliktig inntekt for det mottakende selskapet i samme år som giveren får fradrag. Den del av konsernbidraget som giveren ikke får fradrag for, jfr. over, er ikke skattepliktig for mottakeren.

Før 1992 hadde også andre typer overføringer innen et konsern skattekonsekvenser. Således kunne **negativ saldo** i ett konsernselskap avregnes mot positiv saldo i et annet selskap innen konsernet, forutsatt at vilkårene for overføring av negativ saldo forøvrig var tilstede. Tilsvarende gjaldt for **gevinst** ved salg av tomt i næring og ikke avskrivbare arbeider- og funksjonærboliger og for **avsetning** etter DU-loven, hvor skattleggingen kunne kreves utsatt, respektive også delvis endelig fritatt for skatt, når et annet selskap i konsernet oppfylte vilkårene for henholdsvis reinvestering eller investering i avskrivbart driftsmiddel og investering i utbyggingsområde.

Fra 1990 ble adgangen til overføring med skattekonsekvenser mellom selskaper innen samme konsern begrenset til selskaper i samme kommune.

6.5. Særregler for selskaper som driver petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen

Særskilte regler for skattlegging av undersjøiske petroleumsforekomster ble første gang gitt her i landet ved lov av 11. juni 1965. Loven avvek lite fra de ordinære skattelovene. Hovedformålet var delvis å fastslå norsk beskatningsrett og ligningssted. Videre hadde loven regler som innebar lavere beskatning av inntekt av denne virksomheten enn av andre virksomheter (Woldseth (1981) side 647). Den kraftige økningen i oljeprisene fra høsten 1973 førte brått til helt nye fortjenesteforhold for virksomheten på den norske kontinentalsokkelen, noe som etter myndighetenes oppfatning burde gi grunnlag for at en større del av inntektene skulle tilfalle den offentlige sektor gjennom skjerpet beskatning av virksomheten i forhold til tidligere (Økonomisk revy (1975) side 157). Dette resulterte i at loven av 1965 ble avløst av en ny lov av 16. juni 1975 som på vesentlige punkter medførte strengere skattlegging av sokkelinntektene. Loven har senere vært endret flere ganger, ofte som følge av endrede økonomiske forhold av betydning for virksomheten. De seneste endringene av betydning ble gjennomført med virkning fra og med 1. januar 1992.

Loven av 1975 med senere endringer gjelder skattlegging av undersøkelse etter og utnyttelse av undersjøiske petroleumsforekomster - olje og gass - og dertil knyttet virksomhet og arbeid, herunder rørledningstransport av utvunnet petroleum, i indre norsk farvann, på norsk sjøterritorium og på kontinentalsokkelen og for ilandføring av petroleum til fremmed stat i den utstrekning Norges rett til skattleggingen følger av alminnelig folkerett eller særskilt avtale med vedkommende stat. Loven gjelder også behandling av petroleum ved innretninger benyttet til utvinning og rørledningstransport i områder som nevt over, uten hensyn til om petroleumen er utvunnet i slikt område.

Petroleumsskatteloven omfatter mao. to typer virksomheter, nemlig utvinning, behandling og rørledningstransport av petroleum på den ene siden og all annen virksomhet på den andre. For de sistnevnte

virksomhetene - typisk entreprenør- og servicevirksomhet, f.eks. cateringsvirksomhet på produksjonsplattformer - har petroleumsskatteloven bare få særregler. Den viktigste er at all skatt skal betales til staten når skatteplikten utelukkende følger av deres aktivitet på sokkelen. For petroleumsutvinning, behandling og rørledningstransport inneholder derimot loven en rekke særbestemmelser, og i det følgende behandles bare disse. Forøvrig er virksomheten underlagt de alminnelige skattereglene, bl.a. bestemmelsene i skatteloven av 1911 og selskapsskatteloven, som er omtalt tidligere i denne publikasjonen. Dette betyr bl.a. at flere av de endringene som er gjennomført i forbindelse med skattereformen 1992, også skal gjelde for petroleumsvirksomheten.

De særskilte skattereglene vedrører for det første fastsettelse av grunnlaget for de ordinære inntektsskattene, dvs. for utligning av alminnelig inntektsskatt. De viktigste av disse reglene er:

- Bruttoinntekten og verdien av varelageret beregnes på grunnlag av en **normpris** for utvunnet petroleum som fastsettes av et spesielt oppnevnt råd (Petroleumsprisrådet) og ikke ut fra faktiske salgspriser. Normprisen fastsettes etterskuddsvis for hvert kvartal. Til nå har normpris bare blitt fastsatt for råolje.
- Avskrivningene foretas etter rette linjes metode med årlig avskrivningssats på maksimalt 16 2/3 prosent, dvs. at driftsmidlene kan avskrives i løpet av 6 år. Fulle avskrivninger gis fra og med det året utgiftene er pådratt. Til og med 1986 kunne avskrivningene først påbegynnes fra det tidspunkt driftsmidlet ble tatt i ordinær bruk. Utgifter til leting etter petroleumsforekomster behøver vanligvis ikke aktiveres, men kan fradragsføres når de er pådratt. I den utstrekning letekostnadene har tilført selskapet vesentlige verdier, kan kostnadene aktiveres og skal da normalt avskrives med 20 prosent årlig.
- Underskudd kan framføres til fradrag i de 15 påfølgende år (mot 10 år i andre næringer).
- Underskudd i virksomheten kan på vanlig måte trekkes fra i overskudd i annen virksomhet som selskapet måtte ha, f.eks. et annet oljefelt, mens tap eller underskudd fra virksomheter som ikke er skattlagt etter petroleumsskatteloven, bare kan trekkes fra i inntekt fra sokkvirksomheten med en halvpart.
- Reglene om overføring av konsernbidrag gjelder ikke for sokkelinntekt.

Forøvrig blir den alminnelige inntektsskatten regnet på sammen måten og etter samme satser som for aksjeselskaper ellers, også mht. utdelt utbytte, jfr. avsnitt 6.3. Imidlertid skal det - istedenfor fellesskatt og kommunal og fylkeskommunal inntektsskatt - betales inntektsskatt til staten etter en sats som tilsvarer samlet sats for felles-, kommune- og fylkesskatten som betales av aksjeselskaper som driver annen virksomhet - i alt 28 prosent i 1992.

Spesielt for denne virksomheten er at det også skal betales en **særskatt** til staten av sokkelinntekt. I utgangspunktet er grunnlaget for denne skatten det samme som for den alminnelige inntektsskatten, men med følgende avvik:

- Det gis ikke fradrag for: (i) underskudd i annen virksomhet enn utvinning og rørtransport, (ii) tilskudd til vitenskapelig forskning og yrkesopplæring.
- Det innrømmes en friinntekt på 5 prosent av driftsmidlenes kostpris. Friinntekt regnes fra og med det året avskrivning av kostprisen for et driftsmiddel kan påbegynnes, og friinntektsperioden er 6 år. Samlet kan derfor 30 prosent av driftsmidlets kostpris komme til fradrag ved beregning av særskatten. Friinntekt som i det enkelte år ikke kan utnyttes, kan føres til fradrag i senere år ved beregning av særskatt. Friinntektsordningen ble innført ved lovendring i mars 1992 og avløste den tidligere ordningen med produksjonsgodtgjørelse på 15 prosent av bruttoproduksjonsverdien av utvunnet petroleum som gikk til fradrag i beregningsgrunnlaget for særskatten.

Satsen for særskatten (innført i 1975) var 25 prosent i årene 1975 til og med 1979, 35 prosent fra 1980 til og med 1986 og 30 prosent fra 1987 til og med 1991. For 1992 er det vedtatt en sats på 50 prosent. Denne sterke satsøkningen skyldes at den ordinære statsskatten, som hadde en sats på 27,8 prosent, falt bort fra og med 1992.

En spesiell ordning gjelder for utgifter til fjerning av innretninger på sokkelen som selskapene i henhold til lov om petroleumsvirksomheten er pålagt å utføre. Slike utgifter er ikke fradragsberettiget ved beregning av inntektsskattene, og det gis heller ikke fradrag for avsetninger til framtidig dekning av utgiftene. I stedet er det fastsatt regler om fordeling av fjerningsutgiftene mellom staten og det berørte selskapet. Statens tilskudd regnes ikke som skattepliktig inntekt.

Som for aksjeselskaper ellers er selskaper som skattlegges etter petroleumsskatteloven, fra 1992 fritatt for formuesskatt.

Betalingsordningen for inntektsskatt av petroleumsvirksomheten er annerledes enn for andre virksomheter, noe som framgår av redegjørelsen om de ulike betalingsordningene i avsnitt 7.

Det betales også en rekke særavgifter av virksomheten, hvorav den viktigste er produksjonsavgiften (royalty). Disse avgiftene, som etter de vanlige reglene

er fradragsberettiget ved beregning av inntektsskattene, er behandlet senere i denne publikasjonen i avsnitt 13 om indirekte skatter.

6.6. Særregler for rederiselskaper mv.

I likhet med andre virksomheter skal rederiselskaper, herunder partrederier, lignes som eget skattesubjekt eller det skal foretas deltakerligning, jfr. avsnittene 6.1 til og med 6.3. Også de øvrige reglene om skattlegging av inntekt og formue gjelder for virksomheter i denne næringen. Hvorvidt virksomhetens skip er registrert i det ordinære norske skipsregister (NOR) eller norsk internasjonalt skipsregister (NIS), har ingen konsekvenser for ligningsmåten eller de andre bestemmelsene om skattlegging av inntekt og formue. De vesentligste forskjellene mellom skip registrert i NOR og i NIS vedrører fortrinnsvis lønns- og arbeidsvilkårene ellers for arbeidstakerne ombord.

Før 1992 hadde man flere særregler ved skattleggingen av rederivirksomheter, hvorav kan nevnes:

- Skipsaksjeselskaper og andre rederiselskaper hvor deltakerne ikke heftet personlig solidarisk for selskapets forpliktelser, var fritatt for skatt av nettoformue i skip. Det samme var forøvrig tilfelle for selskap med slike eierformer som drev fiske-, fangst- eller bergingsvirksomhet.
- Ved inntektsligningen var det fradragsrett for avsetninger til dekning av framtidige utgifter til klassifikasjon mv.
- Avskrivning på kontrakter, som er en form for forhåndsavskrivning, gjaldt kontrakter for bygging og kjøp av skip og fly mv. samt bygg og anlegg, men ikke for bl.a. maskiner.
- Reglene om framføring av negativ saldo innebar at skattlegging av gevinst ved salg av skip kunne utsettes i inntil 8 år mot generelt 4 år for avskrivbare driftsmidler.
- Adgangen til fondsavsetninger etter distriktsskatteloven gjaldt ikke for investering i skip (utenom fiske- og fangsfartøyer).

Disse særreglene ble avskaffet med virkning fra og med inntektsåret 1992, bortsett fra distriktsskatteloven som ble opphevet allerede fra og med 1991.

Fortsatt gjelder en ordning med fradragsrett for avsetninger til dekning av framtidige utgifter til selvassuranse ved kaskoforsikring av skip på minst 50 bruttoregistertonn brukt som driftsmiddel i næring. Avsetningene er fradragsberettiget i avsetningsåret innenfor bestemte grenser. I det året utgiftene påløper skal disse dekkes ved midler tatt fra fondet uten inntektsfradrag. Avsetningene i ett år som ikke er brukt til dekning av tap som skyldes selvassuranse i de neste 10 år, skal tilbakeføres til beskatning i det året tilbakeføringen skjer.

Skattytere som driver rederivirksomhet betaler inntektsskatt etter samme satser som andre skattepliktige og er fritatt for formuesskatt, forutsatt at virksomheten drives av et aksjeselskap.

6.7. Særregler for kraftselskaper

Etter gjeldende regler er skattleggingsmåten for elektrisitetsverk avhengig av eier- og organisasjonsstruktur, beliggenhet og formålet/markedet for verkets produksjon. Tidligere var det uten betydning hvilken energikilde verket benyttet, men i 1988 ble det lovfestet at elektrisitetsverk som benytter gass som er utvunnet i Norge eller på norsk kontinentalsokkel, ikke skal omfattes av de særreglene som gjelder for kraftselskaper. Fra den tid er derfor særreglene begrenset til vannkraftverk.

Det foreligger tre alternative skattleggingsmåter for kraftverkene: (1) Helt eller delvis unntak fra beskatning, (2) prosentligning og (3) ligning etter de alminnelige reglene for bedriftsbeskatning.

Helt **fritatt** for beskatning er kommunale elektrisitetsverk såvidt angår anlegg innen eierkommunens område og forutsatt at verket ikke er organisert som eget selskap. Tilsvarende regel gjelder for interkommunale verk. Hver enkelt kommune i sameiet er da fritatt for skatt av sin andel av den totale formuen og inntekten.

Et fylkeskommunalt verk som ikke er organisert som eget selskap, kan ilegges skatt innen eierfylket etter de alminnelige regler for drift utover hva som tjener almennyttige formål (anlegg for offentlige jernbaner, veier, post, sykehus mv.). Ligger (deler av) verket utenfor fylket, er et fylkeskommunalt eid elektrisistetsverk alltid skattepliktig.

Statseide kraftverk er i utgangspunktet unntatt fra beskatning. De skal likevel betale skatt for drift utover det som kun tjener almennyttige formål.

Offentlige verk organisert som eget selvstendig selskap er skattepliktig uavhengig av beliggenhet og formål.

Vannkraftverk som skal **prosentlignes** er:

- Verk som eies eller drives av staten eller en eller flere kommuner/fylkeskommuner og som ikke er fritatt for skatt.
- Verk som eies og drives av aksjeselskap, andelslag

eller annen sammenslutning hvor staten eller en eller flere kommuner/fylkeskommuner deltar helt eller delvis og som utelukkende eller hovedsakelig har til formål å besørge alminnelig kraftforsyning, dvs. alminnelig forbruk utenom kraftkrevende industri.

Elektrisistetsverk som ikke omfattes av de ovenfor nevnte særregler, skal lignes og skattlegges etter de reglene som generelt gjelder for næringsdrivende skattytere, herunder gasskraftverk.

For **prosentlignede verk** gjelder i utgangspunktet de vanlige reglene for fastsettelse av skattepliktig bruttoformue. Til formuen regnes imidlertid bare formue i elektrisitetsverkets anlegg og ikke finansaktiva mv. Ved fastsettelse av nettoformuen gjelder en særregel om at halve bruttoformuen kan kreves fratrukket som gjeld. Det kan ikke gis fradrag utover dette. Det skal betales formuesskatt til kommunen, men ikke til staten. Skattepliktig inntekt skal fastsettes til 5 prosent av kraftverkets nettoformue. Inntekten anses som alminnelig inntekt og skattlegges med de satsene som gjelder for denne.

Kraftverkbeskatningen er for tiden til vurdering i et departementsoppnevnt utvalg.

6.8. Andre selskaper og institusjoner

I de følgende underavsnitt behandles selskaper og institusjoner som lignes som egne skattesubjekter, men som før 1992 var særskilt unntatt fra bestemmelsene i aksjeskatteloven. Fra 1992 er en rekke av særreglene opphevet, slik at selskapene nå langt på vei skal skattlegges etter de samme bestemmelsene som gjelder for aksjeselskaper. Boligselskaper, derimot, skal fra 1992 ikke lenger skattlegges som eget skattesubjekt. I stedet vil skattleggingen hovedsakelig finne sted hos andelshaverne.

6.8.1. Sparebanker, gjensidige forsikringsselskaper, kredittforeninger mv.

Inntil 1976 var sparebankene skattepliktige av formue og inntekt til kommunen og av inntekt til staten. Ved lovendring i 1976 ble sparebankene sammen med andre selveiende finansieringsforetak, men ikke selveiende forretningsbanker, gjort til skattefrie institusjoner. I 1983 ble skattefritaket opphevet, men bare for sparebanker, slik at disse igjen skulle være skattepliktige ved kommuneskatteligningen. Skattefritaket for statsskatt ble likevel opprettholdt. Begrunnelsen var at sparebankene ikke kunne øke egenkapitalen gjennom aksjetegning, og det var heller ingen alternative kilder for egenkapitaltilførsel. Dette ble endret da det i 1987 ble etablert en ordning med grunnfondsbevis for sparebanker. Samtidig ble det vedtatt skatteregler med sikte på å likestille investering i grunnfondsbevis i sparebanker med investering i aksjer. Året etter ble de særskilte skattereglene videreført ved lov 23. desember 1988 om særregler for skattlegging av sparebanker, gjensidige forsikringsselskaper og kredittforeninger mv. og eiere av grunnfondsbevis i slike selskaper og innretninger. Disse særreglene ble utformet slik at skattleggingen av institusjoner med rett til å utstede grunnfondsbevis og eiere av grunnfondsbevis i hovedsak var sammenfallende med tilsvarende særregler for skattlegging av aksjeselskaper og aksjonærer.

Sparebanker og gjensidige forsikringsselskaper var imidlertid fritatt for formuesskatt til staten, men betalte formuesskatt til kommunen etter en sats som ikke kunne settes høyere enn den som ble nyttet for aksjeselskapers formuesskatt til staten.

Kommunal og fylkeskommunal inntektsskatt og fellesskatt til Skattefordelingsfondet ble regnet etter de vanlige satsene for aksjeselskaper (tilsammen 23 prosent). Gjensidige livsforsikringsselskaper betalte også ordinær inntektsskatt til staten etter den satsen som gjaldt for aksjeselskaper (27,8 prosent), mens sparebanker og de øvrige selskapene i denne gruppen betalte inntektsskatt til staten etter særskilte satser. For sparebankene var denne satsen 10 prosent de siste årene før 1992. For gjensidige skadeforsikringsselskaper og de øvrige institusjonene var satsene progressive med 7 prosent som laveste sats og 27,8 prosent som høyeste sats. Renter av grunnfondsbevis som ble delt ut av årets overskudd, var fradragsberettiget ved statsskatteligningen på institusjonens hånd, og på eiernes hånd var rentene skattepliktige bare ved statsskatteligningen. Sparebanker kunne ikke inngå i skattekonsern.

Også ved avhendelse av grunnfondsbevis var det bestemt at den skattemessige behandling av gevinst eller tap skulle være som for aksjer, dvs. enten etter loven av 1971 om skattlegging ved avhendelse av aksjer utenom næring, eller etter bestemmelsene om avhendelse av aksjer som anses eiet i næring, jfr. redegjørelsen under punkt 5.1.11 om gevinster. Bestemmelsene om skattlegging av gevinst ved betydelig aksjesalg var derimot ikke aktuell ved avhendelse av grunnfondsbevis, bl.a. fordi innehavere av grunnfondsbevis bare kan ha en begrenset andel av plassene i institusjonens forstanderskap.

Loven om særregler for skattlegging av sparebanker, gjensidige forsikringsselskaper, kredittforeninger mv. og eiere av grunnfondsbevis i slike selskaper ble opphevet med virkning fra og med 1992. Istedet skal slike innretninger omfattes av den nye selskapsskatteloven.

Etter de nye reglene vil også sparebankene kunne inngå i skattekonsern og kunne gi og motta konsernbidrag med de skattekonsekvenser dette innebærer. Videre vil alle institusjoner av denne art skattlegges med satsen for alminnelig inntekt, og fradragsretten for renter som utdeles på grunnfondsbevis, er opphevet. Selskapene skal imidlertid fortsatt betale kommunal formuesskatt, og satsen skal være 0,3 prosent. Reglene om beskatningen av renter på grunnfondsbevis hos eierne skal følge reglene om beskatning av aksjeutbytte. Gevinst ved avhendelse av grunnfondsbevis skal anses som alminnelig inntekt og skattlegges etter satsen som gjelder for slik inntekt. Tap ved avhendelse av grunnfondsbevis vil være fradragsberettiget i alminnelig inntekt.

Reglene om full skatteplikt på innretningenes overskudd trådte i kraft fra og med inntektsåret 1992, endringene i gevinstbeskatningsreglene skal gjelde for avhendelser foretatt 1. januar 1992 eller senere, mens reglene om godtgjørelse ved beskatning av renter av grunnfondsbevis er gitt virkning fra og med inntektsåret 1993 på samme måte som for aksjeutbytte.

6.8.2. Samvirkeforetak.

Bestemmelsene om skattlegging av samvirkeforetak er tatt inn i skattelovens § 52 og gjelder samvirkeforetak som drives i samsvar med anerkjendte samvirkeprinsipper. Loven nevner hvilke virksomheter dette omfatter, nemlig:

- forbruksforeninger (bl.a. de tradisjonelle samvirkelag innen varehandel),
- innkjøpsforeninger som fordeler forutbestilte varer blant medlemmene,
- foreninger som kjøper inn råemner eller driftsmidler til bruk i jordbruk, skogbruk eller fiske,
- foreninger som forhandler produkter fra medlemmenes jordbruks-, skogbruks- eller fiskerivirksomhet,
- foreninger som foredler produkter fra medlemmenes jordbruks- eller fiskerivirksomhet (men ikke fra skogbruk),
- boligbyggelag (men ikke borettslag eller boligaksjeselskaper).

Tidligere var hovedbestemmelsen at slike virksomheter skulle skattlegges for den inntekt som vinnes av foreningens formue. Avkastningen ble sjablonmessig satt til 3,5 prosent av formuen (regnet netto) bundet i den ordinære virksomheten, eksempelvis driftsmidler, varelager mv. Den beregnede formuesavkastningen kunne likevel ikke settes høyere enn det virksomhetsoverskuddet som fulgte av et ordinært beregnet skattemessig overkudd. Av denne inntekten skulle det betales kommune-, fylkes- og fellesskatt etter de vanlige satsene for aksjeselskaper, mens ordinær inntektsskatt til staten ble regnet etter progressive satser. Laveste sats for statsskatten var 11 prosent de siste årene før 1992 og den høyeste satsen 41 prosent.

Inntekt av omsetning til ikke-medlemmer og inntekt av virksomhet som etter sin art faller utenfor den ordinære samvirkevirksomheten, ble skattlagt etter samme regler og satser som aksjeselskaper, men uten adgang til fradrag for avsetning til konsolideringsfond.

Samvirkeforetak betalte bare formuesskatt til kommunen (ikke til staten), og satsen for den kommunale formuesskatten kunne ikke settes høyere enn den sats som i det enkelte år ble nyttet for aksjeselskapers formuesskatt til staten.

På medlemmenes hånd ble ansvars- eller andelsinnskudd ikke skattlagt som formue, og renter av andelskapital var ikke skattepliktig inntekt. Medlemmenes tvungne låneinnskudd inngikk derimot i deres skattepliktige formue, og renter av slike innskudd ble skattlagt som inntekt. Kjøpsutbytte/bonus var bare skattepliktig for medlemmene når utbetalingen hadde tilknytning til medlemmenes næringsvirksomhet, så som kjøpsutbytte på kraftfor, maskiner mv. eller bonusutbetaling fra salgs-samvirkeforetak o.lign.

Etter de reglene som gjelder fra 1992 skal samvirkeforetak i hovedsak skattlegges på lik linje med andre foretak. Det er likevel gitt rett til fradrag for kjøpsutbytte/bonus som utdeles til medlemmene i forhold til deres omsetning med foretaket. I tillegg gis fradrag i inntekt av omsetning med medlemmene med inntil 15 prosent av inntekten til felleseid ansvarskapital. Kjøpsutbytte skattlegges ikke som aksjeutbytte hos medlemmene, men hvis deltakelsen i samvirkeforetaket har tilknytning til deltakerens næringsvirksomhet, skal kjøpsutbytte som før skattlegges som næringsinntekt. Også samvirkeforetak skal betale formuesskatt til kommunen etter en sats på 0,3 prosent.

For boligbyggelag og andelsmeierier er de tidligere reglene opprettholdt.

6.8.3. Boligselskaper

Opprinnelig ble boligselskaper skattlagt etter de van-

lige reglene for aksjeselskaper. For å oppnå større likhet i beskatningen mellom andelsleiligheter og eiere av selveierboliger, ble det i 1939 lovfestet at også boligselskaper skulle prosentlignes, forutsatt at selskapet oppfylte bestemte betingelser angående leieboeraksjonærenes andel av selskapets leieinntekter eller aksjekapital.

De reglene som inntil 1992 gjaldt for fastsettelse av skattepliktig inntekt for prosentlignede boligselskaper, herunder fordeling av selskapets ligningsmessige underskudd på andelseierne og bestemmelsene om hvilke selskaper som kunne prosentlignes, framgår av redegjørelsen i avsnitt 5.1.9 om inntekt av selveierboliger og leiligheter i borettslag.

Prosentlignede boligselskaper betalte formuesskatt til kommunen, og satsen kunne maksimalt utgjøre 0,5 prosent - mot ordinært 1 prosent (skattelovens § 72). Inntektsskatt til kommunen og fylket ble beregnet etter de ordinære satsene (tilsammen 21 prosent). Selskapene var derimot fritatt for fellesskatt. Ordinær inntektsskatt til staten ble regnet etter en særskilt sats som ble fastsatt årlig av Stortinget. I en årrekke (fra og med 1976) var denne satsen 16 prosent.

Fra 1992 er det gjennomført individuell skattlegging av andelshavere i boligselskaper både ved formues- og inntektsligningen, og boligselskapet skal bortfalle som skattesubjekt. Reglene gjelder for boligselskaper som etter de tidligere reglene tilfredsstilte vilkårene for prosentligning. I tillegg til at selskapet må oppfylle visse betingelser, må det skje en egen vurdering av om vilkårene for prosentligning er oppfylt for den enkelte boenhet etter de samme regler som for prosentligning i selveierforhold.

Dersom vilkårene for prosentligning er oppfylt, vil andelshaverne bli prosentligninget for sin andel av ligningsverdien av selskapets faste eiendommmer, minus bunnfradrag. I tillegg vil enkelte av boligselskapets inntekter og utgifter bli direkte fordelt på andelshaverne, herunder andel av boligselskapets gjeldsrenter. Andelshaverne vil også bli formuesbeskattet for sin andel av boligselskapets formue.

Selv om vilkårene for prosentligning av en borettslagseiendom er oppfylt, var inntil 1992 visse inntekter og utgifter gjenstand for direkte ligning. Dette systemet skal opprettholdes ved at renteinntekter, inntekter fra fast eiendom utenom boligkomplekset og andre inntekter som ikke har tilknytning til prosentlignede eiendommer, skattlegges direkte. Til fradrag kommer renteutgifter, utgifter til pensjonspremier og ekstraordinær skade samt utgifter som ikke har tilknytning til prosentlignede eiendommer. I tillegg skal gevinst eller tap ved realisasjon av fast eiendom komme direkte til inntekt eller til fradrag. Inntektene og utgiftene fordeles på andelshaverne.

I praksis vil det nye systemet bli gjennomført ved at boligselskapet foretar fordeling av inntekter, utgifter og formue på andelshaverne, for deretter å sende melding til andelshaverne og ligningsmyndighetene.

Boligeslskaper som ikke oppfyller vilkårene for å komme inn under systemtet, skal skattlegges på samme måte og etter samme satser som aksjeselskaper. Boligbyggelag, dvs. andelslag som har til hovedformål å oppføre boliger for nåværende og framtidige medlemmer, lignes som samvirkelag, se foregående avsnitt.

7. Betalingsordningene for formues- og inntektsskattene

Betalingsordningene for formues- og inntektsskattene er forskjellige for personlige skattytere på den ene siden og selskaper og institusjoner - dvs. upersonlige skattytere - på den annen. Personlige skattytere kommer inn under forskuddsordningen. Denne ordningen går ut på at skatten skal betales samtidig som inntekten blir opptjent, dvs. før skattegrunnlaget og dermed samlet skatt for hele året er kjent. Ordningen forutsetter at skatt som betales i løpet av året, så langt det er mulig skal svare til den skatten som blir fastsatt ved ligningen i året etter at inntekten er opptjent. Siden folketrygden ble innført (i 1967) omfatter forskuddsordningen også medlemsavgift til folketrygden. Selskaper og institusjoner er unntatt fra forskuddsordningen, forutsatt at de lignes som eget skattesubjekt. Betalingsordningen for disse skattyterne kalles etterskuddsordningen, fordi skatten betales året etter at inntekten er opptjent.

Hovedbestemmelsene om betalingsordningene er gitt i lov av 21. november 1952 om betaling og innkreving av skatt med senere endringer. Opprinnelig ble også skatt av formue og inntekt av virksomheten på kontinentalsokkelen betalt etter reglene i denne loven, men siden 1980 er disse skattene underlagt en særskilt betalingsordning i henhold til petroleumsskattelovens § 7 med utfyllende forskrifter.

7.1. Personlige skattytere

Skattytere som kommer inn under forskuddsordningen, dvs. personlige skattytere, herunder personer som har formue og inntekt som deltaker i deltakerlignede selskaper, er enten undergitt **forskuddstrekk** eller skal betale **forskuddsskatt**. Hvorvidt en person har forskuddstrekk eller forskuddsskatt er for en stor del avhengig av inntektens art. Etter hovedregelen skal således forskuddstrekk anvendes for lønn og lignende utbetalinger og for skattepliktige trygdeytelser, pensjoner mv., mens det skal betales forskuddsskatt av annen inntekt - fortrinnsvis næringsinntekt - og av formue. I enkelte tilfeller kan følgelig en person både ha forskuddstrekk og forskuddsskatt.

7.1.1. Forskuddstrekk

Skatt av lønnsinntekt skal vanligvis betales ved at arbeidsgiveren foretar forskuddstrekk i utbetalt lønn og annen godtgjørelse for arbeid i tjeneste samt i pensjoner og lignende ytelser som har sammenheng med et tidligere tjenesteforhold. Skatt av pensjoner mv. fra folketrygden og andre offentlige pensjonsordninger betales vanligvis ved at de institusjonene som utbetaler ytelsene, foretar trekket - for folketrygdens vedkommende de lokale trygdekontorene. Det skal også foretas forskuddstrekk bl.a. i godtgjørelse for arbeid eller oppdrag som er utført utenfor tjenesteforhold, forutsatt at arbeidet eller oppdraget ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet, og i godtgjørelse som medlem av styre, representantskap, utvalg, råd o.lign. Videre er lott eller part til aktiv deltaker i fiske- og fangstvirksomhet gjenstand for forskuddstrekk. Fra 1983 er det også innført trekkplikt for utbytte i norske selskaper til utenlandske aksjonærer.

Den som utbetaler lønn og andre trekkpliktige godtgjørelser, herunder pensjon til tidligere ansatte eller deres etterlatte, skal normalt beregne forskuddstrek-

ket på grunnlag av et skattekort som den skattepliktige leverer. Skattekortet er skrevet ut av ligningskontoret og sendt skattyteren. Trekket skal beregnes av det såkalte trekkgrunnlaget. Som hovedregel er dette det bruttobeløpet som betales ut, eventuelt redusert bl.a. med fradragsberettiget pensjonsinnskudd og fagforeningskontingent. Komponentene i trekkgrunnlaget svarer stort sett til lønn mv. som ifølge skattelovene er skattepliktig inntekt. Visse forskjeller finnes likevel mellom trekkpliktige og skattepliktige godtgjørelser, spesielt for godtgjørelser i form av naturalytelser, jfr. avsnitt 5.1.4. om lønnsinntekt.

Når ligningskontorene skriver ut skattekort, er det flere faktorer som må tas i betraktning. Først og fremst må det tas hensyn til de skatte- og trygdeavgiftssatsene som Stortinget og de enkelte kommuner og fylker har vedtatt forut for inntektsåret og som vanligvis også vil gjelde ved ligningen for dette året. I de tilfeller det blir foretatt endringer i satser mv. i løpet av året, er det adgang til å foreta visse justeringer i det skattetrekket som opprinnelig var utarbeidet. Ved utformingen av skattekortet tas det også hensyn til om skattyteren ventes å ha inntekter som varierer sterkt i løpet av året og til ekstra inntektsposter som skattyteren har utenom de trekkpliktige utbetalingene. Disse forhold er bestemmende for hvilken type skattekort som skattyteren får tilsendt fra ligningsmyndighetene, nemlig enten (1) tabellkort, (2) prosentkort, (3) frikort eller (4) frikort med beløpsgrense.

Etter hovedregelen skal det brukes **tabellkort**. På skattekortet er det da oppgitt et tabellnummer som refererer til den trekktabellen som skal anvendes for vedkommende skattyter. Tabellnummeret er firesifret. Første siffer angir skatteprosenten i skattyterens skattekommune/-fylke, annet siffer skattyterens skatteklasse og de to siste sifrene hvor stort inntektsfradrag eller inntektstillegg som er innarbeidet i tabellen.

Av trekktabellen kan arbeidsgiveren direkte lese det beløpet som skal trekkes når trekkgrunnlaget er kjent. Tabellen inneholder både månedstabell, 14-dagerstabell, uketabell og dagtabeller og brukes alt etter lengden av utbetalingsperioden. Ved beregning av trekkbeløpene er det tatt utgangspunkt i den årsinntekten som svarer til utbetalingen i vedkommende periode. Deretter er trekkbeløpet for perioden framkommet ved å dele skatten for hele året med antall trekkpliktige utbetalingsperioder. Lønnstakere med månedslønn har rett til **en** trekkfri måned om sommeren og en halv trekkfri måned før jul. Lønnstakere med kortere utbetalingsperioder er fritatt for skattetrekk fire uker om sommeren og to uker i desember. Pensjonister har skattetrekket fordelt på 11 måneder og har sin trekkfrie måned i desember. Tilsvarende foretas trekket i pensjoner for personer som også har andre trekkpliktige inntekter, eksempelvis lønn.

For at skattetrekket i løpet av året så langt det er mulig skal svare til samlede formues- og inntektsskatter og folketrygdavgifter som blir fastsatt ved den endelige ligningen, er det ved utarbeiding av tabellene, foruten skattesatsene, tatt hensyn til minstefradrag, kommunale klassefradrag og fribeløp/progresjon i statsskatten. Det er dessuten laget tabeller der det er innarbeidet inntektsfradrag utover minste- og klassefradraget på fra 4 000 kroner til og med 100 000 kroner - i alt 18 tabeller. Videre er det 5 tabeller med innarbeidede inntektstillegg eller omregnet formuestillegg i trinn på 4 000 kroner, dvs. fra 4 000 kroner til og med 20 000 kroner. Dette for å gjøre det mulig å bruke tabelltrekk også for personer med store fradrag utover minstefradraget og for personer som også har inntekter som ikke er trekkpliktige, eksempelvis renteinntekter og inntekt av egen bolig, og som har formue.

Bare **en** arbeidsgiver, oppdragsgiver eller institusjon kan til enhver tid trekke etter tabell. Dersom også en annen arbeidsgiver mv. kunne foreta skattetrekket etter tabell, ville konsekvensen være at skatten ble trukket ut fra et dobbelt sett av klassefradrag, fribeløp osv. På tabellkortet er det derfor påført en prosentsats som skal nyttes av eventuell bi-arbeidsgiver når han skal foreta skattetrekket. Prosentsatsen angir en **marginal** skatteprosent, fordi den skal nyttes på skattyterens tilleggsinntekt, dvs. inntekt på "toppen" av den inntekten som er gjenstand for tabelltrekk. Trekk på grunnlag av en slik marginal skatteprosent vil også være aktuell bl.a. for en lønnstaker som i tillegg til lønnen mottar pensjon fra folketrygden.

Når tabelltrekk eller en kombinasjon av tabelltrekk og trekk etter marginal prosentsats angitt på trekktabellen fører til at samlet trekk i året vil stemme dårlig med den skatten som blir fastsatt ved ligningen, anvendes **prosentkort**. På skattekortet er da bare påført en prosentsats. Denne satsen er en gjennomsnittssats, fordi den angir samlet skatt for året i prosent av trekkgrunnlaget, hensyn tatt til trekkfritaket om sommeren og før jul. Prosentkort er aktuelt særlig for skattytere som har lønn bare en del av året, eller for skattytere med så store fradrag eller trekkfrie inntekter at de ikke er fanget opp av trekktabellene. Sett fra arbeidsgiverens side er prosenttrekk det enkleste, men fastsettelse av prosentsatsen er mer arbeidskrevende for ligningsmyndighetene som både må anslå hvilke inntekts- og fradragsposter vedkommende skattyter kan ventes å få i løpet av året, og forventet inntektsendring.

Når en person åpenbart ikke vil komme til å ha så stor inntekt at den vil føre til inntektsskatt eller folketrygdavgift, kan ligningsmyndighetene frita ham for for-

skuddstrekk. I slike tilfeller blir det skrevet ut **frikort** eller **frikort med beløpsgrense**. Frikort er skattekort med påtegning om at vedkommende person er fritatt for forskuddstrekk, mens frikort med beløpsgrense er skattekort med påtegning om at den skattepliktige er fritatt for forskuddstrekk inntil beløpsgrensen. Beløpsgrensen blir årlig fastsatt av Skattedirektoratet.

Arbeidsgiveren eller den som plikter å foreta trekket, skal annen hver måned sende oppgjør for forskuddstrekket for de to foregående månedene til kommunekassereren i den kommunen hvor arbeidsgiveren hører hjemme eller har sitt hovedkontor. Til og med januar 1990 var forfallstidene 23. januar, 15. mars, 15. mai, 23. juli, 15. september og 15. november. I tillegg kom 8 løpedager. Fra og med 1. februar 1990 er forfallsdatoen den 15. i samtlige forfallsmåneder, og løpedagene er falt bort. Når trekkåret er ute og senest innen utgangen av januar, skal arbeidsgiveren sende oppgave for hver enkelt lønnstaker over summen av det forskuddstrekk han har foretatt i trekkåret med angivelse bl.a. av den enkelte skattyters lønn mv. og bostedskommune.

7.1.2. Forskuddsskatt

Personlige skattytere som hovedsakelig har inntekter som ikke er trekkpliktige - fortrinnsvis næringsinntekt og kapitalinntekt - eller formue, skal betale forskuddsskatt. Ligningskontoret skriver ut denne skatten på grunnlag av skattyterens formue og inntekt ved siste ligning. Det er også adgang til å endre dette grunnlaget, enten på grunn av den alminnelige konjunkturutviklingen eller som følge av individuelle forhold. Generelle tillegg eller fradrag for en hel ervervsgruppe kan også forekomme, men bare etter vedtak fra ligningsnemnda og med godkjenning av fylkesskattestyret.

Forskuddsskatt skal betales av den enkelte skattyter selv til kommunekassereren i skattyterens bostedskommune på grunnlag av en forskuddsskatteseddel fra ligningskontoret. Av denne framgår hvor meget skatt som skal betales i hver av betalingsterminene. Hovedregelen er at skatten forfaller til betaling i fire like store deler den 15. mars, 15. mai, 15. september og 15. november i inntektsåret. Til og med 1989 kom 8 løpedager. Skattyteren kan etter eget valg betale en høyere forskuddsskatt enn det som er fastsatt av ligningsmyndighetene, f.eks. når han venter at forskuddsskatten ellers ville bli utilstrekkelig til å dekke samlet skatt ved ligningen. Dette såkalte tilleggsforskuddet kan betales også etter utløpet av inntektsåret, men ikke senere enn 1. april i dette året. Også skattytere med forskuddstrekk kan få tilsendt forskuddsskatteseddel fra ligningskontoret. Dette skjer bl.a. når skatten ved siste ligning overskred trekket for angjeldende inntektsår med et forholdsvis stort beløp.

7.1.3. Endelig skatteoppgjør

Etter utløpet av inntektsåret skal etter hovedregelen alle som har hatt formue eller inntekt som er skattepliktige her i landet uoppfordret sende inn selvangivelse med opplysninger om vedkommendes bruttoformues- og bruttoinntektsposter samt gjeld, fradragsberettigede utgifter mv. Næringsdrivende skal som vedlegg til selvangivelsen levere næringsoppgave eller årsoppgjør med utskrift av konti som har betydning for vurdering av årsoppgjøret. Inntekt i form av gevinst ved salg av aksjer mv. skal oppgis på spesielle blanketter og leveres sammen med selvangivelsen.

Enkelte skattytere er fritatt for å levere selvangivelse. Dette gjelder først og fremst pensjonister som ikke har formue eller inntekt over bestemte grenser. Videre kan ektefeller som skal lignes under ett, levere felles selvangivelse, med mindre de krever skatten fordelt. Barn som ikke lignes for egen arbeidsinntekt, er fritatt for å levere egen selvangivelse, selv om de har annen inntekt eller formue. Slik inntekt/formue skal da oppgis på foreldrenes selvangivelse.

Selvangivelsen skal sendes til skattyterens bostedskommune som beregner og skriver ut skattene til alle de kommunene hvor skattyteren har inntekt eller formue. Når eventuell skatteplikt til en annen kommune bare skyldes prosentlignet bolig eller eiendom som ikke gir inntekt, er det ikke nødvendig å sende selvangivelse også til denne kommunen, bortsett fra når eiendommen erverves, avhendes, utleies mv. I steden for selvangivelse er det anledning til å sende melding om slike disposisjoner, enten på særskilt blankett eller i eget brev.

Frist for levering av selvangivelsen er utgangen av januar måned året etter inntektsåret. Næringsdrivende med regnskapsplikt har frist til utgangen av februar, mens fristen for næringsdrivende i landbruket som bare har noteringsplikt, er utgangen av januar. Fristforlengelse kan gis av ligningskontoret etter skriftlig søknad. I søknaden må skattyteren godtgjøre at det foreligger særlige grunner for ikke å kunne levere selvangivelsen med påbudte vedlegg innen fristens utløp. Bare i unntakstilfeller kan fristen forlenges utover utgangen av mars måned.

Når ligningsmyndighetene behandler selvangivelsene, blir de fleste postene sammenholdt med opplysninger om utbetaling av lønn, pensjoner mv., bankkonti, aksjebeholdning o.lign. for de enkelte lønnstakere, pensjonister, bankkunder osv. som arbeidsgiver-

ne, bankene etc. er pålagt å sende ligningsmyndighetene og de skattytere opplysningene vedrører. På grunnlag av den kontrollerte selvangivelsen og de påbudte vedlegg fastsetter ligningsmyndighetene endelig formues- og inntektsskatter og folketrygdavgift for den enkelte skattyter. Deretter blir samlet forskuddstrekk (oppgitt av de som foretar trekket), forskuddsskatt og eventuelt tilleggsforskudd avregnet i den utlignede skatten.

Hvis det ved avregningen viser seg at samlede formues- og inntektsskatter og folketrygdavgift overstiger de skattene som er betalt på forskudd. skal det manglende beløpet innbetales som restskatt. Restskatt under 300 kroner blir ikke krevd inn. Fram til 1989 var det bare skattytere med forskuddsskatt som var pålagt renter av restskatt, mens skattytere som bare hadde forskuddstrekk, var fritatt for slike renter. I 1987 og 1988 ble det krevd renter av restskatt også for skattytere med bare forskuddstrekk dersom de i vedkommende inntektsår i tillegg ble skattlagt for gevinst ved salg av aksjer eller tomt utenom næring. Fra 1990 ble det innført alminnelig plikt til å svare renter av restskatt (restskatt for inntektsåret 1989), men bare for restskatt over 2 000 kroner. Fra 1992 skal det betales renter av hele restskatten (restskatt for inntektsåret 1991). Skattytere som får skatten redusert etter den særkilte skattebegrensningsregelen i skattelovens § 78, er fritatt for renter av restskatt.

Som nevnt tidligere i denne publikasjonen, er renter av restskatt fra og med 1992 ikke lenger fradragsberettiget ved beregning av nettoinntektsskattene (ved fastsettelse av alminnelig inntekt). Restskatt - og dermed renter av restskatten - kan unngås hvis skattyteren senest 1. april i året etter inntektsåret betaler inn hele eller deler av den restskatten han venter å få ved ligningen for det foregående inntektsåret. Denne innbetalingen kalles tilleggsforskudd.

Restskatt inklusive renter forfaller til betaling 3 uker etter at skatteligningen er kunngjort. Restskatt på 1 000 kroner eller høyere forfaller til betaling i to terminer, 1. termin som over og 2. termin 12 uker etter kunngjøringen. Ved for sen innbetaling av 1. termin anses 2. termin å være forfalt samtidig.

Hvis forskuddstrekket eller -skatten, eventult sammen med tilleggsforskuddet, er høyere enn samlede skatter og folketrygdavgift som blir fastsatt ved ligningen, skal forskjellen returneres. Ved tilbakebetaling av utskrevet forskuddsskatt som er innbetalt innen utgangen av inntektsåret, og av forskuddstrekk godtgjøres renter med 7 prosent av beløpet. Ved tilbakebetaling av tilleggsforskudd som er innbetalt i inntektsåret, og av tilleggsforskudd og utskrevet forskuddsskatt som er innbetalt senest 1. april i året etter inntektsåret, godtgjøres renter med 3,5 prosent av beløpet. Fristen for tilbakebetaling av forskudd på skatt og rentegodtgjørelse er 6 uker etter at utleggingen av skattelisten er kunngjort. Fra 1992 er rentegodtgjørelsen fritatt for skatt.

Med sikte på å forenkle skattytemes arbeid med selvangivelsene og gjøre ligningsbehandlingen vesentlig raskere og mindre ressurskrevende ble det for inntektsåret 1988 gjennomført prøvedrift med forenklet selvavgivelse i to kommuner. I de følgende årene ble prøvedriften utvidet til å omfatte stadig flere kommuner, og i 1991 var det 25 kommuner som nyttet forenklet selvangivelse. Ordningen gjelder grupper av lønnstakere og pensjonister med ukompliserte forhold på inntekts- og utgiftssiden. Selvangivelsesskjemaet er betydelig enklere enn det ordinære skjemaet, bl.a. fordi skattyterne slipper å fylle ut poster hvor ligningsmyndighetene har tilstrekkelige opplysninger fra andre kilder. Skattyteren skal ha kopi av disse opplysningene og kan nøye seg med å kontrollere at de er korrekte. Dessuten skal han ha utskrift av ligningsgrunnlaget før ligningen skjer. Skattytere som oppfyller vilkårene for å levere forenklet selvangivelse, kan velge mellom å levere et fullstendig selvangivelsesskjema eller den forenklede versjonen.

Prøveordningen med forenklet selvangivelse skal utvides trinnvis, og det legges opp til en bred gjennomføring for et flertall av skattytere fra og med inntektsåret 1994. Dette forutsetter utbygging av oppgaveplikten for tredjemann (arbeidsgivere, banker, forsikringsselskaper mv.) og ny teknologi ved ligningskontorene. Det er dessuten nødvendig å endre ligningsloven og i mindre grad også skatteloven og skattebetalingsloven.

7.2. Selskaper og institusjoner

Som nevnt i innledningen til dette avsnittet, omfatter forskuddsordningen ikke selskaper og institusjoner som lignes som eget skattesubjekt. Slike såkalte upersonlige eller etterskuddspliktige skattytere skal i stedet betale skatt etter utløpet av inntektsåret. Betalingsordningen går ut på at skatten skal betales, dels i form av en **forhåndsskatt** dels en **resterende** skatt. **Forhåndsskatten** forfaller til betaling 15. februar og 15. april i året etter inntektsåret. Hver av disse terminene skal som hovedregel settes lik fjerdeparten av den skatten som ble fastsatt ved siste ligning, eventuelt forhøyet eller redusert med en prosentsats som fastsettes for det enkelte år av Finansdepartementet. Forhåndsskatt skal ikke skrives ut når det ventes at utlignet skatt for det aktuelle inntektsåret blir lavere enn 2 000 kroner. For-

håndsskatt kan innen 1. mai - i 1992 innen 4. mai - etter skatteyterens eget valg innbetales med et høyere beløp enn det som er skrevet ut når det utskrevne beløpet anses utilstrekkelig til å dekke halvparten av den skatten som vil bli fastsatt ved ligningen.

Etter utløpet av inntektsåret skal også selskaper og institusjoner uoppfordret levere selvangivelse vedlagt næringsoppgave eller årsoppgjør med nærmere spesifikasjoner. Selvangivelsen mv. skal leveres til den kommunen hvor selskapet har sitt hovedkontor. Det er laget et eget selvangivelsesskjema som skal brukes av aksjeselskaper og andre upersonlige skattytere. Fristen for levering av selvangivelse med vedlegg er som for personlige næringsdrivende.

Når ligningen er foretatt, fastsettes **resterende** skatt til differensen mellom utlignet skatt og innbetalt forhåndsskatt. Resterende skatt under 1 000 kroner forfaller til betaling 15. september. Er den resterende skatten høyere, forfaller den til betaling i to like store terminer den 15. september og 15. november. Hvis resterende skatt overstiger halvparten av forhåndsskatten, skal det betales 5 prosent rente av differensen. Rentebeløpet forfaller til betaling sammen med første termin av resterende skatt. Er den innbetalte forhåndsskatten større enn halvparten av utlignet skatt, har den skattepliktige krav på rentegodtgjørelse av det overskytende beløpet. Satsen for rentegodtgjørelse ved for mye innbetalt forhåndsskatt og tillegg til forhåndsskatt er 3 prosent.

Gjeldende betalingsordning for selskaper og institusjoner ble innført ved endring i skattebetalingsloven den 6. juni 1974. Før endringen skulle disse skattyterne betale inn de skattene som ble fastsatt ved ligningen i løpet av de to første årene etter utløpet av inntektsåret. Til og med 1972 forfalt skattene til betaling i fire like store terminer den 15. september og 15. novenber i året etter inntektsåret og den 15. februar og 15. april i det derpå følgende året. I 1973 og 1974 hadde man en overgangsordning med gradvis framskyving av betalingsterminene.

7.3. Særregler for skattytere med inntekt av petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen

Før 1980 var betalingsordningen for skattytere som ble skattlagt etter petroleumsskatteloven, den samme som for andre skattytere. For inntekt av og formue i utvinningsvirksomhet drevet av selskaper, dvs. upersonlige eller etterskottspliktige skattytere, var derfor betalingsordningen som beskrevet i avsnitt 7.2. Også for personlige skattytere med slik inntekt eller formue - herunder personlige deltakere i deltakerlignede selskaper, eksempervis kommandittister - gjaldt reglene i skattebetalingsloven. Disse skattyterne betalte således forskuddsskatt etter reglene for forskuddspliktige, jfr. avsnitt 7.1.

Ved lovendring i 1980 ble betalingsordningen endret, og bestemmelsene tatt inn i petroleumsskatteloven. Nåværende ordning gjelder alle skattytere med inntekt eller formue i utvinningsvirksomhet, også personlige skattytere. For selskaper representerte endringen en vesentlig innstramning i betalingsfristene i forhold til tidligere ordning. Skattebetalingsfristene for utvinningsselskaper er dermed også langt kortere enn for selskaper og institusjoner med inntekt og formue knyttet til annen virksomhet. For å unngå for stor likviditetsbelastning ved omleggingen ble det fastsatt en gjennomføringsperiode på 2 1/2 år.

Ordningen går ut på at det skal betales **terminskatt** som skrives ut av det særskilte oljeskattekontoret med det beløp som utlignet skatt på formue og inntekt i petroleumsutvinning og rørledningstransport ventes å utgjøre for vedkommende inntektsår. Ved utskrivningen nyttes satsene i statsskattevedtaket med mindre annet følger av særskilt vedtak. Den skattepliktige skal ha adgang til å uttale seg før utskrivningen finner sted. Den utskrevne terminskatten kan både forhøyes og nedsettes fram til forfallstid for siste termin. Terminskatten forfaller til betaling i to deler som normalt skal være like store, første termin den 1. oktober i inntektsåret og annen termin 1. april i det påfølgende året.

Etter at ligningen er gjennomført, blir det foretatt et **etteroppgjør**. For meget betalt skatt skal returneres eller godskrives skattyteren, mens for lite betalt skatt kreves inn som resterende skatt. Det skal dessuten godtgjøres, respektive belastes, renter av differensen fra 1. januar i året etter inntektsåret fram til tilbakebetaling/betaling eller forfall. Rentesatsen er for tiden (fra 1. januar 1992) 10 prosent p.a.

Oljeskattekontoret virker som ligningskontor for skattytere med inntekt eller formue knyttet til utvinningsvirksomheten. En spesielt oppnevnt oljeskattenemnd utfører ligningen etter forslag fra oljeskattekontoret. Innfordringsmyndighet for terminskatt, utlignet skatt og renter er Oslo kemnerkontor. Innbetaling skjer på særskilt konto i Norges Bank.

Ordningen med terminskatt omfatter ikke skattyterens eventuelle inntekt og formue utenfor utvinning og rørledningstransport av petroleum. For slik inntekt og formue gjelder de vanlige reglene om betaling av skattene, jfr. de foregående avnittene.

7.4. Forsinkelsesavgift, tilleggsskatt og morarenter

Forsinkelsesavgift er en reaksjon mot oversittelse av fristen for å levere selvangivelse eller årsoppgjør. Reglene om avgiften følger av ligningslovens kapittel 10 og gjelder for selvangivelser og årsoppgjør med leveringsfrist som utløper etter 31. desember 1986. Avgiften erstatter den tidligere ordningen i skatteloven (§ 84) med en prosentvis forhøyelse av formue og inntekt når leveringsfristen ikke overholdes. Det blir bare krevet inn forsinkelsesavgift når fristen overskrides for selvangivelser eller årsoppgjør til skattyterens bostedskommune, respektive kontorkommune. For sen levering til andre kommuner medfører ingen forsinkelsesavgift, eksempelvis til kommune hvor skattyteren har eiendom som leies ut.

Forsinkelsesavgiften fastsettes som bestemte andeler av samlet skattepliktig formue og inntekt ved ligningen. Siden innføringen har satsene vært:

- 1 promille av nettoformuen **og** 2 promille av nettoinntekten når forsinkelsen ikke er over en måned.
- 1 prosent av nettoinntekten når forsinkelsen er over en måned, eller
- 2 prosent av nettoinntekten når forsinkelsen er over to måneder og levering skjer etter utgangen av mai måned i ligningsåret.

For samlet avgift på formue og inntekt gjelder en minstegrense på 100 kroner. Når forsinkelsen ikke er over en måned, skal samlet avgift begrenses oppad til 5 000 kroner. Ved forsinkelser utover en måned gjelder ingen maksimumsgrense. Hvis skattyteren leverer både selvangivelse og årsoppgjør for sent, men til forskjellig tid, anvendes satsen for den lengste forsinkelsen.

Når skattyterens forhold må anses unnskyldelige på grunn av sykdom, alderdom, uerfarenhet mv., skal det ikke kreves forsinkelsesavgift.

Forsinkelsesavgiften tilfaller i sin helhet staten.

Tilleggsskatt ilegges (1) når skattyteren unnlater å levere pliktig selvangivelse eller årsoppgjør, eller (2) når det gis uriktige eller ufullstendige opplysninger. Reglene inngår i ligningsloven og gjelder for tilleggsskatt som kreves etter 31. desember 1986. De tidligere bestemmelse om myndighetenes reaksjon under slike forhold framgikk av skatteloven. Etter disse bestemmelsene var det anledning til å kreve inntil 100 prosent tilleggsskatt ved siden av anmeldelse og eventuelt straffeansvar når uriktige eller ufullstendige opplysninger var gitt med forsett eller grov uaktsomhet.

(1) Når selvangivelse eller årsoppgjør ikke er levert innen den ordinære ligningen er avsluttet, skal skattyterens formue og inntekt fastsettes ved skjønn. Som hovedregel skal det dessuten beregnes tilleggsskatt med 30 prosent av den samlede skatten, inklusive medlemsavgift til folketrygden, som er fastsatt ved ligningen. Skattyteren skal ha melding om at tilleggsskatt vil bli krevet. Dersom han innen utløpet av klagefristen (3 uker etter at ligningen er avsluttet) på eget initiativ leverer de manglende oppgavene, faller tilleggsskatten bort. Det skal da i stedet beregnes forsinkelsesavgift med 3 prosent av den nettoformuen **og** nettoinntekten som er fastsatt ved den endelige ligningen etter at selvangivelse og årsoppgjør er levert.

(2) Når en skattyter i selvangivelse, årsoppgjør eller annen skriftlig eller muntlig oppgave eller forklaring har gitt ligningsmyndighetene uriktige eller ufullstendige opplysninger som har ført til eller kunne ha ført til fastsettelse av for lav skatt, skal det ilegges tilleggsskatt. Normalt skal denne utgjøre 30 prosent av den skatt og folketrygdavgift som er eller kunne vært unndratt. Tilleggsskatten kan i visse tilfeller falle bort, nemlig hvis det foreligger åpenbare regne- eller skrivefeil i skattyterens oppgaver og det ikke er grunn til å anta at feilen er gjort i den hensikt å unndra seg skatt, eller når skattyterens forhold må anses unnskyldelige, se over.

På bestemte vilkår kan tilleggsskatten beregnes med en lavere sats. Tilleggsskatt som følge av at selvangivelse mv. ikke er levert, kan regnes etter en sats på 15 prosent dersom det foreligger unnskyldelige forhold, se over. Denne lavere satsen kan også anvendes når det er gitt uriktige eller ufullstendige opplysninger på poster som er oppgitt ukrevet av arbeidsgiver mv. eller gjelder forhold som lett kan kontrolleres ved opplysninger som ligningsmyndighetene ellers rår over. Hvis det med forsett eller grov uaktsomhet er gitt feilaktige eller mangelfulle opplysninger, kan tilleggsskatten beregnes med inntil 60 prosent. Ligningsmyndighetene har bevisbyrden for at skyldkravet er oppfylt.

Tilleggsskatten blir fordelt forholdsmessig mellom kommuner, fylker, staten, Skattefordelingsfondet og folketrygden.

Morarenter. Som ved andre betalinger som finner sted etter forfall, skal det betales renter ved for sen innbetaling av skatt og oppgjør for skattetrekk og av rentetillegg ved restskatt og resterende skatt. På tilsvarende måte skal det betales renter når myndighetene overskrider fristen for tilbakebetaling av for meget betalt skatt og rentegodtgjørelse. Morarenter regnes av det skyldige beløpet med en bestemt prosent pr. måned eller del av måned fra forfall til betaling finner sted. Satsene ved for sen innbetaling er for tiden:

- av forskuddstrekk (skattetrekk foretatt av arbeidsgiver mv.): 1,5 prosent,

- av forskuddsskatt, restskatt, forhåndsskatt, resterende skatt og rentetillegg ved restskatt/resterende skatt: 1,25 prosent,
- av terminskatt, resterende skatt (etter petroleumsskatteloven) og rentetillegg ved resterende skatt: 1,5 prosent,

og ved for sen tilbakebetaling:

- av forskudd på skatt, forhåndsskatt og rentegodtgjørelse: 0,7 prosent,
- av skatt etter petroleumsskatteloven og rentegodtgjørelse: 1,5 prosent.

7.5. Fordelingen av skattene mellom offentlige sektorer

Forskuddstrekk, forskuddsskatt, forhåndsskatt, restskatt og resterende skatt blir betalt til kommunekassereren i en samlet sum. Det framgår ikke av innbetalingene hva som er kommuneskatt, fylkesskatt, fellesskatt til Skattefordelingsfondet, statsskatt eller folketrygdavgift. Dette vil først være kjent når ligningen for det aktuelle inntektsåret foreligger. Det er derfor nødvendig med et foreløpig fordelingsoppgjør mellom de forskjellige offentlige sektorene. Vanligvis skjer dette på grunnlag av resultatet ved siste ligning, men med korreksjoner i løpet av året, bl.a. som følge av endringer ved klagebehandlingen. Etter at ligningen for vedkommende inntektsår er gjennomført, foretas ytterligere korreksjoner. Samtidig er de løpende innbetalingene gjenstand for en foreløpig fordeling. Det foregår mao. en prosess med stadige korreksjoner i fordelingen av skattene på de offentlige sektorer. Fellesskatten blir i sin tur fordelt på de enkelte kommunene etter bestemte kriterier, men dette er en oppgave som er tillagt sentraladministrasjonen.

For skatt av inntekt og formue ved petroleumsutvinning og rørledningstransport er fordeling mellom offentlige sektorer uaktuell, ettersom disse skattene i sin helhet tilfaller staten.

I tillegg til fordelingen av skattene mellom offentlige sektorer, er det nødvendig med fordeling mellom kommunene. Dette skyldes to forhold:

(1) All skatt skal betales til skattyterens bostedskommune (personlige skattytere) eller den kommunen hvor skattyteren har sitt hovedkontor (upersonlige eller etterskuddspliktige skattytere). Kommunal inntekts- og formuesskatt av eiendom eller næring som skattyterne måtte ha i en annen kommune, tilfaller imidlertid den kommunen hvor eiendommen eller næringen befinner seg - såkalt stedbunden beskatning. Et typisk eksempel her er inntekts- og formuesskatt av fritidsboliger utenom skattyterens bostedskommune. Også denne fordelingen må i første hånd foretas foreløpig, mens den endelige fordelingen først kan skje når ligningsresultatet foreligger.

(2) Arbeidsgivere og andre som er pliktige til å gjennomføre skattetrekk i lønn etc., skal som nevnt tidligere annen hver måned innbetale dette til kommunekassereren i den kommune hvor arbeidsgiveren hører hjemme eller har sitt hovedkontor. I tillegg skal det leveres terminoppgaver med kommunevis spesifikasjon av forskuddstrekket. Trekket i forfallsmåneden fordeles mellom arbeidstakernes bostedskommuner på grunnlag av oppgavene fra forrige termin. Ved hvert oppgjør blir de tidligere terminene omfordelt etter ajourførte terminoppgaver.

8. Skatteplikten til Norge og forholdet til utlandet

Skattessystemene i de ulike land har tradisjonelt blitt utformet uten at det har vært lagt avgjørende vekt på koordinering med andre lands regler. Innen visse regioner, eksempelvis det europeiske fellesmarkedet, har det riktignok de siste årene foregått en prosess med skatteharmonisering. Fortsatt er det likevel slik at manglende koordinering kan føre til at inntekt eller formue som på en eller annen måte har tilknytning til flere land, kan bli skattlagt i mer enn ett land eller helt unngå skattlegging.

De norske skattelovene er langt på vei utformet med sikte på å unngå slike konsekvenser. I tillegg er det gitt hjemmel for å inngå avtaler med andre land for å forebygge dobbeltbeskatning, tildels også ikke-beskatning. Slike avtaler har Norge med et stort antall land. De fleste av avtalene omfatter også bestemmelser om utveksling av opplysninger med det annet lands skattemyndigheter.

8.1. Hovedbestemmelsene om skatteplikt til Norge

Ifølge de norske bestemmelsene skal personer som er bosatt og selskaper eller andre innretninger som er hjemmehørende i Norge, betale skatt her i landet av hele sin formue og inntekt, uansett hvor i verden formuen befinner seg eller inntekten er ervervet. I tillegg er personer og selskaper som er bosatt - respektive hjemmehørende - i et annet land, skattepliktige i Norge hvis de driver eller deltar i næringsdrift o.lign. her i landet eller har fast eiendom på norsk grunn eller inntekt av slik eiendom. Det er imidlertid flere unntak fra disse hovedbestemmelsene, enten etter intern norsk rett eller i henhold til inngåtte skatteavtaler.

En person anses **bosatt** her i landet når han har tatt opphold her og har til hensikt å bli her fast, dvs. ikke bare midlertidig. Opphold av minst seks måneders varighet anses likevel som bosettelse fra det tidspunkt vedkommende tok opphold her, selv om oppholdet er midlertidig. Midlertidig opphold i utlandet opphever ikke skatteplikten, med mindre oppholdet har vart i minst fire år. Har oppholdet vart i minst ett år, faller likevel skatteplikten bort hvis vedkommende godtgjør at han er skattepliktig som innenlandsboende i det land hvor han oppholder seg. Fra regelen om full skatteplikt for personer som anses bosatt her i landet, er det få unntak. Det er således bare Kongen og den kongelige familie som er helt fritatt for å betale skatt i Norge. Utlendinger som oppholder seg her i landet i studieøyemed, er fritatt for å betale skatt til Norge av formue og inntekt i utlandet. De skal imidlertid betale norsk skatt av arbeidsinntekter som er tjent opp her i landet under oppholdet, og av eventuell formue i Norge.

Selskaper mv. regnes å være **hjemmehørende** i Norge dersom de er etablert her i henhold til norsk lov og selskapet har sitt "sete" her, dvs. har sin ledelse eller sitt hovedkontor eller administrative sentrum her i landet. Unntatt fra regelen om skatteplikt for selskaper mv. som er hjemmehørende i Norge, er en rekke offentlige og halvoffentlige institusjoner av forskjellig slag, bl.a. statens eiendommer og innretninger, offentlige banker o.lign. samt institusjoner og foreninger som ikke har erverv som formål, se skattelovens § 26 som inneholder en lang liste med unntak.

8.2. Nærmere om innenlandske personers og virksomheters formue og inntekt i utlandet

Etter intern norsk rett er formue i fast eiendom eller anlegg i utlandet og løsøre som er knyttet til eiendommen eller anlegget, helt fritatt for skatt i Norge. Her foreligger det mao. et unntak fra hovedbestemmelsen om skatteplikt til Norge av all formue som eies av skattytere bosatt eller hjemmehørende her i landet. Gjelden blir i slike tilfeller fordelt forholdsmessig til fradrag i skattyterens formue i utlandet og i Norge. Dersom skattytere som er bosatt eller hjemmehørende i Norge, samlet på en hånd innehar minst 95 prosent av aksjekapitalen i et utenlandsk selskap som eier fast eiendom eller anlegg med tilbehør i utlandet, kan Finansdepartementet samtykke i at den norske aksjonæren blir å anse som direkte eier av vedkommende eiendommer mv. med så stor andel som svarer til hans andel av aksjekapitalen. Også i slike tilfeller vil derfor skattyterens formue i det utenlandske selskapet være fritatt for norsk skatt. Det samme gjelder når inntil ti slike skattytere tilsammen eier 95 prosent av aksjekapitalen i et utenlandsk selskap av denne art, og aksjene er ervervet i anledning av et intessefellesskap i vedkommende land. Inntektene av slike eiendommer eller anlegg og dertil knyttet virksomhet er i utgangspunktet likevel skattepliktig her i landet. Også gevinst ved salg av slike eiendommer regnes etter norsk rett som skattepliktig inntekt her i landet.

Formue og inntekt av næringsvirksomhet ellers utøvet i utlandet er i overensstemmelse med den generelle interne norske regelen fullt skattepliktige til Norge. Videre er utenlandske ihenderhaverobligasjoner, innskudd i utenlandske banker, aksjer i utenlandske selskaper mv. eiet av personer som er bosatt eller selskaper som er hjemmehørende i Norge, samt avkastning av slike formuesobjekter skattepliktige her i landet. Utbytte som norsk aksjonær mottar fra et utenlandsk selskap, skal som hovedregel skattlegges fullt ut som kapitalinntekt. Dersom utbyttet er skattlagt i det utdelende selskaps hjemland, kan aksjonæren kreve inntektsfradrag for skatt betalt til utlandet eller han kan søke departementet om å få et direkte fradrag i norsk skatt. For land som Norge har skatteavtale med, følger retten til fradrag i norsk skatt av skatteavtalen. Den nye selskapsskatteloven lovfester retten til skattefradrag for norsk morselskap for skatt som godtgjøres å være betalt til en annen stat på utbytte fra det utenlandske datterselskapet, herunder datterselskapets underliggende selskapsskatt.

I den utstrekning inntekt av virksomhet i utlandet er skattepliktig her i landet, er de korresponderende utgifter og tap også fradragsberettiget ved ligningen i Norge.

Inntekt av arbeid utført i utlandet til personer som anses bosatt i Norge, skal ifølge intern norsk rett skattlegges her. FN-personell som tjenestegjør i Libanon eller andre land i minst ett år, er imidlertid fritatt for kommune-, fylkes- og fellesskatt av Libanon-inntekten mv., men skal betale både toppskatt og folketrygdavgift til Norge av denne inntekten. Tillegg som tilståes direkte fra FN, blir ikke regnet som skattepliktig inntekt. Enkelte personer tilknyttet internasjonale organisasjoner eller institusjoner som gjennom mellomfolkelig overenskomst er tiltrått av Norge, f.eks. FN og en del av FN's underorganisasjoner, er fritatt for å betale skatt av lønn og andre inntekter som utbetales av vedkommende organisasjon. Utsendte norske utenrikstjenestemenn anses bosatt i utlandet, men skal betale toppskatt av lønn mottatt fra den norske stat. Det samme gjelder tjenestemenn ved NATO med fast tjenestested i utlandet. Lønnsinntekt opptjent ved arbeid utført i britisk sektor på kontinentalsokkelen av personer som er bosatt i Norge, skattlegges bare i Storbritannia. Norske sjøfolk som arbeider på utenlandsk skip, borefartøy eller mobile borerigger/boreplattformer, skal betale skatt til Norge av inntekt opptjent ombord. Norge kan imidlertid ha fraskrevet seg beskatningsretten i skatteavtale med fartøyets hjemland. Pensjoner, livrenter o.lign. fra utenlandsk privat firma eller offentlig myndighet til innenlandsboende i Norge er skattepliktig her i landet. Det samme er tilfelle for styrehonorarer i utenlandske selskaper og royalty-inntekter mv. som er opptjent i utlandet.

For de tilfeller hvor dobbeltbeskatning ikke er forebygget ved skatteavtale med fremmed stat, er det en egen bestemmelse i intern norsk rett (skattelovens § 22) som sier at når inntekter opptjent i utlandet er skattepliktige til Norge, kan skattyteren få fradrag i norsk skatt for betalt utenlandsk skatt av samme inntekt. Fradraget er begrenset til den del av den norske skatten som faller på den inntekten som er skattlagt i utlandet. For en rekke inntekter er fradraget betinget av samtykke fra Finansdepartementet. Slikt samtykke er ikke nødvendig for inntekt av personlig arbeid, herunder utøvelse av liberalt yrke, eller ved skipsfart og luftfart i internasjonal trafikk. Fra 1986 kan det med samtykke fra Finansdepartementet gis fradrag også i norsk formuesskatt for formuesskatt eller tilsvarende skatt i utlandet. Forøvrig er det fradragsrett i skattepliktig inntekt i Norge for skatter og avgifter på faste eiendommer, særskilte bedrifter eller erverv betalt i utlandet.

8.3. Nærmere om utenlandske personers og virksomheters formue og inntekt i Norge

Selv om en person ikke er fullt skattepliktig til Norge fordi vedkommende ikke anses bosatt her, kan han likevel være begrenset skattepliktig her i landet for bestemte formues- og inntektsarter. Det samme gjelder for selskaper og innretninger som er hjemmehørende i utlandet.

Etter intern norsk rett skal det betales skatt til Norge for utøvelse av eller deltakelse i næringsdrift eller virksomhet som drives eller bestyres her i landet, herunder virksomhet hvor arbeidstakere stilles til rådighet for andre innen riket. Utenlandske personer og selskaper er likevel bare skattepliktige for formue og inntekt ved eie eller drift av norsk registrert skip, herunder skip registrert i NIS (Norsk Internasjonalt Skipsregister), i internasjonal fart når den virkelige ledelsen av virksomheten finner sted i Norge. Personer bosatt i utlandet og utenlandske selskaper skal derimot ikke betale skatt i Norge av formue knyttet til og inntekt vunnet ved drift av utenlandsk registrert skip som bestyres i Norge, i den utstrekning fartøyet nyttes i internasjonal skipsfart eller internasjonal virksomhet med bore- og entreprenørvirksomhet. Utlendingers formue og inntekt på kontinentalsokkelen skattlegges i Norge hvis arbeidet eller virksomheten faller inn under petroleumsskatteloven. Videre er utlendinger skattepliktige her i landet for formue i og inntekt av fast eiendom og løsøre i Norge. Under løsøre går alle fysiske gjenstander. Aksjer i norske selskaper, norske panteobligasjoner og andre verdipapirer eiet av utlendinger skal ikke skattlegges som formue her i landet. Det skal heller ikke betales skatt i Norge av renter fra norske debitorer til utenlandske kreditorer, men utbytte av aksjer i norske selskaper og gevinst ved salg av slike aksjer skattlegges her i landet. Aksjeutbytte skattlegges etter en særskilt sats som fastsettes årlig av Stortinget eller etter den satsen som følger av eventuell skatteavtale med det landet hvor aksjonæren er bosatt eller hjemmehørende. Denne skatten er en kildeskatt som vedkommende aksjeselskap er ansvarlig for å trekke og innbetale til norske skattemyndigheter.

Utlendingers inntekt av arbeid utført under midlertidig opphold i Norge (mindre enn 6 måneder) er etter intern norsk rett skattepliktige her i landet når følgende vilkår er oppfylt:

- Vedkommende får lønn eller annen godtgjørelse fra kilder i Norge,
- godtgjørelsen gjelder personlig arbeid,
- arbeidet er utført i Norge og
- arbeidet er utført i privat eller offentlig tjeneste, dvs. i en annen persons tjeneste.

Utenlandske arbeidstakere som stilles til rådighet for andre for å utføre arbeid innen riket blir likevel skattepliktig til Norge selv om de arbeider mindre enn seks måneder på oppdrag her og selv om lønnen ikke utbetales direkte fra norsk kilde. Utenlandske sjøfolk som arbeider på norsk skip, herunder skip registrert i NIS, enten hos rederiet eller hos arbeidsgiver som driver næringsvirksomhet ombord, er skattepliktig til Norge for inntekt opptjent ombord uavhengig av tjenestetidens lengde. Skatteplikten omfatter også utenlandske sjøfolk på skip registrert i utlandet som er befraktet av norsk rederi på bare-boat basis. Petroleumsskatteloven gir hjemmel for å skattlegge personer som arbeider på den norske kontinentalsokkelen uten å være bosatt i Norge, og inntekt av arbeid på sokkelen skattlegges til Norge fra første dag. Regelen gjelder ikke for lønnsinntekt opptjent ombord på skip eller luftfartøy som brukes til transport av forsyninger mv. Slike inntekter skattlegges i den stat hvor den som operer fartøyet, er hjemmehørende.

Tjenestemenn i internasjonale organisasjoner som arbeider her i landet mer enn seks måneder er fritatt for skatt til Norge for godtgjørelse fra vedkommende organisasjon, se foran om betingelsene for dette. Utenlandske diplomater og nærmere angitte utenlandske tjenestemenn med familier tilknyttet vedkommende utenriksrepresentasjon er fritatt for full skatteplikt til Norge, selv om de etter de vanlige regler skulle anses som bosatt her. For utenlandske profesjonelle idrettsutøvere og opptredende kunstnere med midlertidig opphold i Norge skal det betales honoraravgift, se avsnitt 13.5.5, og ikke skatt for de første seks månedene.

En person som ikke er bosatt i Norge, skal betale norsk skatt av godtgjørelse som direktør, styremedlem mv. i et selskap som hører hjemme her i landet, selv om vedkommende ikke har oppholdt seg i Norge. Dette gjelder også pensjon som skriver seg fra slike verv til personen selv, men ikke til ektefelle eller barn etter hans død. Det er derimot ikke hjemmel i intern norsk rett for å beskatte pensjon utbetalt til person skattemessig bosatt i utlandet, uansett om pensjonen referer seg til tidligere arbeid for den norske stat eller for andre (se likevel unntaket i foregående setning).

8.4. Skatteavtaler

De reglene som er gjennomgått foran i dette kapitlet, gjelder så langt de ikke kommer i konflikt med skatteavtaler som Norge har inngått med andre land.

Skatteavtalene gir ikke adgang til utvidet skattlegging i forhold til hva som følger av intern norsk rett. De kan bare innskrenke beskatningsretten.

I Norden har man en multilateral avtale mellom de fem nordiske landene. Alle de andre avtalene som Norge har inngått, er bilaterale. Den nordiske avtalen bygger på OECD's mønsteravtale og framstår som representativ for de fleste av de avtalene som Norge har inngått med andre industristater.

I hver enkelt skatteavtale er det regnet opp hvilke skatter og avgifter som avtalen får anvendelse for. Hvis en skatt eller avgift ikke omfattes av avtalen, vil denne skatten eller avgiften kunne utlignes fullt ut etter intern rett. Folketrygdavgiftene omfattes ikke av skatteavtalene, men det er inngått særlige sosialkonvensjoner som bl.a. regulerer i hvilken stat trygdeavgiftene skal betales. Skatteavtalene angir også det geografiske området som avtalen skal gjelde, for Norges vedkommende f.eks. om Svalbard skal inngå. I de fleste avtalene som Norge har inngått etter 1965, sies det uttrykkelig at avtalen gjelder for kontinentalsokkelen. I en del eldre avtaler er det ikke sagt noe om dette. Det er da antatt at avtalen ikke gjelder på kontinentalsokkelen. I avtalene sies det også hvilke skattytere avtalene får anvendelse for. Vanligvis er dette personer og selskaper mv. som er bosatt, respektive hjemmehørende, i en eller flere av de kontraherende stater.

I skatteavtalene vil dobbeltbeskatning i utgangspunktet være forebygget gjennom fordeling av beskatningsretten, dvs. av skattefundamentene. Avtalenes bestemmelser om denne fordelingen har imidlertid ofte formuleringer som går ut på at en inntekts- eller formuespost "kan" eller "kan også" skattlegges i den ene av statene, noe som isolert sett ikke hindrer den andre staten fra å skattlegge samme inntekt eller formue. I disse tilfeller inneholder avtalene i tillegg generelle regler om hvilken metode som skal nyttes for å unngå dobbeltbeskatning av slike inntekter/formuer - fordelingsmetoden eller kreditmetoden. Fordelingsmetoden går ut på at formue og inntekt som etter avtalen kan skattlegges i den ene av statene, kildestaten, unntas fra beskatning i den andre staten, bostedsstaten. Metoden innebærer også at det heller ikke kan gis fradrag i bostedsstaten for gjeld eller utgifter i tilknytning til formue og inntekt som er skattlagt i den andre staten. Kreditmetoden innebærer at bostedsstaten fullt ut beskatter alt som er skattepliktig etter landets interne rett, og at kildestaten beskatter det som etter avtalen er tillagt denne stat. Dobbeltbeskatning unngås ved at det i bostedsstaten gis fradrag - kredit - i utlignet skatt for skatt betalt på samme inntekt og formue i kildestaten. Så godt som alle de avtalene Norge har inngått bygger fra norsk side i hovedsak på fordelingsmetoden, mens den annen stat i de fleste norske avtalene anvender kreditmetoden. I avtaler som er inngått i de senere årene, anvender også Norge kreditmetoden, men bare for enkelte inntektsarter, bl.a. for aksjeutbytte samt vanligvis også for styregodtgjørelse og inntekt av virksomhet utenfor kysten.

I henhold til skatteavtalene skattlegges i alminneligheit formue i og inntekt av fast eiendom og virksomhet som knytter seg til fast driftssted, i det land hvor eiendommen eller driftsstedet ligger. For andre inntekter enn dem som skriver seg fra fast eiendom eller virksomhet som nevnt over og for lønnsinntekt, er hovedregelen at bostedslandet tilkommer beskatningsretten. Hvis arbeidet er utført i den annen stat, er det som regel også denne staten og ikke bostedsstaten som har beskatningsretten. Aksjeutbytte, renter og i noen tilfeller royalty har vanligvis det land som inntektene skriver seg fra (kildestaten), adgang til å skattlegge med en viss prosent av vedkommende inntekt. I intern norsk rett foreligger hjemmel for å trekke slik kildeskatt av dividender, men ikke av renter og royalty. Dobbeltbeskatning unngås i henhold til metodebestemmelsen i de enkelte avtalene. Skatteavtaler med utviklingsland inneholder bestemmelser som i større grad gir kildestaten beskatningsretten.

8.5. Endringer i forbindelse med skattereformen 1992

Inntil 1992 hadde man her i landet - i motsetning til i flere av de andre industrilandene - ikke lovfestede regler som innebar at overskudd i utenlandske aksjeselskaper ble skattlagt løpende på deltakernes hender i hjemlandet. Høsten 1991 fremmet derfor regjeringen forslag om slike regler (Ot.prp. nr.16 (1991-92), "Oppfølging av skattereformen 1992"). Forslaget ble innarbeidet som et eget kapitel i selskapsskatteloven (kapitel 7), og fikk tilslutning fra flertallet i Stortinget. Ordningen ble gjort gjeldende fra og med inntektsåret 1992 med dette innholdet:

Norske deltakere i aksjeselskaper og likestilte sammenslutninger hjemmehørende i lavskatteland skal beskattes løpende for sin andel av selskapets overskudd. Med løpende beskatning menes at deltakerne skattlegges for selskapets inntekter samtidig med at inntektene opptjenes av selskapet og uavhengig av om inntekten er videreutdelt til deltakerne. Deltakerne skal skattlegges etter en nettometode, dvs. at det skattemessige resultatet fastsettes som om selskapet var skattyter, for så å fordeles på deltakerne. Korresponderende un-

derskudd kan bare komme til fradrag i annen norsk inntekt dersom deltakeren kan framlegge alt underlagsmateriale til regnskapet på ligningsmyndighetenes begjæring. Det er innført en fradragsbegrensningsregel for underskuddet tilsvarende den som gjelder for kommandittister, jfr. avsnitt 6.2. Slik løpende beskatning skal skje av alle typer virksomhet og inntekter, uten hensyn til om virksomhetens inntekter er av passiv eller aktiv karakter. Hvis et selskap etter skatteavtale skal skattlegges i den annen stat, skal løpende beskatning likevel skje av deltakere i selskaper hvor inntekten hovedsakelig er av passiv karakter. Ved beregning av gevinst ved realisasjon av aksje, skal inngangsverdien på aksjen reguleres etter en RISK-metode. Aksjeutbytte skal bare skattlegges i den utstrekning det overstiger den inntekten som er blitt beskattet løpende.

Ordningen omfatter enhver deltaker i selskaper hvor minst halvparten av selskapets kapital eies eller kontrolleres av norske deltakere. Som lavskatteland regnes alle land - også skatteavtaleland - hvis effektive skattenivå er lavere enn to tredeler av det skattenivå som gjelder for tilsvarende selskaper i Norge.

I Ot.prp. nr.16 (1991-92) om oppfølging av skattereformen ble det fremmet enda et forslag som innebærer endring i utenlandsbeskatningen. Også dette forslaget ble vedtatt av Stortinget med virkning fra og med 1992, og det gjelder skatteregler for utenlandskeide skip under norsk drift. Lovteknisk er dette gjennomført ved at skattelovens § 23 er endret slik at gjeldende fritak for norsk skatteplikt for utlendinger som disponerer fartøy i internasjonal virksomhet og som velger å overlate driften av fartøyet til norske selskaper, blir klarere.

Endringen medfører at en utlending kan sette et fartøy under norsk drift uten fare for norsk beskatning av driftsinntektene uavhengig av hvor fartøyet er registrert og uten hensyn til hvor vidtgående fullmakter som er gitt til den norske driftsbestyrer. For å hindre at skattefriheten kommer skattytere med alminnelig norsk skatteplikt til gode, skal fritak for et utenlandsk selskap eller innretning hvor overskuddet ikke lignes på deltakernes hender være betinget av at det ikke er mer enn 34 prosent norske aksjonærer i det utenlandske selskapet.

I forbindelse med oppfølging av skattereformen ble det dessuten vedtatt særregler om periodisering av inntekten når personer flytter til eller fra Norge og for driftsmidler som tas inn i og ut av norsk beskatningsområde, se Brask (1992).

9. Svalbardskatt

Etter Svalbardtraktaten av 9. februar 1920 som trådte i kraft 14. august 1925, har Norge suverenitet over Svalbard, og ifølge Svalbard-loven av samme år er Svalbard en del av kongeriket Norge. Traktaten inneholder imidlertid bestemmelser som innebærer visse innskrenkninger i Norges suverenitet over øygruppen. Et sentralt punkt i flere av disse bestemmelsene er at de kontraherende parters undersåtter skal behandles likt. Blant annet skal alle de kontraherende parters skip og undersåtter ha like rett til jakt og fiske på Svalbard og like rett til opphold der uten hensyn til grunn eller formål, dvs. at de uhindret skal kunne drive allslags maritim og industri-, bergverks- og handelsvirksomhet på fullstendig like fot. Denne likebehandlingsbestemmelsen har også konsekvenser for skatter og avgifter. Selv om Norge i kraft av sin overhøyhet i utgangspunktet har full og uinnskrenket skattleggingsrett på Svalbard, kan Norge derfor ikke skattlegge utenlandske selskaper og personer hardere enn norske, og de øvrige staters selskaper og personer må skattlegges likt. En annen begrensning går ut på at de skatter, gebyrer og avgifter som oppkreves, utelukkende skal komme øygruppen til gode og bare kan pålegges i den utstrekning deres øyemed tilsier.

Ved lov om skatt til Svalbard på formue og inntekt av 15. juli 1925 er denne delen av riket skilt ut som eget skattleggingsområde. Lovens geografiske virkeområde er Svalbards land- og sjøterritorium (4 nautiske mil). I en senere lov er det bestemt at personer som oppholder seg på Jan Mayen med visse unntak skal skattlegges etter de samme regler som personer som oppholder seg på Svalbard. Skatteloven av 1911 har bestemmelser som regulerer skattleggingsforholdet mellom Svalbard og landet forøvrig. Dessuten anvendes en del sentrale bestemmelser i denne loven ved fastsettelse av formue og inntekt som er skattepliktig til Svalbard.

Skatteplikten til Svalbard omfatter følgende skattytergrupper:

- Personer og selskaper som er hjemmehørende på Svalbard. Personer anses å være hjemmehørende på Svalbard når vedkommendede oppholder seg der uten å ha fast bopel annet sted. Selskaper regnes å være hjemmehørende på Svalbard når styret har sitt sete der. Dette blir tolket slik at den daglige ledelse må ha tilhold der eller - når selskapet styres gjennom egen administrasjon - at denne administrasjonen befinner seg på Svalbard.
- Personer som er bosatt på Svalbard, dvs. personer som er hjemmehørende på fastlandet, men som den 1. november i året forut for inntektsåret oppholder seg på Svalbard og har oppholdt seg der minst 5 måneder i vedkommende år.
- Personer og selskaper hjemmehørende på det norske fastlandet eller i en fremmed stat som har formue i og inntekt av fast eiendom eller bergverksrettigheter på Svalbard, samt formue i og inntekt av næringsdrift eller annen selvstendig ervervsvirksomhet utøvet på Svalbard med tilknytning til fast eiendom eller anlegg der, dvs. skattytere med såkalt stedbundet formue og inntekt på Svalbard.
- Personer som mottar lønn eller annen godtgjørelse for arbeid på Svalbard forutsatt et det enkelte arbeidsopphold der overstiger 30 døgn.

Ved beregning av skatten skilles det mellom skattlegging etter ligning og skattlegging ved lønnsfradrag. Skattlegging etter ligning skjer for personer og selskaper som er hjemmehørende på Svalbard, personer som er bosatt der samt selskaper og personer med stedbundet formue og inntekt på Svalbard. Skattlegging ved lønnsfradrag gjennomføres for alle som har lønn eller annen godtgjørelse for arbeid på Svalbard i offentlig

eller privat stilling, dersom det enkelte oppholdet i forbindelse med arbeidsforholdet overstiger 30 døgn.

Skattytere som anses **hjemmehørende** eller **bosatt** på Svalbard, skattlegges til Svalbard for hele sin formue og inntekt, herunder pensjon o.lign. utbetalt fra fastlandet og formue i og avkastning av kapital anbrakt utenfor Svalbard. Formue og inntekt som er gjenstand for stedbundet skattlegging annet sted, skal likevel ikke inngå og heller ikke inntekt ellers som er opptjent ved opphold på fastlandet. Unntatt er også lønn og annen godtgjørelse for arbeid på Svalbard som skattlegges dit ved lønnsfradrag. Ved fastsettelse av skattepliktig nettoformue og nettoinntekt gis det fradrag for bl.a. henholdsvis gjeld og gjeldsrenter. Er skattyteren dessuten skattepliktig på fastlandet, skal gjeld og gjeldsrenter på Svalbard komme til fradrag med en forholdsmessig andel som svarer til den delen av formuen og inntekten som er skattepliktig til Svalbard.

Personer og selskaper som er hjemmehørende i Norge eller i en fremmed stat som skal svare skatt til Svalbard av formue og inntekt som er **stedbundet** der, kan ved formuesansettelsen kreve fradrag for gjeld som er påheftet vedkommende eiendom, anlegg eller til fremme av virksomheten på Svalbard, men fradraget er begrenset til 50 prosent av bruttoformuen. Ved inntektsansettelsen gis det fradrag for renter av den gjelden som er fradragsberettiget i bruttoformuen. Som inntekt av bergverksdrift eller annen virksomhet på Svalbard, hvis produkter avsettes annet sted, regnes halvdelen av den inntekt som er oppnådd ved avsetningen. Den annen halvdel skattlegges på fastlandet, eventuelt i utlandet.

Skattlegging ved **lønnsfradrag** gjennomføres ved at en bestemt prosent av brutto arbeidsinntekt - redusert med et klassefradrag - blir trukket av arbeidsgiveren og innbetalt til skattemyndighetene som endelig skatt. Det gis ikke noen form for utgiftsfradrag. Sykepenger, dagpenger ved arbeidsløshet og feriepenger som utbetales i forbindelse med arbeidsforholdet på Svalbard, regnes som lønn selv om arbeidstakeren under sykdommen, ledigheten og ferien oppholder seg midlertidig på fastlandet. Også verdien av naturalytelser skal inngå i grunnlaget for lønnsfradraget, og satsene for disse ytelsene fastsettes av Ligningsrådet for Svalbard. Hvis grunnlaget for lønnsfradraget mangler, skal det fastsettes ved skjønn. Som ledd i den praktiske gjennomføringen av skattleggingen av arbeidstakere i de russiske gruvesamfunnene på Svalbard, foretas lønnstrekk på grunnlag av en skjønnsmessig fastsatt inntekt pr. arbeidstaker (NOU 1990:10, side 44).

Personlige skattytere inndeles i to klasser avhengig av forsørgelsesbyrden. Klasse 1 omfatter personer som ikke har noen å forsørge og klasse 2 personer som har en eller flere å forsørge. Kreves det skattefritt fradrag etter klasse 2, må forsørgelsesbyrden legitimeres. De skattefrie beløp fastsettes i Stortingets årlige vedtak om formues- og inntektsskatt til Svalbard og utgjør for tiden (inntektssåret 1992) 4 000 kroner i klasse 1 og det dobbelte i klasse 2. For personer som skattlegges ved lønnfradrag, beregnes det skattefrie beløpet i forhold til det antall dager i løpet av året (360 dager) arbeidsforholdet varer. Selskaper skal ved beregning av skatten gis et inntektsfradrag som for tiden er 3 000 kroner. Formuer under 5 000 kroner er fritatt for skatt.

Også skattesatsene fastsettes i de årlige stortingsvedtakene. Selskaper og personer som betaler Svalbardskatt etter reglene om ligning, betaler formuesskatt med 2 promille og inntektsskatt med 10 prosent, mens satsen for skattytere som betaler skatt ved lønnsfradrag er 4 prosent. Disse satsene synes å ha vært de samme helt siden 1925 (NOU 1990:10, side 38).

Formue som er skattepliktig som stedbundet på Svalbard, er fritatt for statsskatt på fastlandet, men skal skattlegges ved kommuneskatteligningen. Dette gjelder ikke for aksjeselskaper mv., ettersom disse ifølge selskapsskatteloven er fritatt for formuesskatt. På tilsvarende måte skal inntekter som er gjenstand for stedbundet skattlegging på Svalbard, skattlegges etter de vanlige reglene til kommune, fylke og Skattefordelingsfondet. Dette gjelder ubetinget for selskaper, mens personer er fritatt for disse skattene på fastlandet når inntekten er opptjent under opphold på Svalbard og oppholdet har direkte sammenheng med næringsdriften der.

Lønnsinntekt som skattlegges til Svalbard ved lønnsfradrag, er helt fritatt for inntektsskatt på fastlandet.

Folketrygdavgifter for lønn og andre inntekter på Svalbard blir regnet etter særskilte satser. Satsen for arbeidsgiveravgiften tilsvarer den som gjelder i den laveste avgiftssonen på fastlandet (Finnmark fylke og enkelte kommuner i Troms fylke), for tiden 0 prosent, mens satsene for medlemsavgiften er høyere enn de som gjelder på fastlandet. For 1992 er satsene 8,9 prosent for lønnsinntekt mv., 4,1 prosent for pensjoner o.l. og 13,8 prosent for næringsinntekt.

Alle som betaler skatt til Svalbard etter ligning, skal sende selvangivelse, eventuelt vedlagt årsregnskap, til Ligningsrådet for Svalbard (som har kontoradresse i Oslo). Hvis skattyteren også er skattepliktig på fastlandet, skal likelydende selvangivelse sendes til skattyterens fastlandskommune(r). Selvangivelsen skal leveres innen utgangen av februar i året etter inntektsåret. Denne fristen gjelder også for eventuell selvangivelse til fastlandskommunen(e). Svalbardskatten skal i sin helhet først betales etter at ligningen er foretatt. Innbetalingen skjer til skattefogden i Oslo (som er regnskaps-

fører for Svalbard) innen 6 uker etter at skatteseddelen er sendt skattyteren. Svalbardskatt for disse skattyterne kommer mao. ikke inn under ordningen med forskuddsskatt eller forhåndsskatt som gjelder for skattytere med inntekt på fastlandet.

Skattytere som betaler skatt til Svalbard ved lønnsfradrag, er fritatt for plikten til å levere selvangivelse. De er heller ikke gjenstand for ligning, ettersom deres skatt er betalt med endelig virkning gjennom det trekket som foretas av arbeidsgiveren. Trukket skatt, inklusive trukket medlemsavgift til folketrygden, skal arbeidsgiveren betale til skattefogden i Oslo. Innbetalingen skal foretas for hvert halvår, regnet til 30. juni og 31. desember, innen en måned etter utgangen av vedkommende halvår.

Arbeidsgivere som er hjemmehørende på Svalbard, skal sende lønns- og trekkoppgave til Ligningsrådet for Svalbard, mens arbeidsgivere som er hjemmehørende på fastlandet, sender oppgavene til kommunekassereren i kontorkommunen som skal sende kopi til Ligningsrådet for Svalbard.

Jan Mayen. Etter lov av 30. november 1956 med senere endringer skal enhver som oppholder seg på Jan Mayen, betale skatt og trygdeavgift etter de samme regler og satser som gjelder for personer som oppholder seg på Svalbard. Reglene i Svalbardskatteloven om skattlegging etter ligning gjelder likevel ikke. Videre er Jan Mayen hverken eget beskatningsområde eller særskilt skattedistrikt. Den skatt som oppkreves skal derfor tilfalle den kommunen hvor skattyteren var bosatt den 1. november i året forut for inntektsåret. Utbetalt lønn og trukket skatt og avgift skal oppgis på egen lønns- og trekkoppgave som arbeidsgiveren skal sende kommunekassereren i sin kontorkommune. Skattetrekket skal sendes samme sted og være merket "Jan Mayen-skatt".

Et utvalg som ble oppnevnt ved kongelig resolusjon av 26. oktober 1984 for å vurdere Svalbardskatteloven, sier i sin innstilling (NOU 1990:10) at hensikten med særskilte skatteregler for Svalbard må være å legge forholdene til rette for økt norsk næringsvirksomhet på øygruppen og opprettholde den norske bosettingen der. Etter utvalgets oppfatning er et lavt skattenivå det viktigste stimulerende virkemidlet. Utvalget gikk derfor inn for å opprettholde en lav beskatning av inntekt av arbeid og virksomhet på Svalbard. Utvalget gikk likevel inn for en viss oppjustering av satsene for inntektsskatt, men foreslo på den annen side at satsene for medlemsavgiften til folketrygden reduseres til fastlandsnivå. For å stimulere næringsdriften foreslo utvalget innføring av visse ordninger som ikke gjelder i dag, bl.a. fradrag i inntekt som er skattepliktig til fastlandet for underskudd ved næringsvirksomhet på Svalbard og for bidrag som ytes til et Svalbard-selskap i samme konsern. Ellers foreslo utvalget at det foretas en opprydding i det eksisterende lovverket, fordi reglene tildels er uoversiktlige, mangelfulle og foreldede. Utvalgets forslag har pr. idag (1992) ikke resultert i endringer i lovverket.

10. Arveavgift

Utformingen av de norske arveavgiftsreglene har nær sammenheng med bestemmelsene i arveloven (lov om arv m.m. av 3. mars 1972 med senere endringer). Med visse unntak er således de som etter arveloven er arvelaterens nærmeste arveberettigede, enten fritatt for arveavgift eller betaler lavere avgift enn de øvrige arveberettigede.

Arveloven skiller mellom arv på grunnlag av slektskap og arv på grunnlag av ekteskap. Nærmeste slektsarvinger er arvelaterens barn og ved deres død arvelaterens barnebarn (livsarvinger). Hvis arvelateren ikke har livsarvinger, går arven til avdødes foreldre, eventuelt til deres livsarvinger. Har avdøde verken livsarvinger eller foreldre, eventuelt livsarvinger etter foreldrene, og heller ikke gjenlevende ektefelle, er det avdødes besteforeldre eller deres livsarvinger som er arveberettiget. Fjernere slektninger enn besteforeldrenes barnebarn (avdødes kusiner/fettere) har likevel ikke arverett etter loven.

Bestemmelsene om arv på grunnlag av ekteskap sier at gjenlevende ektefelle har rett til fjerdeparten av arven når det er livsarvinger etter arvelateren og til halvparten av arven når de nærmeste slektsarvingene er arvelaterens foreldre eller deres livsarvinger. Ellers arver ektefellen alt. Uavhengig av disse bestemmelsene har gjenlevende ektefelle rett til å overta sitt og avdødes felleseie i sin helhet uten å foreta skifte med avdødes slektsarvinger (uskiftebo). På bestemte vilkår gjelder dette også i de tilfeller ektefellene hadde særeie.

Arveloven har også bestemmelser om såkalt pliktdel, som begrenser arvelaterens rett til å testamentere bort arven. Her heter det at to tredeler av arvelaterens formue er pliktdelsarv for livsarvingene. Pliktdelsarven er imidlertid aldri større enn et bestemt beløp til hvert av arvelaterens barn eller hvert barns "linje". For tiden er dette beløpet 1 mill. kroner. Likevel skal grensen for en fjernere livsarving minst være en bestemt sum til hver enkelt (for tiden 200 000 kroner).

Har arvelateren ikke slektninger eller ektefelle som er arveberettiget etter loven og heller ikke har gjort testament om arven, går hele arven til staten.

Ifølge skatteloven av 1911 er formuesøkning ved arv eller gave særskilt fritatt for inntektsskatt. Isteden skal det betales arveavgift av formuesøkningen.

Bestemmelsene i arveloven innebærer at avdødes nærmeste slektninger blir tilgodesett når avdødes formue skal fordeles, dvs. at loven i stor grad bygger på det hensyn at formuen skal "bli i slekten". Gjennom bestemmelsene i arveavgiftsloven om grunnlaget for arveavgiften og ved utformingen av arveavgiftssatsene kan dette hensynet ytterligere tilgodesees eller avdempes. Også på annen måte kan arveavgiftsbestemmelsene påvirke formuesfordelingen. Hvis siktemålet er en mest mulig jevn formuesfordeling, kan man således la avgiftens størrelse være avhengig av arvingens formuesforhold når arven mottas og uavhengig av slektsskapsforholdet til arvelateren. Videre vil dette formålet kunne ivaretas ved å fastsette avgiften på grunnlag av hva en person totalt mottar i arv eller gave uten hensyn til hvilke og hvor mange kilder arven skriver seg fra.

De gjeldende norske arveavgiftsreglene bygger bare i liten grad på et slikt formuesutjevningshensyn. Avgiftsgrunnlaget er den formue som den enkelte arving mottar fra en og samme person ved gaver etter hvert og ved arv, men er uavhengig av arvingens for-

muesforhold og av hva vedkommende har fått fra andre arvelatere. Satsene for avgiften er avhengig av slektskapsforholdet til arvelateren. De er lavere for arvelaterens barn og foreldre enn for andre slektsarvinger - herunder barnebarn - og testamentsarvinger. Forskjellen er imidlertid ikke spesielt stor. På den andre siden er avgiftssatsene progressive, dvs. at de øker med arvens verdi.

De viktigste bestemmelsene om grunnlaget for arveavgiften er gitt i lov av 19. juni 1964 om avgift på arv og visse gaver med senere endringer. Avgiftssatsene fastsettes hvert år av Stortinget. Avgiftsgrunnlaget er den samlede verdi av avgiftspliktige midler som noen mottar fra samme giver eller arvelater og som han får rådighet over til samme tid, og omfatter alle økonomiske verdier, hva enten de består av formue, inntektsnytelse eller andre rettigheter. Pensjon som tilkommer en arving på grunn av avdødes tjenestestilling eller pensjonsforsikring inngår derimot ikke. Verdigrunnlaget er arvemidlenes antatte salgsverdi med fradrag for arvelaterens gjeld og kostnadene ved arveoppgjøret. Utgifter til avdødes begravelse og gravsted kan trekkes fra med et standardbeløp som fastsettes i Stortingets årlige avgiftsvedtak, for tiden 25 000 kroner, hvis ikke høyere utgifter kan legitimeres. Selve avgiftsbeløpet er ikke fradragsberettiget. Arveavgiften er heller ikke fradragsberettiget ved beregning av nettoinntektsskattene, bortsett fra avgift av arv eller gave som består i en inntektsskattepliktig løpende ytelse.

Fra og med 1992 skal verdien av ikke-børsnoterte aksjer settes til aksjenes formuesverdi slik denne fastsettes etter selskapsskatteloven, dvs. til 30 prosent av aksjenes forholdsmessige andel av selskapets skattemessige formuesverdi. Andeler i ansvarlig selskap og kommanditselskap skal verdsettes på tilsvarende måte.

Panteobligasjoner, gjeldsbrev og andre utestående fordringer settes til pålydende verdi, med mindre det blir godtgjort at den antatte salgsverdi er lavere. For prosentlignede boliger godtas i praksis ligningsverdien, dvs. den verdi som ligger til grunn for formuesskatten og ved beregning av skattepliktig boliginntekt. Når fast eiendom som er gjenstand for åsetesrett overtas på skifte av åsetesberettiget arving i henhold til skiftetakst, skal denne verdien legges til grunn (verdsettelse med særlig tanke på at overtakeren kan makte å bli sittende med eiendommen). Inntektsnytelser (livrente, løpende kapitalavkastning, bruksrett mv.) skal kapitaliseres på grunnlag av nytelsens årlige verdi og antatte varighet etter en skala som er tatt inn i loven. For de tilfeller hvor inntektsnytelsens varighet er avhengig av mottakerens levetid, inneholder loven tabeller over forventet levetid som skal nyttes ved kapitaliseringen.

Driftsmidler, varelager mv. kan i utgangspunktet verdsettes til nedskrevet verdi. Av hensyn til inntektsbeskatningen blir likevel verdien ofte satt vesentlig høyere, fordi arvingen da kan foreta større skattemessige avskrivninger. Denne mulighet ble foreslått opphevet i forbindelse med skattereformen 1992, men fikk ikke tilslutning i Stortinget.

Bestemmelsen om at gaver skal inngå i beregningsgrunnlaget for arveavgiften er tatt inn i loven for at arvelateren ikke mens han ennå lever skal disponere formuen slik at arveavgift unngås eller reduseres. Gaver som inngår i grunnlaget, omfatter først og fremst gaver til slektsarvinger og til personer som på den tiden gaven gis er betenkt i giverens testament. Det skal også svares avgift av gaver til andre når gaven ytes i løpet av de siste seks måneder før giverens død. Det samme gjelder gaver som ytes i løpet av de siste fem år før dødsfallet når mottakeren på dødsfallstidspunktet er betenkt i giverens testament.

Mindreårige og ungdom under utdanning som mottar arv etter sin forsørger, har rett til et særskilt fradrag i avgiftsgrunnlaget for hvert år som mangler på at vedkommende har fylt 19 år. Dette beløpet fastsettes årlig av Stortinget. Fradraget kan også innrømmes for tiden etter fylte 19 år når arvingen på grunn av sin utdanning ikke kan forsørge seg selv. Det særskilte fradraget for mindreårige og ungdom under utdanning skal reduseres med den årlige verdi av mulig pensjon som arvingen måtte ha rett til på grunn av dødsfallet og som er fritatt for arveavgiftsplikt.

Arv og gave til arvelaterens ektefelle er fritatt for avgiftsplikt. Unntatt er også arv og gave til allmennyttige formål, forutsatt at midlene tilfaller offentlig godkjent stiftelse eller legat med styre i Norge. Etter søknad kan det innrømmes avgiftsfrihet også for arv og gave til andre dersom midlene blir brukt til allmennyttige formål. Hvis de avgiftsfrie midlene blir delt ut til noen som er fortrinnsberettiget på grunn av slektskap, skal midlene anses som arv direkte fra arvelateren og avgiftsbelegges etter de reglene som gjelder i slike tilfeller.

I Stortingets vedtak om avgiftssatsene ble i perioden fra 1965 inntil 1983 de avgiftspliktige inndelt i tre grupper, nemlig (1) arvelaterens/giverens barn, fosterbarn og foreldre, (2) slektninger i rett nedstigende linje av personer som nevnt foran, søsken og søskens barn, pleiesøsken og pleiesøskens barn, svigerbarn samt stebarn som ikke regnes som fosterbarn og (3) andre arvinger. Fra og med 1983 ble avgiftsgruppe (2) og (3) slått sammen til en gruppe slik at man siden den tid bare har operert med to arveavgiftsgrupper, nemlig (1) som nevnt over og (2) alle andre arvinger, dvs. testaments-

arvinger og andre slektninger enn barn, fosterbarn og foreldre. Siden 1985 har avgiftssatsene vært:

Arveloddets verdi	*Avgiftsgrupper*	
	(1)	*(2)*
Kroner	*Prosent*	
0-100 000	*0*	*0*
100 000-400 000	*8*	*10*
400 000 og over	*20*	*30*

For barn som mottar gave, utdeling fra uskiftebo eller arv etter foreldre med felleseie, regnes halvparten av midlene å komme fra faren og halvparten fra moren, og avgiften regnes separat av hver halvdel. Mottar en sønn eller datter f.eks. totalt 400 000 kroner fra foreldrene, regnes mao. avgiften av 200 000 kroner to ganger. Tilsvarende bestemmelse gjelder arv fra besteforeldre. For arv fra fjernere slektninger, f.eks. tante eller onkel, anvendes bestemmelsen bare hvis arven er gitt ved slektningens og hans/hennes ektefelles felles testament.

Det er innført en spesiell beregningsmåte ved gaver for å hindre at den avgiftspliktige skal unngå progresjonen. For hver gang en avgiftspliktig gave mottas, skal det beregnes avgift av det samlede gavebeløpet inntil da fra samme giver etter de satsene som gjelder ved gavemottaket. Deretter skal tidligere beregnet avgift trekkes fra. Samlet avgift av totale midler mottatt ved gave etter hvert og ved arv fra samme arvelater utgjør summen av avgift på de enkelte mottakstidspunkter.

Melding om arveavgiftspliktig gave eller utdeling av midler fra uskiftebo skal gis til skattefogden i det distrikt hvor giveren, respektive gjenlevende ektefelle, har sin bopel når overdragelsen finner sted. Meldingen skal sendes innen en måned etter at midlene er ytet, og meldeplikten påhviler både giveren eller gjenlevende ektefelle som utdeler midlene fra uskifteboet, og den som mottar midlene. Når bo etter dødsfall ikke overtas av skifteretten, skal mottakeren gi melding til skattefogden i avdødes bopelsdistrikt innen seks måneder etter dødsfallet. Den som mottar arv eller gave til en verdi av 10 000 kroner eller mer, skal også oppgi dette på selvangivelsen for det året arven eller gaven er mottatt med opplysninger om arvelaterens eller giverens navn og adresse, hva slags arv eller gave det er og verdien av arven/gaven.

Fastsettelse av avgiftsgrunnlaget, beregning av avgiften og innkreving av avgiftsbeløpet foretas av avgiftsmyndighetene. Skifteretten er avgiftsmyndighet for de midlene som den fordeler. Ellers er skattefogden avgiftsmyndighet. Frist for å betale avgiften er tolv måneder når arven er fordelt ved privat skifte, straks når midlene er skiftet av skifteretten og tre måneder i alle andre tilfeller. Fristene regnes fra det tidspunkt da rådighet over midlene anses ervervet. Oversittes betalingsfristen, skal det betales morarenter. Når den avgiftspliktige har krav på tilbakebetaling av avgift, skal det betales renter av refusjonsbeløpet fra den tid avgiften ble betalt og til tilbakebetaling skjer.

Etter hovedregelen blir arv fra Norge til arvemottakere som er hjemmehørende i utlandet, arveavgiftsbelagt her i landet, mens arv fra utlandet til arvemottakere hjemmehørende i Norge er fritatt for norsk arveavgift.

11. Trygdepremier og trygdeavgifter

Stønader til private konsumenter fra det offentlige, dvs. fra staten, kommunene, offentlige trygdeordninger og andre offentlige institusjoner, kan enten dekkes ved vanlige skatter gjennom bevilgninger over de ordinære budsjetter eller ved særskilte avgifter som er øremerket til finansiering av stønadene. Begge disse finansieringsformer, eller en kombinasjon av dem, har vært brukt og brukes også idag her i landet. Den vesentligste delen av ytelsene fra offentlige trygdeordninger finansieres således ved særskilte premier og avgifter som utlignes på de trygdede og arbeidsgiverne, mens den resterende del av finansieringen skjer ved tilskudd fra staten, fylkeskommunene og primærkommunene enten på grunnlag av bestemte satser eller ved at det offentlige dekker eventuelle underskudd eller spesielle utgiftsposter. Enkelte trygdeytelser og en rekke andre stønader til private konsumenter finansieres i sin helhet over de ordinære offentlige budsjetter. Et typisk eksempel er barnetrygden.

Av de totale premier og avgifter som er øremerket til finansiering av ytelser fra offentlige trygdeordninger, dominerer de som går til folketrygden med en andel på nærmere 95 prosent. De øvrige øremerkede innbetalingene gjelder medlemspremier og arbeidsgivertilskudd til de særskilte pensjonsordningene for henholdsvis sjøfolk, fiskere og skogsarbeidere og til statens pensjonskasse. I det følgende behandles først avgifter og tilskudd til folketrygden som omfatter alle som er bosatt i Norge og dessuten enkelte norske statsborgere og utlendinger som ikke regnes å være bosatt her i landet, og deretter i tur og orden finansieringsmåten for de andre ordningene som er nevnt over.

11.1. Avgifter og tilskudd til folketrygden

Da folketrygden ble innført i 1967, avløste den flere av de tidligere generelle trygdeordningene, nemlig alderstrygden, uføretrygden, forsørgertrygden og enke- og morstrygden. I 1971 ble også syketrygden, arbeidsledighetstrygden og yrkesskadetrygden innlemmet i folketrygden. Før inkorporeringen ble de tidligere trygdeordningene finansiert ved premier og tilskudd til hver enkelt ordning.

Ifølge lov om folketrygd av 17. juni 1966 med senere endringer skal folketrygdens utgifter og utgiftene til en del andre ordninger dekkes ved:

a. trygdeavgift,
b. arbeidsgiveravgift,
c. tilskudd fra kommuner og fylkeskommuner,
d. tilskudd fra staten,
e. tilskudd fra folketrygdfondet,
f. premie for frivillig trygd og for særordninger (gjelder selvstendig næringsdrivende for sykepenger utover det de har krav på som pliktig trygdet og for yrkesskade samt ansvar for sykepenger for arbeidsgiver med få arbeidstakere eller arbeidstakere med kortvarige eller tilfeldige arbeidsforhold),
g. refusjon av trygdeutgifter ved trafikkskade, finansiert av motorvogneiere,
h. refusjon av trygdeutgifter ved yrkesskade og yrkessykdom, finansiert av arbeidsgivere.

For enkelte næringer kan Stortinget bestemme at en produktavgift helt eller delvis skal erstatte de avgiftene som er nevnt under a, b, og f ovenfor. Videre kan

Stortinget gi særregler om fastsettelse av avgifter og tilskudd for visse grupper trygdede.

Foruten å betale arbeidsgiveravgift er arbeidsgiverne fra og med 1. juli 1978 forpliktet til å betale sykepenger til den enkelte arbeidstaker fra første fraværsdag og i et tidsrom av inntil 14 dager.

11.1.1. Medlemsavgift til folketrygden

Trygdeavgift nevnt under bokstav a over ble innført med virkning fra og med 1989. Avgiften benevnes ofte som en **samordnet** medlemsavgift fordi den erstattet den tidligere ordningen med en todelt avgift, nemlig pensjonsdelen og sykedelen - i 1987 og 1988 helsedelen - av medlemsavgiften til folketrygden.

Pensjonsdelen av medlemsavgiften til folketrygden ble i alle år siden innføringen i 1967 og til den i 1989 ble avløst av den samordnede trygdeavgiften regnet av pensjonsgivende inntekt som kort beskrevet er inntekt av arbeid, dvs. lønnsinntekt og inntekt av arbeid i egen næringsvirksomhet, opptjent av personer fra og med fylte 17 år til og med fylte 69 år og i prinsippet uten fradrag for utgifter av noen art. Helt siden innføringen av folketrygden har man mao. hatt et element av bruttobeskatning i det norske inntektsskattesystemet. De siste fem årene før opphevelsen i 1989 var satser, minste- og maksimumsgrense for pensjonsdelen:

	Avgiftssats			
	Lønns-inntekt Pst.	*Annen ervervs-inntekt Pst.*	*Minste-grense, årsinntekt*[1] *Kroner*	*Maksimums-grense, årsinntekt Kroner*
1984	*5,9*	*10,8*	*17 000*	*284 000*
1985	*6,3*	*11,2*	*17 000*	*303 900*
1986[2]	*7,4*	*12,3*	*17 000*	*329 100*
1987 og 1988	*6,7*	*11,6*[3]	*17 000*	*Ingen*

1) Avgiften måtte ikke utgjøre mer enn 25 prosent av den del av inntekten som oversteg minstegrensen.
2) 0,7 prosent av inntekt over 329 100 kroner. Fradrag i avgiften på 150 kroner.
3) 6,7 prosent av inntekt over 12 ganger folketrygdens grunnbeløp.

I enkelte næringer var avgiftssatsen for annen ervervsinntekt den samme som for lønnsinntekt. Fra 1968 gjaldt dette for inntekt av fiske, fra og med 1973 også for inntekt av selfangst og fra og med 1975 dessuten for inntekts av små-hvalfangst. Til gjengjeld ble det lagt avgift på omsetningen av fisk og fiskeprodukter, på småhval og sel og produkter av småhval og sel. Fra og med 1976 skulle avgiftssatsen for annen ervervsinntekt også innen jord- og skogbruk tilsvare den som gjaldt for pensjonsgivende lønnsinntekt, og differensen mellom medlemsavgiften for annen ervervsinntekt og lønnsinntekt ble dekket med tilskudd knyttet til jordbruksoppgjøret.

Sykedelen av medlemsavgiften til folketrygden ble beregnet av nettoinntekten ved statsskatteligningen fratrukket kommunale klassefradrag. Fra midten av 1970-årene og fram til opphevelsen i 1987 var satsen i alle årene 4,4 prosent.

Helsedelen av medlemsavgiften avløste sykedelen i samband med innføring av sterkere vektlegging av skatt på inntekter regnet brutto. Grunnlaget for avgiften var således det samme som for toppskatten til staten (som ble innført i 1988), jfr. avsnitt 5.3.1. Ved beregning av helsedelen ble det gitt et fribeløp tilsvarende de kommunale klassefradragene. I 1987 var satsen for helsedelen 4,7 prosent, mens den var 2,5 prosent i 1988.

Også den nåværende samordnede medlemsavgiften utskrives på samme grunnlag som toppskatten til staten, dvs. av lønn og inntekt av arbeid i egen næringsvirksomhet mv. samt av pensjoner, føderåd og livrenter. Definisjonen av disse inntektene - fra 1992 kalt personinntekt - framgår av avsnittet om toppskatten, men gjentas her om enn noe forkortet og i en annen rekkefølge.

Pensjoner omfatter pensjonsytelser fra folketrygden og andre offentlige pensjonsordninger samt fra private pensjonsordninger og ytelser fra egen pensjonsforsikring. Barnepensjon til barn som det ytes barnetrygd for, er derimot fritatt, og dette gjelder ut det kalenderåret barnet fyller 16 år. Forsørgertillegg i pensjon som utbetales til barnets forsørger, regnes ikke som barnepensjon og skal derfor være med. Føderådsytelser (kår) inngår etter hovedregelen når yteren plikter å levere næringsoppgave etter reglene for jord- og skogbruk. Underholdsbidrag, f.eks. til barn og fraskilt ektefelle, skal holdes utenfor. Livrenter skal bare være med dersom de er ledd i pensjonsordning i arbeidsforhold.

Som **lønn** regnes brutto lønn og annen godtgjørelse for arbeid eller oppdrag i eller utenfor tjenesteforhold når arbeidet eller oppdraget ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet, herunder honorar, tantieme mv. Likestillet med lønn er dagpenger ved sykdom, barsel og arbeidsledighet. For nærmere detaljer, se avsnitt 5.3.1.

Som det framgår av framstillingen i avsnitt 5.3.1 ble definisjonen av inntekt av **arbeid i egen næring** endret fra og med 1992 i forbindelse med skattereformen. Fram til 1992 skulle inntekten beregnes med utgangspunkt i netto næringsinntekt slik denne ble fastsatt ved beregning av ordinær inntektsskatt til staten og de øvrige såkalte nettoinntektsskattene, men **før** gjeldsrentefradrag. Deretter skulle enkelte kapitalinn-

tekter og -tap trekkes ut av næringsinntekten. Den inntekten som framkom etter dette, kalt restinntekt, skulle reduseres med to fradrag, nemlig (1) et lovbestemt fradrag på 10 prosent av restinntekten og (2) den delen av "netto gjeldsrenter" (dvs. faktiske gjeldsrenter fratrukket de kapitalinntektene som er nevnt over) som oversteg 20 prosent av restinntekten. Fradraget for netto gjeldsrenter var imidlertid begrenset til 75 prosent av restinntekten. Fra 1992 fastsettes inntekt av arbeid i egen næringsvirksomhet slik: Det tas utgangspunkt i det faktiske skattemessige overskuddet fra næringen før fradrag for framførbart underskudd og uten fradrag for kapitalutgifter/tap, herunder gevinster ved salg av driftsmidler. Fra denne korrigerte inntekten trekkes en beregnet kapitalinntekt, og man kommer fram til personinntekten som er grunnlaget for trygdeavgiften og toppskatten. Fastsettelsen av kapitalinntekten mv. samt betingelsene for beregning av personinntekt for aktive deltakere i ansvarlige selskaper mv. og for aksjonærer er omtalt i avsnitt 5.3.1 som det vises til. Dagpenger ved sykdom, barsel, arbeidsledighet mv. som erstatter næringsinntekt, skal inngå med hele bruttobeløpet.

Den nåværende medlemsavgiften er differensiert etter inntektens art og den skattepliktiges alder. Siden innføringen har den vært utskrevet med tre satser. Grunnlaget for hver av disse satsene er:

For **lav** sats:
- Pensjoner, føderåd og livrenter
- Lønnsinntekt og annen personinntekt for personer under 17 år og over 69 år

For **mellomsatsen**:
- Lønnsinntekt (for personer mellom 17 og 70 år)
- Personinntekt vunnet ved jordbruk med binæringer, skogbruk, fiske, småhvalfangst og selfangst.

For **høy** sats:
- Personinntekt i andre næringer enn de som er nevnt over. Av inntekt over 12 ganger folketrygdens grunnbeløp brukes mellomsatsen.

Fra 1992 skal mellomsatsen også anvendes for personinntekt ved pass og stell av barn under 12 år og barn som har særlig behov for omsorg og pleie, når barnepasset skjer i barnepasserens hjem.

For næringsdrivende i fiske, sel- og småhvalfangst skal differansen mellom høy sats og mellomsats dekkes gjennom en produktavgift på førstehåndsomsetningen av fisk og sel og produkter av disse. Tilsvarende differanse for næringsdrivende i jordbruk med binæringer og skogbruk dekkes gjennom jordbruksoppgjøret.

Satsene for folketrygdavgiftene fastsettes ved årlige vedtak i Stortinget, og siden innføringen av den nåværende medlemsavgiften har satsene for denne vært:

	Lav sats	*Mellomsats*	*Høy sats*
	Pst.	*Pst.*	*Pst.*
1989	*1,2*	*7,9*	*12,8*
1990 og 1991	*1,6*	*7,8*	*12,7*
1992	*3,0*	*7,8*	*10,7*

Ved beregning av trygdeavgift etter høy sats for skattytere som også skal betale trygdeavgift etter mellomsats, regnes pensjonsgivende inntekt, mellomsats, for å utgjøre den nederste del av inntekten.

Det beregnes ikke trygdeavgift hvis det samlede grunnlaget for trygdeavgift etter lav sats, mellomsats og høy sats er lavere enn 17 000 kroner. Er samlet grunnlag høyere, skal det beregnes trygdeavgift av hele grunnlaget på vanlig måte. Total trygdeavgift må likevel ikke utgjøre mer enn 25 prosent av den del av det samlede grunnlaget som overstiger 17 000 kroner.

11.1.2. Arbeidsgiveravgift til folketrygden

Enhver som har noen ansatt i tjeneste, skal betale arbeidsgiveravgift av lønn og annen godtgjørelse som utbetales til den eller de ansatte. Det samme gjelder den som engasjerer noen til å utføre et oppdrag når oppdraget ikke er å anse som et ledd i selvstendig næringsvirksomhet for den som utfører oppdraget. Også skattefrie institusjoner, foreninger, milde stiftelser, offentlige etater, privatpersoner mv. skal betale arbeidsgiveravgift når de er arbeids- eller oppdragsgivere. Avgiftsplikten omfatter også utenlandske arbeidsgivere uten kontor eller fast driftssted i Norge som har arbeidstakere her landet, og utenlandske arbeidsgivere på norsk kontinentalsokkel uten kontor eller fast driftssted i land. Videre er abeidsgivere som er hjemmehørende i Norge, forpliktet til å betale arbeidsgiveravgift av utbetalinger for arbeid utført i utlandet. Dette gjelder uten hensyn til om mottakeren er skattepliktig til Norge eller trygdet etter folketrygdloven. Unntak vil imidlertid kunne foreligge etter sosialkonvensjoner inngått med andre land.

Arbeidsgiveravgiften skal beregnes av brutto lønn og annen godtgjørelse for arbeid eller oppdrag så vel i som utenfor tjenesteforhold som arbeidsgiveren plikter å innberette som lønn for vedkommende år, når arbeidet eller oppdraget ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. Grunnlaget tilsvarer i hovedsak de samme lønnsutbetalinger som danner grunnlag for trygdeavgiften, men omfatter også utbetalinger til personer under 17 år og over 70 år. Grunnlaget er mao. stort sett sammenfallende med lønnsinntekt som er en viktig inntektskomponent ved beregning av både toppskatten

til staten og medlemsavgiften til folketrygden, jfr. definisjonen av lønn i avsnittene 5.3.1 og 11.1.1. Arbeidsgiveravgiften skal beregnes av hele lønnsutbetalingen, uansett hvor liten eller stor utbetalingen til den enkelte mottaker er, dvs. uten nedre eller øvre grense for lønn til den enkelte ansatte.

Fra og med 1989 skal det også betales arbeidsgiveravgift av arbeidsgivers tilskudd eller premie til livrente- og pensjonsordninger, herunder tilskudd til pensjonsordningens premiefond. Avgiftsplikten gjelder tilskudd eller premier for 1988 eller senere. Dessuten skal det fra 1989 betales arbeidsgiveravgift av n y e pensjoner som begynner å løpe i 1988. Plikten til å betale arbeidsgiveravgift omfatter alle direkte pensjonsutbetalinger som foretas av eller gjennom arbeidsgiveren og som belastes driftsregnskapet. I de tilfeller naturalytelser, f.eks. rimelige lån i arbeidsforhold, fortsetter å løpe når arbeidstakeren går av med pensjon i 1988, vil avgiftsplikten for arbeidsgiveren omfatte naturalytelsen.

Avgiften beregnes i prosent av avgiftsgrunnlaget. Fra folketrygdens innføring i 1967 til og med 1974 var satsen den samme for alle avgiftspliktige utbetalinger. Fra og med 1975 har man hatt differensierte satser hvis størrelse er avhengig av arbeidstakernes bosted (skattekommune). Landet er siden den tid delt inn i soner med hver sin sats. I perioden fra 1975 til og med 1980 opererte man med tre soner og tre forskjellige satser. Sone 3, som hadde den laveste satsen, omfattet samtlige kommuner i de tre nordligste fylkene og i Sogn og Fjordane og tretten kommuner i Nord-Trøndelag. Sone 2 - med mellomsatsen - omfattet en del andre kommuner i Nord-Trøndelag og nærmere bestemte kommuner i andre fylker, mens resten av landets kommuner inngikk i sone 1 som hadde og fortsatt har den høyeste satsen. Med virkning fra 1981 utvidet man til fire soner, idet alle kommunene i Finnmark og seks kommuner i Nord-Troms ble skilt ut fra avgiftssone 3 til en ny sone 4. Samtidig ble åtte kommuner i Sogn og Fjordane flyttet fra sone 3 til sone 2. Med en del mindre endringer i sonegrensene - bl.a. ble Karlsøy kommune i Troms flyttet fra sone 3 til sone 4 - beholdt man denne inndelingen i ni år. I 1990 ble det opprettet en ny avgiftssone 4 som omfattet tolv kommuner i Nordland fylke som tidligere tilhørte sone 3, mens den tidligere sone 4 ble sone 5. I 1991 ble det gjennomført en ytterligere oppsplitting og innført enda en avgiftssone. En rekke kystkommuner utenom Nord-Norge som tidligere tilhørte sone 3, ble henført til en ny sone 4, og de tidligere soner 4 og 5 ble henholdsvis sone 5 og 6. I 1992 ble det så gjennomført en **reduksjon** i antall soner fra 6 til 5 soner, som i hovedsak gikk ut på å slå sammen sone 3 og 4 fra 1991 til **en** sone.

Satsene for arbeidsgiveravgiften fastsettes årlig av Stortinget. Ved innføringen av folketrygden i 1967 var den felles avgiftssatsen for alle landets kommuner 7 prosent. I de følgende årene økte satsen ganske sterkt - særlig i forbindelse med inkorporeringen av syketrygden mv. i folketrygden i 1971 - og var 16,7 prosent i 1974. Etter innføringen av differensierte satser har den høyeste satsen ligget omtrent på dette nivået, men med svingninger mellom 15,8 og 17,2 prosent, mens de øvrige satsene jevnt over er blitt satt ned, særlig i laveste avgiftssone. Siden 1985 har avgiftssatsene i prosent av avgiftsgrunnlaget vært:

1985 og 1986	*16,8*	*13,6*	*10,5*			*5,0*
1987, 1. jan.-30. juni	*17,0*	*13,6*	*10,5*			*4,0*
1. juli-31. des.	*17,1*	*13,7*	*10,5*			*4,0*
1988	*17,2*	*13,7*	*10,5*			*3,7*
1989, 1. jan.-30. apr.	*17,2*	*13,7*	*10,5*			*2,7*
1. mai-31. des.	*16,7*	*13,2*	*10,0*			*2,2*
1990	*16,7*	*13,2*	*10,0*		*7,7*	*2,2*
1991	*16,7*	*13,2*	*10,0*	*9,0*	*7,7*	*0,0*
1992	*16,7*	*13,2*	*9,0*		*7,7*	*0,0*

Arbeidsgiveravgift for ansatte i den vesentligste delen av statsforvaltningen (de forvaltningsorganer som omfattes av ordningen med sentral beregning og oppgjør av arbeidsgiveravgiften, se senere) skal regnes etter høyeste avgiftssats, dvs. etter satsen i sone 1. Også for sjøfolk bosatt i andre land i Norden og som arbeider på norske skip, skal det betales arbeidsgiveravgift etter satsen i sone 1. For sjøfolk bosatt utenfor Norden som arbeider på norske skip, skal det betales arbeidsgiveravgift med et bestemt beløp pr. måned (for tiden 152 kroner).

I fiske-, selfangst- og småhvalfangstnæringen er arbeidsgiveravgiften erstattet av særskilte avgifter på omsetningen av disse næringers produkter, se også punkt 11.1.1.

Fra 1. juli 1978 er arbeidsgiverne forpliktet til fullt ut å dekke sykepenger til den enkelte arbeidstaker fra første fraværsdag og i et tidsrom av inntil 14 dager, den såkalte arbeidsgiverperiode. Sykepenger skal etter hovedregelen tilsvare arbeidsinntekten.

11.1.3. Folketrygdavgift for visse grupper trygdede

Premie for **frivillig** trygd for selvstendig næringsdrivende, jfr. bokstav f i oppstillingen i avsnitt 11.1, fastsettes særskilt ved kongelig resolusjon. Bakgrunnen for ordningen er at mens sykepenger som erstatter lønnsinntekt gis med 100 prosent av arbeidsinntekten fra første fraværsdag, betales sykepenger som erstatter

arbeidsinntekt av selvstendig næringsvirksomhet med 65 prosent av inntektsgrunnlaget og først fra og med 15. sykedag. Selvstendig næringsdrivende kan derfor tegne frivillig trygd for sykepenger fra og med første dag og/eller for sykepenger som svarer til 100 prosent av inntektsgrunnlaget. Næringsdrivende under 67 år kan også tegne frivillig trygd for yrkesskade, idet bare arbeidstakere og enkelte andre grupper, men ikke selvstendig næringsdrivende, har rett til stønad for yrkesskade, dvs. legemsskade eller sykdom forårsaket av en arbeidsulykke og visse yrkessykdommer. Bestemmelsen om premie for særordninger, jfr. bokstav f i den nevnte oppstillingen, går ut på at arbeidsgivere - både selvstendig næringsdrivende og selskaper, institusjoner o.lign. - som har få arbeidstakere i sin tjeneste, mot særskilt avgift delvis kan forsikre sitt ansvar for sykepenger til de ansatte i arbeidsgiverperioden. Dette gjelder også arbeidsgivere som beskjeftiger arbeidstakere i kortvarige eller tilfeldige arbeidsforhold. Avgiften fastsettes av Sosialdepartementet.

Reglene om fastsettelse av avgiftsgrunnlag og avgiftssatser for personlige skattytere som går inn under **Svalbardskatteloven**, er gitt med hjemmel i folketrygdloven. Mens grunnlaget for avgiftene følger de vanlige reglene, avviker satsene fra de som gjelder generelt. I 1990 og 1991 var satsene for den samordnede medlemsavgiften, dvs. trygdeavgiften, 4,1 prosent, 10,3 prosent og 15,2 prosent (10,3 prosent for inntekter over 12 ganger folketrygdens grunnbeløp) for henholdsvis lav sats, mellomsats og høy sats, dvs. 2,5 prosentpoeng høyere enn de som gjaldt for skattytere på fastlandet. I 1992 var de tilsvarende satsene 4,1 prosent, 8,9 prosent og 13,8 prosent. Mellomsatsen gjelder også for pensjonsgivende lønn på Jan Mayen. Arbeidsgiveravgift skal regnes av utbetalt lønn mv. som skattlegges etter Svalbardskatteloven ved lønnsfradrag. Satsen fastsettes i Stortingets årlige vedtak om folketrygdavgifter og har hittil vært den samme som anvendes i laveste avgiftssone på fastlandet, dvs. i Finnmark og Nord-Troms, for tiden 0 prosent.

Også for en del andre grupper gjelder særregler om avgiftsgrunnlag og avgiftssatser, først og fremst personer som er frivillig trygdet, eksempelvis norske statsborgere i utlandet, utlendinger i Norge og utsendte misjonærer.

11.1.4. Offentlige tilskudd til folketrygden

Tilskudd fra kommunene og fylkeskommunene, jfr. bokstav c i oppstillingen i avsnitt 11.1, fastsettes ifølge folketrygdloven i prosent av det beløp som det skal betales trygdeavgift av etter mellomsats og høy sats i vedkommende kommune og fylke, dvs. av samlet lønn og samlet personinntekt vunnet ved næringsvirksomhet i de respektive administrative enheter. Tilskuddet beregnes av Skattedirektoratet når ligningen er avsluttet og dermed inntektsgrunnlaget fastsatt for alle skattyterne i de enkelte kommuner og fylker. Statens tilskudd til folketrygden (bokstav d i nevnte oppstilling) fastsettes av Stortinget i forbindelse med den årlige budsjettbehandlingen.

Folketrygdlovens regler om offentlige tilskudd har vært endret flere ganger. I perioden 1977 til og med 1986 var således bestemmelsen om kommunetilskudd tatt ut av loven, men for 1978 bestemte Stortinget at kommunene skulle yte et ekstraordnært tilskudd. Fra 1987 ble ordningen med kommunetilskudd gjeninnført. I 1987 og 1988 var kommunene delt inn i soner med ulike satser, en ordning som ble opphevet i 1989. Siden 1988 har det vært avgiftsplikt også for fylkeskommunene. For 1992 vedtok Stortinget at både kommuner og fylkeskommuner skulle være fritatt for avgiftsplikt (0-sats).

Satsen for kommunetilskuddet var ved folketrygdens innføring 0,8 prosent og økte til 2,25 prosent i 1971 ved inkorporering av syketrygden mv. Etter gjeninnføringen av kommunetilskuddet har avgiftssatsene i prosent av avgiftsgrunnlaget vært:

	Kommuner	*Fylkeskommuner*
1987[1)]	*0,73 0,53 0,45 0,38*	*-*
1988[2)]	*1,2 1,1 1,0*	*0,1*
1989[3)]	*1,25*	*0,3*
1990[3)]	*1,00*	*0,3*
1991[3)]	*0,42*	*0,11*
1992	*0,0*	*0,0*

1) Høyeste sats: Kommuner med skatteinntekter over landsgjennomsnittet, i alt 43 kommuner. Nest høyeste sats: Stavanger. Nest laveste sats: Oslo.
2) Høyeste sats: Oslo (fordi Oslo skal svare avgift også som fylkeskommune). Mellomsats: Kommuner med skatteinntekter over landsgjennomsnittet, i alt 43 kommuner.
3) Oslo betalte avgift både som kommune og fylkeskommune.

Statens tilskudd ble fra folketrygdens innføring og inntil 1983 regnet i prosent av pensjonsgivende inntekt totalt for landet. Satsen for tilskuddet var i årene 1967 til og med 1975 den samme som for kommunetilskuddet, men ble senere gradvis satt opp og utgjorde 5,7 prosent i 1982, det siste året før man gikk over til den nåværende ordningen med fastsettelse av tilskuddet ved Stortingets budsjettbehandling.

11.1.5. Betalingsordningene for avgifter og tilskudd til folketrygden

Betalingsordningen for formues- og inntektsskattene for personlige skattytere omfatter også **medlemsavgiftene** til folketrygden, fra 1989 den såkalte trygdeavgiften. Ordningen er beskrevet i avsnitt 7.1 som det vises til.

Arbeidsgiveravgiften skal beregnes av arbeidsgiveren selv av eget tiltak for hver oppgjørsperiode og betales til kommunekassereren i den kommunen hvor arbeidsgiveren har sitt hovedkontor eller hører hjemme. Arbeidsgiveren skal dessuten levere oppgave over sin beregning av avgiften for vedkommende periode. Oppgjørsperiodene er januar-februar, mars-april osv. og betalingsfristene den 15. i den påfølgende måned, dvs. som for skattetrekket. (Før februar 1990 var forfallsdatoene den 23. i månedene juli og desember.) Inntil februar 1990 kom i tillegg 8 løpedager, som nå er falt bort. Overskrides betalingsfristen, påløper renter som for tiden utgjør 1,25 prosent for hver måned eller del av måned fra forfallsdagen og inntil betaling skjer.

Etter utløpet av året skal arbeidsgiveren gi oppgave over grunnlaget for beregning av arbeidsgiveravgift for det foregående kalenderåret, totalt og fordelt på avgiftssoner. Den enkelte arbeidstakers avgiftssone er påført vedkommendes skattekort. Oppgaven skal leveres sammen med lønns- og trekkoppgavene og sendes kommunekasseren innen 20. januar. For arbeidsgivere som leverer oppgavene maskinelt, er fristen 31. januar. Hvis årsoppgave ikke er kommet inn eller er uriktig eller ufullstendig, kan arbeidsgiveren bli pålagt tilleggsavgift. Hvis grunnlaget for arbeidsgiveravgift må fastsettes eller endres som følge av manglende årsoppgave, skal tilleggsavgiften utgjøre 30 prosent av den arbeidsgiveravgiften som blir fastsatt. Er det i årsoppgaven gitt uriktige eller ufullstendige opplysninger, skal tilleggsavgift etter hovedregelen betales med 30 prosent av den arbeidsgiveravgift som er eller kunne ha vært unndratt. Kan det påvises grov uaktsomhet eller forsett, kan tilleggsavgift ilegges med inntil 60 prosent.

For en rekke statlige institusjoner gjelder fra og med 1978 en forenkling mht. beregning og oppgjør av arbeidsgiveravgiften. Foruten alle departementene, inklusive de fleste institusjoner underlagt disse (bl.a. Statistisk sentralbyrå), omfatter ordningen Det Kongelige Hus, Stortinget, Riksrevisjonen, Høyesterett, Rikstrygdeverket, folketrygdens regionale organer, trygdekontorene og trygderetten. For de institusjonene som inngår i ordningen, skal arbeidsgiveravgiften beregnes og gjøres opp sentralt og ikke gå veien om kommunekassereren. For hver av terminene januar-februar, mars-april, mai-juni, juli-august og september-oktober blir avgiften beregnet på grunnlag av sjetteparten av de beløp som er ført opp i budsjettet som lønn og annen godtgjørelse for de nevnte institusjonene og gjort opp i henhold til de vanlige betalingsfristene. For november-desember blir avgiften regnet ut på grunnlag av regnskapet for de angjeldende postene når dette foreligger. Avgiften skal utgjøre differensen mellom avgift for hele året ut fra regnskapstallene og det som tidligere er betalt i de fem første terminene. Oppgjør for november-desember skal skje innen 1. mars etter budsjettåret. Arbeidsgiveravgift for lønn mv. som føres over statsregnskapet skal gjøres opp mellom Finansdepartementet og folketrygden, mens Rikstrygdeverket selv posterer avgift for lønn som går over trygderegnskapet.

Kommunalt og **fylkeskommunalt** tilskudd til folketrygden skal beregnes av Skattedirektoratet som i første omgang beregner det foreløpige tilskuddet for kommende år. Tilskuddet beregnes for den enkelte kommune og fylkeskommune etter satsene i Stortingets vedtak og på grunnlag av det samlede inntektsgrunnlaget i kommunen/fylkeskommunen ved siste ligning. Grunnlaget oppjusteres med en prosentsats fastsatt i samråd med departementet for å kompensere forventet inntektsøkning i to-årsperioden. Tilskuddet for året blir fordelt på 12 månedsbeløp. Månedstilskuddet skal belastes kommunens konto i skatteregnskapet og godskrives folketrygden i månedsoppgjøret - første gang for mars måned i det året tilskuddet gjelder og siste gang i februar måned i det påfølgende år. På tilsvarende måte føres foreløpig tilskudd fra fylkeskommunen. Endelig tilskudd beregnes på grunnlag av samlet personinntekt (ikke pensjoner mv.) i kommunen/fylket ved den avsluttede ligningen i første instans, vanligvis i november måned i året etter det år tilskuddet gjelder. Senere endringer i inntektsgrunnlaget som følge av endring av ligningen får ikke virkning for tilskuddet. Melding om endelig tilskudd sendes fra Skattedirektoratet og viser resterende eller overskytende foreløpig tilskudd. Resterende tilskudd føres på tilsvarende måte som foreløpig tilskudd ved første månedsoppgjør/overføring etter at meldingen er mottatt. Overskytende foreløpig tilskudd føres motsatt av resterende tilskudd.

Slike beregninger blir selvsagt ikke aktuelle for inntektsåret 1992 da tilskuddssatsene er satt til 0 prosent.

11.2. Premier og tilskudd til andre offentlige trygdeordninger

Nasjonalregnskapets definisjon av trygdepremier og -avgifter omfatter medlemsavgift og arbeidsgiveravgift til folketrygden og til følgende andre trygdeordninger: Statens pensjonskasse, pensjonsordningen for apoteketaten og pensjonsordningene for henholdsvis sjøfolk, fiskere og skogsarbeidere. Disse andre ordningene ble etablert før folketrygden ble innført, og flere av dem sikret medlemmene bedre pensjonsvilkår enn det folketrygden ville gi eller tok sikte på å gi i overskuelig framtid. Eksempelvis yter Statens pensjonskasse høyere pensjoner, og pensjonsordningene for sjøfolk, fiskere og skogsarbeidere har lavere pensjonsalder enn folketrygden. For å hindre at medlemmer av disse ordningene skulle tape på overgangen til folketrygdpensjon, er ordningene opprettholdt, men både ytelser fra og premier til ordningene er blitt samordnet med folketrygdens ytelser og avgifter. Samordningen er i hovedsak gjennomført ved at ordningenes ytelser og premier er blitt redusert - helt eller delvis - med de tilsvarende ytelser og avgifter til folktetrygden.

I det følgende behandles finansieringen av ordningene, mens omtalen av ytelsene inngår i avsnitt 12 om stønader til private konsumenter.

11.2.1. Statens pensjonskasse

Statens pensjonskasse er en statsgarantert kasse som ble opprettet ved lov av 20. april 1917. Opprettelsen innebar at statens embeds- og tjenestemenn fikk en fast pensjonsordning som omfattet alders- og invalidepensjon, enke- og barnepensjon. Virksomheten er nå regulert ved lov av 28. juli 1949 med senere endringer og tilleggslover. Fra 1951 gjaldt en egen lov om pensjonering av statens overenskomstlønte arbeidstakere, administrert av Statens pensjonskasse. Denne gruppen ble overført til lov om Statens pensjonskasse fra 1. januar 1974. Fra sammme tid ble også Statsbanenes pensjonskasse innlemmet i Statens pensjonskasse.

Pensjonsordningen omfatter arbeidstakere som er tilsatt i statens tjeneste med minst 15 arbeidstimer pr. uke eller minst halvparten av lønnen for tilsvarende heltidsstilling. Et stort antall stillinger utenfor statstjenesten er blitt innlemmet etter særskilt vedtak, blant andre lærerstillinger i de fleste skoleslag, herunder private skoler med paralleller i det offentlige skoleverk, stillinger ved en rekke humanitære organisasjoner og ved helseinstitusjoner som drives av disse, stillinger ved forskningsinstituttene og flere andre institusjoner innen kultur, vitenskap og forskning samt stillinger ved en del av statens inntektsgivende virksomheter, f.eks. Vinmonopolet. Pensjonskassen kan inngå gjensidige avtaler med andre pensjonsordninger om overføring av pensjonsrettigheter. Slike avtaler er inngått med ganske mange kommunale og fylkeskommunale pensjonskasser og dessuten med bl.a. Kommunal Landspensjonskasse og Oslo sporveiers pensjonskasse.

For å kunne være medlem av Pensjonskassen må arbeidstakeren samtidig være trygdet etter lov om folketrygd og betale folketrygdavgift for de samme inntekter som ligger til grunn for pensjonsopptjening i Pensjonskassen. Departementet kan i særlige tilfeller gjøre unntak for dette kravet og fastsette regler bl.a. om innskuddsbetaling etter særskilt fastsatt sats.

Medlemmer av regjeringen går ikke inn under loven om Statens pensjonskasse, men hvis en person ved inntreden i regjeringen er medlem av Pensjonskassen, skal vedkommende fremdeles være innskuddspliktig i henhold til den stillingen han hadde på forhånd. Statsråder i funksjon og tidligere statsråder har en egen pensjonsordning, se nedenfor.

Den som ved sin tilsetting i stilling som er innlemmet i Pensjonskassen har mindre enn fem år igjen til aldersgrensen, blir ikke medlem med mindre han tidligere har vært medlem, slik at han ved aldersgrensen vil kunne få minst 5 års tjenestetid sammenlagt.

Pensjonskassens årlige utgifter dekkes ved medlemmenes innskudd og avkastning av Pensjonskassens fond med det nødvendige tilskudd av staten. Departementet kan bestemme at det for visse grupper arbeidstakere skal betales en arbeidsgiverandel i tillegg til medlemmenes eget innskudd.

Alle arbeidstakere som er medlem av Pensjonskassen, skal betale innskudd på 2 prosent av pensjonsgrunnlaget. Pensjonsgrunnlaget er den faste arbeidsinntekt for det arbeidsforhold som gir rett til medlemsskap i Pensjonskassen. Det omfatter lønnen og alle faste tillegg og eventuelle andre tillegg som skal medregnes etter særskilt bestemmelse. Arbeidsinntekt utover åtte ganger folketrygdens grunnbeløp, inngår i pensjonsgrunnlaget bare med en tredel. Den del av arbeidsinntekten som overstiger tolv ganger folketrygdens grunnbeløp, blir ikke regnet med i pensjonsgrunnlaget. Den som utbetaler lønnen, er ansvarlig for at innskuddet blir trukket før lønnen blir utbetalt.

Statens forretningsdrivende virksomheter og en del andre virksomheter, herunder de videregående skoler og folkehøyskolene, er pålagt å betale et arbeidsgivertilskudd på 8 prosent av pensjonsgrunnlaget.

Avkastningen av Pensjonskassens fond dekker en meget beskjeden del av Pensjonskassens utgifter, i 1989 mindre enn 0,5 prosent.

For den største delen av statsforvaltningen overføres det verken medlemsinnskudd eller arbeidsgivertilskudd til Pensjonskassen. I fagdepartementenes budsjetter blir bare nettolønnen (bruttolønn fratrukket pensjonsinnskudd) ført opp. Det manglende innskuddet kompenseres ved et samlet statstilskudd til Pensjonskassen som utgjør differensen mellom Pensjonskassens utgifter og inntekter. Denne budsjetteringsmåten startet allerede i 1948 da man for de fleste medlemmer sluttet å overføre pensjonsinnskudd og arbeidsgiverandel til Pensjonskassen og i stedet begynte å føre opp et samlet beløp i statsbudsjettet som ble betegnet "tilskudd". Dette tilskuddsbegrepet fører ofte til den misforståelse at Pensjonskassen går med underskudd som må dekkes av statskassen. I første halvdel av 1980-årene ble det foretatt en del utredningsarbeid for å få til en annen budsjetteringsmetode, men saken er foreløpig stillet i bero. Utredningsarbeidet viste bl.a. at hvis det for alle medlemsgrupper var blitt oppført både innskudd og arbeidsgiverandel på lønnsbudsjettene, ville det være tilstrekkelig med en arbeidsgiverandel på mellom 6 og 7 prosent. "Tilskuddet" ville da falle bort.

For **statsråder** gjelder en egen pensjonsordning som administreres av Statens pensjonskasse. Ordningen ble opprettet ved lov av 14. desember 1951 som er endret flere ganger, senest i 1976. Den omfatter alle statsråder som er i funksjon, samt alle tidligere statsråder som har hatt en funksjonstid på minst ett år. Videre gjelder ordningen for enker, enkemenn og barn etter avdøde statsråder som enten hadde en funksjonstid på minst ett år, eller døde mens de var i embedet. Finansieringen skjer ved pensjonsinnskudd fra statsrådene på 2 prosent av bruttogodtgjørelsen. Eventuelle innskudd som for samme tidsrom betales etter lov om Statens pensjonskasse, går til fradrag. Pensjonsutgiftene dekkes forøvrig over statsbudsjettet.

Stortingsrepresentanter har en egen pensjonsordning som ble opprettet ved lov av 15. desember 1950. Gjeldende bestemmelser er regulert ved lov av 12. juni 1981 nr. 61. Ordningen omfatter stortingsrepresentanter samt vararepresentantar for den tid vedkommende møter i Stortinget, og den administreres av et styre som med varamedlemmer velges av og blant Stortingets medlemmer på første Storting etter nytt valg for 4 år om gangen. Formannen velges av Stortinget. Styret kan treffe avtale med Statens pensjonskasse om delvis overtakelse av de arbeider som er knyttet til utbetalingsordningen. Representantene skal for den tiden de får godtgjørelse etter lov om godtgjørelse til stortingsrepresentanter, betale et årlig innskudd til ordningen på 2 prosent av den til enhver tid fastsatte årlige bruttogodtgjørelsen. Har representanten i sin funksjonstid innskuddsplikt også til offentlig eller kommunal tjenestepensjonsordning, skal innskuddet settes ned slik at det samlede pliktige innskudd ikke overstiger høyeste innskudd til Statens pensjonskasse. Innskuddet betales ved trekk i godtgjørelsen. Statskassen stiller hvert år til rådighet de midler som er nødvendige for å dekke den del av pensjonskassens årlige utgifter som måtte overstige de samlede innbetalte innskuddene.

11.2.2. Pensjonsordningen for apoteketaten

Pensjonsordningen for apoteketaten er regulert ved lov av 26. juni 1953 med senere endringer, senest ved lov av 16. juni 1989. Ordningen omfatter apotekere og arbeidstakere som er fast ansatt ved apotek hvis de har en gjennomsnittlig arbeidstid på minst 15 timer i uken eller ved faste vaktapotek har en tarifflønn som minst svarer til tarifflønnen for 15 timer pr. uke i dagtjeneste. Ved vedtak av Sosialdepartementet er personalet ved Norges Apotekforening, Norges Farmaceutiske forening og enkelte andre stillinger med tilknytning til farmasien, Norsk Apotekteknikerforbund samt personalet ved en del farmasøytiske avdelinger ved sykehus omfattet av pensjonsordningen.

Pensjonsordningens utgifter til administrasjon og til pensjoner som er opptjent etter 1. juli 1953, dekkes med pensjonspremier, mens pensjoner opptjent før 1. juli 1953 dekkes av staten. Pensjonspremien fastsettes ved forhandlinger mellom pensjonskassens styre og departementet, vanligvis hvert femte år, og utgjør en bestemt prosent av pensjonsgrunnlaget. Fra 1. juli 1987 er satsen 10,4 prosent, fordelt med 2 prosent på arbeidstakeren og 8,4 prosent på arbeidsgiveren. Pensjonsgrunnlaget for apotekere utgjør et fast beløp som svarer til 120 prosent av høyeste tariffbestemte lønn for provisorer. For de øvrige medlemmer utgjør pensjonsgrunnlaget den faste tariffmessige eller avtalte årslønn, begrenset til pensjons-grunnlaget for apotekere.

Arbeidsgiveren er ansvarlig for betaling av arbeidstakernes premie som trekkes i lønnen og innbetales sammen med arbeidsgiverandelen etterskuddsvis for hvert kvartal med forfall den 14. i den påfølgende måned.

11.2.3. Pensjonstrygdene for sjøfolk, skogsarbeidere og fiskere

Fra 1. juli 1949 fikk sjømenn rettigheter og plikter i henhold til lov av 3. desember 948 om **pensjonstrygd** for **sjømenn**. Senere er loven endret flere ganger først og fremst for å tilpasses folketrygdens bestemmelser.

Trygden omfatter norske statsborgere samt utenlandske statsborgere og statsløse med fast bopel i Norge som tjenestegjør på norsk-registrert skip på 100 brutto registertonn eller mer, på redningsskøyter, på norske hvalfangststasjoner utenfor landet og på visse utenlandske hvalfangstekspedisjoner og landstasjoner. Trygden omfatter også arbeidstakere på enkelte ruteskip mv. under 100 brutto registertonn som eies og drives av redere som også har skip over denne størrelsen, og arbeidstakere på norske borefartøyer. På fiske- og fangstfartøyer omfatter trygden bare det egentlige skipsmannskap, ikke fiskere og fangstmenn. Etter søknad kan også arbeidstakere på utenlandske skip som norske redere disponerer, og arbeidstakere på utenlandske borefartøyer bli medlem av trygden. Arbeidstakerne er i prinsippet omfattet av trygden hele den tiden de i egenskap av sjømenn mottar hyre av rederiet, også utover tjenestetiden om bord.

Trygdens utgifter dekkes ved pensjonsavgifter på arbeidstakere og redere og ved tilskudd fra staten og trygdens fond. Trygden er garantert av staten. Arbeidstakeravgiften utgjør et krone-beløp pr. måned hvis størrelse er avhengig av den stillingen og lønnsplasseringen vedkommende har ombord. Premien øker i takt med satsene for pensjonsytelsene. Arbeidsgiveravgiften utgjør en bestemt prosentandel av arbeidstakerens bruttoinntekt om bord, av hyre ut over tjenesten og av sykepenger som arbeidsgiveren plikter å betale i henhold til folketrygdens bestemmelser (i arbeidsgiverperioden). Fra 1. juli 1987 har satsen vært 3,2 prosent. For arbeidstakere på fiske- og fangstfartøyer betaler arbeidsgiveren en avgift som tilsvarer 150 prosent av den avgiften som arbeidstakeren betaler. Avgiftssatsene fastsettes i årlige stortingsvedtak.

Arbeidsgiveren er forpliktet til å trekke medlemsavgiften i arbeidstakernes lønn, og den skal - sammen med arbeidsgiveravgiften - betales annen hver måned, med betalingsfrist den 20. i den påfølgende måned, til "Pensjonstrygden for sjømenn" som administrerer pensjonsordningen.

Pensjonstrygden for **skogsarbeidere** ble innført ved lov av 3. desember 1951. Loven er senere endret flere ganger, bl.a. er den tilpasset folketrygdens bestemmelser. Norske statsborgere eller personer med fast bopel i Norge er pliktig trygdet når vedkommende er tilsatt i skogsarbeid i annens tjeneste for lønn eller annen godtgjørelse som helt eller delvis består i penger. Det er et vilkår for medlemsskap i trygden at skogsarbeidet blir utført i annens tjeneste. Skogeier som utfører arbeid bare i egen skog, kan derfor ikke være medlem. Kortvarig arbeidsforhold medfører etter hovedregelen ikke trygdeplikt. Den som er over 50 år når han første gang fyller vilkårene for trygdeplikt, kan kreve å være unntatt. Valget er endelig og kan derfor ikke senere omgjøres. Trygdepliktig person som har vært i skogsarbeid minst 75 uker de siste 5 år, har rett til å fortsette som frivillig trygdet i et sammenhengende tidsrom av inntil 75 uker. Det frivillige medlemsskapet opphører når han går inn i trygdepliktig arbeidsforhold igjen.

Trygden finansieres ved medlemspremie og arbeidsgivertilskudd. Medlemspremien utgjør et bestemt beløp pr. uke - 12,20 kroner i 1992 for pliktig trygdet og 28,60 kroner for frivillig trygdet (12,20 kroner under sykdom). Arbeidsgivertilskuddet regnes som en bestemt prosentandel av samme lønnsgrunnlag som arbeidsgiveravgiften til folketrygden, men ikke av den ekstra feriegodtgjørelsen som arbeidstakere over 60 år har rett til for den femte ferieuken. Fra og med 4. januar 1988 har satsen vært 3 prosent. Både medlemspremien og arbeidsgivertilskuddet fastsettes årlig av Kongen.

Medlemspremie for pliktig trygdede skal beregnes av arbeidsgiveren som er ansvarlig for innbetaling av såvel medlemspremien som arbeidsgivertilskuddet. Innbetaling av premien skal som hovedreget foretas gjennom trygdekontoret på medlemmets arbeidssted, men kan også skje til trygdekontoret i bedrifts-/kontorkommunen. Det er tre oppgjørsterminer i løpet av året, nemlig januar-april, mai-august og september-desember med betalingsfrist henholdsvis 15. mai, 15. september og 15. januar. Premie for frivillig trygd skal beregnes av trygdekontoret i medlemmets bostedskommune og skal innbetales av den trygdede forskuddsvis for minst fire uker om gangen.

Pensjonstrygden for **fiskere** er regulert ved lov av 28. juni 1957. Loven er senere tilpasset bestemmelsene i folketrygden. Personer som har fiske eller fangst som hovednæring, dvs. som i løpet av et kalenderår arbeider minst 20 uker på heltid i fiske eller fangst, er pliktig trygdet. Trygdeplikten gjelder hele året. Unntatt fra trygdeplikt er den som framsetter krav om det og som antas å ville være hovedbeskjeftiget i annen næring i storparten av kalenderåret. Unntatt er også den som er over 50 år på det tidspunkt han første gang fyller vilkårene for trygdeplikt. Valget er da endeling og kan ikke senere omgjøres. Det er en viss adgang til frivillig medlemsskap bl.a. for fiskere og fangstmenn som er valgt til tillitsmenn innen næringen.

Trygdens utgifter dekkes ved medlemspremie, tilskudd av utførselsavgiften på fisk og fiskevarer og avgift på omsetning av fisk.

Medlemspremien fastsettes årlig ved kongelig resolusjon og skal betales av den trygdede til trygdekontoret på medlemmets bosted. Premie for pliktig trygd skal betales forskuddsvis for hele kalenderåret og forfaller til betaling 31. januar. Premien utgjør et bestemt beløp pr. år - 940 kroner for 1992. For medlemmer som er

frivillig trygdet for deler av året, fastsettes en ukepremie som for 1992 er 18,10 kroner.

Tilskudd av utførselsavgiften på fisk og fiskevarer overføres til Rikstrygdeverket gjennom Finansdepartementet, mens avgift på omsetning av fisk uoppfordret skal innbetales direkte til Rikstrygdeverket. Disse avgiftene er nærmere omtalt senere i denne publikasjonen i avsnitt 13.4.2, avgift på fisk og fiskevarer.

12. Stønader til private konsumenter

Stønader til private konsumenter fra offentlige forvaltningsorganer omfatter trygde- og pensjonsstønader fra folketrygden og andre offentlige trygdeordninger og stønader fra staten, kommunene og fylkeskommunene. Folketrygden er i dag den største betalende sektor med rundt regnet 75 prosent av de totale stønadene. Kommunene og fylkene bidrar med tilsammen vel 10 prosent og statskassen, Statens pensjonskasse og de andre pensjons- og trygdeordningene med den resterende delen, dvs. ialt snaut 15 prosent.

Godt over halvparten av de totale stønadene er pensjonsstønader, dvs. alders-, uføre- og etterlattepensjon. Av de øvrige stønadene dominerer dagpenger ved sykdom, fødsel og adopsjon med en samlet andel på snaut 11 prosent, mens helsestønadenes andel er noe lavere. Ifølge nasjonalregnskapets definisjon består helsestønadene for en stor del av bidrag fra det offentlige til dekning av lønnskostnader og andre utgifter til drift av privateide sykehus og lignende institusjoner og tilskudd til privatpraktiserende leger, fysioterapeuter o.lign. som har inngått avtale med det offentlige. Offentlige utgifter til dekning av lønnskostnader mv. til drift av offentlig eide sykehus og andre helseinstitusjoner regnes derimot som offentlig konsum (felleskonsum), underpost helsestell. Ellers omfatter helsestønadene kontantbidrag til dekning av spesielle utgifter i forbindelse med bruk av helsetjenester.

12.1. Ytelser fra folketrygden

Med få unntak er alle som er bosatt i Norge, uansett statsborgerskap, trygdet i folketrygden. Det samme gjelder den som ikke er bosatt her hvis vedkommende arbeider i annens tjeneste her i landet for lønn og lignende godtgjørelse, er norsk statsborger og ansatt på norsk skip, deltar i norsk fangstekspedisjon, er statslønt tjenestemann i utlandet osv., se nærmere detaljer i folketrygdlovens § 1-2.

For å ha rett til de fleste kontantytelser fra folketrygden må man ha en viss trygdetid, i de fleste tilfeller tre år. Trygdetiden tjener dessuten som grunnlag for beregning av enkelte ytelser. Trygdetid er den tid vedkommende har vært bosatt i landet etter fylte 16 år og før fylte 67 år. Tid i utlandet for norske statsborgere på norske skip, i utenrikstjenesten eller lignende, jfr. foregående avsnitt, er likestilt med botid.

Sentralt i folketrygden står det såkalte **grunnbeløpet** som har tre hovedfunksjoner. For det første er grunnbeløpet beregningsfaktor ved opptjening av pensjonsrettigheter for yrkesaktive. For det andre bestemmer grunnbeløpet størrelsen på de pensjonsytelser man har krav på når man blir pensjonist. Et stort antall av folketrygdens andre ytelser fastsettes også i forhold grunnbeløpet. For det tredje bestemmer grunnbeløpet reguleringen av de løpende ytelser som fastsettes på grunnlag av dette beløpet. Grunnbeløpet reguleres regulært hver 1. mai i forhold til endring i prisnivået, uttrykt ved konsumprisindeksen, og med sikte på å gi pensjonistene andel av den alminnelige velstandsøkning. Fra midten av 1980-årene har også pensjonene fra Statens pensjonskasse blitt regulert i takt med endringene i folketrygdens grunnbeløp.

12.1.1. Oversikt over folketrygdens ytelser

Folketrygdens ytelser omfatter pensjon ved alder, uførhet og til etterlatt ektefelle og barn, dagpenger ved

sykdom, fødsel, adopsjon og arbeidsledighet og andre kontantytelser til dekning av utgifter til livsopphold og særskilte behov. I tillegg yter folketrygden fri legehjelp ved fødsel og ved yrkesskade eller yrkessykdom. Ved fødsel er det dessuten fri jordmorhjelp.

Pensjonsytelsene har en **varig** karakter. Ytelsene tar sikte på dels å sikre en viss minstestandard, dels at ytelsene skal reflektere den standard som den enkelte hadde i sitt yrkesaktive liv. Målsettingen om minstestandard er ivaretatt gjennom bestemmelsene om grunnpensjon og særtillegg som gis uavhengig av tidligere (og forventet) erversvinntekt. Målsettingen om å opprettholde levestandarden og den tilvante levemåten ved overgang fra arbeidsinntekt til pensjon blir det tatt hensyn til ved at alderspensjonen fastsettes i forhold til tidligere ervervsinntekt og den tid vedkommende har vært i arbeid. Uførepensjonen fastsettes dessuten i forhold til forventet erversinntekt. Også etterlattepensjonenes størrelse fastsettes etter disse retningslinjenene, bortsett fra at det for etterlatt ektefelle foreligger bestemmelser om reduksjon av pensjonen i forhold til den etterlattes faktiske eller forventede ervervsinntekt.

Videre yter folketrygden kontantstønad til erstatning for tapt ervervsinntekt ved sykdom, fødsel, adopsjon og arbeidsløshet. Disse ytelsene, som har en **midlertidig** karakter, fastsettes i forhold til ervervsinntekten i tiden umiddelbart før sykdommen, fødselen mv. inntraff. Trygden yter også andre mer kortvarige kontantstønader til dekning av livsopphold, eksempelvis overgangsstønad til gjenlevende ektefelle og ugift mor, stønad ved attføring o.a.

En viktig del av folketrygdens ytelser er kontantstønad til dekning av særlige utgifter. Disse omfatter først og fremst medisinsk stønad ved sykdom, legemsfeil mv. i form av godtgjørelse for utgifter til legehjelp, behandling og pleie i helseinstitusjon osv. Dessuten inngår tilskudd som ledd i å skaffe arbeidsløse personer nytt arbeid (til flytting, opplæring mv.) og til ulike attføringstiltak bl.a. for yrkesvalghemmede personer. Til denne kategori hører også grunnstønad til uføre som har ekstrautgifter som følge av uførheten, og hjelpestønad til uføre som må ha ekstra tilsyn og pleie i hjemmet, samt stønad til enslige forsørgere som under opplæring eller arbeid må overlate tilsynet med barna til andre. Endelig kan nevnes kontante engangsytelser ved fødsel, adopsjon og dødsfall.

12.1.2. Alderspensjon

Alderstrygden ble innført i 1936 og ytet opprinnelig bare grunnpensjon som var behovsprøvet, dvs. at andre inntekter som den trygdede måtte ha, innvirket på trygdens størrelse. I 1959 ble behovsprøvingen opphevet.

Ved innføring av folketrygden i 1967 ble en ordning med tilleggspensjon som er avhengig av tidligere erversinntekt, innarbeidet i systemet. Samtidig opprettholdt man bestemmelser om grunnpensjon for å sikre alle en viss minstestandard. Fra 1969 ytes særtillegg til pensjonister uten tilleggspensjon eller bare en forholdsvis liten tilleggspensjon. Størrelsen av grunnpensjonen, tilleggspensjonen og særtillegget beregnes ut fra folketrygdens grunnbeløp, se innledningen til avsnitt 12.1.

Alderspensjonens størrelse er ikke påvirket av andre inntekter som den trygdede har, men tilsvarende pensjon fra andre offentlige trygdeordninger, f.eks. fra Statens pensjonskasse, skal etter bestemte regler reduseres (samordnes) med folketrygdpensjonen.

Ved innføring av folketrygden var aldersgrensen for rett til pensjon 70 år, men ble satt ned til 67 år fra og med 1973. Trygdet mellom 67 og 70 år fikk adgang til å vente med å ta ut pensjon eller ta ut bare 1/4, 1/2 eller 3/4 av pensjonen. Denne adgangen var likevel begrenset ved at det ikke kunne tas ut så stor pensjon at den sammen med forsørgertillegg for ektefelle og forventet ervervsinntekt oversteg 80 prosent av tidligere ervervsinntekt. Fra 1. januar 1992 ble reglene endret slik at alderspensjon til pensjonist som ikke har fylt 70 år, reduseres eller faller bort dersom pensjonisten har en årlig ervervsinntekt som overstiger grunnbeløpet. Pensjonen med eventuelt særtillegg, men uten forsørgertillegg for ektefelle eller barn, settes da ned med 50 prosent av den overskytende inntekten. Summen av pensjon og ervervsinntekt kan ikke utgjøre mer enn tidligere ervervsinntekt. For personer som fylte 67 år før 1. januar 1992, gjelder de tidligere bestemmelsene om alderspensjon/ervervsinntekt. Fra fylte 70 år får alle hel alderspensjon uavhengig av ervervsinntektens størrelse.

Alderspensjonen består av grunnpensjon, tilleggspensjon eller særtillegg og forsørgertillegg for ektefelle og barn. Alle pensjonister vil motta grunnpensjon. De vil videre ha enten tilleggspensjon eller særtillegg, eller en kombinasjon av disse ytelsene. Fram til 1. mai 1991 mottok dessuten alle pensjonister kompensasjonstillegg som ble innført som kompensasjon til pensjonistene ved innføring av merverdiavgiften i 1970. Tillegget var fastsatt uavhengig av grunnbeløpet og utgjorde i alle år fram til 1. mai 1991 500 kroner årlig for enslig pensjonist og 750 kroner for pensjonistektepar. Som en overgangsordning ble det for perioden 1. mai 1991 til 30. april 1992 ytet halvt kompensasjonstillegg til personer med tilleggspensjon.

For å få **grunnpensjon** kreves en samlet trygdetid på

minst 3 år. Full grunnpensjon gis dersom trygdetiden er 40 år. Er trygdetiden kortere, reduseres grunnpensjonen tilsvarende. For enslig alderspensjonist og alderspensjonist med ektefelle som ikke har folketrygdpensjon, er full årlig grunnpensjon lik folketrygdens grunnbeløp. En alderspensjonist som forsørger ektefelle som selv ikke er pensjonist i folketrygden, får et tillegg på 50 prosent av den grunnpensjonen vedkommende har rett til. Hvis begge ektefellene er pensjonsberettiget, er full grunnpensjon 75 prosent av grunnbeløpet til hver av dem. For hvert forsørget barn under 18 år ytes et tillegg på 25 prosent av grunnbeløpet. Forsørgertillegg for ektefelle og barn reduseres eller faller bort hvis ektefellen, respektive barna, har arbeidsinntekt, folketrygdpensjon eller andre pensjoner som samlet overstiger nærmere fastsatte fribeløp, se folketrygdlovens § 7-8 A.

Da folketrygden ble etablert, var intensjonen at grunnpensjonen skulle være en minsteytelse fra folketrygden, uavhengig av den enkeltes inntekt i yrkesaktiv alder. Etter innføring av særtillegget, se senere, utgjør dette sammen med grunnpensjonen (og inntil 1. mai 1991 kompensasjonstillegget) minsteytelsen fra folketrygden, ofte kalt folketrygdens minstepensjon.

Tilleggspensjon gis hvis den trygdede har hatt ervervsinntekt som er høyere enn grunnbeløpet i minst 3 år etter at folketrygden ble innført. Størrelsen av tilleggspensjonen er avhengig av tidligere erversvinntekt (pensjonsgivende inntekt), se definisjon i avsnitt 11.1.1, og antall år den trygdede har hatt slik inntekt. Pensjonsgivende inntekt fastsettes av ligningsmyndighetene hvert kalenderår fra og med det året inntektstakeren fyller 17 år til og med fylte 69 år på grunnlag av opplysningene på selvangivelsen. Deretter blir inntekten omregnet til pensjonspoeng. Poengtallet skal oppgis på den skatteseddelen som den enkelte inntektstaker får tilsendt når ligningen er foretatt, og skal også meddeles Rikstrygdeverket som registrerer de årlige poengene i sitt poengregister.

Pensjonspoeng i det enkelte år beregnes på følgende måte: Pensjonsgivende inntekt i vedkommende år minus folketrygdens grunnbeløp i samme år dividert med grunnbeløpet. Dette betyr at man opptjener pensjonspoeng, og altså tilleggspensjon, bare i de årene pensjonsgivende inntekt overstiger årets grunnbeløp. Videre blir pensjonspoeng bare regnet av inntekt opp til 12 ganger grunnbeløpet, dvs. at man ikke opptjener tilleggspensjon av inntekt over 12 ganger grunnbeløpet. Inntekt mellom 8 og 12 ganger grunnbeløpet - fra 1. januar 1992 mellom 6 og 12 ganger grunnbeløpet - inngår bare med 1/3. Den sistnevnte endringen påvirker ikke pensjonspoeng som er opptjent før 1992.

Ved beregning av tilleggspensjonen legges det gjennomsnittlige poengtallet for de 20 beste poengårene - det såkalte sluttpoengtallet - til grunn. Er vedkommende godskrevet pensjonspoeng for færre enn 20 år, er sluttpoengtallet gjennomsnittet av samtlige poengtall som er godskrevet. Full tilleggspensjon har til nå utgjort 45 prosent av det beløpet som framkommer når det gjeldende grunnbeløpet (G) multipliseres med sluttpoengtallet, dvs. at formelen for tilleggspensjonen (T) er:

T = 0,45 x G x sluttpoengtallet

Fra og med 1. januar 1992 er satsen satt ned fra 45 til 42 prosent, men bare for tilleggspensjon opptjent i 1992 eller senere år.

For å få full tilleggspensjon kreves at man har fått godskrevet pensjonspoeng for 40 år. Er opptjeningstiden kortere, reduseres tilleggspensjonen tilsvarende. Av hensyn til de som er født så tidlig at de ikke vil kunne tjene opp full tilleggspensjon, er det fastsatt overgangsregler (overkompensasjon) hvor kravet til opptjeningstid er lavere. Den som var under 50 år men over 30 år pr. 1.januar 1967, får rett til full tilleggspensjon hvis ervervsinntekten er høyere enn grunnbeløpet i alle årene fra og med 1967 til og med det året vedkommende fyller 69 år. Den som var over 50 år pr. 1. januar 1967, må ha 20 opptjeningsår for å få rett til full tilleggspensjon. For begge grupper gjelder regelen om tilsvarende mindre tilleggspensjon hvis vedkommende har færre opptjeningsår enn det som kreves for full pensjon. Overgangsreglene (overkompensasjonen) gjelder bare for inntekt inntil fem ganger grunnbeløpet (inntil 4 pensjonspoeng). For den delen av inntekten som er over denne grensen, regnes tilleggspensjon etter de vanlige reglene, dvs. på grunnlag av kravet om 40 års opptjeningstid.

Den som blir arbeidsufør før fylte 67 år, blir på visse vilkår godskrevet opptjeningsår og pensjonspoeng for årene fram til pensjonsalderen. Dette gjøres for å sikre en tilleggspensjon til alderspensjonen som tilsvarer den vedkommende ville ha fått dersom hun eller han ikke var blitt ufør. Fra 1. januar 1992 kan det dessuten godskrives pensjonspoeng for hvert kalenderår som en person har hatt omsorgen for barn som ikke har fylt 7 år ved utløpet av året. Fra samme tid kan pensjonspoeng også godskrives for omsorgsarbeid for eldre, syke eller funksjonshemmede utenfor institusjon. For begge omsorgsfunksjonene er poengtallet 3 for det enkelte år, men det skal gjøres fradrag i dette poengtallet for poengtall som er godskrevet etter de vanlige reglene.

Enke eller enkemann har rett til tilleggspensjon som utgjør 55 prosent av summen av egen tilleggspensjon og avdødes tilleggspensjon. Man har mao. rett til å

"arve" avdøde ektefelles tilleggspensjon, noe som kan være meget gunstig dersom man selv har beskjeden opptjening i forhold til den avdøde ektefellens opptjening. Forutsetningen er at ekteskapet har vart i minst 5 år eller gjenlevende har eller har hatt barn med avdøde eller har omsorg for avdødes barn. Gjenlevendes tilleggspensjon skal likevel ikke være lavere enn egen tillleggspensjon beregnet etter de vanlige reglene.

Særtillegget ble innført ved lov av 19. juni 1969 og fikk virkning fra 1. juli samme år. Fortsatt ytes tillegget i henhold til den nevnte loven med senere endringer. Særtillegget ble innført av hensyn til de som på grunn av alder eller av andre årsaker ikke har kunnet tjene opp tilleggspensjon. Opprinnelig utgjorde særtillegget 7,5 prosent av grunnbeløpet uavhengig av pensjonistens sivilstatus. Ektefeller som begge var pensjonister, fikk 7,5 prosent hver. Særtillegget gis som et tillegg til grunnpensjonen og avkortes krone for krone mot tilleggspensjon som pensjonisten eventuelt mottar fra folketrygden. Størrelsen av særtillegget blir vurdert samtidig med reguleringen av grunnbeløpet og har etterhvert blitt mangedoblet. Fra 1. mai 1991 utgjør således tillegget 60,5 prosent av grunnbeløpet for enslig pensjonist og pensjonist som forsørger ektefelle under 60 år, 109,6 prosent av grunnbeløpet for pensjonist som forsørger ektefelle over 60 år, og 54,8 prosent av grunnbeløpet til hver ektefelle som begge er pensjonister. Ordningen med forhøyet særtillegg for pensjonist som forsørger ektefelle over 60 år, ble innført med virkning fra 1. april 1989.

Fra og med 1973, da aldersgrensen ble satt ned, og fram til 1. april 1984 var det anledning til å tjene opp **ventetillegg** for pensjonsberettiget som ikke tok ut hel alderspensjon mellom fylte 67 og 70 år. Ventetillegg som er opptjent før ordningen ble opphevet, blir utbetalt inntil pensjonisten dør. Ventetillegget regnes fra det tidspunkt hel pensjon er tatt ut og senest ved fylte 70 år. Det utbetales sammen med pensjonen og utgjør 9 prosent pr. år, 3/4 prosent pr. måned, av den del av pensjonen som ikke er tatt ut.

Alderspensjonen skattlegges som inntekt, men etter særskilte regler, og folketrygdavgiften regnes etter laveste sats, se avsnittene 5.1.6 og 11.1.1. De spesielle skattebestemmelsene som det er redegjort for i avsnitt 5.1.6, innebærer at folketrygdens grunnpensjon med særtillegg og - inntil 1991/1992 - kompensasjonstillegg er fritatt for inntektsskatt og folketrygdavgift.

12.1.3. Uførepensjon

For å få **uførepensjon** må den trygdede være bosatt her i landet og etter hovedregelen ha en trygdetid på minst 3 år. Videre kreves at ervervsevnen - etter at den trygdede har gjennomgått slik behandling og attføring som anses hensiktsmessig - er varig nedsatt med minst 50 prosent som følge av sykdom, skade eller lyte. Pensjonen kan bare gis personer over 16 år. Fra fylte 67 år avløses uførepensjonen av alderspensjon.

Full uførepensjon skal i prinsippet tilsvare den alderspensjonen som den trygdede kunne ha fått hvis uførheten ikke hadde inntrådt. Dette betyr at det ved beregning av tilleggspensjonen - i tillegg til registrerte pensjonspoeng fra før uførheten inntraff - på visse vilkår også skal regnes med framtidige pensjonspoeng. Dette skal gjøres for alle år fra og med det året uførheten inntraff til og med det året vedkommende fyller 66 år. For øvrig blir de ulike "komponentene" i uførepensjonen, dvs. grunnpensjon, tilleggspensjon eller særtillegg, kompensasjonstillegg (inntil 1. mai 1991/30. april 1992) og forsørgertillegg for ektefelle og barn, beregnet etter de samme regler som for folketrygdens alderspensjon, se avsnitt 12.1.2. Forsørgertillegg for ektefelle gis imidlertid etter hovedregelen bare dersom pensjonisten forsørger ektefelle over 60 år. Tillegg kan likevel gis hvis ektefellen er under 60 år, forutsatt at hun eller han på grunn av omsorg for barn, på grunn av tilsyn og pleie av pensjonisten eller av andre grunner ikke med rimelighet kan ventes å skaffe seg arbeidsinntekt.

Fra 1. mai 1981 ble det i folketrygdlovens § 8-4 innført en ordning med garantert tilleggspensjon uten krav om opptjening for personer som er født uføre og andre som har fått sin arbeidsevne nedsatt med minst 50 prosent før fylte 20 år. Ordningen fikk virkning for alle som ikke var fylt 20 år ved folketrygdlovens ikrafttreden 1. januar 1967. Fra 1. januar 1984 ble aldersgrensen hevet til 21 år, og endringen ble gitt tilbakevirkning slik at alle som ikke var fylt 21 år før 1. januar 1967, fikk rett til den garanterte minste tilleggspensjonen (for uførhet inntrådt før fylte 21 år). Fra 1. januar 1989 ble aldersgrensen hevet ytterligere til 22 år for alle som ikke var fylt 22 år ved folketrygdlovens ikrafttreden, dvs. som er født etter 1944. De som kommer inn under ordningen, får tilleggspensjonen beregnet på grunnlag av et bestemt sluttpoengtall med full opptjening. Poengtallet var opprinnelig fastsatt til 2 og er senere blitt hevet til 2,5 (fra 1. mai 1987), til 3 (fra 1. mai 1988) og til 3,3 (fra 1. mai 1991). Fra 1. juli 1989 fikk også personer som er født i årene 1923 - 1944, og som er blitt uføre før fylte 22 år, rett til en minste garantert tilleggspensjon beregnet på grunnlag av et bestemt sluttpoengtall og full opptjening. Poengtallet er imidlertid vesentlig lavere enn for uføre som er født etter 1944, nemlig 1,6 når vedkommende er født i årene 1923 og 1924, 2,0 når vedkommende er født i 1925 og 2,5 når vedkommende er født i årene 1926-1944, se folketrygdlovens §7-3.

For å få full uførepensjon kreves 100 prosent ervervsuførhet. Ved delvis uførhet (men minst 50 prosent) skal pensjonen reduseres forholdsmessig. Er ervervsevnen nedsatt med mer enn 75 prosent, kan det likevel ytes full uførepensjon dersom det ut fra en samlet vurdering av den trygdedes situasjon anses rimelig.

Pensjonister med full uførepensjon kan ha en viss arbeidsinntekt uten at pensjonen reduseres. Fribeløpet er satt til halvparten av grunnbeløpet. Den tidligere adgangen til å tjene inntil 10 prosent av den inntekten man hadde før uførheten inntraff, falt bort i 1989.

Ved uførhet som skyldes **yrkesskade**, ytes i utgangspunktet stønad etter bestemmelsene om uførepensjon. Pensjonen beregnes imidlertid uten hensyn til lengden av trygde- og opptjeningstid, og det er ikke noe vilkår for rett til uførepensjon at vedkommende oppholder seg i riket. Videre ytes pensjon selv om arbeidsevnen ikke er varig nedsatt, så lenge den er nedsatt med minst 15 prosent. Også skadede som er yngre enn 16 år, kan få pensjon (unntatt skoleelever og studenter). Pensjonen fastsettes på gunstigere måte enn ved uførhet som ikke skyldes yrkesskade. Hvis den årlige arbeidsinntekt på skadetidspunktet svarer til en høyere pensjonsgivende inntekt enn de poengtall som allerede er godskrevet, skal således denne høyere inntekten legges til grunn ved pensjonsberegningen. Som yrkesskade regnes legemsskade eller sykdom som er forårsaket av en arbeidsulykke, samt visse yrkessykdommer, klimatsykdommer og epidemiske sykdommer. Etter hovedregelen må yrkesskaden være påført under arbeid i arbeidstiden. Ordningen omfatter arbeidstakere, elever og studenter ved offentlige skoler og endel andre grupper, men ikke selvstendig næringsdrivende. Næringsdrivende under 67 år kan imidlertid tegne frivillig trygd for yrkesskadedekning. Folketrygdens ytelser for yrkesskade gjelder bare yrkesskade som er inntruffet etter 31. desember 1970. Ytelser for yrkesskade som er inntruffet **før** dette tidspunkt, gis etter den tidligere lov om yrkesskadetrygd.

Uførepensjon skattlegges som inntekt, men etter særskilte regler, og folketrygdavgiften regnes etter laveste sats, se avsnittene 5.1.6 og 11.1.1. Som følge av bestemmelsene om særfradrag for alder, uførhet mv. og den særskilte skattebegrensningsregelen, jfr. avsnitt 5.1.6, vil pensjonen være fritatt for disse skattene dersom den er av en forholdsvis beskjeden størrelse.

12.1.4. Etterlattepensjoner

De som omfattes av ordningen med etterlattepensjon er enker og enkemenn, barn som har mistet en eller begge foreldre og etterlatte familiepleiere.

Enke og **enkemann** har rett til pensjon hvis ekteskapet har vart i minst 5 år. Har ekteskapet vart i kortere tid, ytes likevel pensjon dersom den etterlatte har eller har hatt barn med avdøde. Det kan dessuten ytes pensjon i forbindelse med omsorg for avdødes barn og adoptivbarn, forutsatt at omsorgen for avdødes barn etter dødsfallet og ekteskapet tilsammen har vart i minst fem år.

Full pensjon skal svare til den pensjon avdøde ville fått som helt ervervsufør på tidspunktet for dødsfallet, men likevel slik at gjenlevende ytes bare 55 prosent av avdødes tilleggspensjon. Hvis avdøde ved dødsfallet hadde uføre- eller alderspensjon, får gjenlevende den grunnpensjonen og 55 prosent av den tilleggspensjonen avdøde faktisk hadde. Gjenlevende kan få grunnpensjonen beregnet på grunnlag av egen trygdetid dersom den er lengre enn avdødes. Etterlattepensjon med eventuelt særtillegg ytes til gjenlevende som ut fra alder og ervervsevne mv. ikke kan ventes å få en årlig ervervsinntekt som overstiger 50 prosent av grunnbeløpet. Er den forventede erversinntekten høyere, skal pensjonen med særtillegg settes ned med 40 prosent av den overskytende inntekten.

Pensjon til gjenlevende ektefelle faller bort ved giftemål og når vedkommende selv får rett til uførepensjon eller alderspensjon fra folketrygden eller mottar attføringspenger i ventetiden før uførepensjon blir tilstått. Uførepensjonen, attføringspengene eller alderspensjonen skal likevel ikke være lavere enn den pensjonen vedkommende hadde rett til som gjenlevende ektefelle.

Skilt ektefelle som ikke har inngått nytt ekteskap før den tidligere ektefelles død, har rett til pensjon og andre ytelser som gjenlevende ektefelle, hvis dødsfallet finner sted innen 5 år etter skilsmissen. Dessuten må ekteskapet ha vart i minst 25 år eller - hvis det var barn i ekteskapet - i minst 15 år. Forøvrig skal pensjonen reduseres i forhold til forventet arbeidsinntekt etter reglene som er gjengitt over.

Barnepensjon. Til barn under 18 år som har mistet far eller mor, utgjør barnepensjonen 40 prosent av grunnbeløpet for første barn og 25 prosent av grunnbeløpet for hvert av de følgende barn. Er begge foreldrene døde, utgjør barnepensjon for første barn samme beløp som etterlattepensjonen for den av foreldrene som ville ha fått størst pensjon. For neste barn er pensjonen 40 prosent av grunnbeløpet og for hvert av de følgende barn 25 prosent av grunnbeløpet. Fra 1991 blir barnepensjon som fastsettes i prosent av grunnbeløpet, avkortet etter opptjeningstid, tilsvarende reglene for gjenlevende ektefelle. For foreldreløse barn under utdanning er aldersgrensen for å få barnepensjon 20 år, men bare hvis arbeidsinntekt i utdanningstiden ikke overstiger bestemte grenser.

Etterlatte **familiepleiere**. Ugift person under 67 år som i minst fem år har vært hjemme og hatt nødvendig tilsyn med og pleie av foreldre eller andre nærstående, kan få stønad i form av pensjon (eller overgangs- og utdanningsstønad, se senere). Betingelsen er at pleieforholdet i det vesentlige har hindret vedkommende i å forsørge seg selv ved annen virksomhet enn forpleiningen i den tiden pleien varte, og at ervervsevne og ervervsmulighet på grunn av pleieforholdet er nedsatt så meget at vedkommmende ikke lenger kan forsørge seg selv ved eget arbeid. Pensjon gis hvis nedsettelsen av både evnen og mulighetene til arbeid ventes å bli varig. Full årlig pensjon svarer til folketrygdens grunnbeløp med særtillegg og - inntil 1. mai 1991 - kompensasjonstillegg og blir redusert etter samme regler som pensjon til gjenlevende ektefelle.

Etterlattepensjonene skattlegges som inntekt, eventuelt etter særregler, jfr. avsnitt 5.1.6. Folktetrygdavgiften regnes etter laveste sats, men barnepensjon til barn som det ytes barnetrygd for, er fritatt for trygdeavgift, jfr. avsnitt 11.1.1.

12.1.5. Sykepenger, fødselspenger, svangerskapspenger og omsorgspenger ved adopsjon

Første lov om syketrygd som trådte i kraft i 1911, innførte obligatorisk syketrygd for arbeidstakere i lavere lønnsgrupper. Etter hvert ble ordningen utbygd, inntil man i 1957 fikk en obligatorisk syketrygd som omfattet alle som var bosatt i Norge. Fra 1971 ble syketrygden inkorporert i folktrygden.

Trygdens ytelser omfatter medisinsk stønad av forskjellig art og sykepenger ved sykdom, svangerskap og fødsel. Fra 1982 ytes også omsorgspenger ved adopsjon.

Sykepengene fastsettes i forhold til arbeidsinntekten. Det gis bare sykepenger når årlig arbeidsinntekt overstiger bestemte beløp, og ved fastsettelse av sykepengene blir den del av årsinntekten som ligger over bestemte grenser, ikke regnet med. Inntil 1971 var bare arbeidstakere obligatorisk trygdet for sykepenger, men ikke-arbeidstakere med inntekt over visse grenser kunne tegne frivillig trygd for sykepenger. Da syketrygden ble innlemmet i folktetrygden, ble alle med ervervsinntekt (pensjonsgivende inntekt) obligatorisk trygdet med sykepenger.

Etter inkorporering i folketrygden og inntil 1. juli 1978 utgjorde sykepengene for hver dag 4 kroner pluss 1 promille av årlig arbeidsinntekt. Den del av inntekten som omregnet til årsinntekt oversteg 12 ganger folketrygdens grunnbeløp, ble ikke regnet med, og den del av inntekten som var mellom 8 og 12 ganger grunnbeløpet, inngikk bare med en tredel. Minstegrense for rett til sykepenger var årsinntekt på 4 000 kroner. Det ble ytet forsørgertillegg med 4 kroner pr. dag for forsørget ektefelle og hvert forsørget barn under 18 år. Sykepenger ble gitt for alle dager unntatt søndager, men ikke for de tre første fraværsdagene iberegnet søndag. Sykepenger inklusive forsørgertilleggene måtte ikke overstige 90 prosent av arbeidsinntekten minus trekk for skatt og folketrygdavgifter. Sykepengene var etter hovedregelen fritatt for skatt, men ble skattlagt og regnet som pensjonsgivende inntekt dersom de sammen med eventuell lønn under sykdom oversteg 90 prosent av arbeidsinntekten minus trekk for skatt og medlemsavgifter.

Fra 1. juli 1978 ble sykepengeordningen vesentlig endret. Fra denne dato er ytelsene:

For **arbeidstakere**: 100 prosent av inntekt i tjenesteforhold for alle dager unntatt søndager - fra 1983 også unntatt lørdager. I såkalte inaktive perioder skal sykepengene fra 1. januar 1992 utgjøre 65 prosent av inntektsgrunnlaget.

For **selvstendig næringsdrivende**: 65 prosent av ervervsinntekten for alle dager unntatt søndager - fra 1983 også unntatt lørdager - men ikke for de første 14 fraværsdager iberegnet søndager - fra 1983 også lørdager. Det er adgang til å tegne frivillig tilleggstrygd for sykepenger i de 14 første fraværsdager og/eller for sykepenger som svarer til 100 prosent av ervervsinntekten.

Fra 1. juli 1978 til og med 1982 ble det ikke ytet sykepenger for den del av inntekten som omregnet til årsinntekt oversteg 12 ganger folketrygdens grunnbeløp, og for den del som utgjorde mellom 8 og 12 ganger grunnbeløpet, ble bare en tredel regnet med. Senere er denne begrensningen endret, og for tiden ytes det ikke sykepenger for den del av inntekten som omregnet til årsinntekt overstiger 6 ganger grunnbeløpet. Bestemmelsen om maksimumsgrunnlag i forhold til erversinntekten gjelder både for arbeidstakere og næringsdrivende, men for arbeidstakere med flere arbeidsgivere regnes maksimumsgrunnlaget av arbeidsinntekten hos hver enkelt arbeidsgiver og ikke av samlet årlig arbeidsinntekt. Til og med 1982 ble det ikke ytet sykepenger når inntekten omregnet til årsinntekt var lavere enn 4 000 kroner. Fra og med 1983 ble denne grensen hevet til 10 000 kroner, og fra 1. april 1985 er grensen halvparten av grunnbeløpet. Minstegrense for rett til sykepenger gjelder såvel arbeidstakere som næringsdrivende. I arbeidsgiverperioden - de to første ukene av hver fraværsperiode da arbeidstakerens sykepenger utbetales av arbeidsgiveren - gjelder likevel ikke bestemmelsen om minsteinntekt.

Vanligvis ytes sykepenger fra folketrygden først etter

to uker. Arbeidstakere får sykepenger i de to første sykefraværsuker utbetalt av arbeidsgiver. Stønadstiden for sykepenger fra trygden ble fra 1. april 1989 satt ned fra inntil 52 uker til 50 uker som hovedregel. I de tilfellene trygden yter sykepenger i de to første ukene, betales likevel sykepenger i inntil 52 uker. Som for arbeidstakere er stønadstiden for selvstendige som bare har obligatorisk dekning for trygden, redusert fra 52 til 50 uker fra 1. april 1989. Selvstendige med frivillig tilleggstrygd vil fortsatt få sykepenger i inntil 50 uker fra trygden utover de to første ukene som er egenfinansiert ved tilleggstrygden. Trygdet som mottar hel alderspensjon fra folketrygden, har ikke rett til sykepenger verken fra arbeidsgiver eller trygden, mens trygdet som mottar gradert alderspensjon, har rett til sykepenger i inntil 90 dager/18 uker.

For å ha rett til sykepenger kreves normalt at arbeidsforholdet eller utøvelsen av selvstendig næring har vart i minst to uker før den trygdede blir syk. De medisinske vilkår for sykepenger skal som hovedregel være legitimert ved legeerklæring. Arbeidstakere kan likevel sykmelde seg selv (levere egenmelding) for de tre første fraværsdagene ved fravær i de to første sykefraværsukene som arbeidsgiveren har ansvaret for (arbeidsgiverperioden). Det kreves utvidet legeerklæring for at langtidssykmeldte skal få sykepenger utover 8 uker. Ved langvarig opphold i helseinstitusjon blir sykepengene for enslige vanligvis halvert fra og med fjerde kalendermåned.

I tillegg til sykepenger ved egen sykdom har arbeidstakere rett til sykepenger fra arbeidsgiveren ved små barns sykdom (barn under 10 år) i inntil 10 dager pr. kalenderår. Retten gjelder for hver av barnets foreldre. Er arbeidstakeren enslig forsørger, gis sykepenger i inntil 20 dager pr. kalenderår. Arbeidstakere med kronisk syke eller funksjonshemmede barn under 16 år har rett til permisjon med lønn i inntil 20 dager (40 dager for enslige forsørgere) når barnet er sykt. Rett til sykepenger gjelder også yrkesaktives fravær som følge av andre forhold, bl.a. ved pleie i hjemmet av nær pårørende i livets sluttfase.

Fødselspenger. En kvinne som har vært i arbeid i tilsammen seks måneder av de siste ti månedene før nedkomsten, har rett til kontantstønad i form av fødselspenger som beregnes på samme måte som sykepenger. Fra 1. april 1992 ytes fødselspenger i inntil 165 dager med 100 prosent kompensasjon eller inntil 210 dager med 80 prosent kompensasjon fra det tidspunkt kvinnen slutter i arbeid, men høyst 60 dager før fødselen. Den enkelte kan selv velge mellom de to alternativene for varighet og kompensasjonsnivå. Ved flerbarnsfødsler får yrkesaktive rett til 10 dager (15 dager med redusert sats) ekstra lønnet permisjon pr. barn utover ett. Antall dager med fødselspenger har vært hevet flere ganger de siste årene, således fra 110 til 120 dager fra 1. januar 1989, til 140 dager fra 1. mai 1990, til 150 dager fra 1. april 1991 og, som nevnt over, til 165 dager fra 1. april 1992. Alternativet med lengre varighet og lavere kompensasjonsnivå ble innført med virkning fra 1. april 1989.

Hvis kvinnen tar opp igjen arbeidet etter fødselen før hun har tatt ut hele stønadsperioden, skal fødselspengene utbetales til faren for resten av perioden, men ikke for mer enn en bestemt tid som fra 1. april 1991 er 120 dager (160 dager med redusert sats). Forutsetningen er at faren er hjemme og har omsorgen for barnet, og at han fyller de samme vilkårene som moren for å få rett til fødselspenger. Fra 1. juli 1990 fikk fedre som overtar foreldreansvaret alene, en selvstendig rett til fødselspenger uavhengig av om moren fyller vilkårene for rett til slik stønad.

Fødselspenger kan tas ut inntil 12 uker før fødselen. For å motivere kvinnene til ikke å være i arbeid de par siste ukene før fødselen, ble det fra 1. april 1991 innført en ny stønadsordning med **svangerskapspenger** i inntil 10 dager før fødselen (12 dager med redusert sats). Denne svangerskapspengeordningen skal ikke kunne overføres til etter fødselen, selv om kvinnen er i arbeid helt fram til nedkomsten. Videre skal ordningen erstatte eventuelle sykepenger de to siste ukene før fødselen for kvinner som er sykmeldt.

Kvinner som ikke fyller vilkårene for rett til fødselspenger som yrkesaktiv, har rett til fødselspenger i form av **engangsstønad**. Stønadens størrelse fastsettes årlig av Stortinget. Ved flerbarnsfødsler gis stønaden for hvert av barna. Stønaden gjelder også som minstegaranti for yrkesaktive. Ved hjemmefødsel ytes ekstra kontantstønad med et beløp som fastsettes i årlige stortingsvedtak.

Omsorgspenger ved **adopsjon**. Adoptivforeldre har rett til omsorgspenger under permisjon dersom begge fyller kriteriene for rett til sykepenger som yrkesaktive. De kan velge mellom 155 dager med full lønn og 195 dager med 80 prosent kompensasjon. Siste utvidelse av permisjonstiden skjedde fra 1. april 1992. Ordningen gjelder ved adopsjon av barn under 15 år og omfatter ikke stebarnadopsjon. Omsorgspengene beregnes på samme måte som sykepenger. Adoptivforeldre som ikke fyller vilkårene for omsorgspenger som yrkesaktive, har rett til **engangsstønad** med samme beløp som ved fødsel.

Sykepenger, fødselspenger, svangerskapspenger og omsorgspenger ved adopsjon skattlegges på samme måten som den inntekten de erstatter og regnes som pensjonsgivende. Engangsstønad ved fødsel for ikke-yrkesaktive er derimot fritatt for skatt og folketrygd-

avgift og er ikke pensjonsgivende. Det samme er tilfelle for engangsstønad ved adopsjon, selv om bare den ene av adoptivforeldrene er ikke-yrkesaktiv.

12.1.6. Dagpenger ved arbeidsledighet

Obligatorisk arbeidsledighetstrygd ble innført i 1939. Ordningen omfatter etter hovedregelen alle som arbeider i annens tjeneste, men inntil 1971 da trygden ble innlemmet i folketrygden, var det viktige unntak fra denne regelen, idet bl.a. offentlige tjenestemenn falt utenom ordningen.

Trygden yter stønad dels i form av dagpenger med forsørgertillegg, dels i form av ulike tiltak for å skaffe den arbeidsløse passende arbeid, bl.a. tilskudd under opplæring mv., se senere.

Dagpengene fastsettes i forhold til den trygdedes arbeidsinntekt i perioden før ledigheten inntraff. Helt fra trygden ble innført og inntil november 1975 var satsene for dagpengene og forsørgertillegget de samme som for sykepenger og forsørgertillegg i syketrygden. Fra og med 3. november 1975 og ut 1979 utgjorde dagpengene 15 kroner pr. dag pluss 1,1 promille av årlig arbeidsinntekt opp til 12 ganger folketrygdens grunnbeløp. For den delen av inntekten som var mellom 8 og 12 ganger grunnbeløpet, ble bare en tredel regnet med. Minstegrense for rett til dagpenger var årsinntekt på 75 prosent av grunnbeløpet. Forsørgertillegg ble ytet med 6 kroner pr. dag for forsørget ektefelle og hvert forsørget barn under 18 år. Dagpenger inklusive forsørgertillegg kunne ikke utgjøre mer enn 90 prosent av arbeidsinntekten fratrukket trekk av skatt og folketrygdavgift. Ytelsene var fritatt for skatt og ble ikke regnet som pensjonsgivende inntekt.

Opprinnelig ble dagpenger gitt i inntil 15 uker i løpet av et kalenderår, men ble i slutten av 1950-årene utvidet til maksimalt 20 uker, deretter - fra 1970 - til 21 uker og fra 3. november 1975 til 40 uker. Fra 2. juli 1984 ytes dagpenger i inntil 80 uker i løpet av to påfølgende kalenderår, og fra 1. oktober 1990 ytes stønad i tilsammen 80 uker, uavhengig av kalenderår og om stønadsperioden er sammenhengende eller ikke.

Fra 1. januar 1980 utgjør dagpengene for hver dag 2 promille av årlig arbeidsinntekt, fastsatt som beskrevet nedenfor, og utbetales for seks dager i uken. Begrensning av inntektsgrunnlaget i forhold til folketrygdens grunnbeløp er som for sykepenger, se avsnitt 12.1.5. Minstegrense for rett til dagpenger er årsinntekt tilsvarende 75 prosent av grunnbeløpet, dvs. som før 1980. For den som forsørger barn under 18 år, forhøyes dagpengene med 6 kroner pr. dag for hver forsørget i de første 26 uker og deretter med 12 kroner pr. dag for hver forsørget så lenge stønadsperioden varer. (Bestemmelsen om forhøyet tillegg for forsørgelse ble iverksatt fra og med 1992.) Tidligere ble det ytet tillegg for hjelp i huset hvis den arbeidsledige var uten ektefelle og bodde sammen med barn som betinget tillegg. Dagpenger inklusive forsørgertillegg kan ikke utgjøre mer enn 90 prosent av arbeidsinntekten.

Dagpengenes størrelse beregnes på grunnlag av den inntekten som den trygdede har hatt i det siste avsluttede kalenderår før søknaden om dagpenger settes fram, med mindre dagpengesøkeren kan dokumentere at gjennomsnittsinntekten for de tre foregående kalenderår er høyere.

For å få dagpenger må den trygdede være arbeidsfør og arbeidsledig uten skyld. Dagpengene begynner tidligst å løpe når den trygdede i tre av de siste ti dager, iberegnet søndager, har vært arbeidsledig og har meldt seg til arbeidsformidlingen som reell arbeidssøker. Dagpenger utbetales for alle ukedager unntatt søndager og kan tilstås i inntil 80 uker. Når stønaden har vært gitt i et slikt tidsrom, må det etter hovedregelen gå minst 13 uker før stønad på nytt kan gis. Fra 18. mai 1992 kan stødadsmottakeren på bestemte vilkår tilstås stønad også i 13-ukersperioden. Tidsbegrensningen på 80 uker gjelder ikke for personer over 64 år. Videre kan dagpenger tilstås selvstendig næringsdrivende over 64 år som er blitt arbeidsledig fordi vedkommende uten egen skyld har måttet slutte å drive sin virksomhet.

Foruten til helt arbeidsledige arbeidssøkere kan dagpenger utbetales til helt eller delvis permitterte arbeidssøkere, til deltidssysselsatte som har fått sin arbeidstid redusert og som søker utvidet arbeidstid, samt til deltakere på arbeidsmarkedskurs og yrkesforberedende programmer som velger dagpenger fremfor kursstønad. Dagpenger kan også brukes som lønnstilskudd når arbeidsgivere sysselsetter stønadsmottakere i ekstraordinært arbeid. Ordningen er begrenset til offentlig virksomhet. Tiltaket er et tilbud overfor personer med høye dagpengerettigheter som et alternativ til "arbeid for trygd". Til personer som tilhører de kategorier som er nevnt foran, ytes dagpenger etter særregler angående stønadstidens lengde. For delvis permitterte og deltidssysselsatte arbeidssøkere blir dessuten dagpengene avkortet i forhold til graden av permittering, respektive ledighet.

Fiskere og fangstmenn har en egen ordning under ledighet med en kombinasjon av dagpenger etter særskilt sats og garanti-lott.

Dagpenger ved arbeidsledighet skattlegges på samme måte som den inntekten de erstatter og inngår i pensjonsgivende inntekt.

12.1.7. Overgangsstønad, bidragsforskudd og attføringspenger

Foruten alders-, uføre- og etterlattepensjoner, syke- og fødselspenger mv. samt dagpenger ved arbeidsledighet yter folketrygden også andre kontantstønader til dekning av utgifter til livsopphold. Til denne kategorien hører overgangsstønad, bidragsforskudd og attføringspenger. I likhet med sykepenger mv. og dagpenger ved ledighet blir disse ytelsene vanligvis gitt for en begrenset periode, dvs. at de - i motsetning til pensjonsytelsene - har en midlertidig karakter.

Overgangsstønad kan dels tilfalle etterlatt ektefelle, dels ugifte, skilte og separerte forsørgere. Sistnevnte gruppe har på bestemte vilkår også rett til **bidragsforskudd**, dvs. forskudd på underholdsbidrag.

Til gjenlevende ektefelle ytes overgangsstønad dersom vedkommende ikke har rett til etterlattepensjon og midlertidig er ute av stand til å forsørge seg selv ved eget arbeid. Dette kan være på grunn av omsorg for barn eller fordi den gjenlevende først etter en omstillingstid og eventuell utdanningstid kan få passende arbeid. Gjenlevende ektefelle som på tidspunktet for ektefellens død har omsorg for avdødes barn eller adoptivbarn, har rett til overgangsstønad så lenge omsorgen varer (men bare inntil barnet fyller 18 år) eller inntil det foreligger rett til enke- eller enkemannspensjon fordi ekteskapet og omsorgen for avdødes barn etter dødsfallet har vart i tilsammen minst fem år. Overgangsstønad kan også gis i ventetiden mens søknad om enke- eller enkemannspensjon er under behandling. Overgangsstønaden fastsettes etter samme regler som enke-/enkemannspensjon, se avsnitt 12.1.4.

Ugift, skilt eller separert forsørger har rett til overgangsstønad etter samme regler og på samme vilkår som gjenlevende ektefelle. Dette innebærer at disse forsørgerne har rett til overgangsstønad dersom de er midlertidig ute av stand til å forsørge seg selv ved eget arbeid, enten på grunn av omsorg for barnet eller fordi vedkommende først etter en omstilings- og eventuell utdanningstid kan få høvelig arbeid. Enslig kvinne som er gravid, har rett til overgangsstønad også for tidsrom opp til to måneder før fødselen. Overgangsstønaden skal utgjøre samme beløp som folketrygdens grunnbeløp. I tillegg kommer særtillegg som for enslige alderspensjonister, for tiden 60,5 prosent av grunnbeløpet. Kompensasjonstillegg har derimot aldri inngått i overgangsstønaden til denne gruppen forsørgere. Enslige forsørgere som forventes å få en arbeidsinntekt som overstiger halve grunnbeløpet, får redusert stønad. Stønaden utgjør da forskjellen mellom full overgangsstønad inklusive særtillegg og 40 prosent av den inntekten som overstiger halve grunnbeløpet. Retten til stønad faller bort hvis den enslige forsørgeren gifter seg eller flytter sammen med den andre av barnets foreldre eller den vedkommende er skilt eller separert fra. Retten faller også bort hvis vedkommende bor i samme hus eller boligblokk som den andre av barnets foreldre. Likeledes faller stønaden bort hvis vedkommende får barn med en samboer. Retten til stønad opphører vanligvis når barnet er ferdig med tredje skoleår. Det kan imidlertid etter søknad fortsatt gis stønad etter denne tid, hvis barnet har behov for omsorg ut over det som er vanlig for barn på samme alder.

Ugift, skilt eller separert forsørger har også rett til **bidragsforskudd** etter lov av 17. februar 1989. Forskuddet finansieres av folketrygden og ytes barn under 18 år som ikke bor sammen med begge foreldrene. Blant vilkårene for å yte forskudd kan nevnes at fastsatt eller avtalt underholdsbidrag må innbetales gjennom bidragsfogden. Det er en forutsetning for å yte forskudd at mulighetene for bidrag fra den andre av barnets foreldre er utnyttet. Derimot kan forskudd ytes selv om den bidragspliktige mangler økonomisk evne til å betale bidrag eller dersom det ikke finnes en bidragspliktig, f.eks. fordi farskap ikke er fastslått. Bidragsforskuddet utgjør et bestemt beløp pr. måned for hvert barn og indeksreguleres årlig pr. 1. juni. Innbetalt underholdsbidrag overføres fra bidragsfogden til folketrygden og går til dekning av forskutteringen. Underholdsbidrag som overstiger bidragsforskuddet, fordeles på forsørger og folketrygden med 30 prosent på forsørger og 70 prosent på folketrygden, dvs. at det avkortes med 70 prosent. Overgangsstønad med særtillegg utbetales som hovedregel uten fradrag for den delen av overskytende underholdsbidrag som går til forsørgeren.

Attføringspenger ytes på nærmere bestemte vilkår (1) under medisinsk behandling, (2) under yrkesmessig attføring for å få eller beholde høvelig arbeid og (3) i forskjellige former for ventetid.

Attføringspenger under medisinsk behandling ytes trygdet som har rett til sykepenger fra folketrygden fra det tidspunkt retten til sykepenger fra folketrygden opphører, men bare for den tiden vedkommende fortsatt er arbeidsufør og får behandling som gir utsikt til bedring av arbeidsevnen. Til trygdet som ikke har rett til sykepenger, ytes attføringspenger på samme vilkår fra det tidspunktet vedkommende har vært arbeidsufør uavbrutt i 52 uker.

Under yrkesmessig attføring ytes attføringspenger til trygdet som gjennomgår aktive attføringstiltak - bl.a. opplæring, trening og arbeidstilvenning ved skole, kurs, bedrift og lignende - i den tiden attføringen pågår.

Attføringspenger gis også i ventetid som oppstår før aktiv attføring kan iverksettes, før høvelig arbeid kan

skaffes, før krav om uførepensjon er avgjort og i enkelte andre tilfeller av ventetid.

Attføringspenger tilstås personer i alderen 16 til 66 år, og ytelsen svarer til uførepensjon med tillegg for ektefelle og barn, men uten særtillegg. En person kan ha rett til sykepenger i den tiden han gjennomgår yrkesmessig attføring. Hvis han samtidig fyller vilkårene for rett til sykepenger og attføringspenger, kan han velge den høyeste av ytelsene.

Overgangsstønad, bidragsforskudd og attføringspenger skattlegges som inntekt, eventuelt etter særregler, jfr. avsnitt 5.1.6. Av overgangsstønad og attføringspenger betales folketrygdavgift etter laveste sats. Bidragsforskudd (og underholdsbidrag) skal derimot ikke være med i grunnlaget for folketrygdavgiften på mottakerens hånd (men betales av den bidragspliktige fordi bidragene ikke kommer til fradrag i grunnlaget for folktetrygdavgiften).

12.1.8. Kontantytelser til dekning av særskilte utgifter

Personer som er trygdet etter folketrygdloven, jfr. avsnitt 12.1, har rett til kontantytelser til dekning av en rekke særskilte utgifter av forskjellig art som i det følgende blir behandlet forholdsvis summarisk.

Ved sykdom, skade, legemsfeil, svangerskap og fødsel ytes **medisinsk stønad** i form av godtgjørelse for ugifter bl.a. til legehjelp, medisinsk behandling og pleie i godkjent helseinstitusjon, jordmorhjelp, familieplanlegging ved lege og kontrollundersøkelser ved svangerskap, fysikalsk behandling, viktige legemidler samt til høreapparat, proteser og annet hjelpeutstyr. I tillegg ytes godtgjørelse for skyss- og oppholdsutgifter ved reise for undersøkelse og/eller behandling som det gis stønad for. Oppgjør for legehjelp kan etter avtale skje direkte mellom legen og trygdekontoret. Legen vil da kreve den trygdede for den delen av legehonoraret som ikke blir godtgjort av trygden. Den som trenger legehjelp eller andre helsetjenester, må som regel bære en del av utgiftene selv i form av en egenandel. Egenandelen for behandling hos lege eller psykolog, for medisiner som foreskrives på "blå resept" og for reiseutgifter er samlet begrenset til et bestemt beløp for hvert år. Eventuelt overskytende beløp blir refundert av trygden.

Den som etter å ha gjennomgått hensiktsmessig behandling forsatt har varig sykdom, skade eller lyte, har rett til:

a) **grunnstønad** hvis sykdommen, skaden eller lyten medfører ekstrautgifter av betydning,
b) **hjelpestønad** hvis vedkommende på grunn av sykdommen, skaden eller lyten må ha særskilt tilsyn og pleie eller hjelp i huset. Hjelpestønad til hjelp i huset ytes bare i de tilfeller krav om stønad er satt fram før 1. januar 1992.

Grunnstønad og hjelpestønad ytes etter satser som fastsettes årlig av Stortinget og kan gis samtidig eller hver for seg og kan komme i tillegg til uførepensjon og attføringspenger. Grunnstønad ytes etter fem satser, og fra 1. januar 1992 utgjør laveste sats 5 196 kroner pr. år. Når særlige grunner gjør det rimelig kan grunnstønaden økes til 7 920 kroner eller 10 380 kroner. Omfatter ekstrautgiftene også betydelige utgifter til nødvendig transport, kan stønaden heves ytterligere til 13 824 kroner eller 17 280 kroner. Det gjelder ingen aldersgrense for rett til grunnstønad, unntatt til transport hvor det ikke gis stønad til personer som blir uføre etter fylte 70 år. Hjelpestønad utgjør 8 640 kroner pr. år fra 1. januar 1992. For en person under 18 år som trenger særskilt tilsyn og pleie, kan hjelpestønaden ytes etter forhøyede satser hvis dette gir vedkommende økte muligheter til å bli boende hjemme. Stønaden ytes da med 2, 4 eller 5.6 ganger ordinær hjelpestønad i forhold til pleiebehovet. Som hovedregel kan det ikke ytes forhøyet hjelpestønad i tillegg til uførepensjon. Det gjelder ingen aldersgrense for rett til ordinær hjelpestønad til tilsyn og pleie, men for hjelpestønad til hjelp i huset er det en aldersgrense på 70 år.

Den som på grunn av sykdom, skade eller lyte har varig nedsatt arbeidsevne eller vesentlig innskrenkede muligheter ved valg av yrke eller arbeidsplass, ytes **attføringshjelp** hvis slik hjelp anses hensiktsmessig for at vedkommende skal være i stand til å skaffe seg eller beholde høvelig arbeid. Attføringshjelp gis i form av tilskudd til opplæring, trening og arbeidstilvenning ved skole, kurs eller bedrift o.lign., til dekning av nødvendige utgifter til skyss og hjelpemidler, opphold utenfor hjemstedet og under attføring samt tilskudd eller lån til reise, flytting, til å komme i gang med et erverv eller til et annet formål som har avgjørende betydning for den trygdedes ervervsmuligheter. Det kan også gis tilskudd til bedring av den alminnelige funksjonsevnen, uten hensyn til om hjelpen har betydning for den trygdedes mulighet til å skaffe seg arbeidsinntekt. Stønad ytes i den utstrekning det anses nødvendig og hensiktsmessig for å bedre vedkommendes evne til å klare dagliglivets situasjoner, og den omfatter bl.a. tilskudd til tolketjeneste, førerhund og anskaffelse av bil. Fra 1989 er det åpnet adgang for at den som gjennomgår opplæring eller trening ved særskilt opprettet arbeidstreningsplass, kan gis stønad med 1/100 av folketrygdens grunnbeløp pr. arbeidsdag.

Ved **arbeidsledighet** ytes tilskudd under opplæring med sikte på høvelig arbeid og tilskudd i forbindelse med yrkesmessig attføring.

Gjenlevende ektefelle under 67 år har rett til **utdanningsstønad** dersom vedkommende trenger utdanning eller opplæring for å bli i stand til å forsørge seg selv helt eller delvis. Etter bestemte regler kan nødvendige utgifter f.eks. til kurs, skole og anskaffelse av undervismateriell også dekkes. Likeledes dekkes eksamensgebyr og nødvendige reiseutgifter. Det er også mulig å få dekket boutgifter i utdanningstiden. Man kan også få tilskudd eller lån til dekning av utgifter ved reise og flytting for å komme i lønnet arbeid, for å komme i gang med egen virksomhet eller til andre formål som er avgjørende for den gjenlevendes arbeidsmuligheter. Dersom gjenlevende ektefelle på grunn av opplæring eller arbeid utenfor hjemmet må overlate det nødvendige tilsyn med barn til andre, gis **stønad** til **barnetilsyn** etter satser som fastsettes av Stortinget. Er de faktiske og nødvendige utgiftene større enn de fastsatte satsene, kan stønaden i særlige tilfeller forhøyes, men samlet ytelse er begrenset til fire ganger satsen for første barn. Utdanningsstønad og stønad til barnetilsyn gis også til ugifte, skilte og separerte forsørgere etter samme regler og på samme vilkår som for gjenlevende ektefelle. Etterlatte familiepleiere kan få utdanningsstønad.

Gravferdshjelp er en engangsstønad som ytes når en person dør. I utgangspunktet er det en forutsetning at den avdøde var trygdet her i landet. Stønad kan likevel ytes når dødsfallet gjelder forsørget ektefelle eller barn under 18 år som oppholder seg i riket, selv om de ikke er trygdet. Størrelsen på stønaden fastsettes av Stortinget og har helt siden januar 1982 vært 4 000 kroner.

Kontantytelser fra folketrygden til dekning av særskilte utgifter er fritatt for inntektsskatter og folketrygdavgift.

12.2. Ytelser fra andre offentlige trygdeordninger

I avsnitt 11.2 er det redegjort for premier og tilskudd til offentlige pensjonsordninger utenom folketrygden. I det følgende omtales ytelsene fra disse ordningene. Av underavsnittene 11.2.1, 11.2.2 og 11.2.3 framgår når ordningene ble opprettet, de lover som regulerer ordningene og hvilke personer som er trygdet etter ordningene. Disse opplysningene tas derfor ikke med her.

12.2.1. Ytelser fra Statens pensjonskasse

Pensjonskassen yter alderspensjon, invalidepensjon, enke- og enkemannspensjon og barnepensjon. I tillegg kan pensjonskassen yte vartpenger til medlemmer som ikke har rett til ventelønn etter lov om statens tjenestemenn.

Størrelsen på de forskjellige pensjoner er avhengig av flere forhold, først og fremst av medlemmets pensjonsgrunnlag og pensjonsgivende tjenestetid. Av betydning ellers er bl.a. medlemmets deltidsprosent, antall barn og uføregrad. Ytelsene blir dessuten regulert av samordningsbestemmelsene hvis pensjonisten også har rett til ytelser fra andre samordningspliktige pensjonsordninger, herunder folketrygden.

Alderspensjon gis når en som er medlem av pensjonskassen, fratrer sin stilling ved eller etter den aldersgrensen som gjelder for stillingen. Den alminnelige aldersgrensen er 70 år, lik for kvinner og menn. Lavere aldersgrense er fastsatt for mange stillinger der det stilles særlige fysiske eller psykiske krav til innehaveren. Hvis summen av alder og pensjonsgivende tjenestetid er minst 85 år, kan en gå av med alderspensjon opp til 3 år før stillingens aldersgrense. Den som har aldersgrense 70 år og har fylt 67 år, kan i alle tilfelle fratre med alderspensjon, selv om 85-års kravet ikke er oppfylt. Den som har 3 års tjenestetid eller mer og slutter uten straks å ha rett til pensjon, har rett til en oppsatt (utsatt) pensjon som etter hovedregelen utbetales fra stillingens aldersgrense.

Som en del av lønnsoppgjøret våren 1988 inngikk staten og tjenestemannsorganisasjonene en tariffavtale om førtidspensjon. Ifølge avtalen har arbeidstakere som går inn under lov om Statens pensjonskasse og som har minst 10 års medlemsskap i Pensjonskassen etter fylte 50 år, rett til å fratre med straks løpende pensjon ved fylte 66 år fra 1. januar 1989 og fylte 65 år fra 1. januar 1990.

Full alderspensjon utgjør 66 prosent av pensjonsgrunnlaget. Pensjonsgrunnlaget er den faste arbeidsinntekt for det arbeidsforhold som gir rett til medlemsskap i Pensjonskassen. Det omfatter regulativlønn og alle faste tillegg og eventuelle andre tillegg som skal medregnes etter særskilt bestemmelse. Alle ordinære lønnsopprykk innenfor regulativet o.lign. regnes med i pensjonsgrunnlaget, selv om opprykket har skjedd relativt kort tid før pensjoneringen. Grunnlaget regnes av bruttolønn før medlemsinnskuddet er trukket fra. Forøvrig skal pensjonsgrunnlaget begrenses ved at arbeidsinntekt utover 8 ganger folketrygdens grunnbeløp bare inngår med en tredel, og den del av lønnen som overstiger 12 ganger grunnbeløpet blir ikke regnet med.

Hvis man tidligere har hatt høyere pensjonsgrunnlag enn man har ved pensjonering, blir pensjonen beregnet på en særskilt måte. Først beregnes pensjon av det høyere grunnlaget etter det antall tjenesteår som ligger

forut for nedgangen. I tillegg regnes pensjon av det lavere grunnlaget for årene etter at grunnlaget gikk ned. Den samlede tjenestetid regnes likevel ikke til mer enn 30 år. Er den faktiske tjenestetid lenger, ser en bort fra den periode eller del av periode som har lavest pensjonsgrunnlag. Den som har 30 års tjenestetid før grunnlaget gikk ned, får dermed hele pensjonen regnet av det høyeste grunnlaget.

Den som har hatt varierende arbeidstid, får pensjonen regnet av et gjennomsnittsgrunnlag, dvs. av en gjennomsnittlig stillingsprosent, der de 30 beste årene (år med høyest stillingsprosent) legges til grunn. Dette innebærer at man etter 30 år i full stilling kan gå ned i stillingsstørrelse uten at dette får betydning for pensjonen.

Full pensjon utbetales når tjenestetiden er minst 30 år. Er tjenestetiden kortere, reduseres pensjonen tilsvarende. Tid utover 30 år blir ikke regnet med. Ved beregning av samlet pensjonsgivende tjenestetid forhøyes del av et år over 6 måneder til et helt år, mens del mindre enn 6 måneder ikke skal tas med.

Til alderspensjonist som har barn under 18 år, ytes et barnetillegg med 10 prosent av alderspensjonen. Alderspensjon inklusive barnetillegget er likevel begrenset oppad til 90 prosent av pensjonsgrunnlaget.

Invalidepensjon tilstås når et medlem av Pensjonskassen må fratre sin stilling helt eller delvis på grunn av sykdom. Invalidepensjon kan gis for enhver sykdom eller skade som gjør at arbeidstakeren helt eller delvis er ute av stand til fortsatt å utføre sitt arbeid. Lidelsen kan være av fysisk eller psykisk art når det på medisinsk basis er dokumentert at arbeidstakeren har måttet slutte på grunn av sykdommen. Som i folketrygden opererer man med et ervervsmessig uførebegrep. Det er inntektsbortfallet som skal erstattes. Pensjonen skal følge uføregraden når ikke særlige forhold tilknyttet arbeidsforholdet tilsier et avvik. Invalidepensjon kan gis med hvilken som helst uføregrad, mens uførepensjon fra folketrygden bare gis når uføregraden er 50 prosent eller mer.

Ved full uførhet er pensjonen 66 prosent av pensjonsgrunnlaget ved lønnsopphør, og den blir regnet av så mange tjenesteår som medlemmet kunne ha oppnådd ved å arbeide i stillingen til aldersgrensen. Ettersom pensjonen skal erstatte bortfall av lønn, vil den bli regnet av den stillingsprosenten man har på pensjoneringstidspunktet. Ved halv stilling vil det derfor bli utbetalt halv pensjon, selv om man tidligere har hatt full stilling.

Invalidepensjonen blir vanligvis gitt for et begrenset tidsrom, avhengig av varigheten av den sykdom eller skade som har ført til uførhet. Ved fortsatt uførhet løper invalidepensjonen fram til stillingens aldersgrense og går fra nådd aldersgrense over til alderspensjon. Alderspensjonen blir da beregnet av den tjenestetid pensjonisten hadde i medlemsberettiget stilling med tillegg av den tiden det er blitt utbetalt invalidepensjon.

Det ytes barnetillegg til invalidepensjonen etter samme regler som til alderspensjonen.

Når et medlem dør, har gjenlevende ektefelle med visse unntak rett til **enke-** eller **enkemannspensjon**. Gjenlevende samboer har ikke slik rett. Pensjonen utgjør 60 prosent av avdødes alderspensjon eller den alderspensjonen avdøde ville ha fått ved aldersgrensen. Enkepensjon etter arbeidstaker som ble medlem av Pensjonskassen etter 1. oktober 1976, er undergitt ervervsprøving - det vil si at pensjonen avkortes ut fra enkens arbeidsinntekt - etter tilsvarende regler som i folketrygden. Enkepensjon etter arbeidstaker som ble medlem av Pensjonskassen før 1. oktober 1976, gis derimot uten ervervsprøving, mens enkemannspensjon skal ervervsprøves uansett når den avdøde ektefellen ble medlem av Pensjonskassen.

Separasjon berører ikke ektefellens rett til pensjon. Fraskilt ektefelle beholder retten til etterlattepensjon etter tilsvarende regler som i folketrygden. Hvis to eller flere ektefeller har rett til etterlattepensjon etter avdøde, deles pensjonen mellom dem i forhold til det antall år hver av dem har vært gift med avdøde.

Barnepensjon utbetales når et medlem etterlater seg barn under 18 år. Er barnet under utdanning, kan barnepensjon ytes inntil fylte 21 år. Barnepensjonen beregnes etter satser som er fastsatt i loven på grunnlag av den alderspensjonen avdøde hadde eller ville ha fått ved å fortsette i medlemsberettiget stilling fram til aldersgrensen. Når det ytes enke- eller enkemannspensjon, utgjør barnepensjonen for ett barn 20 prosent av alderspensjonen, for to barn 30 prosent, for tre barn 40 prosent, for fire barn 50 prosent og for fem eller flere barn 60 prosent. Når begge foreldrene er døde og det ellers ikke ytes enke- eller enkemannspensjon, forhøyes disse satsene til 50 prosent for ett barn, 70 prosent for to barn og deretter stigende med 10 prosentpoeng for hvert ekstra barn, inntil pensjonen for fem eller flere barn utgjør 100 prosent av alderspensjonen. Samlet pensjon skal fordeles likt mellom barna.

Når den av barnets foreldre som lever har redusert enke- eller enkemannspensjon, kan det ytes delvis forhøyet barnepensjon etter satsene for foreldreløse barn. Etter gjeldende retningslinjer settes barnepensjonen i disse tilfellene ikke lavere enn at den sammen med enke-/enkemannspensjonen er minst like stor som forhøyet barnepensjon.

Vartpenger kan bevilges til arbeidstakere som må fratre sin stilling på grunn av inndragning av stillingen eller dersom vedkommende er sagt opp uten egen

skyld. Medlemmer av Pensjonskassen som kommer inn under lov om statens tjenestemenn av 4. mars 1983, har rett til ventepenger etter denne loven. Vartpenger kan derfor bare gis de medlemsgrupper som ikke kommer inn under Tjenestemannsloven. For tiden er det bare et fåtall personer som mottar vartpenger fra Pensjonskassen.

Pensjonskassen har inngått avtaler med de fleste kommunale og fylkeskommunale pensjonsordninger om overføring av pensjonsrettigheter. Alle pensjonsordninger som er med i avtalesystemet, har pensjonsregler som stort sett er sammenfallende med reglene i Statens pensjonskasse.

Det er Stortinget som til enhver tid bestemmer hvordan de løpende statspensjonene skal **reguleres**. Fram til 1986 skjedde reguleringen ved at pensjonene ble regnet om etter nye pensjonsgrunnlag ut fra satsene i det nye lønnsregulativet. I juni 1986 vedtok Stortinget at pensjonene fra 1. mai dette året skulle øke i takt med folketrygdens grunnbeløp. Tilsvarende vedtak er gjort i de følgende årene. Ettersom Stortinget våren 1986 behandlet spørsmålet på generell basis, er det grunn til å tro at regulering i takt med folketrygdens grunnbeløp vil bli lagt til grunn også i framtiden.

Pensjoner fra Statens pensjonskasse og fra folketrygden skal **samordnes** ved at ytelsene fra folketrygden blir utbetalt uavkortet, mens det gjøres fradrag i tjenestepensjonen etter regler som er fastsatt i samordningsloven av 6. juli 1957 med senere endringer. Reglene er utformet slik at den samlede pensjon fra folketrygden og Pensjonskassen aldri blir mindre enn den pensjon pensjonisten har rett til etter lov om Statens pensjonskasse.

De viktigste samordningsreglene går ut på at tjenestepensjonen skal settes ned med 3/4 av folketrygdens grunnbeløp og hele tilleggspensjonen - eventuelt særtillegget - fra folketrygden. Dette betyr at etter hovedregelen er samlet pensjon for en statspensjonist lik full pensjon fra Pensjonskassen pluss 1/4 av folketrygdens grunnbeløp. Dette gjelder hvis pensjonisten har 30 års opptjening. Er opptjeningstiden lavere, blir samordningsfradraget redusert forholdsmessig. Er tjenestetiden f.eks. 20 år, utgjør således samordningsfradraget 2/3 av fullt fradrag, dvs. 2/3 ganger 3/4 av grunnbeløpet pluss 2/3 av hele tilleggspensjonen, eventuelt særtillegget. Samordningsfradraget blir også redusert hvis statspensjonisten har hatt varierende arbeidstid, men **bare** den delen som regnes av grunnbeløpet. Ved eksempelvis halv arbeidstid i hele tjenesteperioden, utgjør mao. samordningsfradraget halvparten av 3/4 av grunnbeløpet pluss **hele** tilleggspensjonen, eventuelt særtillegget. Har pensjonisten hatt annen arbeidsinntekt utover den inntekt pensjonsgrunnlaget i Pensjonskassen bygger på, skal den del av folketrygdens tilleggspensjon som skriver seg fra slik tilleggsinntekt, i prinsippet ikke samordnes med pensjon fra Pensjonskassen.

De samordningsreglene som er referert over, gjelder alders- og invalidepensjonene. Samordningsreglene for enke-/enkemannspensjonene og barnepensjonene er strengere og til dels også svært kompliserte.

De som fratrer etter avtalen mellom staten og tjenestemannsorganisasjonene om førtidspensjon, får statspensjon uten samordning med folketrygden fram til de fyller 67 år, hvoretter samordning vil finne sted.

Pensjoner fra Statens pensjonskasse skal også samordnes med pensjoner fra andre offentlige tjenestepensjonsordninger, herunder fra kommunuale pensjonsordninger som Pensjonskassen ikke har inngått overføringsavtale med. Også ytelser fra andre pensjons- og trygdeordninger, som f.eks. pensjonstrygden for sjømenn, skal samordnes med Pensjonskassens pensjoner. Prinsippet for slik samordning er at den samlede pensjon ikke skal være større enn pensjonen fra den pensjonsordning pensjonisten sist var omfattet av, regnet etter full tjenestetid. Hvis den ordningen pensjonisten først var omfattet av gav høyere ytelser enn den siste, blir det etter særlige regler tatt hensyn til dette.

Pensjonsordningen for **statsråder** yter alderspensjon, invalidepensjon, enke- og enkemannspensjon og barnepensjon. Alderspensjon for den som har 3 års tjenestetid, utgjør 42 prosent av den årlige bruttolønnen til enhver tid. For hvert tjenesteår utover tre, økes prosentsatsen med 5 prosentenheter, men tjenestetid utover 6 år regnes ikke med. Toppsatsen er således 57 prosent (6 tjenesteår eller mer). Retten til å få alderspensjon inntreffer ved fylte 65 år. For invalidepensjoner, enke- og enkemannspensjoner og barnepensjoner gjelder tilsvarende regler som i Statens pensjonskasse. Det samme er tilfelle for samordningsreglene.

Pensjonsordningen for **stortingsrepresentanter** yter alders-, uføre- og etterlattepensjon. Rett til alderspensjon har den som har deltatt i minst 3 ordentlige Storting og i hvert av dem har fungert minst 6 måneder eller hele samlingstiden dersom denne er kortere. Det gjøres ikke fradrag for fravær på grunn av sykdom eller offentlig oppdrag og heller ikke for annet fravær inntil 1 måned i samlingstiden. For vararepresentanter gjelder en særregel om funksjonstid. Full alderspensjon utgjør 66 prosent av den årlige godtgjørelsen som til enhver tid er fastsatt for stortingsrepresentanter, og ytes dersom representanten har deltatt i minst 12 ordentlige Storting. For den som har hatt kortere funksjonstid, reduseres alderspensjonen i forhold til det antall ordentlige Storting representanten har deltatt i. For pensjonist som

forsørger barn, økes alderspensjonen for hvert barn med 10 prosent av pensjonen. Pensjonsalderen er 65 år, men retten til alderspensjon inntreffer tidligere hvis summen av alder og opptjeningstid er 75 år. Uførepensjonen beregnes på samme måte som alderspensjonen og ytes den som fyller vilkårene for alderspensjon og folketrygdens uførekriterium. For etterlattepensjonene og barnetillegget gjelder bestemmelsene i lov om Statens pensjonskasse. Også samordningsreglene tilsvarer de som gjelder for pensjoner fra Statens pensjonskasse.

Pensjonene fra Statens pensjonskasse og pensjonsordningene for statsråder og stortingsrepresentanter skattlegges som inntekt, men bestemmelsene om særfradrag for alder, uførhet mv. vil kunne komme til anvendelse, jfr. avsnitt 5.1.6. Folketrygdavgiften regnes etter laveste sats.

12.2.2. Ytelser fra pensjonsordningen for apoteketaten

Ordningen yter alderspensjon, invalidepensjon, enke- og enkemannspensjon samt barnepensjon. Til alders- og invalidepensjon ytes barnetillegg.

Aldersgrensen for alderspensjon er 70 år for apotekere og provisorer og 68 år for øvrige medlemmer. Fratrer medlemmet tidligst tre år før aldersgrensen, ytes alderspensjon såfremt summen av tjenestetid og alder er minst 85 år. Ved lovendring av 16. juni 1989 ble det innført en ordning med førtidspensjon. Ordningen går ut på at arbeidstakere som etter 1. januar 1989 fratrer etter fylte 66 år, eller som etter 1. januar 1990 fratrer etter fylte 65 år, har rett til alderspensjon når dette er bestemt i tariffavtale hvor staten er part eller i tariffavtale godkjent av departementet.

Alderspensjonen er 66 prosent av pensjonsgrunnlaget. For apotekere utgjør pensjonsgrunnlaget et fast beløp som svarer til 120 prosent av høyeste tariffbestemte lønn for provisorer. For de øvrige medlemmer utgjør pensjonsgrunnlaget den faste tariffmessige eller avtalte årslønn, begrenset til pensjonsgrunnlaget for apotekere. Full pensjon ytes etter 30 års tjeneste. Er tjenestetiden kortere, settes pensjonen ned med 1/30 for hvert år under 30.

Medlemmer med tjenestetid på minst 3 år som fratrer uten rett til straks begynnende pensjon, har rett til oppsatt (utsatt) pensjon som utbetales ved oppnådd aldersgrense. For tjeneste under 3 år ytes ikke pensjon og heller ikke tilbakebetaling av premie. Hvis vedkommende på ny blir medlem, blir tidligere tjenestetid regnet som pensjonsgivende.

Invalidepensjon ytes etter de samme satser som alderspensjon. Oppstår uførheten mens arbeidstakeren fremdeles er i tjeneste, ytes invalidepensjon etter den tjenestetid vedkommende ville fått ved å fortsette i stillingen til aldersgrensen. Ytes derimot pensjon etter reglene om oppsatt (utsatt) pensjon, beregnes invalidepensjon etter det antall år arbeidstakeren har tjent opp pensjon, sett i forhold til aldersgrensen, men minst 30 og høyst 40 år.

Enke- og enkemannspensjon utgjør 60 prosent av alderspensjonen. Barnepensjonen varierer etter barnetallet fra 40 til 100 prosent av enke-/enkemannspensjonen når en av foreldrene lever, og fra 100 til 200 prosent hvis begge foreldrene er døde.

Barnetillegget til alders- og invalidepensjonen er 10 prosent av pensjonen for hvert barn under 18 år, men slik at den samlede pensjon ikke må overstige 90 prosent av pensjonsgrunnlaget.

Pensjonene fra pensjonsordningen for apoteketaten reguleres ved lønnsavtale mellom partene. Samordningsreglene er som for pensjoner fra Statens pensjonskasse.

Pensjonene skattlegges som inntekt, men personer som mottar slike ytelser, vil kunne få særfradrag for alder, uførhet mv. og få skatten redusert etter den særskilte skattebegrensningsregelen, jfr. avsnitt 5.1.6. Folketrygdavgiften regnes etter laveste sats.

12.2.3. Ytelser fra pensjonstrygdene for sjøfolk, skogsarbeidere og fiskere

Pensjonstrygden for **sjøfolk** yter alderspensjon, etterlattepensjon og uførestønad. Retten til pensjon og pensjonens størrelse er stort sett avhengig av det antall pensjonsgivende fartsmåneder som arbeidstakeren har. Som pensjonsgivende fartstid regnes tjeneste som er utført av norske statsborgere samt av utenlandske statsborgere og statsløse med fast bopel i Norge om bord på norskregistrert skip over en bestemt størrelse og en del andre fartøyer, jfr. avsnitt 11.2.3. På visse vilkår medregnes også tidsrom utover tjenesten om bord, bl.a. den tid vedkommende har avtjent verneplikt.

Pensjonstrygdens prinsipielle formål er å yte alderspensjoner fra en lavere pensjonsalder, etter hovedregelen 60 år, til pensjonisten får rett til alderspensjon, uførepensjon eller attføringspenger fra folketrygden. Etter overgangsregler er pensjonstrygden tilpasset folketrygden, slik at det i en viss utstrekning likevel ytes alderspensjon utover det tidspunkt pensjonisten fyller 67 år eller vedkommende får uførepensjon eller attføringspenger fra folketrygden. Pensjoner som ytes etter overgangsreglene, gis bare for fartstid opptjent før 1. januar 1967 - tidspunktet for folketrygdens ikrafttreden - og de beregnes etter satser som er fastlåst, dvs. at de ikke blir regulert opp. Videre er satsene for disse pen-

sjonene vesentlig lavere enn de som gjelder for ordinær alderspensjon før fylte 67 år. For alle pensjonene utgjør pensjonssatsen for overordnede 140 prosent av satsene for underordnede.

Alderspensjon får en sjømann som har minst 150 pensjonsgivende fartsmåneder. Det gis likevel pensjon om han eller hun har minst 75 pensjonsgivende fartsmåneder og i tillegg så mange tjenestemåneder på norsk skip mellom 50 og 100 brutto registertonn at summen av pensjonsgivende fartsmåneder og tjenestemåneder på mindre skip er minst 150. For den som tjenestegjorde under siste krig, er kravet til minste fartstid satt ned med det antall pensjonsgivenede måneder vedkommende hadde under krigen. Også den som hadde minst 18 fartsmåneder under krigen, har rett til pensjon. Kravet om minst 150 pensjonsgivende fartsmåneder kan fravikes også av andre grunner.

Pensjonsalderen er etter hovedregelen 60 år. For den som tiltrer tjenesten til sjøs første gang etter 1. januar 1969, skal imidlertid pensjonsalderen heves med en måned for hver to måneder arbeidstakeren mangler på å ha 120 fartsmåneder etter sitt fylte 40 år. Redusert pensjon kan gis fra fem år før pensjonsalderen, hvis summen av alder og fartstid er minst 80 år. Til arbeidstaker som ikke er fylt 62 år, kan alderspensjon ytes bare når vedkommende er sluttet i tjenesten på sjøen og ikke har tilsvarende tjeneste på utenlandsk skip.

Den årlige alderspensjonen utgjør et bestemt beløp for hver fartsmåned. Ordinær alderspensjon før fylte 67 år fastsettes av Stortinget. Pensjon som ytes etter overgangsreglene, dvs. bl.a. til alderspensjonist som er 67 år eller eldre, er fastsatt i loven og utgjør årlig 30,10 kroner for hver fartsmåned som underordnet og 42,14 kroner for hver fartsmåned som overordnet. For fartsmåneder opptjent i tiden 1. september 1939 til 31. desember 1945 (maksimalt 76 måneder) ytes krigsfartstillegg med et beløp som fastsettes av Stortinget. Krigsfartstillegget ytes med samme beløp i alderspensjoner før og etter fylte 67 år. Pensjonen beregnes av inntil 360 måneder. Hvis pensjonisten har mer enn 360 fartsmåneder, beregnes pensjonen - inklusive eventuelt krigsfartstillegg - på grunnlag av de måneder som gir størst pensjon. Pensjonen øker med et prosentvis ventetillegg for hver måned vedkommende utover pensjonsalderen, men før fylte 62 år, venter med å ta ut pensjon og fortsetter tjenesten til sjøs.

Det gis 10 prosent tillegg for hvert barn under 18 år som pensjonisten forsørger. Barnetillegg kan bevilges til barnet fyller 21 år, hvis hensynet til barnets utdanning gjør dette rimelig. Det ytes ikke tillegg for forsørget ektefelle.

Alderspensjon eller del av denne som er beregnet for fartstid opptjent fra og med 1967, faller bort når pensjonisten fyller 67 år, får uførepensjon eller attføringspenger fra folketrygden for hel uførhet eller ved uttak av avtalefestet pensjon. En forholdsmessig del av alderspensjonen faller bort fra det tidspunkt pensjonisten får uførepensjon/attføringspenger fra folketrygden for mindre enn hel uførhet. Alderspensjon som er beregnet for fartstid opptjent før 1967, ytes også etter at pensjonisten får uførepensjon/attføringspenger fra folketrygden og etter at pensjonisten fyller 67 år, men etter lavere satser, se foran.

Etterlattepensjon. I tråd med forutsetningen om at pensjonstrygden for sjøfolk i fremtiden prinsipielt skal begrenses til å yte alderspensjoner før 67 år, er ordningen med etterlattepensjoner under avvikling og ytes bare på grunnlag av fartsmåneder som er opptjent før folketrygden ble innført. For fartstid etter den tid (fra og med 1967) har sjøfolk opparbeidet rettigheter i folketrygden på linje med andre arbeidstakere. Behovet for pensjon etter sjøfolk med slik fartstid dekkes derfor av folketrygdens alminnelige etterlattepensjonering. I den utstrekning det fortsatt ytes etterlattepensjon fra pensjonstrygden for sjøfolk, beregnes disse etter lave og fastlåste pensjonssatser på grunnlag av den fartstid den avdøde hadde før 1967. Enkepensjonen er i prinsippet 60 prosent av alderspensjonen til pensjonist som har fylt 67 år med tillegg for fartstid som overordnet og krigsfartstillegg. Barnepensjon for ett barn er 40 prosent av enkepensjonen, stigende til 100 prosent for fem eller flere barn. Er begge foreldrene døde, ytes barnepensjon etter høyere satser.

Uførestønad kan bevilges på bestemte vilkår til den som er ervervsufør på grunn av skade eller sykdom oppstått mens han var i tjeneste som sjømann, men ytes i prinsippet ikke når ervervsuførheten er oppstått etter 31. desember 1966. Når stønaden blir fastsatt, tar en bl.a. hensyn til graden av ervervsuførheten og behovet for stønad. Full uførestønad kan ikke settes høyere enn den alderspensjon den uføre ville fått rett til om han hadde fortsatt i stillingen til pensjonsalderen. Det blir for tiden praktisk talt ikke bevilget nye uførestønader, og de løpende stønadene opphører når mottakeren fyller 60 år og får rett til alderspensjon.

Når det ytes pensjon både fra sjømannspensjonsordningen og folketrygden, skal pensjonene **samordnes**. Dette er for tiden aktuelt først og fremst for alderspensjon fra sjømannspensjonsordningen etter fylte 67 år samt i en viss utstrekning for etterlattepensjon som gis på grunnlag av fartstid før 1967. Samordningsfradraget fastsettes etter særregler. Det skal således ikke gjøres fradrag i sjømannspensjonene for tilleggspensjon eller særtillegg fra folketrygden, men bare for folketrygdens grunnpensjon. Dette fradraget skal beregnes på grunnlag av et fastlåst beløp på 6400 kroner som tilsvarer

folketrygdens grunnbeløp i 1969 (egentlig 6 396 kroner). Fullt fradrag i sjømannspensjonen for alders- og uførepensjon fra folketrygden er 3/4 av 6 400 kroner, mens fullt fradrag for enkepensjon fra folketrygden er 6 400 kroner. Fradrag for barnetillegg til alders- og uførepensjon fra folketrygden og for folketrygdens pensjon til etterlatte barn er normalt 25 eller 40 prosent av 6 400 kroner (prosentsatsene for folketrygdens barnetillegg/barnepensjon).

I slutten av mars 1992 fremmet regjeringen forslag til en del endringer i pensjonstrygden for sjømenn (Ot. prp. nr. 47 (1991-92)). Forutsatt at Stortinget ferdigbehandler forslaget i løpet av vårsesjonen, vil nye bestemmelser kunne iverksettes fra 1. januar 1993.

Pensjonstrygden for **skogsarbeidere** yter alderspensjon og i visse tilfeller enkepensjon. Aldersgrensen er 63 år, og pensjonen gis den som ved nådd pensjonsalder eller senere har minst 750 pensjonsgivende uker (premieuker, premiefrie uker og eventuelle godskrevne uker). Alderspensjon regnes ikke for mer enn 1 500 uker i alt. Fra 1. mai 1987 er årspensjonen 1 500 pensjonsgivende uker lik folketrygdens grunnbeløp til enhver tid, forholdsmessig redusert hvis opptjeningstiden er kortere. For alderspensjonist som forsørger ektefelle, økes alderspensjonen med en tredel. Har pensjonisten barn under 18 år som han forsørger, gis et tillegg på 10 prosent av pensjonen før ektefelletillegg for hvert barn inntil fem. Alderspensjonen opphører når pensjonisten fyller 67 år, får rett til full uførepensjon eller attføringspenger fra folketrygden eller tar ut avtalefestet pensjon. Ytes gradert uførepensjon eller attføringspenger, faller pensjonen bort med en prosentandel som svarer til uføregraden i folketrygden.

Bestemmelsene om enkepensjon fra pensjonsordningen for skogsarbeidere ble opphevet fra 1. januar 1967 fordi folketrygden ville dekke enkenes pensjonsbehov. Enker etter skogsarbeidere som døde før 1. januar 1967, har likevel i visse tilfeller rett til enkepensjon. Pensjonen opphører hvis enken gifter seg igjen, når hun får pensjon av minst tilsvarende størrelse fra folketrygden eller når hun fyller 67 år.

Det er gitt bestemmelser om tilbakebetaling av tidligere betalt premie til trygdede og hans etterlatte når den trygdede hadde mindre enn 750 premieuker og følgelig ikke fyller vilkårene for rett til pensjon. Tilbakebetaling kan ikke kreves av den som mottar full uførepensjon eller enkepensjon fra folketrygden.

Tilleggspensjon og særtillegg fra folketrygden går fullt ut til fradrag i pensjon fra pensjonsordningen for skogsarbeidere, mens folketrygdens grunnbeløp fratrekkes med 3/4.

Bestemmelsene om ytelser fra pensjonstrygden for **fiskere** avviker fra de som gjelder for ytelsene fra pensjonstrygden for skogsarbeidere, på følgende punkter: (1) Pensjonsalderen er noe lavere, nemlig 62 år. (2) For pensjonist med ektefelle som har fylt 60 år, økes alderspensjonen med 50 prosent. (3) For hvert forsørget barn under 18 år økes alderspensjonen med 30 prosent. Forøvrig er reglene for ytelsene fra de to pensjonsordningene langt på vei sammenfallende.

Pensjoner fra pensjonstrygdene for sjøfolk, skogsarbeidere og fiskere skattlegges som inntekt, men bestemmelsene om særfradrag for alder mv. vil kunne komme til anvendelse, jfr. avsnitt 5.1.6. Folketrygdavgiften regnes etter laveste sats.

12.2.4. Krigspensjoneringsordningene

Krigspensjoneringene for militærpersoner og sivilpersoner ble gjennomført ved bestemmelser av 9. desember 1941. Disse bestemmelsene gjaldt stort sett til frigjøringen, men fikk da forlenget gyldighet. I 1946 ble det vedtatt nye lover om krigspensjonering, en lov for militærpersoner og en for hjemmestyrkepersonell og sivilpersoner. I 1968 ble det vedtatt en spesiell tilleggslov om krigspensjonering. Alle de nevnte lovene gjelder skader som følge av krigen 1939-1945, men ved tilleggslov i 1951 ble det bestemt at personell ved det norske feltsykehus i Korea som ble påført skade ved sykdom eller ulykker i tjenesten, har rett til ytelser etter lov om krigspensjonering for hjemmestyrkepersonell og sivilpersoner. Forøvrig har det også blitt innvilget pensjoner til nordmenn som deltok som frivillige og ble skadet i den spanske borgerkrigen. Forutsetningen har vært at de deltok på "riktig" side, dvs. mot Franco.

Krigspensjoneringen for militærpersoner omfatter norske militærpersoner og utenlandske statsborgere som har tjenestegjort i norske militære oppsetninger. Denne pensjoneringen gjelder all skade eller sykdom som er påført under tjenestegjøring i krig. Det kreves ikke årsakssammenheng mellom skade og krigshending.

Krigspensjoneringen for hjemmestyrkepersonell og sivilpersoner omfatter befolkningen for øvrig, og her kreves som hovedregel at skaden skal være påført ved en krigsulykke. Norske sjømenn som har pådratt seg varig sykdom eller varig svekket helse på grunn av usedvanlig hard påkjenning som følge av krigen, er unntatt fra kravet om krigsulykke.

Tilleggsloven av 1968 omfatter personer som under krigen gjorde aktiv tjeneste i motstandsvirksomhet, som satt i fangenskap på grunn av slik virksomhet eller på grunn av sin rase, sjømenn som seilte i krigsfarvann på skip som den norske regjering hadde rådighet over eller i alliert tjeneste, samt militærpersoner som gjorde

aktiv krigstjeneste i eller utenfor Norge. Tjenesten eller fangenskapet må ha vart i minst seks måneder (dette vilkåret gjelder ikke militærpersoner som deltok i felttoget i Norge i 1940), og vedkommende må under tjenesten/fangenskapet ha vært utsatt for usedvanlig hard påkjenning. Sjømenn med seks måneders fartstid i krigsfarvann anses uten videre å ha hatt slik påkjenning. Er disse vilkårene oppfylt og ervervsevnen (muligheten til inntektsgivende arbeid) varig nedsatt med minst 50 prosent, foreligger rett til invalidepensjon og annen stønad, med mindre det åpenbart ikke kan være sammenheng mellom tap av ervervsevne og tjeneste eller fangenskap.

Ytelsene fra krigspensjoneringene omfatter invalidepensjon, enkepensjon, barnepensjon og medisinsk stønad. Etter hovedregelen regnes pensjonene på grunnlag av den arbeidsinntekten som vedkommende antas å ville ha hatt i 1946 hvis han ikke var blitt skadet.

Full invalidepensjon utgjør 75 prosent av den antatte arbeidsinntekten, men inntekten skal ikke settes lavere enn visse minstebeløp eller overstige bestemte maksimumsbeløp. Disse beløpene, som er fastsatt i loven, reguleres i takt med grunnbeløpet i folketrygden. Ved hel uførhet utgjør fra 1. mai 1991 laveste pensjon 87 636 kroner og høyeste 157 368 kroner årlig. Ved delvis uførhet blir pensjonen redusert forholdsmessig. Til invalidepensjonene ytes det forsørgertillegg for barn under 18 år med mulighet for forlengelse inntil fylte 21 år. Ved 100 prosent invaliditet utgjør tillegget 1 350 kroner i året for første barn og 900 kroner for hvert av de øvrige. Disse beløpene har vært de samme siden midten av 1960-årene. På bestemte vilkår kan det ytes tillegg i pensjonen til utdanning, yrkesopplæring eller arbeid.

Det kan også ytes et særskilt hjelpeløshetsbidrag og tillegg for hjelp i huset med henholdsvis 50 prosent og 20 prosent av minstepensjonen. Fra 1. januar 1992 er disse ytelsene fastsatt ut fra den inntekten som fram til dette tidspunkt var det laveste pensjonsgrunnlaget.

Enkepensjon gis uansett om mannens død skyldes krigsskaden eller ikke. Full enkepensjon utgjør 2/3 av den invalidepensjonen som mannen hadde eller ville hatt ved full uførhet. Var uføregraden lavere, skal pensjonen reduseres tilsvarende. Pensjonen skal imidlertid minst utgjøre 2/3 av full enkepensjon, likevel slik at den ikke skal være høyere enn den invalidepensjon avdøde hadde. Enkepensjonen er ikke inntektsbehovsprøvet. Enkemann kan gis pensjon etter reglene for enkepensjon hvis mannen har vært forsørget av hustruen og det ikke er rimelig å forvente at han kan forsørge seg selv på grunn av alder og helbred.

Vilkårene for rett til barnepensjon er som for enkepensjon, og pensjonen gis som i folketrygden med 40 prosent av grunnbeløpet pr. år til første barn og 25 prosent til hvert av de øvrige barna under 18 år. Er begge foreldrene døde, skal pensjonen for det første barnet tilsvare enkepensjonen, mens pensjonen for det neste barnet utgjør 40 prosent av grunnbeløpet pr. år og for hvert av de øvrige barna 25 prosent av grunnbeløpet. Barnetillegg til enkepensjonen og barnepensjon kan gis inntil barnet fyller 21 dersom barnet fortsetter sin opplæring eller utdanning. Også avdødes foreldre og besteforeldre kan få pensjon - såkalt ascendentpensjon. Slik pensjon kan videre gis til søsken av avdøde dersom de er yngre enn 18 år. Betingelsene for rett til ascendentpensjon er at vedkommende ikke kan forsørge seg selv, og at den avdøde før skaden inntraff bidrog vesentlig til underholdet eller sannsynligvis ville ha gjort det hvis skaden ikke hadde inntruffet. Ascendentpensjonen fastsettes særskilt i hvert enkelt tilfelle. Det vil som oftest dreie seg om mindre beløp. Antall barne- og ascendentpensjoner er naturlig nok sterkt synkende, men pr. 1.12.1991 ble det fortsatt ytet 33 barnepensjoner og 75 ascendentpensjoner.

Medisinsk stønad blir gitt etter de samme regler som i folketrygden ved yrkesskade eller yrkessykdom.

Pensjonene samordnes og skattlegges på samme måte som pensjoner fra statens pensjonskasse, se avsnitt 12.2.1.

Utgiftene til krigspensjoneringen for militærpersoner har i alle år blitt dekket av staten, mens utgiftene til krigspensjoneringen for hjemmestyrkepersonell og sivilpersoner til og med 1990 ble finansiert gjennom folktrygden. Fra 1991 dekkes også disse utgiftene av staten.

12.3. Andre stønader

12.3.1. Barnetrygden.

Som nevnt i avsnitt 5.1.12, ble det inntil 1970 gitt ekstra klassefradrag for forsørgede barn (og for andre forsørgede personer) ved beregning av nettoinntektsskattene. For barn under 16 år ble det i tillegg gitt barnetrygd fra og med annet barn - fra og med første barn for enslige forsørgere. Fra 1970 ble denne ordningen avløst dels av særfradrag i inntekten for forsørgelse, dels av forsørgerstønad - i 1977 erstattet av forsørgerfradrag - og økt barnetrygd. Både forsørgerstønaden og forsørgerfradraget ble gitt/gis som et fradrag i skatt som blir utbetalt til skattyteren hvis fradraget er større enn skatten. Enslige forsørgere får fortsatt ekstra klassefradrag ved at de blir lignet i skat-

teklasse 2, se avsnitt 5.2.2. Barnetrygden har følgelig nær sammenheng med det samlede skatteopplegget for barnefamiliene, og stønadssatsene blir hvert år fastsatt av Stortinget ved behandlingen av statsbudsjettet. Ordningen betraktes likevel formelt som en trygdeordning og blir både i de offentlige budsjettene og i nasjonalregnskapet klassifisert som stønad.

Barnetrygden ble innført ved lov av 24. oktober 1946 med virkning fra 1. oktober samme år og er senere endret en rekke ganger. De viktigste endringene har vært:

- I perioden fram til 1970 ble det gitt barnetrygd fra og med annet barn under 16 år - for enslige forsørgere fra og med første barn. Fra 1970 gis barnetrygd fra og med første barn, mens enslige får barnetrygd for ett barn mer enn det faktiske barnetall - i årene 1984 til og med 1986 formelt gjennomført ved at det ble gitt såkalt utvidet stønad med et tillegg for første, annet, tredje og fjerde stønadsberettigede barn som tilsvarte stønad for ett barn mer enn det faktiske barnetall.
- I den første tiårsperioden etter innføringen var trygden inkludert i skattepliktig inntekt, men har senere vært fritatt for skatt.
- Inntil 1963 ble stønaden gitt med samme beløp pr. barn, mens det etter denne tid er blitt gitt med progressive satser, dvs. at ytelsen pr. barn stiger med barnets nummer i søskenflokken til og med det femte.
- Fram til 1983 ble barnetrygden utbetalt til utgangen av det kalenderåret barnet fylte 16 år. Fra og med 1983 blir trygden utbetalt til og med den kalendermåneden barnet fyller 16 år.
- Fra 1. januar 1989 blir det gitt et årlig tillegg pr. barn for familier som er bosatt i Finnmark og utvalgte kommuner i Nord-Troms, i 1989 og første halvår 1990 i seks kommuner og fra 1. juli 1990 i syv kommuner (Karlsøy, Kvænangen, Kåfjord, Lyngen, Nordreisa, Skjervøy og Storfjord).
- Fra 1. januar 1991 gis det forhøyet barnetrygd for barn under tre år.

Trygden omfatter i dag alle som forsørger barn under 16 år som er bosatt her i landet. Den som har omsorgen for barnet ansees som forsørger, selv om det fra annet hold ytes økonomisk hjelp til underhold av barnet, f.eks. underholdsbidrag for barnet til fraskilt kvinne fra barnets far. Stønaden gis uavkortet selv om barnet har egen inntekt. Barnetrygden ytes fra og med måneden etter fødselsmåneden til og med den kalendermåneden barnet fyller 16 år. Stønaden blir utbetalt fra det lokale trygdekontoret i månedlige rater og etter hovedregelen til barnets mor. Enslige foreldre som er alene om omsorgen for barnet, har rett til stønad for ett barn mer enn det faktiske antall barn. Det kan også i visse andre tilfeller tilstås slik utvidet barnetrygd. Retten til utvidet stønad faller bort hvis den enslige forsørgeren inngår ekteskap. Den ekstrastønaden som fra 1991 gis barn under 3 år, ytes ut den kalendermåneden barnet når aldersgrensen. For barn på barnehjem, spesialskole eller lignende institusjoner ytes barnetrygd etter den satsen som til enhver tid gjelder for første stønadsberettigede barn, se oppstillingen nedenfor, og trygden utbetales til institusjonen. Tillegg i satsene som følge av at stønadsmottakeren er bosatt i Finnmark og utvalgte kommuner i Nord-Troms eller har barn under 3 år, gjelder også når barnehjem mv. skal ha utbetalt trygden.

Årlige barnetrygdytelser i perioden 1946 til og med 1969 er gjengitt i Arbeidsnotater fra Statistisk sentralbyrå, IO 75/5, og i årene 1970 til og med 1985 i RAPPORTER 88/20 fra Statistisk sentralbyrå. Siden 1986 har ytelsene i kroner pr. år, vært:

	1. barn	2. barn	3. barn	4. barn	5. og hvert av de følgende barn
Fra 1.1.1986..	5 256	5 808	7 224	7 848	8 232
" 1.7. " ..	5 448	6 000	7 416	8 040	8 424
" 1.1.1987 ..	6 180	6 672	8 088	8 712	9 096
" " 1988 ...	7 188	7 680	9 096	9 720	10 104
" " 1989 ...	7 836	8 328	9 744	10 368	10 752
" " 1990 ...	8 748	9 240	10 656	11 280	11 664
" " 1991 ...	9 408	9 900	11 316	11 940	12 324
" " 1992 ...	10 212	10 704	12 120	12 744	13 128

Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn det faktiske barnetall.

Ekstrastønad for barn i Finnmark og Nord-Troms:

I 1989:	2 400 kroner pr. barn pr. år
I 1990 og 1991:	3 600 kroner pr. barn pr. år
I 1992:	3 732 kroner pr. barn pr. år

Ekstrastønad for barn under 3 år:

I 1991:	3 150 kroner pr. barn pr. år
I 1992:	4 380 kroner pr. barn pr. år

Barnetrygden er fritatt for inntektsskatt og folketrygdavgift. Ordningen finansieres av staten og administre-

res sentralt av Rikstrygdeverket og lokalt av trygdekontorene.

12.3.2. Stønad til utdanning.

Den alt vesentligste delen av offentlige stønader til allmenn- og yrkesutdanning utover grunnskolenivå gis av Statens lånekasse for utdanning i form av stipend og billige lån. Lånekassen ble opprettet ved "Lov om Statens lånekasse for studerende ungdom" av 6. juni 1947, men regelverket ble endret på vesentlige punkter da loven ble avløst av "Lov om stønad til ungdom i vidaregåande utdanning" av 19. juni 1969. En oversikt over reglene etter 1969-loven er gitt i Artikler nr. 109 fra Statistisk sentralbyrå, avsnitt III. 2.2.2. Gjeldende bestemmelser finnes i "Lov om utdanningsstøtte til elever og studenter" av 26. april 1985 med forskrifter og satser gitt av departementet (Kultur- og vitenskapsdepartementet, senere Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet) og Lånekassen.

Opprinnelig var ytelsene fra Lånekassen avhengig både av foreldrenes økonomi og av elevens eller studentens egeninntekt samt av inntekt til eventuell ektefelle. Etterhvert er stønadstildelingen gjort uavhengig av foreldreøkonomien. Dette gjelder nå fullt ut for elever/studenter over 19 år og for søker som er fylt 18 år som tar høyere utdanning eller har gjennomført 3 år i videregående utdanning. De endringene som ble innført ved loven av 1985 dreier seg først og fremst om etablering av et enhetlig beregningsteknisk system for fastsettelse av samlet stønad med utgangspunkt i et såkalt grunnbebeløp og omlegging av de fleste tidligere stipendordningene til et felles utdanningsstipend. Før 1985 opererte man bl.a. med et særskilt borteboerstipend, mens det etter gjeldende regler kan gis et botillegg til grunnbeløpet.

Ved tildeling av stønadene gjelder bestemte regler om bl.a. utdanningens art, lengde og opplegg og om elevens eller studentens statsborgerskap. Stønaden gis til elever og studenter ved offentlige videregående eller høyere utdanningsinstitusjoner og ved andre utdanningsinstitusjoner som anses faglig likeverdige med tilsvarende offentlige institusjoner. Stønad kan også gis til lærlinger med godkjent lærlingekontrakt. Etter hovedregelen må søkeren være norsk statsborger. Statsborger fra et annet nordisk land kan gis stønad etter felles nordiske regler. På bestemte vilkår kan også statsborgere fra land utenfor Norden få stønad til utdanning i Norge. Dette gjelder bl.a. de som har kommet til landet av politiske grunner og som har status som politisk flyktning eller har annen form for oppholdstillatelse, utlendinger som er gift med norsk statsborger samt statsborger fra utviklingsland. I tillegg er det gitt spesielle regler om stønad til utdanning i et annet nordisk land og i land utenfor Norden.

Bestemelsene om tildeling av utdanningsstipend og lån er avhengig av om søkeren er yngre eller eldre enn 19 år. Søker under 19 år som er eller har vært gift eller har barn å forsørge og bor sammen med barnet, får stønadsbeløpet beregnet etter reglene for søkere over 19 år. Samboere som har felles barn, blir behandlet som gifte fra og med det semester de får barn. Det samme gjelder samboere som blir behandlet som gifte i skatte-, trygde- og sosiallovgivningen. Søker i høyere utdanning (bl.a. høyskole og universitet) eller som har gjennomført 3 år i videregående utdanning og som har fylt 18 år, får også stønadsbeløpet beregnet på samme måte som de som er eldre enn 19 år.

Den samlede stønaden - utdanningsstipend og lån - blir for begge grupper fastsatt ut fra et grunnbeløp som skal dekke utgiftene til livsopphold. Etter bestemte regler og standardsatser kan det gis botillegg, tillegg for bøker og materiell og tillegg for forsørgelse av ektefelle og barn. Summen av grunnbeløpet og de tilleggene som er nevnt over, skal deretter reduseres ved behovsprøving etter egen inntekt og formue - for søkere under 19 år (bortsett fra enkelte grupper, se over) også etter forsørgernes inntekt og formue. Det beløp som derved framkommer, utgjør stipendgrunnlaget som dels kan gis som stipend, dels som lån. Stipendet beregnes som en prosentandel av grunnlaget mellom en nedre og øvre beløpsgrense. Borteboer under aldersgrensen skal likevel alltid kunne få et minstebeløp som stipend. Den delen av stipendgrunnlaget som ikke gis som stipend, kan gis som lån. Det kan dessuten gis lån (men ikke stipend) til dekning av skolepenger og utgifter til undervisningsmateriell utover de standardiserte satsene.

Grunnbeløpet er lavere for søkere under 19 år enn for søkere over 19 år (og for visse andre, se foran). **Botillegget** er likt for begge grupper, og det gis søker som ikke bor hos sine foreldre. Betingelsen er at reisetiden mellom foreldrehjemmet og skolen er 3 timer eller mer pr. dag eller avstanden minst 40 kilometer. Søker som har barn og som bor hos foreldrene, kan likevel gis botillegg. Det samme gjelder gift søker, selv om vedkommende ikke har barn. Botillegget blir redusert eller faller bort for elever i internatskoler når de månedlige internatutgiftene er lavere enn et visst beløp. Grunnbeløpet og botillegget har siden ordningen ble innført med et par unntak blitt justert omtrent i takt med utviklingen i disponibel inntekt for enslig industriarbeider, og beløpene har vært, kroner pr. måned:

Undervisningsår	Grunnbeløp: Søker under aldersgrensen	Grunnbeløp: Søker over aldersgrensen	Botillegg
1985-86	1 980	2 400	1 190
1986-87	2 090	2 540	1 270
1987-88	2 240	2 720	1 360
1988-89	2 410	2 920	1 460
1989-90	2 530	3 070	1 530
1990-91	2 630	3 190	1 590
1991-92	2 740	3 320	1 650
1992-93	2 840	3 440	1 710

Ved beregning av stønadsbeløpet gis det tillegg for bøker og undervisningsmateriell ut fra standardiserte satser som er dobbelt så store i høyere utdanning som i videregående utdanning. For undervisningsåret 1992-93 er satsene henholdsvis 440 og 220 kroner pr. måned. Det gis dessuten tillegg for forsørgelse av ektefelle og barn med opp til 2 050 kroner pr. måned for ektefelle og ett barn, opp til 1 020 kroner måneden for det andre barnet og opp til 660 kroner måneden for hvert barn mer enn to. Forsørgertillegget blir redusert med 60 prosent av ektefellens bruttoinntekt utover 10 200 kroner måneden. Er begge ektefellene i utdanning som det gis stønad til, skal det sees bort fra ektefellens inntekt. Ektefeller som begge er i utdanning og kan gis stønad, og enslig forsørger kan hver få forsørgertillegg på opp til 1 020 kroner pr. måned for hvert av de to første barna og opp til 660 kroner for hvert barn mer enn to. De angitte beløp gjelder undervisningsåret 1992-93.

Stønadsbeløpet blir redusert på grunnlag av egen arbeidsinntekt i søknadsperioden med 60 prosent av månedlig bruttoinntekt over en bestemt grense. Stønadsbeløpet skal også reduseres på grunnlag av arbeidsfri inntekt, bl.a. renter, aksjeutbytte og trygde- og pensjonsytelser. Av slike inntekter går 60 prosent av hele bruttobeløpet til fradrag. Barnetrygd, offentlig bostøtte og visse andre ytelser virker derimot ikke inn på stønadsbeløpet fra Lånekassen. Hvis søkeren har formue, blir stønadsbeløpet redusert med 2 prosent av nettoformuen over en bestemt grense hvis han eller hun er enslig og med 1 prosent av nettoformuen over en grense som er omtrent dobbelt så høy som for enslig, dersom søkeren er gift.

Søker under 19 år, eventuelt under 18 år, får stønadsbeløpet redusert også ut fra forsørgernes (foreldres og steforeldres) samlede inntekt og formue. Fradraget i stønadsbeløpet er lavere hvis søkeren har søsken under 19 år. Lånekassen utarbeider tabeller som viser fradragets størrelse etter foreldreinntekt og antall søsken. Er det flere søsken som samtidig tar utdanning som det kan gis stønad til, blir fradraget for hver av dem satt til 80 prosent av det fradraget som framgår av tabellen. Av foreldreformue utover et bestemt beløp blir 10 prosent regnet som tillegg til inntekten.

Grunnlaget for beregning av månedlig utdanningsstipend - stipendgrunnlaget - er summen av grunnbeløpet, botillegg, tillegg for undervisningsmateriell etter de standardiserte satsene og forsørgertillegg redusert med fradrag for egen inntekt, eventuelt også foreldreinntekt. Det kan ikke gis stipend for den delen av grunnlaget som er lavere enn eller overstiger bestemte grenser. Disse grensene er høyere for søkere over 19 år (og visse andre) enn for søkere under 19 år, og de justeres årlig på samme måte som grunnbeløpet, botillegget mv. For undervisningsåret 1992-93 er nedre og øvre grense hhv. 2 000 og 5 300 kroner for de yngste og 4 010 og 8 610 kroner for de eldste. For den delen av stipendgrunnlaget som er større enn minimumsbeløpet, men mindre enn maksimumsbeløpet, blir for de yngste 88 prosent, gitt som stipend og for de eldste 46 prosent. Det beløpet som framkommer, utgjør det månedlige stipend. For å få samlet stipendbeløp, må månedssatsen multipliseres med antall måneder i den utdanningsperioden det søkes stipend for. Borteboende søker under aldersgrensen skal alltid få et bestemt beløp som stipend. Beløpet har vært justert opp ganske sterkt de siste årene og utgjør 2 680 kroner pr. måned for undervisningsåret 1992-93. Sammenholdes satsene for grunnbeløp etc. og grensene for tildeling av stipend, ser vi at enslig hjemmeboende over 19 år - eventuelt over 18 år, dvs. søker som ikke får botillegg og forsørgertillegg, ikke vil kunne få stipend, fordi maksimalt stønadsbeløp da er (3 440 + 440) kroner = 3 880 kroner og altså lavere enn minstegrensen for stipend for disse søkerne.

For elever/studenter i kunstutdanning og for flyktninger i videregående utdanning blir stønadsbeløpet fastsatt etter de vanlige reglene, men med egne satser for beregning av stipend, slik at stipendandelen blir høyere for disse gruppene enn hva som gjelder generelt.

Lån kan gis for den delen av stipendgrunnlaget som ikke gis som stipend. I tillegg kan det etter bestemte regler ytes lån til dekning av skolepenger og utgifter til nødvendig undervismateriell utover standardsatsene.

Når utdanningen er fullført eller avbrutt, blir det utarbeidet en betalingsplan som viser fra hvilken dato lånet er satt rentebærende, hvor lang nedbetalingstid som er fastsatt, og størrelsen på terminbeløpene med gjeldende rentesats. Nedbetalingstiden er avhengig av lånets størrelse. For samlet lån over 140 000 kroner (lån i 1992) er nedbetalingstiden vanligvis 20 år, mens mindre lån har kortere nedbetalingstid. Lånet skal være betalt innen låntakeren fyller 65 år. For låntakere over 45 år blir derfor lengste nedbetalingstid kortere enn 20

år. Betalingen skjer i halvårlige terminer. Første terminforfall er vanligvis 12 til 18 måneder etter at utdanningen er avsluttet eller avbrutt. Som regel blir det fastsatt et lavt terminbeløp for de første seks betalingsterminene. Fra og med 1989 kan låntakere med store terminbeløp i forhold til inntekten på bestemte vilkår få såkalt inntektsavhengig nedsettelse av ter- minbeløpet, slik at samlet betaling for et helt år ikke overstiger en bestemt prosent av låntakerens brutto årsinntekt. Prosentsatsen fastsettes for ett år av gangen og har siden 1989 vært 6 prosent. Nedsettelse av terminbeløpet etter denne ordningen kan gis i maksimalt 7 år, og nedbetalingstiden kan utvides forutsatt at samlet nedbetalingstid ikke vil overstige 30 år og lånet vil bli innfridd innen låntakeren fyller 65 år. Lånet kan når som helst innfris i sin helhet eller nedbetales raskere og med større beløp enn fastsatt i betalingsplanen.

Hvis utdanningen er gjennomført innenfor normert tid, blir det ikke regnet renter før utdanningen er avsluttet. Ved forsinkelse kan det likevel gis rentefritak når visse betingelser er oppfylt. Lånet forrentes fra det første månedsskiftet etter avsluttet utdanning. Rentesatsen fastsettes av Kongen og er 9,5 prosent fra og med 1. mai 1992. For lån som har løpt i mer enn 11 år, er rentesatsen høyere. Av rente som ikke er betalt, regnes rentesrente. For låntakere som har lån fra før 1. juli 1985, regnes det ikke renter av rentegjeld som er opparbeidet før 1. januar 1990. Økt rentegjeld som følge av betalingsutsettelse i henhold til ordningen med inntektsavhengig nedsettelse av terminbeløpet, skal heller ikke rentebelastes.

Låntakere som har fullført universitets-/høyskoleutdanning som er normert til 10, 11, 12, 13 eller flere semestre, kan få ettergitt en del av utdanningslånet. Beløp som kan bli ettergitt i forhold til normert tid, utgjør for studier som er avsluttet høsten 1991 eller våren 1992:

Normert tid	*Ettergitt beløp*
10 semestre	*inntil kr 19 000*
11 "	*" " 29 400*
12 "	*" " 39 700*
13 " eller mer	*" " 44 900*

Kandidater som har fullført visse langvarige studier ved norske universitet/høyskoler til normert eller kortere studietid, kan i tillegg til ettergitt beløp angitt ovenfor få ettergitt et beløp på opptil 18 600 kroner av lånet i Lånekassen. Ordningen med særskilt ettergiving gjelder ikke følgende studier som vanligvis blir gjennomført til normert tid:

- medisinstudiet
- veterinærmedisinstudiet
- sivilarkitektstudiet
- 4. avdeling spesialpedagogikk (Cand.paed.spec.) samt enkelte andre studier.

Låntakere som bor og arbeider i Finnmark eller i bestemte kommuner i Nord-Troms (Lyngen, Storfjord, Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa, Kvænangen og Karlsøy), kan få lånegjelden ved endt utdanning (ikke rentene) ettergitt med 10 prosent pr. år, men maksimum 16 500 kroner og minimum 1 100 kroner pr. år, til lånet er nedbetalt. Satsene gjelder inntektsåret 1992.

I tillegg til utdanningsstipend og lån kan det gis **reisestipend** til tre reiser tur/retur for et helt undervisningsår (10 måneder) mellom foreldrehjemmet og skolestedet. Stipendet gis som tilskudd etter Lånekassens satser der det er tatt hensyn til de moderasjonsordninger som gjelder pr. 1. januar i undervisningsåret. Det blir gjort et fradrag i tilskuddet pr. undervisningsår som søkeren må dekke selv. Søkere som bor i foreldrehjemmet, kan ikke gis reisestipend.

Til utdanning i et annet **nordisk** land kan det etter felles nordiske regler vanligvis gis stønad fra stønadsordningen i hjemlandet. Hjemlandet avgjør hvilken utdanning som gir rett til stønad, og stønaden blir fastsatt etter de vanlige regler og satser. En søker som tar utdanning i et annet nordisk land kan på bestemte vilkår også gis stønad fra stønadsordningen i studielandet.

Til høyere utdanning i land **utenfor** Norden kan det gis stønad når utdanningen gir yrkes- eller utdanningskompetanse i Norge. Utdanningen må etter hovedregelen ha offentlig godkjennelse. Stønad til utdanning som er på nivå med videregående skole i Norge, kan bare gis på bestemte vilkår, bl.a. hvis søkeren eller en av søkerens foreldre er eller har vært i norsk utenrikstjeneste. Stønad kan også gis til allmennfaglig studieretning ved nærmere angitte videregående skoler, herunder Lycee Corneille i Rouen i Frankrike. Til utdanning i andre ikke-europeiske land enn USA og Canada kan det bare unntaksvis gis stønad. Stønaden fastsettes etter de vanlige reglene, men med visse særregler, hvorav de viktigste er:

- Botillegget blir fastsatt hvert år av Lånekassen for hvert enkelt land.
- Det kan gis gebyrstipend i normert studietid til hel eller delvis dekning av skolepenger i nærmere bestemte utdanningskategorier med opp til et visst beløp for et helt undervisningsår.
- Det kan gis tillegg for **en** tur/returreise i året mellom norsk grensestasjon og lærestedet. Tillegget blir regnet etter rimeligste transportmiddel/klasse med fradrag for moderasjon eller stipend fra andre til

dekning av reiser. Tillegget blir fordelt med halvparten som stipend og halvparten som lån. Det kan også gis reisestipend til reiser i Norge etter de vanlige reglene.

Lånekassens stønadsordninger finansieres ved et grunnfond, ved midler bevilget over det årlige statsbudsjettet og ved innlån fra staten. Lånekassens grunnfond består av midler som er bevilget av Stortinget. Det blir årlig bevilget midler til dekning av utgiftene ved ettergivelse av lån og avskrivning for tap på fordringer.

Stipend, rentesubsidier og ettergivelse av lån fra Lånekassen er fritatt for inntektsskatt og folketrygdavgift. Ifølge nasjonalregnskapets definisjoner blir bare stipend regnet som stønad til private konsumenter. Stønad i form av billige lån blir betraktet som subsidier til sektoren finansinstitusjoner.

12.3.3. Stønader fra Husbanken.

En sentral oppgave etter frigjøringen i 1945 var finansieringen av gjenoppbyggingen av ca. 20 000 krigsødelagte boliger og andre privathus i en lang rekke av våre byer og tettsteder og i en hel landsdel - Finnmark og Nord-Troms. Grunnlaget for finansieringen var lagt gjennom Krigsskadetrygden for bygninger, men det var klart at det også trengtes en organisert tilførsel av lånekapital. Samtidig var det påkrevet å iverksette nye tiltak for å sikre finansieringen av den alminnelige boligbyggingen, idet man her sto overfor et stort udekket behov.

Så tidlig som i 1920-årene hadde spørsmålet om en bedre organisering av kreditten til boligbyggingen stått på dagsordenen. For landdistriktene hadde man helt siden 1904 hatt et offentlig kredittinstitutt for finansiering av boligbygging gjennom Den Norske Arbeiderbruk- og boligbank - i 1915 omdannet til Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank, senere omdøpt til Noregs Småbruk- og Bustadbank. I september 1945 nedsatte regjeringen en komite som skulle utrede aktuelle boligspørsmål, og delinnstilling om en realkredittordning for gjenreisingen og boligbyggingen ble avgitt allerede to måneder senere. I desember samme år framla regjeringen utkast til lov om Den Norske Stats Husbank (Ot.prp. nr. 12 (1945-46)) som i det vesentligste fikk tilslutning i Stortinget. Loven ble sanksjonert 1. mars 1946 og trådte i kraft straks.

Loven ga og gir fortsatt forholdsvis vide fullmakter til utforming av låne- og stønadsordningene, slik at nærmere forskrifter må fastlegges. Ettersom banken er organisert som et statlig låneinstitutt og den statlige stønaden er avhengig av Stortingets bevilgninger, blir retningslinjene utformet i samarbeid mellom bankens organer og vedkommende statlige myndigheter (opprinnelig Forsynings- og gjenreisningsdepartementet, senere Kommunaldepartementet). Stortinget holdes løpende underrettet gjennom årlige meldinger. Boligpolitikken og Husbankens rolle i denne politikken har dessuten med jevne mellomrom blitt behandlet på mer prinsippielt grunnlag, bl.a. i stortingsmeldingene nr. 76 for 1971-72, nr. 12 for 1981-82 og senest i nr. 34 for 1988-89.

I 1947 ble reglene for Småbruk- og Bustadbankens virksomhet endret stort sett i samsvar med de reglene som gjaldt for Husbanken. Da Bustadbanken fra 1966 gikk inn i Statens Landbruksbank, overtok Husbanken det aller meste av den statlige boligfinansieringen. Innen boligsektoren yter Landbruksbanken nå bare lån til våningshus på landbrukseiendommer (hovedbygning og hus nr. 2 til annen-generasjon) og lån til utbedring av tilsvarende eldre boliger.

Husbankens rente- og avdragsvilkår har blitt endret en rekke ganger, men det har hele tiden vært et mål at husstander med vanlige inntekter skulle makte boutgiftene i nye, husbankfinansierte boliger. I det første tiåret var rentesatsen for de ordinære lånene 2,5 prosent og avdragssatsene 1 prosent for ildfaste hus og 1,5 prosent for trehus. Fram til 1950 var rentesatsen for nye lån bundet i 25 år, mens avdragssatsene var bundet i 40 år for ildfaste hus og 30 år for trehus. I årene fram til 1973 ble rentesatsene satt opp og avdragsvilkårene strammet inn i flere etapper. I storparten av denne tiden var likevel utlånsrenten i underkant av markedsrenten, noe som ikke var tilfelle de første årene etter krigen. Fra 1973 fikk man et helt nytt lånesystem. Den årlige betalingen av renter og avdrag skulle knyttes til gjennomsnittlig inntektsnivå og innntektsutvikling på en slik måte at boutgiftene skulle holdes på et lavt nivå de første årene etter innflytting i ny bolig for senere å øke. Dermed fikk man en gunstigere fordeling av betaling av renter og avdrag over tid og utjevning av betalingsbelastningen mellom nye og eldre boliger. Herav fikk ordningen betegnelsen utjamningslån. Ordningen gikk ut på at en bestemt prosentandel av lånet skulle betales inn hvert år. Denne betalingsprosenten ble årlig justert opp på grunnlag av pris- og inntektsutviklingen. I tillegg beholdt man ordningen med 2. prioritetslån som ble innført i 1966 med renter og avdrag som skulle betales fullt ut fra første år. I begynnelsen av 1980-årene ble utjamningslåneordningen avviklet og erstattet av et grunnlån med fast avdragsplan og renteprofil med lav rentebelastning det første året og deretter opptrapping til Husbankens topprente det 7. året. Denne ordningen gjelder fortsatt. I tillegg yter Husbanken også andre lån, se senere.

Husbankloven åpner også mulighet for innvilgning av stønad til boligbygging i form av rente- og avdragsfrie lån, bostønad mv. I årsmeldningen for 1946 skisserte banken en ordning med nedskrivningsbidrag som inntil videre skulle være fritatt for renter og avdrag, og en ordning med rentestønad for familier med mindreårige barn. Disse ordningene ble satt ut i livet i løpet av våren 1947. For innvilgning av nedskrivningsbidrag var det fastsatt inntekts- og formuesgrenser - i motsetning til det som gjaldt for innvilgning av rentebærende lån. I 1957 ble reglene for rente- og avdragsfrie lån endret på vesentlige punkter. Innvilgning av slike lån, som da gikk under navn av stønadslån, opphørte fra og med 1966. Den form for rentestønad til familier med flere barn som ble satt i verk i 1947, gjaldt opprinnelig bare i kommuner som selv ønsket denne ordningen og som betalte den tredelen av stønaden som ifølge loven den gang skulle falle på kommunen. Senere ble ordningen under navn av rente- og avdragstilskott, husleiestøtte og bostøtte utviklet til en obligatorisk, inntektsprøvet stønad til barnefamilier, eldre og uføre i nybygde hus. Ved siden av de stønadsformer som er nevnt foran, ble det fra våren 1947 og fram til utgangen av 1965 som hovedregel satt som vilkår for stønad at kommunen innvilget fritak for eiendomsskatt for den belånte eiendommen i inntil 20 år.

I Stortingsmeldning nr. 34 (1988-89): "Boligpolitikk for 90-årene", se også Innst. S. nr. 297 (1988-89), blir det slått fast at hovedmålet med boligpolitikken er at alle skal ha mulighet til å disponere en god og rimelig bolig i et godt boligmiljø, og at siktemålet må være at boligprisene ikke blir høyere enn at den enkelte ved hjelp av egne inntekter kan skaffe seg en god bolig. Dette innebærer at de tidligere boligpolitiske hovedmål skal videreføres. De viktigste virkemidlene for å nå målene skal fortsatt være Husbankens låne- og tilskuddsordninger, inkludert rente- og bostønad. I tillegg skal det gis boligfaglig veiledning og informasjon gjennom Husbanken og Statens bygningstekniske etat og visse tilskudd direkte fra Kommunaldepartementet.

Husbanken forvalter idag ni låneordninger, fire tilskuddsordninger og en bostøtteordning. Noen av ordningene er generelt innrettet, dvs. at de i prinsippet er tilgjengelige for alle som følger Husbankens regler om kostnader o.lign., mens de øvrige ordningene er selektive og går til spesifiserte grupper og formål etter mer eller mindre særskilt prøving i hvert tilfelle.

De ni låneordningene med tilhørende låneformål er:

1. Oppføring I: Grunnfinansiering for oppføring av nye boliger (lån med rentestøtte).
2. Oppføring II: Grunnfinansiering for oppføring av nye boliger (lån med rentejustering).
3. Utbedring I: Grunn- og tilleggsfinansiering for byfornyelse og utbedring på sosialt grunnlag.
4. Utbedring II: Grunn- og tilleggsfinansiering for bomiljøbygg og utbedring i forbindelse med ENØK, bolig- og miljøfornyelse og boligetablering.
5. Etablering I: Tilleggsfinansiering for etablering i nye og brukte boliger.
6. Etablering II: Tilleggsfinansiering for etablering og refinansiering.
7. Kjøpslån: Grunnfinansiering for kjøp av brukte boliger.
8. Utleielån: Toppfinansiering for oppføring og utbedring av utleieboliger.
9. Barnehagelån: Barnehager.

Tilskuddsordningene omfatter:

- Etableringstilskudd
- Utbedringstilskudd
- Tilskudd til byfornyelse
- Utbedringstilskudd til ENØK-tiltak (fra 1992)

I tillegg kommer Husbankens bostøtteordning.

I det følgende blir bare noen av disse ordningene behandlet.

Oppføringslån nevnt under punkt 1 (Oppføring I) blir subsidiert de første årene ved at renten er lavere enn Husbankens innlånsrente. Slike lån gis såvel til vanlige boliger som boliger beregnet for prioriterte grupper, bl.a. studentboliger og eldreboliger. Det fastsettes en såkalt rentetrapp med årlig rentesatsøkning i seks trinn. Fram til 1989 hadde rentetrappen en startrente på 5 prosent som ble hevet til 6 prosent for lån gitt fra og med 1. januar 1989. Topprenten har variert mellom 10 og 12 prosent og har siden 1. mai 1991 vært 11 prosent. For lån med tilsagn før 1980 er topprenten fra samme tid 12 prosent. Avdragstiden er 30 år, inklusive avdragsfrihet de første 8 årene. Det gis lavere rente til boliger som er forbeholdt og spesialinnredet for funksjonshemmede og på lån til personlige søkere med innvilget etableringstilskudd. For oppføringslån gitt etter 1. januar 1990 kan låntakeren istedenfor lån med rentetrapp velge en låneordning der rentesubsidiene fordeles jevnere over tid. I 1990 var rentesatsen for denne ordningen 10,5 prosent pr. år, mens den fra 1. januar 1991 er 10 prosent.

Lånet utmåles etter boligens størrelse og kapasitet. Det gis tillegg i lånet for nærmere definerte kvaliteter ved boligprosjektet, for eksempel at boligen har livsløpsstandard, spesialinnredning til funksjonshemmede, for boligblokker på sentrumstomter i byer o.a. Lånet er høyere for konsentrert småhusbebyggelse enn for småhus oppført enkeltvis og høyest for leiligheter i boligblokk.

Fra 1988 gir Husbanken også **oppføringslån** som er

usubsidierte, såkalte **rentejusterte** lån (Oppføring II), jfr. punkt 2 i oppstillingen foran. Lånene er likevel gunstige, fordi staten oppnår lavere innlånsrente og har lavere rentemargin enn private kredittinstitusjoner. Renten blir justert hvert år i samsvar med utviklingen i rentenivået for statsobligasjoner. Justeringen omfatter både løpende og nye lån. For 1990 var renten 11 prosent, for 1991 et halvt prosentpoeng lavere, mens den for 1992 er satt til 10 prosent pr. år. Avdragsvilkårene er de samme som for Oppføring I, mens låneutmålingen er markert høyere. Oppføring II er ment som et supplement til Oppføring I og er forutsatt å gå til de boligene som ikke prioriteres i Husbankens søknadskø, dvs. boliger som ligger like under Husbankens øvre grense for størrelse og kostnad, eller andre prosjekter der rask igangsetting har større betydning enn subsidiert finansiering. På lån bevilget fra og med 1. januar 1989 kan låntakeren få betalingsutsettelse for en del av renten de første fem årene. Den renterestansen som opparbeides, blir rentebelastet og legges til lånet etter det femte året. Låntakere som ikke ønsker betalingsutsettelse, betaler rente fullt ut fra første termin.

Lånene ovenfor - Oppføring I og II - er i dag knyttet til en generell grunnfinansiering av nye boliger. I tillegg kan det gis lån til toppfinansiering i form av behovsprøvet **etableringslån (Etablering I og II)**, jfr. punktene 5 og 6 i oppstillingen ovenfor. Disse lånes ut av kommunene, som etter søknad får midlene overført fra Husbanken. Lånene blir gitt ved bygging av ny bolig, ved kjøp av bolig, også innskuddsleilighet, og ved utbedring av gammel bolig. Det er den enkelte kommune som utarbeider reglene for behovsprøvingen. Generelt kan det likevel sies at noen grupper vil komme langt fram i køen i alle kommuner, f.eks. husstander med funksjonshemmede og husstander som skal etablere seg i egen bolig for første gang. De som har egen bolig å selge, eller som kan skaffe midler på annet vis, kan normalt ikke regne med å få etableringslån. Betingelsen for å få slikt lån er ellers at lånesøkeren må ha Oppføring I. Bare i helt spesielle tilfeller kan det bli gitt ved siden av Oppføring II.

Etablering I og II blir gitt til de samme formål og er begge ment for prioriterte grupper, men Etablering II kan i større grad nyttes til å refinansiere dyre lån som er tatt opp i det private kredittmarkedet. Etablering I forrentes etter samme rentetrapp som Oppføring I, mens renten for Etablering II er som for Oppføring II. Begge etableringslånene er avdragsfrie de første tre årene, hvoretter de skal nedbetales over tolv år. Kommunen har anledning til å gi bedre lånevilkår enn de angitte. Etter den avdragsfrie perioden kan kommunen dessuten bestemme at lånet skal betales tilbake etter andre regler, eksempelvis som annuitetslån. Forutsetningen er at vilkårene totalt sett ikke blir dårligere enn referert ovenfor.

Etableringslån kan også nyttes når kommunen skal kjøpe enkeltleiligheter, f.eks. i borettslag, som skal leies ut innskuddsfritt til økonomisk eller sosialt vanskeligstilte husstander. Kommunen søker Husbanken om en rund sum for kjøp av slike leiligheter, samtidig som den søker om etableringslånemidler til videreutlån, jfr. ordningen som er beskrevet over. Videre kan etableringslån nyttes til større kommunale prosjekter, eksempelvis aldersboliger, aldershjem o.lign. Det er en forutsetning at boligene leies ut innskuddsfritt.

Husbanken har inntil sommeren 1992 også stilt midler til disposisjon for Selskapet for innvandrer- og flyktningeboliger (SIFBO) for videre utlån til innvandrere og flyktninger. Av disse midlene har SIFBO gitt etableringslån til innvandrere og flyktninger. Slikt lån har også blitt gitt direkte til boliger som skal eies av SIFBO, for utleie til de nevnte grupper. Fra 31. august 1992 nedlegges SIFBO, og ansvaret for etableringslån til flyktninger og innvandrere overføres til Husbanken.

Lån til **utbedring** av bolig omfatter for tiden ti ordninger, nemlig utbedringslån (1) på sosialt grunnlag, (2) til boliger som har antikvarisk eller kulturhistorisk verdi, (3) til byfornyelse, (4) til boliger med særlig liten plass, (5) til garasjer for funksjonshemmede, (6) til reparasjon av boliger i Finnmark og Nord-Troms, (7) til ombygging av bygninger til boliger, (8) ved boligetablering, (9) ENØK-tiltak og (10) BOM (bolig- og miljøfornyelse) - tett etterkrigsbebyggelse. For hver enkelt ordning gjelder særskilte bestemmelser om hvem som kan få utbedringslån, om boligens alder og størrelse mv. Utbedringslånet kan utgjøre inntil 95 prosent av de utbedringskostnadene som Husbanken godkjenner, men normalt gis det ikke høyere lån pr. bolig enn det Husbanken kan gi som oppføringslån til en ny bolig. De fleste utbedringslånene forrentes etter samme rentetrapp som Oppføring I, men utbedringslån ved boligetablering, ENØK og BOM gis som rentejusterte lån, dvs. som Oppføring II. Avdragstiden er vanligvis seksten år inklusive avdragsfritak for de første seks årene. Dersom lånet er høyere enn et bestemt beløp (for tiden ca. 190 000 kroner pr. bolig), kan det gis 30 års avdragstid med avdragsfritak de første 8 årene.

Lån til grunnfinansiering av **kjøp** av bolig kan gis til enkeltpersoner når husstanden omfatter minst en funksjonshemmet person eller på annen måte er særlig vanskeligstillet. Også enslige blir regnet som husstand. For husstander med funksjonshemmede er ordningen ikke økonomisk behovsprøvet, mens den for andre husstander er økonomisk behovsprøvet. Hvis kjøpesummen for boligen ligger innenfor de grensene Husbanken kan godta, kan lånet gis med opptil 80 prosent

av kjøpesummen og kostnadene ved kjøpet. Hvis boligen er spesielt tilrettelagt og reservert (klausulert) for funksjonshemmede, kan kjøpslånets andel forhøyes til 90 prosent. Det gis likevel ikke større kjøpslån enn det Husbanken kan gi i lån til å bygge en tilsvarende ny bolig. Kjøpslånet forrentes etter samme rentetrapp som Oppføring I, og avdragstiden for de to lånetypene er også sammenfallende.

Etableringstilskudd kan gis til husstander som er særlig vanskeligstilte og uten nødvendige økonomiske midler av relativt permanent karakter. Dette omfatter funksjonshemmede, husstander med spesielle boligbehov, husstander i en sosial krisesituasjon eller under sosial rehabilitering eller integrering samt husstander som er særlig vanskeligstilte av andre årsaker. Tilskuddet gis til boliger som finansieres med oppføringslån, kjøpslån eller utbedringslån fra Husbanken eller Landbruksbanken eller i forbindelse med kjøp av boliger i borettslag.

Tilskudd til **utbedring** av boliger kan gis av de fleste kommuner til personer over 60 år, funksjonshemmede og andre som har et særlig sosialt behov. For alle gruppene er ordningen behovsprøvet. Kommunene tar bl.a. hensyn til husstandens inntekts- og formuesforhold. Tilskuddet kan gis til alle typer utbedringsarbeider, også vedlikehold. Det er fastsatt et maksimumsbeløp som hver husstand kan få som for tiden er 15 000 kroner.

Fra 1992 gis det **tilskudd til ENØK-tiltak** i boliger. Tilskuddene gis etter forskjellige regler for boliger til og med fire boenheter og boliger med mer enn fire boenheter og er dessuten forskjellige for nye og eksisterende boliger/boligkomplekser. Av retningslinjene for ordningen framgår hvilke tiltak som får tilskudd. Tilskuddets størrelse varierer til dels med tiltakets art.

Husbankens **bostøtteordning** har som siktemål å minske boutgiftene for husstander som har lav inntekt i forhold til boutgiftene. Ordningen er følgelig behovsprøvet, dvs. at husstanden må fylle visse vilkår for å få stønaden. Vilkårene er knyttet både til husstanden, boligen og forholdet mellom boutgiftene og inntekten. Husstanden må enten ha barn under 18 år, person over 65 år, person med uførepensjon mv., attføringspenger, etterlattepensjon o.lign. fra folketrygden, yrkesskadetrygd eller krigspensjon. Det kan også gis bostøtte hvis et medlem av husstanden får penger utbetalt etter lov om sosial omsorg. Boligen må ha lån i Husbanken eller Landbruksbanken - oppføringslån, utbedringslån, etableringslån - eller etableringstilskudd. Utbedringslån og etableringslån fra kommunen og etableringslån fra SIFBO gjør også at boligen er med i bostøtteordningen. Fra 1. januar omfatter ordningen dessuten alle boliger i borettslag. Det er fastsatt inntektsgrenser som øker med antall personer i husstanden. Er husstandens samlede inntekt ved siste ligning høyere enn disse grensene, kan det ikke gis bostøtte, uansett hvor høye boutgiftene er. Det inntektsbegrepet som legges til grunn er tilnærmet lik bruttoinntekten - for lønnstakere vanligvis pensjonsgivende lønn. Bostøtten avhenger også av forholdet mellom husstandens faktiske boutgift og det som blir regnet for å være en rimelig boutgift. Hovedregelen er at hvis boutgiftene er større enn det som regnes for rimelig, utgjør husstandens bostøtte 70 prosent av forskjellen. Stortinget gir regler for hva som skal regnes som rimelig boutgift. Grunnlaget for fastsettelsen er husstandens inntekt og størrelse. Som boutgift regnes renter og avdrag på lån, avgifter til kommunen, driftsutgifter på boligen, eiendomsskatt og festeavgift. For leieboere er det husleien som regnes som boutgift.

Husbanken og Landbruksbanken får sitt behov for utlånsmidler dekket ved innlån fra staten, og lånerammene blir fastsatt i nasjonalbudsjettet og den etterfølgende behandling i Stortinget. Etter forslag fra regjeringen vedtar Stortinget også rente- og avdragsvilkårene for lånene og bevilger midler til Husbankens og Landbruksbankens rentestønad og Husbankens tilskuddsordninger og bostøtteordning.

Rentestønad, tilskudd og bostøtte er fritatt for inntektsskatt og folketrygdavgift. I nasjonalregnskapet blir tilskudd og bostøtte regnet som stønader til private konsumenter, mens stønad i form av billige lån defineres som subsidier til sektoren finansinstitusjoner.

12.3.4. Kommunale stønader.

Ifølge nasjonalregnskapet utgjør stønadene fra primær- og fylkeskommunene rundt 11 prosent av de totale stønadene fra det offentlige til private konsumenter. De kommunale stønadene er fordelt på tre hovedgrupper, nemlig pensjonsstønader, helsestønader og andre stønader.

Pensjonsstønadene utgjør en forholdsvis liten andel, i underkant av 2 prosent av de kommunale stønadene. Årsaken til at denne utgiftsposten er så beskjeden er at den bare omfatter det de enkelte kommuner yter som tilleggspensjon til trygdede med folketrygdpensjon - alders- og uføretrygdede, etterlatte og attføringsklienter. Slike tilleggspensjoner er behovsprøvede og ytes vanligvis trygdede som bare har minsteytelser fra folketrygden, eventuelt ubetydelige inntekter utover folketrygdens minsteytelser. Pensjonistens formuesforhold blir også tatt i betraktning når spørsmålet om tilleggsytelse blir behandlet. Reglene om behovsprøving og størrelsen av tilleggsytelsene varierer sterkt mel-

lom de enkelte kommuner. Mens enkelte kommuner yter betydelige tillegg, blir det i en rekke kommuner (82 i 1989) overhodet ikke gitt tilleggspensjon til folketrygdens pensjonister.

Pensjoner fra de kommunale og fylkeskommunale pensjonsordningene blir i nasjonalregnskapet ikke regnet som stønad, men blir behandlet på samme måte som pensjoner fra private tjenestepensjonsordninger. (Premier og tilskudd til ordningene defineres som sparing og pensjonsutbetalingene som avkastning på sparekapitalen.) De fleste ansatte i primær- og fylkeskommunene er tilsluttet pensjonsordninger i Kommunal Landspensjonskasse, KLP. Gjennom forskrifter for kommunale og fylkeskommunale pensjonsordninger har myndighetene satt rammebetingelser slik at det ikke skal være anledning til å fastsette bedre pensjonsvilkår enn de som gjelder i Statens pensjonskasse. Den viktigste ordningen i KLP er Felles kommunal pensjonsordning. Vedtektene er fastsatt med lov om Statens pensjonskasse som mønster. En del fylker og kommuner har egen pensjonskasse. Mange av disse frittstående pensjonskassene har vedtekter på linje med Felles kommunal pensjonsordning i KLP. De største kommunene som har ansatte forsikret i egen pensjonskasse, er Oslo, Bergen, Trondheim, Drammen og Bærum samt fylkeskommunene Akershus, Vestfold og Buskerud. Noen få kommuner har fortsatt sine medlemmer pensjonsforsikret i privat forsikringsselskap. Pensjonsbestemmelsene i disse kan variere en del. En nærmere redegjørelse for de kommunale pensjonsordningene er gitt i St.meld. nr. 55 (1989-90), vedlegg II.

De kommunale og fylkeskommunale **helsestønadene** utgjør beløpsmessig vel 40 prosent av de samlede kommunale stønadene ifølge nasjonalregnskapet. Som nevnt i innledningen til avsnitt 12 består helsestønadene for en stor del av bidrag fra det offentlige til dekning av lønnskostnader og andre ut- gifter til drift av privateide sykehus og lignende institusjoner og tilskudd til privatpraktiserende leger, fysioterapeuter o.lign. som har inngått avtale med det offentlige. Helsestønader fra kommunene er mao. tilskudd av denne art gitt til private sykehus mv. og privatpraktiserende leger o.a. innen de enkelte primær- og fylkeskommuner.

Andre stønader fra kommunene har de siste årene utgjort mellom 55 og 60 prosent av de totale kommunale stønadene, og andelen har vært sterkt stigende. Langt de fleste kommunale stønadene i denne samleposten er ytelser som gis etter lov om sosial omsorg (lov av 5. juni 1964, nr. 2) som avløste den tidligere "Lov om forsorgsvæsenet" av 19. mai 1900. Ifølge loven om sosial omsorg er kommunene forpliktet til å yte bistand av forskjellig art til personer som oppholder seg i kommunen. Bistanden skal dels ytes ved at kommunens helse- og sosialstyre gir opplysninger, råd og veiledning til den som trenger det for å bli selvhjulpen eller for å kunne overvinne eller tilpasse seg en vanskelig livssituasjon. Til den som ikke er istand til å sørge for sitt livsopphold eller til å dra omsorg for seg selv, skal det ytes sosialhjelp i følgende former (lovens § 3):

a. Lån, garanti for lån eller bidrag til yrkesopplæring, til å komme i gang med et erverv eller til andre formål med sikte på å gjøre vedkommende selvhjulpen.
b. Arbeid mot godtgjørelse i arbeidshjem eller vernet bedrift med eller uten opphold der.
c. Opphold i aldershjem, pleiehjem, bolig med heldøgns omsorgstjeneste for barn og unge eller andre passende institusjoner.
d. Privat forpleining (familiepleie).
e. Bidrag eller i unntakstilfelle lån til livsopphold.
f. Lån eller bidrag til andre formål enn nevnt i bokstav a-e i den utstrekning det anses nødvendig.

I særlige tilfeller kan det også ytes økonomisk hjelp til personer som trenger det for å kunne overvinne eller tilpasse seg en vanskelig livssituasjon. Hjelp til livsopphold kan tilstås helt eller delvis i form av naturalytelser hvis helse- og sosialstyret finner at vedkommende på grunn av særlige forhold er best tjent med i få hjelpen på slik måte.

Når helse- og sosialstyret helt eller delvis dekker utgiftene til opphold i institusjon eller privat forpleining, kan det til dekning av oppholdsutgiftene kreves refusjon i pensjonærens inntekter etter bestemte regler. Det kan også kreves vederlag for korttidsopphold.

Staten yter årlig rammetilskudd til delvis dekning av kommunenes utgifter til sosialtjenester. Tilskuddet inngår i det samlede rammetilskuddet til kommunenes helse- og sosialtjenste.

Kommunale tilleggspensjoner (og pensjoner fra kommunale tjenestepensjonsordninger) skattlegges som inntekt, men bestemmelsene om særfradrag for alder mv. vil kunne komme til anvendelse, jfr. avsnitt 5.1.6. Folketrygdavgiften betales etter laveste sats. Økonomisk tilskudd til livsopphold mv. og andre ytelser etter lov om sosial omsorg er fritatt for inntektsskatt og folketrygdavgift.

13. Indirekte skatter

De indirekte skattene - merverdiavgift, investeringsavgift, særavgifter mv. - har siden 1985 innbragt omtrent like meget som de totale direkte skattene, i enkelte år noe mer og i andre år noe mindre. Sett i forhold til trygdeavgiftene har de indirekte skattene i alle år vært vesentlig høyere. Siden 1985 har forskjellen variert mellom snaut 35 prosent og vel 50 prosent.

Av de totale offentlige inntekter av indirekte skatter i Norge utgjør merverdiavgiften mer enn halvparten. Blant de øvrige avgiftene dominerer investeringsavgiften og særavgiftene på utvinning av petroleum, på motorvogner - herunder bensinavgift og avgift på kjøp av bil - samt på alkoholholdige drikkevarer og tobakksvarer. Sammen med merverdiavgiften innbringer disse avgiftene mer enn 85 prosent av de samlede indirekte skattene. Alle disse avgiftene inntektsføres over statens bevilgningsregnskap. På bevilgningsregnskapet inntektsføres også en rekke andre sentrale avgifter, deriblant særavgifter på spesielle konsumvarer, elektrisk kraft og mineralolje.

De fleste særavgiftene på bevilgningsregskapet er lagt på typiske konsumvarer, eksempelvis på alkohol og tobakk, sjokolade og sukkervarer o.l., mens noen er lagt på varer som hovedsakelig anvendes som driftsmiddel i næringsvirksomhet. Andre avgifter er lagt på varer som dels anvendes til privat konsum, dels som produksjonsfaktor eller hjelpestoffer i næringsvirksomhet. Typiske eksempler er avgifter på bensin, mineralolje og elektrisk kraft. De fleste av disse avgiftene er knyttet til varer og blir i nasjonalregnskapet kalt varetilknyttede avgifter. Noen av avgiftene vedrører ikke varer, men er knyttet til spesielle virksomheter o.lign. Dette gjelder først og fremst avgifter som inngår som et ledd i ulike konsesjons- og bevillingsvilkår, eksempelvis arealavgift på utvinning av petroleumsforekomster. I tillegg blir bl.a. eiendomsskatt, registreringsavgift på motorvogner og overskudd i A/S Vinmonopolet regnet som ikke-varetilknyttede avgifter.

En del av de indirekte skattene til staten blir ikke inntektsført over statens bevilgningsregnskap, men går inn i en rekke offentlige fond. Også disse avgiftene er dels knyttet til bestemte varer, dels til spesielle virksomheter.

En meget liten, men stigende, andel av de samlede indirekte skattene er de kommunale avgiftene, og av disse avgiftene utgjør eiendomsskatten mer enn 85 prosent.

I den følgende framstilling har vi valgt å nytte nasjonalregnskapets inndeling av avgiftene. Det betyr at vi først behandler merverdiavgiften, deretter investeringsavgiften og tollen. Så følger behandlingen av de varetilknyttede avgiftene og tilslutt de ikke-varetilknyttede avgiftene.

De indirekte skattene utskrives med hjemmel i en rekke særlover som vil bli nevnt under omtalen av hver enkelt avgift. Dessuten er de forskrifter mv. som er utarbeidet i henhold til lovbestemmelsene, av betydelig antall og omfang. For de fleste avgiftene blir satsene vedtatt årlig av Stortinget. Andre avgiftssatser fastsettes av et departement, mens satsene for de fleste avgiftene til offentlige fond og til kommunene er bestemt i de respektive avgiftslover. Ofte er det her bare angitt at avgiftene skal ligge innen visse rammer.

Administrasjonen av de fleste indirekte skattene til staten er tillagt Finansdepartenmentet og institusjoner som hører inn under dette departementet. Merverdiavgiften og investeringsavgiften er administrert av Skattedirektoratet, fylkesskattesjefene og skattefogdene, som også er ansvarlig for innkreving og kontroll av disse avgiftene. Hoveddelen av de andre statlige avgiftsordningene er underlagt Direktoratet for toll og særavgifter, men det pågår arbeid med å slå disse institusjonene sammen. For en del mer spesielle

avgiftsordninger står andre departementer eller halvoffentlige institusjoner som utøvende organ. De kommunale avgiftene er underlagt kommunale institusjoner, i første rekke kommunekassen i de enkelte kommuner.

13.1. Merverdiavgiften

13.1.1. Innledning med historikk

Merverdiavgiften blir utskrevet med hjemmel i lov av 19. juni 1969 nr. 66. Loven overlater til Finansdepartementet ved forskrifter å avgrense og utfylle lovens bestemmelser på en rekke sentrale områder. Avgiftssatsen blir fastsatt årlig av Stortinget.

Merverdiavgiftssystemet fikk virkning fra og med 1970 og avløste den tidligere "alminnelige omsetningsavgift" som ble innført 1. juli 1935. I de første fem årene ble omsetningsavgiften innkrevd som en kumulativ avgift med en sats på 1 prosent av verdien på alle ledd i omsetningen. En slik kumulativ flerleddsavgift ble valgt bl.a. fordi man ønsket å oppmuntre til reduksjon i tallet på mellomledd i varehandelen. Men erfaringene svarte ikke til forventningene. Forskjellige proformaordninger førte tvert imot til en del mindre ønskelige endringer i produksjons- og omsetningsforholdene. I 1940 ble ordningen lagt om til en avgift beregnet av verdien på siste ledd i omsetningen. I perioden fra 1940 til 1966 var avgiftssatsen 10 prosent (6,25 prosent i årene 1947-1951) og fra 1967 til og med 1969 var satsen 12 prosent av omsetningsverdien inklusive avgiftsbeløpet. Beregnet av omsetningsverdien uten at avgiftsbeløpet er tatt med tilsvarer dette avgiftssatser på henholdsvis 11,11 prosent (6,67 prosent i årene 1947-51) og 13,64 prosent.

Fra og med 1970 har som nevnt en generell omsetningsavgift vært utskrevet i form av en avgift som tar sikte på å avgiftsbelegge den verdiøkningen som finner sted, dvs. den merverdi som skapes, på alle produksjons- og omsetningsledd. Avgiftssatsen har i alle år utgjort 20 prosent av verdien eksklusive avgiftsbeløpet. Dette tilsvarer en sats på 16,67 prosent av verdien medregnet avgiftsbeløpet.

Bakgrunnen for at man valgte å gå over fra en avgift på siste ledd i omsetningen til en avgift på merverdien i hvert enkelt produksjons- og omsetningsledd, var ønsket om å gjennomføre en omlegging av skattesystemet med betydelig større vekt på den indirekte skattleggingen. Ut fra administrative og kontrollmessige hensyn regnet man med at en slik sterk utvidelse bare kunne gjennomføres ved et system med avgift på merverdien. Det ble også argumentert med at et merverdisystem i vesentlig større grad enn sisteleddssystemet ville gi et avgiftssystem som virker nøytralt på forbruksvalg og næringsstruktur. Forutsetningen var at en i størst mulig grad skulle følge prinsippet om avgiftsplikt for alle varer og tjenester av betydning. Videre ble det tillagt vekt at landene i EF hadde valgt å gå over til merverdiavgiftssystemet.

I 1973 ble det oppnevnt et utvalg med det mandat å gi en bred analyse og vurdering av merverdiavgiftssystemet, herunder vurdere om systemet etter de erfaringene man hadde høstet siden innføringen i 1970 tilfredsstilte de krav man må sette til en generell forbruksavgift. I utvalgets innstilling (NOU 1975: 67. Merverdiavgiftssystemet) ble det lagt stor vekt på å sammenligne sisteledds- og merverdiavgiftssystemet, særlig mht. kontrollproblemet. Flertallet konkluderte med at forutsatt samme avgiftsområde og avgiftssats har begge systemer samme prismessige virkninger, virker konkurransemessig like nøytralt og gir staten samme inntekter. Etter flertallets vurderinger har imidlertid sisteleddssystemet så store fordeler framfor merverdisystemet når det gjelder kontrollproblemer, unndragelsesmuligheter og administrasjonsomkostninger at det foreslo å gjeninnføre sisteleddssystemet. Mindretallet var, vesentlig ut fra vurdering av de kontrollmessige sidene, uenig i flertallets konklusjon om valg av avgiftssystem, og foreslo at merverdisystemet fortsatt burde brukes som grunnlag for en generell forbruksavgift. Av det foregående framgår at det er mindretallets og ikke flertallets syn som er blitt fulgt i de etterfølgende år.

Både den tidligere omsetningsavgiften og merverdiavgiften har hele tiden vært utformet som en generell avgift på **varer**, men enkelte varer og noen omsetningsformer har vært og er spesielt unntatt fra avgiftsplikt. For tjenester har det derimot aldri vært noen alminnelig avgiftsplikt. Opprinnelig var tjenester helt fritatt, men fra 1941 ble det innført avgift på omsetning av visse tjenester, først og fremst på arbeidsytelser som mot vederlag ble utført på bygg og anlegg og driftsmidler. Ved innføringen av merverdiavgiften ble avgiftsplikten på tjenesteomsetningen betydelig utvidet, men slik at bare tjenester som er spesielt nevnt i merverdiavgiftsloven er avgiftspliktige. Det er imidlertid et stort antall tildels viktige tjenester som inngår i denne listen. I desember 1985 ble det oppnevnt et utvalg som skulle vurdere forbedringer i merverdiavgiftsloven. I brev fra Finansdepartementet av november 1987 ble utvalget bedt om å vurdere en utvidet avgiftsplikt for omsetning av tjenester og at dette arbeidet ble framlagt som en delutredning. Denne delutredningen ble avgitt i mai 1990 (NOU 1990: 11. Generell merverdiavgift på om-

setning av tjenester). I brevet fra departementet ble det pekt på at en slik utvidelse av avgiftsplikten enten kan gjennomføres ved å trekke flere tjenester under avgiftsplikt, eller ved å generalisere avgiftsplikten, slik det allerede er gjort for varer. Utvalgets forslag går ut på at man her i landet, i likhet med andre land som bruker merverdiavgiftssystemet, bør innføre samme hovedregel for tjenesteomsetning som for vareomsetning. Det vil si at all tjenesteomsetning pålegges avgift, men det foreslås likevel at store og viktige områder holdes utenfor avgiftsplikten. Med en slik regel som utgangspunkt vil etter utvalgets vurdering de mange og vanskelige avgrensningsproblemene i dagens system om hvorvidt en tjeneste omfattes eller ikke omfattes av lovens avgiftspliktige tjenestebegrep forsvinne, noe som vil være fordelaktig såvel for de næringsdrivende som for avgiftsmyndighetene. Utvalgets innstilling er til nå - i 1992 - ikke blitt behandlet med henblikk på eventuelle endringer.

13.1.2. Gjeldende regler om merverdiavgiften

Den norske merverdiavgiften er i prinsippet en generell skatt på det innenlandske forbruket av varer og tjenester som er proporsjonal med verdien av varen eller tjenesten uten hensyn til antall produksjons- og omsetningsledd som varen eller tjenesten passerer (med det forbehold at avgiften er uten betydning for de enkelte ledds avansesatser). I prinsippet skal derfor hele det innenlandske forbruket avgiftsbelegges, dvs. både varer og tjenester som er produsert innenlands til privat bruk eller for salg til andre, og varer og tjenester som blir importert. Varer og tjenester som selges til utlandet er derimot fritatt. Systemet forutsetter at avgiften oppkreves på hvert enkelt produksjons- og omsetningsledd og - som navnet angir - på grunnlag av varens og tjenestens merverdi. Teknisk gjennomføres dette ved at det oppkreves avgift ved salg og ved uttak til privat bruk fra produksjons- eller omsetningsvirksomheten, den såkalte utgående avgiften, mens det er fradragsrett for avgift på innkjøp av varer og tjenester som er anvendt i virksomheten, den såkalte inngående avgiften. Avgift som oppkreves på de enkelte produksjons- og omsetningsledd, representerer derfor forskudd på innbetaling av det totale avgiftsbeløp ved salg fra siste ledd.

Fra hovedprinsippet om merverdiavgiften som en generell skatt på verdien av vare- og tjenesteforbruket, er det en rekke unntak. For det første er en del virksomheter og visse varer og tjenester unntatt fra avgiftsplikt. Omsetning eller uttak fra slik virksomhet eller av disse varer og tjenester blir derfor ikke belagt med utgående avgift, men det er da heller ikke fradragsrett for inngående avgift. Dette betyr at slike varer og tjenester belegges med avgift av merverdien bare i noen av produksjons- og omsetningensleddene, dvs. at skattegrunnlaget er lavere enn varens eller tjenestens totale verdi ved salg i siste ledd. Det norske merverdiavgiftssystemet har dessuten ordninger som fører til at enkelte varer og tjenester helt blir fritatt eller "renset" for avgift på den totale merverdi varen eller tjenesten tilføres gjennom produksjons- og omsetningsprosessen. Som nevnt gjelder dette varer og tjenester for eksport, og det gjennomføres ved at virksomheten fritas for avgiftsplikt ved salg til utlandet, og får fradrag for (eller tilbakebetaling av) avgift på innkjøp til virksomheten. Samme ordning gjelder for en del andre varer og tjenester som er særskilt nevnt i loven. Derimot har man i det norske merverdiavgiftssystemet ingen differensiering via den formelle avgiftssatsen.

Selv om merverdiavgiften i prinsippet skal være en generell avgift på det innenlandske forbruket som er proporsjonal med verdien av forbruket, foreligger det mao. vesentlige unntak fra hovedregelen. Differensieringen er gjennomført ved at det i loven, forskriftene og stortingsvedtak er fastsatt:

(1) hvilke transaksjoner som utløser avgiftsplikt,
(2) hvilke personer og institusjoner som er avgiftspliktige,
(3) hvilke varer og tjenester som det skal svares avgift av,
(4) avgiftssatser.

(1) Skattepliktige **transaksjoner** omfatter for det første **omsetning** som er definert slik:

- Levering av varer mot vederlag, herunder levering av varer framstilt etter oppdrag eller levering av varer i forbindelse med ytelser av tjenester.
- Ytelse av tjenester mot vederlag.
- Levering av vare eller ytelse av tjeneste som helt eller delvis vederlag for mottatte varer eller tjenester.

Enkelte former for omsetning faller imidlertid utenfor, eksempelsvis kunstneres salg av egne kunstverk, postverkets tjenester og omsetning av tjenester med mindre slik omsetning uttrykkelig er gjort avgiftspliktige i loven. **Uttak** av varer og tjenester fra egen bedrift til privat bruk er en transaksjon som sidestilles med omsetning og som derfor i prinsippet utløser skatteplikt. Den annen hovedtype av skattepliktig transaksjon er **import** fra utlandet samt fra Svalbard og Jan Mayen.

(2) Skattepliktige **personer og institusjoner** omfatter normalt registreringspliktige næringsdrivende, staten, kommuner og fylkeskommuner og institusjoner

som eies eller drives av stat og kommune. Omsetning og uttak ellers er i alminnelighet fritatt for avgiftsplikt. Ved import skal i prinsippet alle - også ikke registrerte næringsdrivende og personer og institusjoner som ikke driver næringsvirksomhet, betale merverdiavgift.

Registreringspliktige næringsdrivende er næringsdrivende med samlet årlig omsetning og uttak av avgiftspliktige varer og tjenester som overstiger et bestemt beløp, for tiden 12 000 kroner. Plikten til registrering opprettholdes i minst to år, bortsett fra hvis virksomheten opphører. Likestillet med registreringspliktige næringsdrivende er samvirkeforetak som mot godtgjørelse fordeler varer og tjenester til medlemmene eller formidler medlemmenes omsetning. Etter søknad kan næringsdrivende som ikke har avgiftspliktig omsetning, bli registrert. Slik søknad kan imidlertid bare innvilges for næringsdrivende som yter spesielle typer tjenester, og bare i henhold til forskrifter gitt av Finansdepartementet.

Staten, primær- og fylkeskommunene og institusjoner som eies eller drives av disse, er avgiftspliktige i samme utstrekning som private næringsdrivende. Offentlige institusjoner som hver for seg eller i fellesskap driver virksomhet som hovedsakelig har til formål å tilgodese egne behov, er imidlertid bare avgiftspliktige for omsetning til andre. De skal derfor ikke betale avgift ved uttak av varer og tjenester til eget bruk og heller ikke avgift av omsetning til andre ikke-avgiftspliktige institusjoner innen samme sektor. Men retten til fradrag for inngående avgift er da avskåret.

Utenlandske næringsdrivende som driver virksomhet med omsetning av varer eller avgiftspliktige tjenester i Norge, skal registreres og betale avgift på samme måte som innenlandske næringsdrivende. Utlending som har avgiftspliktig omsetning i Norge, men ikke forretningssted, skal også registreres, men da ved representant.

(3) Etter hovedregelen skal det betales avgift av alle **varer**. Loven definerer hva som menes med varer, slik: "Med vare forstås fysiske gjenstander som ikke er fast eiendom". Videre blir det presisert at som vare anses også:

1. Levende dyr.
2. Trær og avling på rot når omsetningen ikke skjer sammen med grunnen.
3. Rett til å ta ut jord, stein og andre naturalier av grunn, rett til jakt og fiske.
4. Elektrisk kraft, vann fra vannverk, gass, varme og kulde når levering ikke skjer som ledd i utleie av bygning eller anlegg.
5. Retten til kinematografisk film eller fotografisk bilde.

Aksjer, obligasjoner, formularer o.lign. er varer dersom de omsettes som trykksaker. Sedler, mynter og frimerker er varer når de skal tjene som samleobjekt.

Varebegrepet er mao. gitt et meget vidt innhold, med ett vesentlig unntak, nemlig fast eiendom som er uttrykkelig holdt utenfor. Vanlige hus regnes også som fast eiendom, selv når de står på leiet grunn. Visse rettigheter knyttet til fast eiendom regnes imidlertid som vare. I prinsippet er det bare fysiske gjenstander som er avgiftspliktige, mens immaterielle rettigheter, f.eks. goodwill, ikke inngår. En rekke immaterielle rettigheter er imidlertid gjort avgiftspliktige gjennom bestemmelsene om hva som er avgiftspliktige tjenester.

Tjenester er avgiftsbelagt bare hvis de er uttrykkelig nevnt i loven. De avgiftspliktige tjenestene er listet i loven (§ 13) i 12 punkter, hvorav vi her tar med et utdrag. Det skal svares avgift av omsetning av tjenester som gjelder:

- Vare eller fast eiendom, herunder jordbearbeiding, såing mv., rengjøring, renovasjon, snørydding, farving, dekorering etc., bortføring av spillvann og overvann (kloakk).
- Utleie av varer og av maskiner, maskinelt og elektrisk utstyr som er forbundet med fast eiendom.
- Transport og oppbevaring av varer.
- Overdragelse og annen utnyttelse av patenter, lisenser, varemerker, produksjonsmetoder o.lign.
- Telekommunikasjoner, herunder telefon, telegraf og telex.
- Reklame, markedsføring, annonser mv.
- Servering i eller fra hoteller, bevertningssteder og på jernbane, fly mv.
- Frisørvirksomhet og skjønnhetspleie.

Tjenester som ikke er knyttet til vare eller fast eiendom og som ikke er listet i § 13, er fritatt for avgiftsplikt. Av slike tjenester kan nevnes helsetjenester, persontransport og tjenester fra bank- og forsikringsvirksomhet. Ellers kan departementet gi forskrifter som avgrenser og utfyller lovens bestemmelser.

Ved **uttak** av varer og tjenester til privat bruk eller til formål som faller utenfor den avgiftspliktige virksomheten, skal det betales avgift, mens varer og tjenester som tas ut til bruk innen den avgiftspliktige virksomheten etter hovedregelen er fritatt for avgiftsplikt. For en del varer og tjenester er det likevel avgiftsplikt ved uttak, selv om de brukes i virksomheten. Dette gjelder bl.a. når varen eller tjenesten brukes:

- til kost og naturalavlønning til virksomhetens innehaver, ledelse, ansatte og pensjonister,
- ved arbeid på og drift av fast eiendom som skal dekke boligbehov, fritids-, ferie- eller andre velferdsbehov,
- til representasjon,

- til gave, utdeling i reklameøyemed, personbefordring mv.

For jordbruk med binæringer, skogbruk og fiske gjelder den særregler at det ikke skal betales avgift ved uttak av produkter fra disse næringene til privat bruk for innehaveren og hans husstand, til de ansatte eller til oppfyllelse av kår- eller forpaktningsavtale.

Av det foregående framgår hvilke betingelser som må være oppfylt for at en vare eller tjeneste skal være avgiftspliktig for **hele** sin verdi hos forbrukeren, nemlig:

- det må foregå en transaksjon som utløser avgiftsplikt (omsetning, uttak, import),
- transaksjonen må utføres av en person eller virksomhet som i forhold til vedkommende transaksjon er avgiftspliktig,
- transaksjonen må gjelde varer eller tjenester som er avgiftspliktige.

Hvis minst en av disse betingelser ikke er oppfylt, skal det ikke betales merverdiavgift ved salg, uttak eller import, og det er heller ikke fradragsrett for avgift ved anskaffelse av avgiftspliktige innsatsvarer og tjenester. I så fall blir varen eller tjenesten ved forbruk avgiftsbelagt for bare en del av sin totale verdi. (I visse tilfeller vil ingen del av verdien være avgiftsbelagt, f.eks. ved kjøp av ikke-avgiftspliktige varer direkte fra utlandet.)

Enkelte varer og tjenester er imidlertid fritatt for avgift ved salg eller uttak, samtidig som det er fradragsrett for avgift som er påløpt ved anskaffelse av avgiftspliktige innsatsvarer og tjenester. Varer og tjenester som kommer inn under denne bestemmelsen, blir dermed helt fritatt for merverdiavgift, men fradragsretten for inngående avgift er avhengig av at den som driver slik virksomhet, er registrert som næringsdrivende. De varer og tjenester som ordningen omfatter, gjelder for det første varer og tjenester til utlandet og til Svalbard og Jan Mayen. Av andre viktige varer og tjenester som kommer inn under denne bestemmelsen, kan nevnes:

- Varer og tjenester til bruk i petroleumsvirksomheten i Nordsjøen.
- Omsetning av skip og fly.
- Aviser, bøker og abonnementstidsskrifter.
- Elektrisk kraft til husholdningsbruk i Finnmark, Troms og Nordland.
- Tjenester vedrørende offentlig vei.

Listen over fritak er meget lang, og det vises til §§ 16 og 17 i merverdiavgiftsloven.

Grunnlaget for beregning av **utgående avgift** er vederlaget for varen eller tjenesten. Selve avgiften inngår ikke i grunnlaget, men alle omkostninger i forbindelse med transaksjonen, herunder utgifter til emballasje, forsendelse, forsikring osv. Også toll og særavgifter skal regnes med i grunnlaget. Ved byttehandel og uttak skal den alminnelige omsetningsverdien av varen eller tjenesten legges til grunn, og ved import skal grunnlaget fastsettes i samsvar med reglene for beregning av varens tollverdi ved fortolling. Toll og andre avgifter som oppkreves av tollvesenet ved innførsel, skal inngå i grunnlaget.

Ved omsetning av **elektrisk kraft** ble avgiftssatsen inntil 1992 beregnet på grunnlag av en årlig fastsatt utjevningspris som tilsvarte anslått gjennomsnittspris for hele landet på elektrisk kraft til husholdninger og jordbruk. Det ble deretter beregnet en særskilt merverdiavgiftssats for hvert elektrisitetsverk eller kraftlag ved at den generelle merverdiavgiftssatsen ble multiplisert med forholdet mellom utjevningsprisen og vedkommende elverks gjennomsnittlige strømpris. Høy elpris ga dermed lavere effektiv sats enn den generelle merverdiavgiftssatsen, mens lav elpris ga høyere effektiv sats, dog slik at satsen maksimalt kunne være 25 prosent. Hensikten med ordningen var å bidra til å utjevne strømprisen som varierer ganske sterkt mellom de forskjellige deler av landet. Den særskilte merverdiavgiftssatsen skulle det enkelte elverk eller kraftlag benytte ved beregning av merverdiavgift ved omsetning av elektrisk kraft til forbrukere av slik kraft. Ved salg av elektrisk energi til andre elverk eller kraftlag og samkjøringsorganisasjoner skulle den generelle merverdiavgiftssaten benyttes. Fra 1. januar 1992 ble ordningen med utjevningspris opphevet. Dette innebærer at merverdiavgift på elektrisk kraft skal beregnes på vanlig måte av faktisk pris på kraften eksklusive merverdiavgiften.

Registrerte virksomheter har rett til å trekke **inngående avgift** på varer og tjenester til bruk i denne virksomheten fra den utgående avgiften. Fradragsretten omfatter ikke bare avgift på varer og tjenester til videresalg og foredling, men også avgift på driftsmidler, hjelpestoffer mv. Merverdiavgift på varer og tjenester som er anskaffet utelukkende til private formål eller formål som ikke er knyttet til den avgiftspliktige virksomheten, er ikke fradragsberettiget. Dessuten er fradragsretten avskåret for avgift på spesielle varer og tjenester, selv om disse er anskaffet til bruk i den avgiftspliktige virksomheten, eksempelvis inngående avgift på omkostninger vedrørende bruk og drift av personkjøretøyer, servering og leie av selskapslokaler, kunst og antikviteter, gaver mv. som er anskaffet utelukkende til slike formål. Det er derimot fradragsrett for avgift på proviant som er anskaffet til bruk ved fangst og fiske i fjerne farvann.

Når inngående avgift overstiger utgående avgift, vil det overskytende bli refundert. En slik situasjon oppstår først og fremst for avgiftspliktig virksomhet som driver eksport eller med slike varer eller tjenester som kommer inn under tilsvarende fritaksordning for utgående avgift. Også i typiske sesongbetonte virksomheter vil det periodevis forekomme at inngående avgift er høyere enn utgående avgift.

(4) **Avgiftssatsen** fastsettes som nevnt årlig av Stortinget. I alle år siden merverdiavgiftssystemet ble innført har det bare vært anvendt e n sats som har utgjort 20 prosent av avgiftsgrunnlaget eksklusive selve merverdiavgiften. Faktisk differensiering av avgiften har mao. ikke vært praktisert ved at det er blitt fastsatt flere formelle avgiftssatser, men ved fritaks-, unntaks- og særordninger jfr. ovenfor. For fiskeres omsetning til eller gjennom fiskesalgslag som er opprettet i henhold til Råfiskloven, kan det imidlertid ifølge merverdiavgiftsloven fastsettes en sats for utgående avgift som er lavere enn den ordinære satsen, og siden merverdiavgiftens innføring har denne vært 11,11 prosent. Ordningen tar sikte på at fiskerne skal oppnå en løpende avregning av inngående avgift, men har ingen reell betydning for den totale avgiftsbelastningen ved salg av fisk til den endelige forbruker.

I tillegg til de fritaksordninger mv. som framgår av det foregående, har man hatt og har fremdeles særskilte tilskuddsordninger for oppføring av visse bygninger. Dessuten hadde man i årene 1974 til og med 1982 en ordning med kompensasjon for merverdiavgift på matvarer. Kompensasjonsordningen hadde nær tilknytning til ordningen med forbrukersubsidier som har vært praktisert i en årrekke og som fortsatt gjelder, men for et stadig mindre antall varer - fra 1988 bare for melk og ost. Tilskudds- og subsidieordningene blir nærmere omtalt i avsnitt 14 om subsidier.

13.1.3. Innbetaling av avgiften.

De avgiftspliktige skal selv oppgi skyldig avgift til avgiftsmyndighene gjennom omsetningsoppgaver som skal sendes inn terminvis. Ordinært er denne terminen 2 kalendermåneder - januar/februar, mars/april osv. - og fristen for innlevering av oppgaven er 1 måned og 10 dager etter utløpet av hver termin. Innen samme frist forfaller den skyldige avgiften til betaling. Avgiftspliktige i jordbruk, skogbruk og fiske har årstermin, og oppgave- og betalingsfristen er 3 måneder og 10 dager etter utløpet av kalenderåret.

Omsetningsoppgavene skal inneholde opplysninger om bl.a. omsetning og avgiftspliktig uttak med beregning av hva som skal innbetales i avgift. Er fradragsberettiget inngående avgift på anskaffelser til virksomheten større enn avgift på omsetning og uttak, vil oppgaven vise hva den avgiftspliktige skal ha tilbakebetalt av staten for terminen. Oppgaven skal også inneholde opplysninger om omsetning som er unntatt fra avgiftsplikt, f.eks. omsetning av aviser og avgiftsfritt eksportsalg, mens vederlag for tjenester som ligger utenfor avgiftsområdet, eksempelvis persontransport og utleie av fast eiendom, ikke skal tas med. Avgiftspliktig omsetning skal tas med i omsetningsoppgaven for den termin omsetningen er bokført. Bokføringen skal skje etter grunnsetningene for en ordentlig regnskapsførsel og etter regnskapsbestemmelser som følger av merverdiavgiftsloven. Finansdepartementet kan samtykke i at betalingstidpunktet legges til grunn. Ifølge departementets regler er det bare næringsdrivende med begrenset regnskapsplikt etter regnskapsloven som kan legge betalingstidspunktet til grunn for avgiftsberegningen.

Det er fastsatt to typer skjemaer for omsetningsoppgaven, ett for de som er årsoppgavepliktige, og et annet for de øvrige avgiftspliktige. Skjemaene, som sendes de avgiftspliktige fra Skattedirektoratets datasentral for hver avgiftstermin, er laget som et kombinert oppgaveskjema og betalingskort. Oppgavedelen skal sendes fylkesskattekonteret i det fylket hvor den avgiftspliktige er registrert, mens betalingskortet brukes ved innbetaling av avgiften som skal skje til bank, postverket eller skattefogden.

Dersom skyldig avgiftsbeløp (differensen mellom utgående avgift og fradragsberettiget inngående avgift for en termin) blir betalt etter forfallsfristen, og det utgjør minst 500 kroner, skal det betales renter. Renten utgjør for tiden 1,75 prosent pr. måned eller del av måned. Avgiftsbeløp som er lavere enn 100 kroner for en termin, skal ikke betales.

Hvis inngående avgift overstiger utgående avgift (og investeringsavgift, se senere) for en termin, skal det overskytende beløpet betales tilbake til den avgiftspliktige innen 3 uker etter at myndighetene har mottatt omsetningsoppgaven. Overskrides denne fristen, har den avgiftspliktige krav på rentegodtgjørelse som for tiden er 1 prosent pr. måned eller del av måned. Tilgodebeløp under 50 kroner for en termin tilbakebetales ikke. Når inngående avgift regelmessig overstiger utgående avgift med minst 25 prosent, kan avgiftsmyndighetene samtykke i at kalenderåret deles i 12 terminer. Også kortere terminer kan godkjennes, forutsatt at inngående avgift regelmessig overstiger utgående avgift med minst 50 prosent, men terminen kan ikke være kortere enn 1 uke. Adgangen til kortere avgiftsterminer gjør at eksportbedrifter og andre som til stadighet utbetaler høyere avgiftsbeløp enn de innkasserer, får diffen-

rensen refundert vesentlig raskere enn når de ordinære terminene legges til grunn.

13.2. Investeringsavgiften

13.2.1. Innledning med historikk

Investeringsavgiften er hjemlet i lov om avgift på investeringer mv. av 19. juni 1969. Loven er meget kort med bare syv små paragrafer, men det er gitt et omfattende regelverk i form av forskrifter. Avgiftssatsen fastsettes årlig av Stortinget.

Den tidligere omsetningsavgiften forutsatte at all omsetning i siste ledd skulle være avgiftsbelagt. Salg i siste ledd omfattet også salg av driftsmidler og arbeidsinnsats som var knyttet til disse, dvs. utgifter til investeringsformål. Generelt fritatt for avgift var i prinsippet bare slike leveringer som direkte ble brukt til vareinnsats i produksjonen eller som ble omsatt videre uten foredling. Under sisteleddssystemet ble derfor ikke bare forbruket avgiftsbelagt, men også investeringene, selv når de ble foretatt av en produsent eller bedrift, og satsen var den samme uansett anvendelse. Ved overgang til merverdiavgiftssystemet, som forutsetter at de avgiftspliktige har full fradragsrett for avgift på alle innsatsvarer og tjenester, herunder driftsmidler (investeringer), ville det fått store økonomiske konsekvenser om det ikke samtidig var blitt innført en ordning som motvirket avgiftsfritaket for investeringer.

Skattekomiteen av 1966, som foreslo en omlegging til merverdiavgiftssystemet, vurderte om avgift på investeringer kunne gjennomføres innenfor systemet ved at bedriftenes fradragsrett for avgift på utgifter til investeringer ble helt nektet eller begrenset. Ut fra administrative og kontrolltekniske vurderinger ble imidlertid denne ordningen ikke anbefalt. Komiteen foreslo i stedet en særskilt avgift på investeringer utenfor merverdiavgiftssystemet, men i så nær tilknytning til dette at samme administrasjon og deklarasjonssystem kunne anvendes. Loven av 1969 følger dette forslaget, og satsen for den særskilte avgiften ble satt til 13 prosent.

I en meldning til Stortinget (St. meld. nr. 17 (1971-72)) ble det framholdt at investeringsavgiftsordningen er komplisert og medfører betydelige problemer så vel for de næringsdrivende som for avgiftsmyndighetene, og at det derfor var ønskelig å revurdere investeringsavgiften. Det ble også oppnevnt et eget utvalg som fikk i oppdrag å utrede spørsmålet om hvordan avgiften mest hensiktsmessig kan omlegges, eventuelt avvikles. Utvalget, som avga innstilling høsten 1977 (NOU 1977: 38), foreslo ingen endring i investeringsavgiftsloven. Det mente at spørsmålet om en avgift på næringslivets kapital som et permanent ledd i skatte- og avgiftssystemet må vurderes i sammenheng med en gjennomgåelse av bedriftsbeskatningen som helhet. Utvalget rådet likevel til at det ble gjennomført en konjunkturmotivert reduksjon i investeringsavgiften. Flertallet foreslo at en slik avgiftsnedsettelse skulle gjennomføres for bedrifter i konkurranseutsatte næringer og begrenses til å omfatte aktiverte investeringer i bygninger og faste anlegg samt anskaffelser av maskiner og andre varige driftsmidler, unntatt biler. Mindretallet foreslo at avgiftsreduksjonen skulle gjennomføres som en generell avgiftsnedsettelse for alle avgiftspliktige og at det ikke skulle foretas noen begrensning til bestemte typer av driftsmidler (NOU 1977: 38, kapittel 14.5).

I en tilleggsproposisjon høsten 1977 foreslo regjeringen å redusere satsen for investeringsavgiften på visse driftsmidler til bruk i industri og bergverk. I samsvar med forslaget vedtok Stortinget at avgiftssatsen for nærmere bestemte aktiveringspliktige driftsmidler til bruk i fabrikkmessig vareproduksjon og bergverk skulle settes ned fra 13 til 9 prosent fra 1. januar 1978. Fra 1. september samme år ble satsen redusert ytterligere til 5 prosent og fra 1. juli 1979 til 0 prosent, dvs. at investeringsavgiften ble opphevet for denne typen driftsmidler.

Investeringsavgiften er også drøftet senere, bl.a. i Bedriftsskattemeldingen (St. meld. nr. 92 for 1977-78). Etter forslag i St. prp. nr. 78 (1980-81) ble den generelle satsen satt ned fra 13 til 10 prosent fra 1. juli 1981. Samtidig ble området for 0-satsen utvidet til å omfatte driftsmidler til energigjenvinning og for produksjon av damp og varmt vann til prosessvarme. Med virkning fra 1. november 1982 bortfalt aktiveringsplikten som vilkår for avgiftsfrihet for driftsmidler i industri og bergverk. Fra og med 1984 er det i Stortingets avgiftsvedtak bestemt at fiskere er fritatt for å betale investeringsavgift av visse fiskeredskaper, og fra 1. mai 1989 skal det ikke betales investeringsavgift av kommunale kloakkrenseanlegg og kloakkledninger. Fra sistnevnte dato ble dessuten den generelle avgiftssatsen satt ned fra 10 til 9 prosent og fra 1. november samme år til 7 prosent. I avgiftsvedtaket for 1990 ble det innført fritak for investeringsavgift på bygg og anlegg i Finnmark og Nord-Troms, og fra 1. januar 1992 ble visse energiøkonomiseringstiltak fritatt for avgiften.

13.2.2. Gjeldende regler for investeringsavgiften

Som nevnt i det foregående, har reglene om den sær-

skilte avgiften på investeringer mv. nær tilknytning til merverdiavgiftsreglene. Dette gjelder både spørsmålet om hvem som er avgiftspliktige, avgrensningen av de varer og tjenester som skal belegges med særskilt avgift, og innbetalings- og oppgavebestemmelsene.

Investeringsavgiften skal således svares av alle som er avgiftspliktige etter lov om merverdiavgift. Avgiftsplikten omfatter også de som er frivillig registrert i overensstemmelse med merverdiavgiftsloven. Virksomheter som ikke er merverdiavgiftspliktige, eksempelvis næringsdrivende med omsetning under grensen for registrering (for tiden 12 000 kroner pr. år), skal derfor ikke betale investeringsavgift. De vil imidlertid betale ordinær merverdiavgift av investeringer uten fradragsrett.

Ifølge investeringsavgiftsloven skal investeringsavgift betales ved anskaffelse av avgiftspliktig driftsmiddel, men bare i den utstrekning det er fradragsrett for inngående merverdiavgift etter merverdiavgiftsloven. Dersom inngående merverdiavgift på vedkommende ytelse ikke kan fradragsføres, oppstår ikke spørsmål om investeringsavgift. På den annen side: dersom en ytelse er helt fritatt for merverdiavgift, f.eks. skip og fly, jfr. merverdiavgiftslovens §§ 16 og 17, skal det heller ikke svares investeringsavgift. Investeringsavgiftsplikten omfatter også egen framstilling av varer til bruk som driftsmiddel i den registrerte virksomheten, med unntak av varer som nevnt i merverdiavgiftslovens §§ 16 og 17. Også verdien av arbeid utført på grunn, bygg eller anlegg som faller innenfor den registrerte virksomheten eller på vare som er eller vil bli avgiftspliktig driftsmiddel i virksomheten, er avgiftsbelagt. Det skal også svares avgift dersom den avgiftspliktige tar i bruk i sin virksomhet som driftsmidler varer beregnet for omsetning eller til bruk som råstoff eller halvfabrikata. Videre skal det betales investeringsavgift ved innførsel av avgiftspliktig driftsmiddel. Hvis driftsmiddelet gjenutføres, kan det bli tale om hel eller delvis refusjon av den betalte avgiften. Refusjonen eller godtgjørelsen skal utgjøre regnskapsført investeringsavgift for vedkommende driftsmiddel med fradrag av 5 prosent for hver måned eller del av måned fra tidspunktet for tollbehandlingen og til gjenutførsel finner sted. Etter 20 måneder blir det mao. ikke gitt noen refusjon.

Generelt unntatt fra avgiftsplikt er først og fremst ikke-varige driftsmidler. Verken i loven eller forskriftene er begrepet driftsmiddel direkte definert, men av det som er sagt i foregående avsnitt følger at varer for omsetning eller til bruk som råstoff eller halvfabrikata ikke er å anse som avgiftspliktig driftsmiddel. I utgangspunktet er derfor alle andre varer til bruk i virksomheten å anse som driftsmiddel så sant de er avgiftspliktig vare eller tjeneste ifølge merverdiavgiftsloven og ikke er særskilt fritatt etter samme lov eller etter investeringsavgiftsloven. I investeringsavgiftsloven nevnes særskilt hva som er unntatt fra avgiftsplikt, bl.a. arbeid med reparasjon og vedlikehold av egne driftsmidler, oppføring av driftsbygninger i jordbruk og skogbruk, visse miljøinvesteringer som er pålagt industri etablert før 1. januar 1974 samt miljøinvesteringer og miljømessige utbedringer i landbruket. Forøvrig er det i forskriftene gitt nærmere avgrensning av avgiftplikten. Bl.a. er det gitt forskrifter om avgrensning av området for investeringsavgift i fiske (forskrift nr. 4) og i jordbruk med binæringer og skogbruk (forskrift nr. 5).

Investeringsavgiften skal beregnes på grunnlag av anskaffelsesprisen. Selve avgiften skal ikke regnes med, men alle omkostninger i forbindelse med transaksjonen, eksempelvis toll og andre avgifter, forsikring mv. For varer som innføres fra utlandet, skal grunnlaget fastsettes i samsvar med varens tollverdi. I alle andre tilfeller, f.eks. ved egen framstilling og byttehandel, skal den alminnelige omsetningsverdien legges til grunn.

Som nevnt tidligere, blir avgiftssatsen fastsatt ved årlige stortingsvedtak, og i årene etter 1977 har det vært anvendt to satser. Den generelle satsen har de siste årene utgjort 7 prosent, mens den laveste satsen har vært 0 prosent fra og med annet halvår 1979. 0-satsen eller fritaket omfatter ifølge Stortingets avgiftsvedtak for de siste årene:

- Bygninger, anlegg og andre driftsmidler til bruk
  a) under fabrikkmessig produksjon av varer,
  b) under bryting, utvinning og bearbeiding i bergverk.
  (Her foreligger en del unntak fra fritaket, jfr. stortingsvedtaket.)
- Fiskeres anskaffelse av linebruk, nøter, snurrevad, trål av alle slag og garn for sjøfiske.
- Kommunale kloakkrenseanlegg og kloakkledningsnett.
- Pålagte miljøinvesteringer i kommunale avfallsbehandslingsanlegg, driftsmidler til bruk ved lokale mottaksanlegg og det sentrale behandlingsanlegg for miljøfarlig spesialavfall.
- Arbeid på bygninger og faste anlegg i Finnmark og Nord-Troms og varer som inkorporeres i bygning eller fast anlegg i forbindelse med slikt arbeid.
- Nærmere angitte tilskuddsberettige energiøkonomiseringstiltak (første gang i vedtaket for 1992).

For innbetaling av avgiften og oppgaveplikten gjelder de samme regler som for merverdiavgiften. Den avgiftspliktige skal derfor selv oppgi avgiftspliktige an-

skaffelser og uttak og skyldig avgift på samme oppgave som nyttes for merverdiavgiften, og bestemmelsene om terminer, forfall mv. er sammenfallende for de to avgiftsformer, se avsnitt 13.1.3.

13.3. Tollen

Betegnelsen toll brukes fortrinnsvis om avgifter som blir pålagt handelstransaksjoner med utlandet. I eldre tid var det imidlertid ikke uvanlig å oppkreve toll også ved innenlandske transaksjoner, vanligvis i form av bytoll. Ved siden av toll på innførsel har det også forekommet utførselstoll, transittoll o.lign. I det følgende er betegnelsen toll forbeholdt de importavgifter som kommer inn under Stortingets årlige vedtak om tolltariffen.

Den klassiske inndelingen av tollavgiftene er skillet mellom fiskaltoll og beskyttelsestoll. Fiskaltoll er tollavgifter hvis hovedformål er å skaffe midler til det offentlige, og motiveringen som ligger til grunn for valg av varer og tollsatser, blir av samme karakter som ved særavgifter, dvs. fordelingshensyn, regulering av konsumet mv. Formålet med beskyttelsestollen er å svekke importvarenes konkurranseevne overfor tilsvarende innenlandske produkter. Den tollpolitikk myndighetene kan føre er imidlertid stadig blitt mer begrenset gjennom internasjonale avtaler o.lign., hvorav de viktigste er GATT-avtalen (Generalavtalen om tolltariffer og handel), EFTA-konvensjonen, handelsavtalen med EF - senere eventuelt en EØS-avtale - og systemet med generelle tollpreferanser for import av varer fra utviklingsland (GSP). Konsekvensen er at tollen de siste ti-årene har sunket ganske sterkt, slik at den for tiden utgjør bare omlag 1 prosent av de totale indirekte skattene. En tilsvarende tendens gjelder for de fleste andre vestlige industriland.

Foruten de reglene om tollavgiftene og andre handelspolitiske spørsmål som følger av de ovenfor nevnte avtaler og konvensjoner, finnes de viktigste bestemmelsene om den norske tollen i "Lov om toll" (tolloven) av 10. juni 1966 med senere endringer og i tolltariffen.

Tolloven inneholder bestemmelser om tollforvaltningen, tollkontroll og tollbehandling, tollekspedisjon mv., i alt 84 paragrafer, og med hjemmel i loven er det gitt en rekke forskrifter. Tolltariffen utarbeides av Toll- og avgiftsdirektoratet på grunnlag av Stortingets vedtak om tollavgifter. Sammen med tariffen publiseres også oversikt over gjeldende regler for import- og eksportregulering og innførselsforbud for visse jordbruksvarer og hvordan disse er innarbeidet i tariffen.

I tolltariffens innledende bestemmelser blir det slått fast at når ikke noe annet uttrykkelig er hjemlet i lov eller i tariffens bestemmelser, skal det ved innførsel av varer som skal nyttes eller forbrukes her i landet, svares toll i samsvar med tolltariffens satser og anmerkninger. Deretter omtales den tollfrihet og de tollpreferanser som gjelder for varer fra EFTA-land, EF-land, utviklingsland mv., og vilkårene for å kunne pålegge antidumpingtoll og utjevningstoll. I de innledende bestemmelsene inngår også et kapittel med liste over varer som er tollfrie dersom de nyttes til nærmere spesifiserte formål, samt to kapitler om hhv. tollnedsettelse og refusjon av toll, f.eks. ved gjenutførsel.

Selve tariffen er utformet i overensstemmelse med "Det harmoniserte system for beskrivelse og koding av varer" (HS) som er utferdiget 14. juni 1983, med tilhørende endringsprotokoll av 24. juni 1986, "Internasjonal konvensjon om harmonisert varebeskrivelse og klassifiseringssystem". Hver vare har - foruten varenavn og varenummer - angivelse om lisensbestemmelse. Deretter følger en tredelt kolonne med varens tollsatser, en med ordinær tollsats, en med tollsatsen for varer fra EFTA-land og en med tollsatsen for varer fra EF-land. Tollsatsene angis enten i prosent av varens verdi eller i kroner pr. mengdeenhet. Så følger en kolonne med mengdeangivelse i tilfelle det er mengdeenhetstoll. I siste kolonne er det plass til anmerkning om tolllettelser med henvisning til rundskriv eller forskrift.

Varer som innføres med opprinnelse i utviklingsland, er tollfrie i den utstrekning dette følger av kongelig resolusjon av 3. september 1971 med utfyllende forskrifter. Hvilke varer og land dette gjelder framgår ikke av tolltariffen, men er tatt inn i en oversikt som er utgitt av Utenriksdepartementet og Toll- og avgiftsdirektoratet.

Hvis noe fremmed land - i strid med inngått overenskomst om de gjensidige handels- og skipsfartsforbindelser eller uten at det er inngått slik overenskomst - behandler norske varer eller norsk skipsfart ugunstigere enn andre lands, skal det for varer fra vedkommende land oppkreves en toll som svarer til 100 prosent av varens verdi. Når særlige forhold gjør det ønskelig, kan Kongen bestemme at det for samtlige eller for enkelte varers vedkommende skal oppkreves toll etter tariffen eller etter en sats som ligger mellom denne og 100 prosent av vareverdien, inntil saken kan forelegges Stortinget til avgjørelse.

Når varene kommer til landet, er importøren forpliktet til å gi tollvesenet opplysninger om varenes opprinnelsesland, art, mengde og verdi mv. For varer som er importregulert, må det dessuten framlegges gyldig lisens. Ut fra importørens opplysninger beregner tollvesenet de avgiftene som skal betales ved innførselen,

dvs. toll, særavgifter og merverdiavgift. Det utferdiges deretter en tolldeklarasjon som skal underskrives av importøren og tolltjenestemannen på vedkommende tollsted. Når varen er tollekspedert, kan den disponeres av vareeieren i samsvar med tolldeklarasjonen enten mot at tollavgifter og andre offentlige avgifter betales umiddelbart eller mot at det legges fram legitimasjon for at det er tilstått kreditt for beløpet. Kongen ved Finansdepartementet gir forskrifter om adgang til å gi kreditt og om godtgjørelse til staten for slik kreditt. For tiden kan det etter søknad innrømmes kreditt for inntil utgangen av fortollingsmåneden pluss 18 dager, og godtgjørelsen som skal belastes kreditten, utgjør 23 kroner pr. enhetsdokument. Ved for sen betaling kan det beregnes renter som for tiden er fastsatt til 1,5 prosent pr. måned eller del av måned fra forfall og inntil betaling finner sted.

Ved fortolling av reisegods skal det betales toll og avgifter i et samlet beløp etter særskilte satser for følgende varer: Vin og brennevin, øl, konfekt, sjokolade, drops etc., sigarettpapir og hylser og tobakksvarer. Med reisegods forstås i denne forbindelse håndbagasje, innskrevet og uledsaget reisegods samt varer som bringes med av skips- og flybesetninger o.lign. Satsene kommer bare til anvendelse når varene innføres til personlig bruk for vedkommende selv eller hans/hennes familie. Reisende under 20 år kan ikke ta med og fortolle brennevin, vin og øl, og det er ikke tillatt å ta med brennevin med større alkoholgehalt enn 60 volumprosent. Videre er det begrenset hvor meget man kan ta med av brennevin og vin uten tillatelse fra A/S Vinmonopolet. Kvanta under bestemte grenser blir ikke fortollet.

13.4. Varetilknyttede avgifter

I dette avsnittet behandles den gruppen indirekte skatter som i nasjonalregnskapet inngår i begrepet "varetilknyttede avgifter". Samlet utgjør disse avgiftene mellom 25 og 30 prosent av de totale indirekte skattene, og de provenymessig mest betydningsfulle er avgift på kjøp av motorkjøretøyer og bensinavgiften som samlet beløper seg til henimot halvparten av de varetilknyttede avgiftene. På nesteplass i provenymessig betydning kommer avgifter på øl og brennevin med en andel på vel 15 prosent, mens de største postene ellers er tobakksavgiftene og avgift på bruk av elektrisk kraft.

I det følgende omtales avgiftene ikke etter provenymessig størrelsesorden, men i den rekkefølgen de er ført opp i nasjonalregnskapets tabell over indirekte skatter etter art.

13.4.1. Avgift på sukker og på sjokolade- og sukkervarer

Avgift på **sukker** ble innført i 1981 (med virkning fra og med 30. november). Den tar sikte på å beskatte forbruk i husholdninger, kantiner, anstalthusholdninger mv. Avgiften utskrives med hjemmel i "Lov om omsetningsavgift" av 19. mai 1933. Avgiftsplikten omfatter sukker (roe- og rørsukker) og sirup og sukkeroppløsning av roe- og rørsukker som ervervsmessig produseres her i landet eller som innføres fra utlandet. Av avgiftspliktige sukkertyper kan nevnes farin, melis, raffinade og perlesukker. Fritatt for sukkeravgift er bl.a. glykose, melasse, kunsthonning og honning, karamell og diabetsukker.

På bestemte vilkår fritas, refunderes eller ytes tilskudd for avgift som selges til eller innføres av utenlandske diplomatiske og konsulære tjenestemenn som nyter personlig tollfrihet, utføres til utlandet, leveres som proviant mv. ombord i skip eller fly i utenriks fart eller til bruk i forbindelse med utforsking og utnytting av undersjøiske naturforekomster i havområder utenfor norsk territorialgrense, legges inn på transitt-/frilager samt nyttes til ervervsmessig framstilling av varer.

Avgiften utgjør et bestemt beløp pr. kilo av varens avgiftspliktige vekt (nettovekten). Den siste måneden i 1981, da avgiften for første gang ble utskrevet, var avgiftssatsen 1 krone pr. kilo, men ble forhøyet det følgende år til 2,35 kroner pr. kilo. Inntil 1986 ble avgiften justert opp hvert annet år og etter den tid hvert år. Fra og med 1992 er satsen 3,45 kroner pr. kilo.

For norskproduserte varer oppstår avgiftsplikten ved uttak fra produsentens lager til videresalg eller til eget bruk og for innførte varer ved innførselen. Produsenten og importøren er normalt forpliktet til å la seg registrere, og for hver måned skal de sende oppgave til tolldistrikssjefen på fastsatt skjema over månedens uttak, respektive innførsel, av avgiftspliktige varer. Oppgaven sendes innen den 18. i påfølgende måned, selv om det ikke har vært avgiftspliktig omsetning. Beregnet avgift i samsvar med oppgaven skal betales til tolldistriktssjefen innen utløpet av oppgavefristen. Av avgift som ikke er betalt ved forfall, skal det betales renter. For tiden er rentesatsen 1,5 prosent pr. måned eller del av måned fra forfallsdatoen og til betaling finner sted. Renter beregnes ikke når grunnlaget for renteberegningen er lavere enn 200 kroner.

Avgift på **sjokolade- og sukkervarer** ble innført i begynnelsen av 1920-årene og utskrevet med hjemmel i "Lov om omsetningsavgift av chokolade- og sukkervarer" av 6. juli 1923. Inntil 1970 ble avgiften beregnet av varens verdi - de siste årene med en sats på 66 2/3 prosent, men ble fra 1. januar 1970 lagt om til en

vektavgift på 5 kroner pr. kilo. Samtidig ble hjemmelsloven av 1923 avløst av "Lov om omsetningsavgift" av 1933.

Avgiftsplikten omfatter alle sjokolade- og sukkervarer som ervervsmessig tilvirkes her i landet eller som innføres fra utlandet, bortsett fra bl.a. varer som leveres til eller innføres av utenlandske diplomater, eksporteres, leveres som proviant på skip og fly i utenriks fart, se foran om sukkeravgiften. I avgiftsvedtaket inngår tre grupper av varer. Til den første gruppen hører sjokolade- og sukkervarer. Som sjokolade- og sukkervarer anses sjokoladevarer av enhver art, kakaomasse, kakaosmør mv., lakris og lakrisvarer samt sukkervarer av enhver art, så som konfekt, drops osv. Ved omlegging av avgiften i 1970 var som nevnt avgiftssatsen 5 kroner pr. kilo, og denne satsen ble beholdt helt til 1. mai 1978. I perioden 1978 til 1986 ble satsen gjennomgående justert opp annet hvert år, men har senere blitt justert årlig. Fra 1. april 1992 er satsen 11,50 kroner pr. kilo.

Den andre varegruppen som det skal betales avgift av, er overtrekks- og fyllmasse av sjokolade i bakverk og spiseis som innføres fra utlandet og som ikke faller inn under definisjonen av sjokolade- og sukkervarer nevnt ovenfor. Av disse varene skal det betales avgift med et beløp som såvidt mulig motsvarer sjokolade- og sukkervareavgiften for den første gruppen varer. Den tredje gruppen som det ifølge avgiftsvedtaket skal betales avgift av, er kakaobønner, kakaoskall, mandler og aprikos- og ferskenkjerner som innføres fra utlandet. Avgiftsplikten for disse varene er imidlertid for tiden suspendert ved fritaksbestemmelser.

For norskproduserte varer oppstår avgiftsplikten ved levering /uttak fra tilvirkers lager og for importerte varer ved fortollingen. Det skal sendes melding til Toll- og avgiftsdirektoratet om iverksetting av ervervsmessig tilvirkning av avgiftspliktige varer, og for hver måned skal det sendes oppgave til tolldistriktssjefen på fastsatt skjema over månedens uttak av avgiftspliktige varer, herunder uttak til eget bruk og eget utsalg. Frist for innlevering av oppgaven, betaling av avgift og renteberegning hvis betalingsfristen overskrides, er som for sukkeravgiften, se ovenfor.

13.4.2. Avgift på fisk og fiskevarer

Denne posten omfatter (1) avgift på fisk mv. for prisregulering og (2) utførselsavgifter på fisk og fiskeprodukter. Produktavgift i fiskeri- og selfangstnæringen er derimot ikke regnet som varetilknyttet avgift og blir derfor behandlet i avsnitt 13.5 om ikkevaretilknyttede avgifter.

(1) **Prisreguleringsfondet for sild** er opprettet i henhold til "Lov om prisutjevning i sildenæringen" av 19. juni 1970. Fondets formål er gjennom avgifter og tilskudd i pris- og kostnadsregulerende øyemed å fremme og sikre fellessalget av sildeolje og sildemel gjennom Norsk Sildeolje- og Sildemelindustris Salgslag A/L (Norsildmel). Videre skal fondet ha til formål gjennom slike avgifter og tilskudd å minske de uheldige virkningene for sildenæringen av konjunkturmessige svingninger i prisene på sildeolje og sildemel. Avgifter og tilskudd blir beregnet ved at det fastsettes en avregningssats. Hvis utsalgsprisen på produktene er høyere enn avregningssatsen, skal leverandøren betale en avgift som er lik differensen. Er salgsprisen lavere enn avregningssatsen, får leverandøren et tilskudd. Ved fastsettelsen skal det tas sikte på at driften av Norsildmel gir balanse etter at alle ordinære utgifter er dekket. Siktemålet skal også være at formuen i Prisreguleringsfondet ikke synker under vedtektsbestemte sikkerhetsbeløp.

(2) Ved **utførsel av saltvannsfisk,** laks, andre sjødyr og produkter av disse skal det med hjemmel i lov av 30. juni 1955 betales en avgift som for tiden utgjør 0,8 prosent av verdien (FOB-verdien). Oppdrettet fisk og skalldyr og produkter av disse er fritatt for avgiftsplikt. Det samme er tilfelle for sjø-ørret. Ifølge loven skal avgiften nyttes til sosiale tiltak for fiskere, herunder til delvis dekning av pensjonstrygden for fiskere, jfr. avsnitt 11.2.3. Avgiften oppkreves av Tollvesenet. I tillegg til denne avgiften skal det ved utførsel av laks betales lakseavgift til Statens fiskefond i henhold til lov av 6. mars 1964, § 75. Ifølge loven gjelder avgiftsplikten fersk eller rundfrossen laks, fersk eller frossen filet av laks, røket laks samt hermetisk og halvkonservert laks, mens oppdrettet laks er fritatt. I praksis blir for tiden avgiften ikke utlignet. Videre skal det ved utførsel av filet av blåkveite, torskefisk, steinbitt mv., saltfisk og klippfisk og en del andre fiskevarer ifølge lov av 10. juni 1977 betales avgift til Konjunkturreguleringsfondet for torskefiskeriene. Ordningen er for tiden til vurdering og avgiftssatsen satt til 0 prosent.

13.4.3. Kraftforavgift

I henhold til "Lov om kraftforforsyningen" av 23. februar 1951 har staten enerett til innførsel av kraftfor og til kjøp fra innenlandsk tilvirker den mengde kraftfor som skal nyttes her i landet. Med sikte på å avpasse husdyrproduksjonen etter behovet eller regulere kraftforforbruket etter andre samfunnsmessige hensyn, kan det kreves avgift ved salg av kraftfor. Avgiften er knyttet til råvarer som benyttes i kraftforblandinger til

husdyrproduksjon. For norsk korn til kraftfor betales ingen avgift.

Statens Kornforretning administrerer avgiften, og den utgjør differansen mellom Kornforretningens salgsinntekter og utgifter til innkjøp til verdensmarkedspriser samt kostnader til lagring, frakt mv. Avgiften innbetales til statskassen som til gjengjeld dekker utgiftene til de tiltak som Kraftforfondet skal dekke etter jordbruksavtalen.

13.4.4. Omsetningsavgift på vin og brennevin

Allerede i middelalderen førte klager over misbruk av alkolholdige drikkevarer til inngrep gjennom lovgivningen, og i dansketiden fulgte tallrike nye lover og forordninger om produksjon og omsetning av slike varer. De første årene etter 1814 ble den offentlige alkoholpolitikken stadig mer liberal. Som følge av en skremmende økning i brennevinskonsumet, ble det derfor gjennomført lovendringer med sikte på å minske produksjonen, og i 1837 ble det innført særavgift for skjenking og småsalg av brennevin. I 1916 vedtok Stortinget en midlertidig lov mot salg og skjenking av brennevin som ble utvidet året etter til også å omfatte sterk vin. Etter en rådgivende folkeavstemning om forbudet fikk man i 1921 en forbudslov som etter en ny folkeavstemning ble opphevet i 1927. Samtidig med forbudsloven ble det vedtatt en lov som førte til at det ble dannet et privat monopolselskap under statlig kontroll, A/S Vinmonopolet, som fikk enerett til å importere rusdrikk og til å handle med vin - fra 1927 også enerett til salg av brennevin. I 1932 ble Vinmonopolet et rent statsmonopol. Skjenking av brennevin var (og er fortsatt) bare tillatt for godkjent restauratør på A/S Vinmonopolets vegne mot betaling av skjenkeavgift.

Et annet virkemiddel i edruskapspolitikken - særlig i etterkrigstiden - har vært å holde høye priser på alkoholholdige drikkevarer, dels gjennom utsalgsprisen **før** avgifter beregnes, dels via særskilte omsetningsavgifter. De høye utsalgsprisene bidrar til økt overskudd i A/S Vinmonopolet, og sammen med skjenkeavgiftene blir overskuddet regnet som ikke-varetilknyttet avgift og behandlet i avsnitt 13.5. Omsetningsavgiftene regnes derimot som varetilknyttede avgifter og omtales nedenfor.

Avgift på brennevin og vin mv. har hjemmel i lov av 19. juni 1964 og omfatter sprit, isopropanol, brennevin, vin, fruktvin og mjød som innføres eller blir solgt fra A/S Vinmonopolet. Det er også avgift på sprit o.lign. som finnes i essenser som blir innført fra utlandet.

Gjeldende system for denne avgiften bygger på omfattende avgiftsrevisjoner i 1960 og 1963. Siktemålet med revisjonene var å finne fram til et system som, foruten å bremse forbruket generelt, skulle skyve forbruket over på varer med mindre alkoholstyrke. Avgiften blir beregnet både på grunnlag av omsatt mengde og av utsalgsprisen, og avgiftssatsene varierer med alkoholstyrken. Satsene for volumavgiften, som fra 1982 blir kalt grunnavgift, har som regel blitt justert opp hvert år, mens verdiavgiftssatsene har vært forholdsvis stabile. For 1992 er satsene:

Grunnavgift: *128 øre pr. volumprosent og liter*	
Verdiavgift, av utsalgsprisen fratrukket merverdiavgift:	
–Sprit, isopropanol og brennevin med alkoholstyrke over 22 volumprosent:	*70 prosent*
–Sterkvin:	*55 "*
–Svakvin:	*31 "*

Som sterkvin regnes vin, fruktvin, mjød og brennevin med alkoholstyrke 15 - 22 volumprosent og som svakvin de samme produkter, men med alkoholstyrke 7 - 15 volumprosent. For svakvin med alkoholstyrke som nevnt blir grunnavgiften regnet etter anslått alkoholstyrke på 10 prosent.

Satsene gjelder også for varer som ved kjøp eller som gave innføres med samtykke fra A/S Vinmonopolet. Beregningsgrunnlaget for verdiavgiften skal i disse tilfeller være den utsalgspris, fratrukket merverdiavgift, som varen har eller ville hatt ved salg fra A/S Vinmonopolet.

For avgiftspliktige varer i engangsemballasje skal det betales en **miljøavgift** på 2,50 kroner pr. emballasjeenhet. Miljøavgiften ble innført fra 1. mars 1988.

Drikk med alkoholstyrke til og med 0,7 volumprosent alkohol og engangsemballasje for denne, avgiftsbelegges etter reglene for alkoholfrie drikkevarer. Drikk med alkoholstyrke over 0,7 til og med 2,5 volumprosent alkohol og engangsemballasje for denne, avgiftsbelegges etter reglene for øl. Drikk med alkoholstyrke over 2,5 til og med 7 volumprosent alkohol, avgiftsbelegges etter reglene for øl. For varer i engangsemballasje betales en miljøavgift etter vedtaket for brennevin og vin. Avgift på øl og på alkoholfrie drikkevarer er behandlet i avsnittene 13.4.5 og 13.4.6.

Avgift på alkohol i essenser som innføres skal betales etter de satser og regler som gjelder for sprit og isopropanol, se ovenfor.

På bestemte vilkår fritas, refunderes eller ytes tilskudd for avgift (omsetningsavgift og miljøavgift) på varer som bl.a. selges til eller innføres av utenlandske diplomatiske og konsulære tjenestemenn som nyter personlig tollfrihet, som utføres til utlandet, leveres som proviant mv. til bruk i skip eller fly i utenriks fart samt legges på transitt-/frilager.

13.4.5. Avgift på øl

Bestemmelsene om tilvirkning og beskatning av øl er gitt i lov av 28. juni 1912 med senere endringer. Loven avløste bl.a. en lov fra 1857 om tilvirkning av malt. Etter denne omleggingen ble avgiftssatsene differensiert etter ølets alkoholinnhold. Ved endringslov i 1961 ble 1912-loven gjort gjeldende også for innførsel av øl.

Avgiftsplikten omfatter øl og drikk med alkoholstyrke over 0,7 til og med 2,5 volumprosent alkohol. Avgiftssatsen utgjør et bestemt beløp pr. liter som stiger med alkoholinnholdet. Satsene har jevnt over blitt justert opp årlig, og for 1992 er satsene:

Av øl som inneholder:	*Kroner pr. liter*
–til og med 0,7 volumprosent alkohol:	*1,00*
–over 0,7 til og med 2,5 volumprosent alkohol:	*1,75*
–over 2,5 til og med 4,75 volumprosent alkohol:	*11,45*
–over 4,75 til og med 7 volumprosent alkohol:	*19,80*

For øl i engangsemballasje skal det betales en tilleggsavgift på 3,50 kroner pr. emballasjeenhet. Denne tilleggsavgiften ble innført i september 1974.

Avgiften omfatter øl som ervervsmessig tilvirkes her i landet eller som innføres, bortsett fra øl bl.a. til utenlandske diplomater, eksport mv., se tilsvarende bestemmelser for sukkeravgiften. For øl som tilvirkes her i landet, oppstår avgiftsplikten ved levering/uttak fra tilvirkerens lager og for øl som innføres på tidspunktet for innførselen.

Tilvirkning og lagring av avgiftspliktig øl må bare foregå i lokaler som er meldt til og godkjent av tolldistriktssjefen. Registrerte virksomheter skal sende oppgave på fastsatt skjema til tolldistriktssjefen over månedens leveringer/uttak innen den 18. i påfølgende måned. Avgift i samsvar med oppgaven skal betales til tolldistriktssjefen innen utløpet av oppgavefristen. For avgift som ikke er betalt ved forfall, betales renter med 1,5 prosent pr. måned eller del av måned. Renter beregnes ikke når grunnlaget for renteberegningen er under 200 kroner.

Også for skjenking av øl skal det betales avgift som i likhet med skjenkeavgift på vin og brennevin blir regnet som ikke-varetilknyttet avgift og derfor behandlet i avsnitt 13.5.

13.4.6. Avgift på andre drikkevarer

I tillegg til avgiftene på vin og brennevin og på øl har man to andre drikkevareavgifter, nemlig (1) avgift på kullsyreholdige, alkoholfrie drikkevarer og (2) avgift på kullsyrefrie, alkoholfrie drikkevarer. Avgift på kullsyreholdige, alkoholfrie drikkevarer fikk man allerede i 1920-årene, mens avgift på kullsyre- og alkoholfrie drikkevarer først kom i 1987 som følge av krav om avgiftsmessig likestilling mellom kullsyreholdige og kullsyrefrie drikkevarer. Begge avgiftene blir utskrevet i henhold til "Lov om omsetningsavgift" av 19. mai 1933.

(1) Avgift på kullsyreholdige, alkoholfrie drikkevarer omfatter ifølge avgiftsvedtaket tre varegrupper med hver sin avgiftssats som for 1992 utgjør:

- Kullsyreholdige, alkoholfrie drikkevarer med 1 krone pr. liter.
- Sirup som nyttes til framstilling av kullsyreholdige, alkoholfrie drikkevarer i dispensere, fontener o.lign. med 6 kroner pr. liter.
- Kullsyre som blir solgt eller innført til tilvirkning av kullsyreholdige, alkoholfrie drikkevarer, som ikke skal selges med 50 kroner pr. kilo kullsyre.

Som det framgår blir det for alle varegruppene nyttet mengdeavgiftssatser. Satsene har derfor stort sett blitt justert opp årlig. Fra 15. september 1974 ble det innført en tilleggssavgift for avgiftspliktige varer i den første gruppen i engangsemballasje. For 1992 utgjør tilleggsavgiften 3,50 kroner pr. emballasjeenhet.

(2) Avgift på kullsyre- og alkoholfrie drikkevarer omfatter bare **en** gruppe, og avgiftssatsen har i alle år siden innføringen i 1987 utgjort samme beløp pr. liter som for alkoholfrie drikkevarer som er kullsyreholdige. Satsen for 1992 er mao. 1 krone pr. liter. Også for disse drikkevarene skal det betales en tilleggsavgift dersom de har engangsemballasje, men avgiftssatsen er vesentlig lavere, nemlig 0,50 kroner pr. emballasjeenhet for 1992 (samme sats i alle år fra og med 1988).

Unntatt for avgift og tilleggsavgift nevnt over er:

- Melk og melkeprodukter.
- Drikkevarer framstilt av kaffe, te o.lign., kakao, sjokolade, grønnsaker samt konsentrater av de nevnte varene.
- Varer i pulverform.
- Vann uten tilsetting av smaksstoffer.

Unntatt for avgift, men ikke for tilleggsavgift (engangsemballasjeavgift), er råsaft, saftkonsentrat, juice, nektar, sirup og saft av frukt og bær samt konsentrat av disse.

Både avgiften under (1) og under (2) gjelder varer som ervervsmessig tilvirkes her i landet eller innføres, med unntak av varer bl.a. til utenlandske diplomater, eksportvarer osv. Angående bestemmelsene om oppgaveplikt, betaling av avgiftene mv. vises til foregående avsnitt om avgift på øl.

13.4.7. Avgift på tobakkvarer

Avgift på tobakkvarer ble innført ved "Lov om stempelavgift av cigarer, cigaretter, cigarethylser, snus mv." av 29. april 1915. De første årene gjaldt loven for sigarer, sigaretter, sigaretthylser og snus og fra våren 1917 for visse kvaliteter av røyketobakk. For de øvrige kvaliteter av røyketobakk, herunder karvet skråtobakk, ble avgiften satt i verk fra sommeren 1924, og i 1932 ble det også avgiftsplikt for skråtobakk.

Fra høsten 1976 ble det foretatt en omlegging i avgiftsbetalingen. Den tidligere ordningen med at de avgiftspliktige forskotterte avgiftsinnbetalingen ved kjøp av stempelmerker ble erstattet av avgiftsbetaling etter et deklarasjonssystem tilsvarende det som gjaldt for de fleste andre særavgiftene. Samtidig ble hjemmelen for avgiftsoppkrevingen flyttet fra 1915-loven til den generelle loven om omsetningsavgift av 19. mai 1933.

Avgiften er en mengdeavgift med satser som varierer med de ulike typer avgiftspliktige varer. Satsene har derfor gjennomgående blitt justert opp årlig - det har endog forekommet justering en ekstra gang i løpet av året. For 1992 er satsene:

- **Sigarer:** 48,75 øre pr. påbegynt gram av pakningens nettovekt. Vekten av fast munnstykke skal regnes med.
- **Sigaretter:**
  Med lengde til og med 68 mm og omkrets til og med 24 mm: 94,20 kroner pr. 100 stk.
  Med lengde over 68 mm til og med 85 mm og/eller omkrets over 24 mm til og med 26,5 mm: 99,70 kroner pr. 100 stk.
  Med lengde over 85 mm eller omkrets over 26,5 mm: 199,30 kroner pr. 100 stk.
  Filter tas med ved beregning av lengden.
- **Røyketobakk og karvet skråtobakk:** 23,65 kroner pr. påbegynt 50 gram av pakningens nettovekt.
- **Skråtobakk:** 27,50 øre pr. påbegynt gram av pakningens nettovekt.
- **Snus:** 13,75 kroner pr. påbegynt 50 gram av pakningens nettovekt.
- **Sigarettpapir og sigaretthylser:** 71,70 øre pr. påbegynt 50 stk. av innholdet i pakningen.

Som for de fleste andre særavgiftene er det normalt fritak for varer som selges til eller innføres av utenlandske diplomater, utføres til utlandet, leveres som proviant mv. til bruk eller salg om bord i fartøyer eller luftfartøyer i utenriks fart eller til bruk i forbindelse med oljevirksomheten i havområder utenfor norsk territorialgrense samt legges inn på transitt-/frilager.

For varer som tilvirkes her i landet, oppstår avgiftsplikten ved levering eller uttak fra tilvirkerens lager. For importerte varer oppstår avgiftsplikten ved innførselen. Tolldistriktssjefen kan samtykke i at avgiftspliktige importvarer overføres til tilvirkers eller importørs lager uten avgiftsberiktigelse ved fortollingen. I så fall skal avgiften betales etter samme regler som gjelder for varer som tilvirkes innenlands.

Tilvirkning eller ervervsmessig import av avgiftspliktige varer kan ikke iverksettes før virksomheten er registrert hos tolldistriktssjefen. Registrerte tilvirkere og importører med avgiftsplikt ved levering eller uttak skal for hver måned sende oppgave til tolldistriktssjefen over levering/uttak mv. spesifisert på varegrupper og avgiftsklasser. Frist for levering av oppgaven, bestemmelsene om betaling av avgiften og renteberegningen ved for sen betaling er som for flere andre særavgifter, se f.eks. avsnitt 13.4.5.

13.4.8. Avgift på elektrisk kraft

Inntil 1971 ble avgift på elektrisk kraft utskrevet i henhold til midlertidig lov av 29. juni 1951, og avgiftsmidlene skulle nyttes som tilskudd til elektrisitetsforsyningen i strømløse strøk eller der det var dårlig elektrisitetsforsyning og til finansiering av sambandslinjer. Elektrisk kraft til husholdninger var avgiftsbelagt, men loven åpnet adgang til å differensiere satsene etter forbrukets art.

Fra 1. januar 1971 ble denne avgiften avløst av en avgift på elektrisk kraft under lov om omsetningssavgift av 19. mai 1933. Avgiften skal beregnes av kraft som leveres eller tas ut til eget bruk her i landet og av kraft som innføres fra utlandet, og avgiften går inn i statskassen uten øremerking. Da merverdiavgiften ble innført i 1970, fikk vanlige husholdninger en prisøkning på sitt forbruk av elektrisk kraft fordi slik levering - som under sisteleddssystemet hadde vært fritatt - ble merverdiavgiftspliktig. Etter omlegging av særavgiften på elektrisk kraft ble derfor levering av kraft til husholdningsformål unntatt for avgiftsplikt, men fra 1. juli 1978 ble fritaket for slike leveringer opphevet.

Ved omleggingen i 1971 var avgiftssatsen 0,4 øre pr. kWh, men har senere jevnlig blitt justert opp. I 1992 er satsen 4,15 øre pr. kwh. I de fleste årene har det for virksomheter innen bestemte næringer eller for enkeltbedrifter vært lavere satser eller avgiftsfritak. Fra 1989 har satsen vært lavere for levering av elektrisk kraft i Finnmark fylke og syv kommuner i Nord-Troms (Karlsøy, Kvænangen, Kåfjord, Lyngen, Nordreisa, Skjervøy og Storfjord), og fra 1. juli 1990 har Finnmark og de nevnte kommuner vært helt fritatt for avgift.

På nærmere bestemte vilkår fritas, refunderes eller ytes tilskudd for avgift på kraft som leveres i direkte sammenheng med produksjonen av elektrisk kraft, er produsert ved energigjenvinningsanlegg o.a., se avgiftsvedtakets § 2.

Avgiftsplikten oppstår ved levering av elektrisk kraft til forbruker eller uttak til eget bruk hos produsenten (unntatt forbruk som har direkte sammenheng med kraftproduksjon og fordeling). Enhver som skal sette i verk kraftproduksjon for levering til forbruker og/eller for uttak til eget bruk, skal registrere virksomheten hos tolldistriktssjefen i vedkommende tolldistrikt. Registrerte virksomheter skal kvartalsvis sende oppgave til tolldistriktssjefen over levering og uttak innen 1 måned og 20 dager etter utløpet av det foregående kvartal. Beregnet avgift i samsvar med oppgaven skal betales innen utløpet av oppgavefristen. For avgift som ikke er betalt ved forfall, betales renter med 1,5 prosent pr. måned eller del av måned. Renter beregnes ikke når grunnlaget for renteberegningen er under 200 kroner.

13.4.9. Engangsavgift på motorvogner mm., avgift ved registrering av motorvogner som er bygd opp her i landet, og avgift ved første gangs registrering av campingtilhengere

Det någjeldende system for særavgifter vedrørende motorkjøretøyer ble vedtatt ved lov av 23. juni 1959. En del av avgiftene er lagt opp som engangsavgifter knyttet til erverv av kjøretøyet. Når et kjøretøy senere overdras, skal det betales omregistreringsavgift. Resten av avgiftene består av bensinavgift, kilometeravgift, avgift på prøvenummer og årsavgift. Engangsavgiftene, bensinavgiften og deler av kilometeravgiften blir i nasjonalregnskapet regnet som varetilknyttede avgifter, mens de øvrige motorvognavgiftene blir klassifisert som sektoravgifter (ikke-varetilknyttede avgifter).

Engangsavgift på motorvogner pålegges ved innførsel eller innenlandsk tilvirkning av bl.a. personbiler, varebiler, kombinerte biler med totalvekt under 3,5 tonn, motorsykler, beltemotorsykler og campingbiler. Busser, lastebiler, kombinerte biler med totalvekt på 3,5 tonn og over og godstilhengere er fritatt for engangsavgift. Ifølge Stortingets avgiftsvedtatt er avgiftspliktige kjøretøyer til spesielt bruk fritatt for avgiftsplikt, bl.a. ambulanser, likvogner og motorvogner som bare burker elektrisitet til framdrift.

Tidligere var engangsavgiften på alle typer avgiftspliktige motorvogner en ren verdiavgift, men i 1982 ble avgiften på personbiler og varebiler i klasse 1 lagt om til en kombinert verdi-/vektavgift som begge er progressive. Etterhvert er vektkomponenten gradvis økt samtidig som verdikomponenten er redusert. Engangsavgiften på motorsykler er en progressiv verdiavgift med to satser, mens avgiften på kombinerte biler, varebiler i klasse 2, campingbiler og beltemotorsykler har "flate" verdiavgiftssatser som er forskjellige for de enkelte typer kjøretøy. For importerte kjøretøyer eldre enn 30 år utgjør avgiften et bestemt beløp pr. enhet.

Verdiavgiftsgrunnlaget er ved innenlandsk tilvirkning prisen fra produsent og ved import tollverdien (fakturaverdi eller beregnet verdi og omkostninger) med tillegg av eventuell toll. Vektavgiftsgrunnlaget er vekten av kjøretøyet i full driftsferdig stand med permanent montert utstyr, smøreolje, vann og fulle drivstofftanker samt eventuelt reservehjul, verktøy mv. For importerte bruktbiler, innenlandsk oppbygning (se senere) og visse andre kjøretøyer gjelder særskilte regler om avgiftsgrunnlag.

Av personbiler, varebiler, kombinerte biler med tillatt totalvekt under 3 500 kilo og av beltemotorsykler (snøscootere) skal det i tillegg til avgiftene nevnt over betales en vrakpantavgift som utgjør et bestemt beløp pr. kjøretøy - likt for alle vogntyper.

For kjøretøy som innføres, betales engangsavgift ved innførselen etter de samme regler som gjelder for toll. For kjøretøy som tilvirkes innenlands, betales avgiften av tilvirkeren som for hver måned skal sende omsetningsoppgave til Oslo distriktstollsted på fastsatt skjema. Frist for innlevering av oppgaven og betaling av avgiften er den 15. i den nærmest påfølgende måned. For avgift som ikke er betalt ved forfall, skal det betales renter med 1,5 prosent pr. måned eller del av måned. Renter skal ikke beregnes når grunnlaget for renteberegningen er under 200 kroner, og renter under 50 kroner blir ikke oppkrevd.

Oppbyggingsavgift skal betales ved registrering av motorvogner, herunder motorsykler, når (1) vognen bygges opp her i landet av deler som er innført fra utlandet og (2) det på tidligere norskregistrert motorvogn blir utført store delutskiftninger eller andre endringer som nødvendiggjør at nye registreringsdokumenter må opprettes. Avgiften skal så vidt mulig svare til summen av toll og avgifter som oppkreves ved innførselen av en tilsvarende motorvogn i oppbygd stand.

Avgiften fastsettes av og skal betales til Oslo distriktstollsted og skal betales ved registrering av kjøretøyet. Hvis motorvognen er registrert uten at avgift er betalt, skal avgift beregnes og krav sendes registrert eier.

Campingtilhengere var tidligere pålagt avgift ved første gangs registrering her i landet. Avgiftsplikten omfattet både nye og brukte campingtilhengere med

egenvekt over 350 kilo og utgjorde et bestemt beløp pr. kjøretøy. Fra og med 1992 er denne avgiften falt bort.

13.4.10. Avgift på bensin

Bensinavgiften er en kvantumsavgift som hovedsakelig har vært begrunnet som en veibruksavgift. Opprinnelig utgjorde avgiften et bestemt beløp pr. liter bensin som var uavhengig av bensintype. I den senere tid har en i økende grad sett betydningen av avgiften også som et miljøpolitisk virkemiddel. I årene 1980 til og med 1984 var således avgiften differensiert etter kvalitet (oktan) med lavere sats for bensin med oktaninnhold under 94 enn for bensin med oktaninnhold på 94 eller høyere. Hensikten var å motivere til økt bruk av lavoktanbensin som inneholdt mindre bly. Da blyinnholdet i superbensin ble redusert til samme nivå som i lavoktanbensin, forlot man denne differensieringen. Etterat forholdene fra midten av 1980-årene ble lagt til rette for innføring av blyfri bensin over hele landet, har avgiften blitt utskrevet med en lavere sats for blyfri bensin enn for blyholdig bensin. Fra 1991 er det i tillegg innført en CO_2-avgift. Også denne avgiften er en kvantumsavgift, og den skal betales med samme beløp pr. liter bensin for blyfri og blyholdig bensin.

En rekke leveringer er på bestemte vilkår fritatt for avgift. Alternativt kan avgiften refunderes eller det kan ytes tilskudd som kompensasjon for avgiften. Dette gjelder bl.a. bensin som blir nyttet til offentlige og private luftfartøyer (ikke luftfartøyer som tilhører Forsvaret), båter og snøscootere tilhørende fastboende i veiløse strøk, "elvebåter" i Finnmark og bensin som leveres til bruk i havområder utenfor norsk territorialgrense i forbindelse med utforskning og utnytting av undersjøiske naturforekomster.

For registrert virksomhet oppstår avgiftsplikten (1) ved levering til kjøper som ikke er registrert, (2) ved levering/uttak til eget salgssted for detaljsalg eller (3) ved uttak til eget bruk. For ikke registrert virksomhet oppstår avgiftsplikten ved innførsel.

Registrert virksomhet skal for hver måned sende oppgave til tolldistriktssjefen over månedens omsetning, levering og uttak, herunder uttak til eget bruk, innen den 18. i den påfølgende måned. Avgift i samsvar med oppgaven skal betales til tolldistriktssjefen innen utløpet av oppgavefristen. For avgift som ikke er betalt ved forfall betales renter med 1,5 prosent pr. måned eller del av måned. Renter beregnes ikke når grunnlaget for renteberegningen er under 200 kroner, og rentebeløp under 50 kroner blir ikke oppkrevd. Ved innførsel skal avgiften normalt beregnes og betales etter samme regler og vilkår som gjelder for toll.

13.4.11. Kilometeravgift

I nasjonalregnskapet er kilometeravgift på biler som utfører leietransport regnet som varetilknyttet avgift, mens kilometeravgift på biler som nyttes til egentransport blir klassifisert som ikke-varetilsknyttet avgift. Avgiftsbestemmelse er imidlertid ikke avhengig av dette skillet og behandles derfor i det følgende under ett.

Etter stortingsvedtak sommeren 1959 ble den tidligere vektavgiften på motorkjøretøyer som ikke bruker avgiftspliktig bensin, avløst av en kilometeravgift. Etter gjeldende regler er avgiften pålagt ikke-bensindrevne kjøretøyer, i første rekke dieseldrevne, og den oppkreves på grunnlag av utkjørt distanse og kjøretøyets vekt. Avgiftsplikten omfatter både innenlands- og utenlandsregistrerte motorvogner samt innenlands- og utenlandsregistrerte tilhengere med totalvekt over 2 000 kilo, herunder utenlandske tilhengere uten kjennetegn.

Avgiftssatsene varierer med kjøretøyets art og er høyere for motorvogner enn for tilhengere og for motorvogner med enkeltaksler enn for andre motorvogner. Videre øker avgiften med kjøretøyets vekt. For legitimert utkjørt distanse ut over 30 000 kilometer i året reduseres eller refunderes avgiften for det enkelte kjøretøy dersom totalvekten er over 2 000 kilo. I de årlige stortingsvedtak om avgiftene er det tatt inn en tabell som viser avgiftssatsene og reduksjons-/refusjonssatsene i øre pr. kilometer etter kjøretøyets vekt og art.

Hvis et land tar høyere bruksavgifter av norske kjøretøyer enn av eget lands kjøretøyer, kan norske myndigheter (Finansdepartementet) forhøye avgiften overfor vedkommende lands kjøretøyer tilsvarende.

På bestemte vilkår er enkelte kjøretøyer fritatt for kilometeravgift. Alternativt kan avgiften refunderes eller det kan ytes tilskudd for avgiften. Dette gjelder bl.a. traktorer og traktortilhengere, campingtilhengere, kjøretøyer registrert på kjennemerker med lysegule typer på sort bunn og motorvogner som er registrert på kjennemerker med gule tegn på blå reflekterende bunn.

Kjøretøy som er pålagt kilometeravgift skal være utstyrt med telleapparat. Dessuten er det påbudt med kjørebok. Distriktstollstedet beregner og skriver ut avgiften for hvert kalenderkvartal. Ordinært skrives avgiften ut på eier av kjøretøyet ved kvartalets utløp, men ved eierskifte kan avgift beregnes og skrives ut forholdsmessig på tidligere og ny eier. Avgiften betales på den måte og innen den frist som bestemmes av distriktstollstedet. For avgift som ikke er betalt ved forfall, betales renter etter de samme bestemmelsene som for bensinavgiften, se foregående punkt. Hvis avgift ikke

er betalt ved forfall, kan kjøretøyets kjennemerker bli inndratt.

I St.prp. nr. 1 (1989-90), Skatter og avgifter til statskassen, ble det varslet at kilometeravgiftssystemet skulle erstattes av en avgift på autodiesel og en vektgradert årsavgift. Våren 1992 ble det fremmet forslag om en slik avgiftsomlegging, og departementet regner med at det nye systemet vil kunne iverksettes tidlig i 1993.

13.4.12. Avgift på mineralolje og smøreolje

Avgift på **mineralolje** ble innført høsten 1970 og er sammensatt av en grunnavgift som er den samme for alle produkter, og en tilleggsavgift som er differensiert etter oljens svovelinnhold. Begge avgiftskomponentene regnes pr. liter, og etter gjeldende regler øker tilleggsavgiften med hver påbegynt 0.25 prosent vektandel svovel i oljen. De viktigste produktgrupper som faller inn under avgiftsplikten er fyringsparafin, autodiesel, gassolje samt tung og lett fyringsolje. De fleste produktgrupper vil normalt ha et svovelinnhold på mellom 0,0 og 0,25 prosent og blir følgelig avgiftsbelagt med grunnavgift og ett trinn med tilleggsavgift. For tunge fyringsoljer har tilleggsavgiften en større relativ betydning.

I tillegg til grunnavgift og tilleggsgift skal det fra 1991 betales en CO_2-avgift på mineralolje med et bestemt beløp pr. liter uavhengig av svovelinnholdet i oljen.

Smøreoljeavgift ble innført 1. mai 1988 og er pålagt motor- og girsmøreolje (auto, marine og fly) samt industrielle smøreoljer og hydrauliske oljer avgrenset etter tolltariffens varenummer. Avgiftsplikten gjelder mineraloljebaserte smøreoljer og tilsvarende produkter av annen opprinnelse. Også denne avgiften er en volumavgift som regnes pr. liter. Satsen utgjør 50 øre pr. liter og har ikke vært endret siden avgiften ble innført.

Både mineraloljeavgiften og avgiften på smøreoljer har hjemmel i lov av 19. mai 1933 om omsetningsavgift, og for begge avgiftene er det på bestemte vilkår endel fritaks-, refusjons- og tilskuddsordninger. Det vises her til Stortingets avgiftsvedtak samt forskrifter om avgiftene i rundskriv fra Toll- og avgiftsdirektoratet.

For begge avgiftene oppstår avgiftsplikten for registrert virksomhet (1) ved levering til kjøper som ikke er registrert, (2) ved levering/uttak til eget salgssted for detaljsalg eller (3) ved uttak til eget bruk. For ikke registrert virksomhet oppstår avgiftsplikten ved innførsel. Oppgave- og betalingsbestemmelsene er som for bensinavgiften, se punkt 13.4.10.

13.4.13. Avgift på radio- og fjernsynsmateriell og på opptaksutstyr for lyd og bilde

Til denne gruppen hører (1) avgift på radio- og fjernsynsmateriell til fordel for Norsk rikskringkasting og (2) avgift på utstyr for opptak og gjengivelse av lyd eller bilder mv.

(1) Avgift på **radio- og fjernsynsmateriell** til Norsk rikskringkasting har hjemmel i "Lov om kringkasting" av 13. juni 1980, nr. 36 (tidligere lov av 24. juni 1933, nr. 13). Avgiften er pålagt mottakere og avstemmingsapparet for lydkringkasting og fjersyn/billedkringkasting, apparater for opptak og gjengivelse av lyd og/eller bilder, forsterkere, høytalere og magnetsystem for høytalere. Avgiftsplikten omfatter også byggesett til materiell som nevnt over.

Avgiften er en verdiavgift som utgjør 17,5 prosent av engrosprisen eksklusive særavgift og merverdiavgift ved salg til detaljforhandler. For nærmere angitte materiellgrupper erlegges avgift omregnet pr. enhet etter fastsatt skala (stykkavgift). Avgiften for hver enkelt materiellgruppe skal i gjennomsnitt svare til avgiftsberegning etter verdi (engrospris). Materiellgruppenes inndeling og avgiftssatser fastsettes for hvert kalenderår av Norsk rikskringkasting. Justering kan foretas fra en nærmere bestemt dato i avgiftsåret dersom det finner sted vesentlige endringer i materiellgrupper og gjennomsnittlig engrospris.

Reglene for når oppgaveplikten oppstår, oppgave- og betalingsfrist mv. følger de vanlige bestemmelsene, se f.eks. avsnitt 13.4.10 om bensinavgiften.

(2) Avgift på **utstyr** for **opptak** og **gjengivelse** av lyd eller bilder mv. ble innført i 1982 ved lov av 12. juni 1981, nr. 69. Avgiften består av to komponenter, nemlig a) avgift på kassetter og b) avgift på annet utstyr.

Avgiften på **kassetter** gjaldt de første årene uinnspilte lydkassetter og videokassetter, og satsen var gradert etter kassettenes spilletid - 5 øre pr. minutts spilletid for lydkassetter og 25 øre pr. minutts spilletid for videokassetter. Fra 1988 ble avgiften lagt om slik at den også omfatter innspilte videokassetter. Samtidig ble satsene omgjort fra minuttsatser til stykksatser, og siden omleggingen har satsen vært omtrent fem ganger høyere for videokassetter enn for lydkassetter.

Angående reglene om når avgiftsplikten oppstår samt oppgave- og betalingsfrist mv. vises til omtalen av bensinavgiften i avsnitt 13.4.10.

Avgift på **annet utstyr** omfatter den delen av opp-

taks- og avspillingsutstyrets verdi som ikke er avgiftsbelagt til fordel for Norsk rikskringkasting. Avgiften er i utgangspunktet en verdiavgift med en sats på 17,5 prosent av engrosprisen eksklusive særavgift og merverdiavgift ved salg til detaljforhandler, dvs. som for NRK-avgiften. I praksis innkreves imidlertid avgiften ved hjelp av stykksatser for de enkelte produktgrupper tilsvarende 17,5 prosent av gjennomsnittsprisen innen hver produktgruppe.

Avgift på utstyr utenom kassetter oppkreves sammen med avgiften på radio- og fjernsynsmateriell. Etter en fordelingsnøkkel som bygger på salgsoppgaver fra bransjen, fordeles avgiftsinntektene mellom Norsk rikskringkasting og statskassen.

13.4.14. Avgift på kosmetiske toalettmidler

Kosmetikkavgiften ble innført som en verdiavgift i 1934. I årenes løp undergikk avgiftssatsene forskjellige endringer, inntil det i 1959 ble fastsatt en felles avgiftssats på 40 prosent av prisen eksklusive avgifter ved salg til detaljforhandlere. 40-prosentsatsen ble bibeholdt i alle år helt fram til 1990 da den ble satt ned til 35 prosent, i 1991 til 32,5 prosent og i 1992 til 30 prosent. Også omfanget av det avgiftspliktige vareområdet har vært gjenstand for endringer, inntil avgiftsplikten fra 1. januar 1968 ble knyttet til bestemte posisjoner i tolltariffen med visse tillegg og unntak.

Avgiften oppkreves med hjemmel i den generelle loven av 1933, og etter gjeldende regler omfatter avgiftsplikten:

(a) Varer som ved innførselen eller omsetningen hører inn under tolltariffens posisjoner 33.03, 33.04, 33.05 og 33.07.
(b) Vandige destillater og vandige oppløsninger av flyktige vegetabilske oljer, når de innføres/omsettes i pakninger bestemt for salg i detalj.
(c) Kunstige negler og øyenvipper.
(d) Leppestifthylser, pudderesker, holdere til luftrensemiddel o.lign. som innføres/omsettes for seg, når det tas sikte på at hylsen, esken mv. skal brukes med et innlegg (refill) av et bestemt merke.

På vilkår som departementet kan fastsette, er bl.a. følgende varer fritatt for avgift: Varer som anses som legemidler i forhold til lov av 20. juni 1964 om legemidler og gifter mv., barberkrem og barberskum, blodstillende stifter, fotpleiemidler, fukte- og smørevesker for kontaktlinser eller kunstige øyne, varer til pleie og røkt av dyr i landbruksnæringen.

Forøvrig er bestemmelsene om når avgiftsplikten oppstår og reglene for oppgave- og betalingsfrist mv. som for de fleste andre varetilknyttede avgiftene, se avsnittene foran.

13.4.15. Avgift på andre varer

De avgiftene som i nasjonalregnskapet er ført under denne posten er (1) avgift på båtmotorer, (2) avgift på farmasøytiske spesialpreparater og (3) miljøavgifter.

(1) Avgift på **båtmotorer** ble innført i 1978 og har i alle år utgjort et bestemt kronebeløp pr. hestekraft. I innføringsåret var avgiften 30 kroner pr. hk, men har senere jevnlig blitt justert opp og utgjør for tiden (1992) 97 kroner pr. hk.

Avgiftsplikten omfatter alle båtmotorer (framdriftsmotorer) på minst 9 hk, herunder motorer som er innmontert i båt, som tilvirkes her i landet eller som innføres fra utlandet. Som båtmotorer anses også løse motorblokker til slike båtmotorer. Avgiftsplikten omfatter også motorer med utstyr for marinisering som tilbys for salg eller montering, selv om motor og mariniseringsutstyr faktureres hver for seg. Elektriske motorer er unntatt fra avgiftsplikt.

Også for denne avgiften er reglene om når avgiftsplikten oppstår samt om oppgave- og betalingsfrist mv. som for de fleste andre avgiftene som er behandlet i det foregående, se eksempelvis avsnitt 13.4.10 om bensinavgiften.

(2) Avgift på **farmasøytiske spesialpreparater** har hjemmel i lov av 20. juni 1964 om legemidler mv. Som farmasøytisk spesialpreparat regnes etter loven legemiddel som ikke er framstilt i apotek, og som omsettes eller bringes i handelen i en pakning som er bestemt for den enkelte forbruker, herunder lege, tannlege, veterinær eller sykehus. Slike preparater må godkjennes og registreres av Statens legemiddelkontroll før de omsettes her i landet. For hvert preparat som blir meldt til registrering, skal det betales en avgift. Avgiftsbeløpet justeres jevnlig og utgjør for tiden (1992) 25 100 kroner. Når det foretas endringer i sammensetningen av et preparat som allerede er registrert, skal dette meldes og ny avgift betales. Avgiften betales til Legemiddelkontrollen og blir nyttet til å dekke utgiftene ved godkjenning, kontroll og undersøkelse av spesialpreparatene.

(3) **Miljøavgifter**. Flere av miljøavgiftene er nær knyttet til andre avgifter og blir behandlet sammen med disse. Dette gjelder bl.a. miljøavgift på avgiftspliktig vin og brennevin i engangsemballasje som ble innført i 1988, jfr. omtalen i avsnitt 13.4.4. Også for øl og andre avgiftspliktige drikkevarer i engangsemballasje skal det betales en egen avgift. Denne avgiften som blir kalt tilleggsavgift, ble innført allerede i 1974, se avsnittene

13.4.5 og 13.4.6. Videre har både bensinavgiften og avgiften på mineralolje i en årrekke vært differensiert ut fra miljøhensyn, nemlig etter hhv. blyinnhold og svovelinnhold, jfr. avsnittene 13.4.10 og 13.4.12. For de sistnevnte vareslag ble det i 1991 i tillegg innført en CO_2-avgift som også er omtalt i de sistnevnte avsnittene. Samme år ble CO_2-avgift dessuten pålagt gass- og oljeforbrenning i utvinningsvirksomheten på kontinentalsokkelen. Denne avgiften er behandlet sammen med skatt og avgift på utvinning av petroleum mv. i avsnitt 13.5.1. Endelig kan nevnes miljøavgiftene på kunstgjødsel og plantevernmidler og en støyrelatert avgift på de mest støybelastede flyplassene. Disse avgiftene inngår i samleposten 13.5.5, andre ikkevaretilknyttede avgifter.

Fra og med februar 1990 ble det med hjemmel i 1933-loven innført avgift på miljøskadelige **batterier**. Avgiftsplikten omfattet batterier som inneholdt 0,025 vektprosent eller mer kvikksølv og/eller kadmium, og batterier som inneholdt 0,4 vektprosent eller mer bly. Batterier innmontert i varer som ble innført fra utlandet, var fritatt for avgiften. Avgiften utgjorde et bestemt beløp pr. batteri. Fra 1. januar 1992 ble avgiften fjernet, bl.a. fordi den forskriften som var innført om innførsel og omsetning av miljøskadelige batterier, vil sikre utfasing av bruken fram mot 1995.

I budsjettet for 1990 ble det foreslått å innføre angift på **klorfluorkarboner** og **haloner** - et forslag som ble gjentatt i budsjettet for 1991 - dersom bransjen ikke videreførte forbruksreduksjon på dette området. Forslagene ble vedtatt av Stortinget, men avgiftsordningen er hittil ikke blitt iverksatt.

Fra 1. juli 1992 er det innført en miljøavgift på **kull** og **koks** med 30 øre pr. kilo. Av Storingets avgiftsvedtak framgår visse unntak fra avgiftsplikten. Forøvrig foreligger ennå ikke (mai 1992) nærmere forskrifter om avgiftsordningen.

13.4.16. Overskudd i Norsk Tipping

Tipping i forbindelse med idrettskonkurranser er regulert i lov av 21. juni 1946, nr. 2. Ifølge loven skal slik tipping bare kunne formidles gjennom et godkjent aksjeselskap. Staten og dernest idrettsorganisasjoner som godkjennes av myndighetene, har fortrinnsrett ved tegning og overføring av aksjer i selskapet. Av hele innsatsbeløpet skal 50 prosent deles ut som gevinster. Myndighetene kan tillate at denne andelen reduseres, men ikke til mindre enn 30 prosent. Av selskapets overskudd - etter fradrag for utgifter til drift mv. og nærmere bestemte fondsavsetninger - skal 5 prosent av aksjekapitalen deles ut til aksjonærene. Restoverskuddet skal ifølge loven anvendes til idrettslige og vitenskapelige formål og blir i nasjonalregnskapet regnet som indirekte skatt.

13.4.17. Totalisatoravgift

Pengespill ved hesteveddeløp er regulert ved lov av 1. juli 1927 om veddemål ved totalisator med senere endringer. Til og med 1987 var avgiften til staten ved totalisatorspill på travbane forskjellig for det ordinære totalisatorspillet og rikstotalisatorspillet (Rikstoto). Fra 1988 ble det overordnede ansvaret for alt totalisatorspill og økonomi tillagt Stiftelsen Norsk Rikstoto, og det har vært fastsatt en felles avgift for alt totalisatorspill. Totalitatorspillet kan skje både på totalisatorbaner, ved krysspill og som riksspill i samsvar med de konsesjoner som gis i medhold av totalisatorloven.

De midler (bruttoinntekter) som totalisatorspillet innbringer, skal fordeles slik: a) spillerandel, b) totalisatoravgift, c) driften av totalisatorspillet og d) fremme av hestesporten, hesteholdet og norsk hesteavl. Totalisatoravgiften og spillerandelen for de ulike spilleformer fastsettes av Kongen (ved kongelig resolusjon), I omorganiseringsåret 1988 var avgiften til staten for alt totalisatorspill 4,5 prosent av bruttoomsetningen pr. løpsdag, i årene 1989 t.o.m. 1991 var avgiften 1.5 prosent, mens den fra 1. januar 1992 utgjør 2.5 prosent.

Avgiften skal betales av den enkelte banearrangør (konsesjonsinnehaver) til skattefogden i Oslo første hverdag etter spilledagen. Avgift av V-6 spillet betales av Rikstoto. Landbruksdepartementet har kontrollører på hver enkelt bane som sender oppgaver til skattefogden for kontroll av avgiftsbetalingen.

13.4.18. Avgift av tallspillet Lotto og andre lotteriavgifter

(1) Tallspillet **Lotto** ble innført i 1986 ved lov av 20. desember 1985. Ifølge loven skal summen av gevinstene utgjøre minst halvparten av spillesummen. Overskuddet av spillet, dvs. spilleinntekter fratrukket utbetalte gevinster og omkostninger til administrasjon mv., skal fordeles med 33 prosent til statskassen og resten til kulturformål. Stortinget bestemmer hvordan midlene til kulturformål skal fordeles. Hele overskuddet inntektsføres som avgift i statsregnskapet og blir i nasjonalregnskapet regnet som indirekte skatt.

(2) Det norske **pengelotteriet** ble opprettet i 1925. Virksomheten er nå regulert ved lov av 4. juni 1976. Ifølge loven skal summen av gevinstene utgjøre minst halvparten av spillesummen. Lotteriets overskudd til-

faller staten og blir i nasjonalregnskapet regnet som indirekte skatt.

13.5. Ikke-varetilknyttede avgifter

I dette avsnittet behandles den gruppen indirekte skatter som i nasjonalregnskapet inngår i begrepet "ikke-varetilknyttede avgifter" - også kalt sektoravgifter. Provenyet av disse avgiftene er totalt sett vesentlig lavere enn av de varetilknyttede avgiftene og utgjør vanligvis mindre enn 15 prosent av de samlede indirekte skattene. Langt den største enkeltposten er avgiftene på utvinning av petroleum mv., mens eiendomsskatten og andre kommunale avgifter har nest størst provenymessig betydning. I det følgende omtales avgiftene i den rekkefølgen de er ført opp i nasjonalregnskapets tabell over indirekte skatter etter art.

13.5.1. Skatt og avgift på utvinning av petroleum mv.

I forbindelse med undersøkelse etter og utvinning av petroleum betales forskjellige avgifter til staten. I tillegg må rettighetsinnehaverne til petroleumsforekomster svare inntektsskatt på linje med andre næringsdrivende, men etter særregler, jfr. avsnitt 6.5.

Tidligere var reglene om petroleumsavgiftene gitt i kongelige resolusjoner som også trakk opp hovedretningslinjene for virksomheten på kontinentalsokkelen. Den første resolusjonen er av 9. april 1965. Den ble senere avløst av kongelig resolusjon av 8. desember 1972. En redegjørelse for petroleumsavgiftene etter disse resolusjonene er gitt i "Det norske skattesystemet, hefte II", Samfunnsøkonomiske studier nr. 31, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1977.

Fra 1. juli 1985 er hjemmelen for petroleumsavgiftene lov av 22. mars 1985 om petroleumsvirksomhet (Petroleumsloven). Nærmere regler om avgiftssatser mv. er gitt i forskrifter til loven, fastsatt ved kongelig resolusjon av 14. juni 1985 med senere endringer.

De avgiftene som skal betales i forbindelse med virksomheten på sokkelen, er dels knyttet til utforskningen eller undersøkelsen av petroleumsforekomstene på havbunnen, dels til utnyttelsen av forekomsten, og de omfatter: (1) undersøkelsesavgift, (2) behandlingsgebyr, (3) arealavgift og (4) produksjonsavgift (royalty). I tillegg kan det ifølge loven kreves en engangsavgift for utvinningstillatelsen (kontantbonus) og en avgift beregnet på grunnlag av produksjonens størrelse (produksjonsbonus), men disse avgiftene har til nå ikke vært brukt. Statens inntekter av produksjonsavgiften utgjør godt over 95 prosent av disse avgiftene. Fra 1991 ble det innført en avgift på utslipp av CO_2 i petroleumsvirksomheten på kontinentalsokkelen.

(1) **Undersøkelsesavgift**. En undersøkelsestillatelse for petroleum gir innehaverne rett til å gjennomføre geokjemiske undersøkelser mv. Slik tillatelse gis for et tidsrom av tre kalenderår. For tillatelsen skal det forskuddsvis betales 60 000 kroner pr. kalenderår. Tillatelsen bortfaller hvis ikke rettighetshaveren innen 31. desember hvert år har betalt avgiften for kommende år.

(2) **Behandlingsgebyr**. For behandling av søknad om utvinningstillatelse skal det betales et gebyr på 40 000 kroner som innbetales til statens foliokonto i Norges Bank. Bevis for at gebyret er betalt skal vedlegges søknaden.

(3) **Arealavgift**. Utvinningstillatelse gis i første omgang for inntil 6 år. Når særlige grunner tilsier det, kan tillatelsen forlenges for ett år om gangen i inntil 4 år. For de første 6 årene skal det betales en avgift på 4 000 kroner pr. kvadratkilometer. Ved forlengelse utover 6 år betales ytterligere 5 000 kroner pr. kvadratkilometer pr. år. Avgiften skal betales forskuddsvis og refunderes ikke selv om rettighetene bortfaller før periodens utløp.

Etter utløpet av seksårsperioden, eventuelt med forlengelse, skal det forskuddsvis for hvert kalenderår betales arealavgift stigende fra 7 500 kroner pr. kvadratkilometer det første året til 61 000 kroner det 10. året. Deretter skal avgiften være 121 500 kroner pr. kvadratkilometer pr. år for den resterende del av tillatelsens varighet.

Olje- og energidepartementet kan justere arealavgiften med minst 5 års mellomrom for å bringe den i overensstemmelse med forandringer i kroneverdien. Utgangspunktet for justeringen skal være Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks. De arealavgiftssatene som er angitt ovenfor, gjelder fra 1. mars 1991.

(4) **Produksjonsavgift**. Rettighetsinnehaver skal betale en produksjonavgift på 8 prosent av verdien av produsert mengde olje. Fra det tidspunkt produsert mengde olje fra et utvinningsområde over en 30 dagers periode gjennomsnittlig når bestemte kvanta, skal det av verdien av hele mengden betales avgift etter satser som øker med størrelsen av produksjonen etter denne skala:

6 500 standardkubikkmeter pr. døgn	*10 prosent*
16 000 " " " "	*12 "*
35 000 " " " "	*14 "*
55 000 " " " "	*16 "*

Av annen produsert petroleum enn olje er avgiftssatsen 12,5 prosent.

Produksjonsavgift skal også betales av petroleum som unnslipper, med mindre rettighetshaver beviser at forholdet ikke skyldes uaktsomhet. Olje- og energidepartementet kan bestemme at avgift skal betales av petroleum som brennes utover det kvantum som er nødvendig av sikkerhetsmessige grunner for normal drift.

Den verdi som skal legges til grunn ved beregning av produksjonsavgiften, er normalt normprisen (en pris som fastsettes i forbindelse med beregning av inntektsskatten). Forøvrig regnes produksjonsavgiften i hovedsak på grunnlag av bruttoinntekten, dvs. uten fradrag for utgifter. Utgifter til nærmere bestemte anlegg og drift av visse rørledninger kan likevel etter søknad trekkes fra.

Med 6 måneders varsel kan Olje- og energidepartementet bestemme at produksjonsavgift helt eller delvis skal erlegges i form av produsert petroleum. Petroleum som er produsert fra forekomster hvor utbyggingsplan godkjennes etter 1. januar 1986, er fritatt for produksjonsavgift.

Inntil 1991 forfalt produksjonsavgiften til betaling kvartalsvis innen 30 dager etter utløpet av vedkommende kvartal. Etter gjeldende regler skal produksjonsavgift for halvåret 1. januar til 30. juni betales innen 1. oktober samme år, mens produksjonsavgift for halvåret 1. juli til 31. desember skal betales innen 1. april neste år. Ved for sen betaling skal det betales renter etter de vanlige reglene.

Fra og med 1991 skal det i henhold til lov av 21. desember 1990 om avgift på utslipp av CO_2 i petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen betales en **CO_2 - avgift** til statskassen. Avgiftssatsen fastsettes årlig av Stortinget og utgjør et bestemt beløp pr. standardkubikkmeter gass og liter olje eller kondensat. Avgiften beregnes av petroleum som brennes og naturgass som slippes ut til luft. Unntatt for avgift er petroleum som brennes eller slippes ut under formasjonstesting av brønner. Avgiften skal betales sammen med produksjonsavgiften etter de betalingsregler som gjelder for denne.

13.5.2. Eiendomsskatt og andre kommunale avgifter

Av de samlede indirekte skatter til kommunene er eindomsskatten helt dominerende, og i det følgende behandles bare denne. De øvrige kommunale avgiftene omfatter først og fremst regulerings- og konsesjonsavgifter.

Skatt på faste eiendommer er en av de eldste skatteformer og har her i landet blitt utskrevet i flere hundre år. Tidligere inngikk bestemmelsene om eiendomsskatt i skattelovene for landet og byene av 1911. Fra og med 1976 blir eiendomsskatten utskrevet med hjemmel i "Lov om eigedomsskatt til kommunane" av 6. juni 1975.

Ifølge loven er det overlatt til den enkelte kommune å avgjøre om det skal skrives ut eiendomsskatt, mens det tidligere var påbudt med eiendomsskatt i bykommunene. Etter gjeldende regler kan eiendomsskatt likevel bare pålegges i klart avgrensede områder som helt eller delvis er bymessig bebygget eller der slik utbygging er i gang. I områder med klart landlig preg kan det ikke utskrives eiendomsskatt. Verk og bruk - f.eks. elektrisistetsverk - kan imidlertid pålegges eiendomsskatt, selv om de ligger utenfor tettbygd strøk.

Skatten skal skrives ut på faste eiendommer som omfatter bygninger og tilhørende tomt. Også ubebygget grunn blir regnet som fast eiendom, eksempelvis hager, vannfall og brygger. Det samme gjelder verk og bruk, dvs. fabrikker, gruver, fiskevær, utbygde vannfall, losse- og lasteplasser mv. Bygninger, maskiner mv. som er fast forbundet med anlegget, skal regnes sammen med verket eller bruket, mens arbeidsmaskiner og lignende utstyr bare skal regnes med dersom de utgjør en integrerende del av anlegget.

Inntil 1992 var statlige eiendommer etter hovedregelen fritatt for eiendomsskatt, bortsett fra bl.a. statens skoger, vannfall og annet foretak som drives med fortjeneste, så langt det ikke tjener allmennyttige formål. Fra 1992 er denne fritaksordningen endret, slik at eiendomsskatt skal kunne utlignes på statlige nærings- og kontorbygg som har parallell i det private næringslivet. Fortsatt skal det være fritak for eiendomsskatt av eiendom som staten eier så langt eiendommene blir nyttet av Kongen eller kongehuset, Stortinget eller regjeringen, til kulturelle formål, eiendommen har historisk bygg eller anlegg, blir nyttet av Forsvaret mv., se endret versjon av lovens § 5.

Eiendommer som kommunenen selv eier, er ifølge loven fritatt for eiendomsskatt. Det samme er tilfelle for andre lands legasjons- og konsulateiendommer når tilsvarende fritaksordning gjelder for norsk eiendom i vedkommende land. Kommunestyret kan vedta at enkelte eiendommer helt eller delvis fritas for eiendomsskatt, eksempelvis bygninger som har historisk verdi.

Ifølge loven skal **grunnlaget** for eiendomsskatten være den verdi som ligger til grunn ved beregning av skattepliktig nettoformue. Bestemmelsen forutsetter imidlertid at det er utarbeidet retningslinjer for et nytt takseringssystem, hvilket ennå ikke (mai 1992) er gjort. Denne bestemmelsen er derfor ikke satt i kraft. I mellomtiden skal eiendomsskatten bygge på de særskilte skattetakstene som vanligvis gjennomføres i de enkelte

kommuner hvert 10. år, men med adgang til justering i de påfølgende årene, jfr. lov av 17. desember 1982 om mellombels tillegg til lov eiendomsskatt. Ellers er å merke at i motsetning til formuesskatten er eiendomsskatten en **bruttoskatt**, dvs. at skatten regnes av eiendommens brutto formuesverdi uten fradrag for gjeld.

Skattesatsene fastsettes årlig av kommunestyret og skal utgjøre minst 2 promille og normalt ikke mer enn 7 promille av takstverdien. For gårds- og skogbruk kan satsen ikke settes høyere enn 4 promille. Det kan fastsettes forskjellig skattøre for: (a) bebygd og ubebygd grunn, (b) bygninger og grunn, (c) avgrensede områder og (d) verk og bruk i områder som ikke er bymessig bebygd. De to siste punktene tar sikte på å gi adgang til å differensiere satsene etter graden av utbygging i de ulike områder.

For grunn og ubebygde arealer kan maksimumssatsen settes høyere en 7 promille forutsatt at forhøyelsen ikke resulterer i at den samlede eiendomsskatt overstiger 7 promille av takstverdien for samtlige skattepliktige eiendommer i kommunen. Dette betyr at skattøren for andre faste eiendommer må settes så lavt at gjennomsnittssatsen for alle skattlagte eiendommer i kommunen, ikke overstiger 7 promille. Loven har også bestemmelser om endring i skattesatsene fra ett år til et annet.

Ifølge loven skal eiendomsskatten skrives ut av eiendomsskattekontoret i den enkelte kommune, men utskrivningen kan også skje gjennom et kommunalt kontor som har andre oppgaver. I praksis vil dette være kommunekassen eller kemneren. Så langt råd er skal skatten utskrives innen 1. mars i skatteåret. Den som eier eiendommen, skal betale skatten til skatteoppkreveren (kommunekassereren eller kemneren) i den kommunen der skatten er skrevet ut, og skatten forfaller til betaling i en eller flere terminer som fastsettes av kommunestyret. Er skatten ikke betalt ved forfall, skal det betales renter i samsvar med de vanlige reglene.

13.5.3. Dokumentavgift

Avgift på bruk av dokumenter er ved siden av eiendomsskatten og tollen blant våre eldste avgifter. Tidligere ble dokumentavgift oppkrevet med hjemmel i en rekke særlover samt særregler i andre spesiallover. Fra 1976 er disse særlovene og reglene opphevet og erstattet av en enkelt lov av 12. desember 1975 om dokumentavgift. Omleggingen innebar en betydelig forenkling og dessuten innskrenkning i omfanget av de dokumenter som er avgiftsbelagt. Blant annet ble avgiftsplikten sløyfet for forsikrings- og interessentskapskontrakter samt veksler og vekselobligasjoner og innsnevret for dokumenter om fast eiendom.

De to første årene etter omleggingen var følgende transaksjoner avgiftsbelagt:

(a) Salg av fast eiendom.
(b) Etablering eller overføring av bruksrett til fast eiendom eller leierett til husrom, men bare dersom retten varte i mer enn 20 år eller for en persons levetid.
(c) Overføring av aksjer.
(d) Stiftelse av aksjeselskaper og kommandittaksjeselskaper og forhøyelse av aksjekapitalen i slike selskaper.

Avgiftsplikten var knyttet til de dokumenter som skal utstedes i forbindelse med transaksjonen. I de følgende årene ble i tur og orden de transaksjonene som er nevnt under (b), (c) og (d) fritatt for dokumentavgift. Således ble avgift ved overføring av aksjer sløyfet med virkning fra 12. mai 1978, transaksjoner nevnt under punkt (b) ble fritatt fra og med 1982 og transaksjoner angitt under punkt (d) ble avgiftsfrie fra 1984. Avgiftssatsene for disse transaksjonene inntil de ble fritatt er gitt i "Skatter og overføringer til private. Historisk oversikt over satser mv. årene 1975-1991", Rapporter nr. 91/14, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1991. Forøvrig hadde man i 1988 en særskilt avgift på salg av aksjer, se samme publikasjon.

Fra og med 1984 skal det betales avgift til statskassen:

(1) ved tinglysing av dokument som overfører hjemmel til fast eiendom, herunder bygning på fremmed grunn og
(2) ved tinglysing av første gangs overføring av hjemmel til eierseksjoner eller til fysisk del av eiendom i forbindelse med oppløsning av borettslag og boligaksjeselskaper.

Avgiftssatsene fastsettes i Stortingets årlige skatte- og avgiftsvedtak. Avgift under (1) betales med en viss prosent av avgiftsgrunnlaget, og siden annet halvår 1987 har satsen vært 2,5 prosent. Avgiften under (2) utgjør et bestemt kronebeløp pr. transaksjon. Beløpet har blitt justert opp **en** gang siden 1985 og har fra og med 1988 utgjort 1 000 kroner pr. hjemmelsoverføring.

På bestemte vilkår er enkelte transaksjoner fritatt for avgift, bl.a. dokument som overfører rettigheter til fast eiendom til utenlandske diplomatiske og konsulære misjoner, overføring av hjemmel til fast eiendom mellom ektefeller og arveandel etter loven med overtagelse av fast eiendom på skifte eller fra uskiftet bo.

Etter hovedregelen er avgiftsgrunnlaget for dokumentavgift under (1) salgsverdien inklusive verdien av bygninger og faste anlegg, men uten verdien av

løsøre. Ved førstegangsoverføring av en selvstendig og i sin helhet nyoppført bygning som ikke er tatt i bruk, og ved overføring av bygg under arbeid skal det betales avgift bare av salgsverdien av tomten dersom det blir tinglyst hjemmelsoverføring til denne.

Avgiftsplikten inntrer ved tinglysing av dokumentet. Avgiften skal betales på forskudd, og erververen er ansvarlig for at riktig avgift blir betalt. Hvis avgiften ikke er betalt ved forfall, påløper det renter med 1,5 prosent pr. måned eller del av måned. Er grunnlaget for renteberegningen lavere enn 200 kroner, skal det ikke beregnes renter, og rentebeløp under 50 kroner blir ikke krevd opp.

13.5.4. Avgifter knyttet til biler mv.

I nasjonalregnskapet blir bilavgifter som ikke er knyttet til varer, ført på denne posten som derfor omfatter deler av kilometeravgiften, årsavgift på personbiler betalt av næringslivet, herunder avgift på årsprøvenummer, og omregistreringsavgift. I det følgende behandles årsavgiften og omregistreringsavgiften, mens kilometeravgiften er behandlet under varetilknyttede avgifter i avsnitt 13.4.11.

Årsavgift. Før 1959 ble årsavgift på personbiler beregnet etter kjøretøyets verdi. Kjøretøyene var inndelt i 12 avgiftsklasser, hver med synkende avgiftsbeløp etter vognens alder. Fra 1959 har det for vogner fortollet etter 2. februar 1959 vært fastsatt en felles avgiftssats uansett verdi og alder. Opprinnelig gjaldt årsavgiften personbiler og motorsykler, men ble fra 1971 utvidet til å omfatte varebiler og campingtilhengere. Fra 1982 ble det gjennomført en samordning av årsavgift og avgift på prøvenummer, slik at avgift på prøvenummer falt bort som særskilt vedtak. Endelig ble årsavgiften fra 1983 utvidet til å omfatte bensindrevne lastebiler, trekkbiler og kombinerte biler. Samtidig opphevet man vektavgiften som var lagt på slike biler.

Årsavgiften har siden 1959 blitt utskrevet med hjemmel i lov av 19. juni 1959 om avgifter vedrørende motorkjøretøyer og omfatter idag (1992):

1. (a) Personbiler, (b) varebiler, (c) bensindrevne lastebiler, trekkbiler og kombinerte biler, (d) ikke bensindrevne kombinerte biler med tillatt totalvekt mindre enn 3 500 kilo, (e) campingbiler, (f) årsprøvekjennemerker for kjøretøyer
2. Campingtilhengere med egenvekt over 350 kilo
3. Lette og tunge motorsykler

Avgiften fastsettes årlig av Stortinget og utgjør et bestemt kronebeløp pr. kjøretøy som er vesentlig høyere for kjøretøyer i gruppe 1. enn for campingtilhengere (i 1992 hhv. 1400 og 700 kroner). Motorsykler som tidligere var henført til gruppe 1, ble i 1992 skilt ut som egen gruppe med lavere avgiftssats, nemlig 1150 kroner dette året.

En rekke kjøretøyer er unntatt for avgiftsplikt, bl.a. motorvogner med offentlig tillatelse til å drive personbefordring (drosjer, rutevogner mv.) og motorvogner som er 30 år eller eldre.

For kjøretøy som er registrert pr. 1. januar eller som blir registrert i 1. halvår, og for årsprøvenummer som er tildelt pr. 1. januar eller som blir tildelt i 1. halvår, skal det svares full årsavgift. For kjøretøyer som blir registrert og årsprøvenummer tildelt i 2. halvår, skal det betales halv avgift.

Avgiften skal betales til Oslo distriktstollsted og forfaller til betaling 15. mars. For kjøretøy som er registrert etter 1. januar og for årsprøvenummer som tildeles etter samme dato, oppstår avgiftsplikten ved registreringen eller tildelingen. Avgift som ikke er betalt ved forfall, forhøyes med et tillegg som er fastsatt i Stortingets avgiftsvedtak. Hvis pliktig avgift ikke blir betalt, kan kjøretøyets kjennemerker bli inndratt.

Omregistreringsavgift. Avgift ved overdragelse av motorkjøretøyer som tidligere har vært registrert her i landet, ble innført i 1956. Forutsetningen var at avgiften skulle være av omtrent samme størrelse som den alminnelige omsetningsavgiften, og at overdragelser som ble pålagt særavgiften skulle være unntatt fra omsetningsavgiften. Etter innføring av merverdiavgiften i 1971 er omsetning av brukte motorvogner og tilhengere fritatt for merverdiavgift. Det betales i stedet avgift ved omregistrering av kjøretøy som tidligere har vært registrert her i landet.

Etter gjeldende regler utskrives avgiften med hjemmel i den generelle loven av 1959 om avgifter vedrørende motorkjøretøyer, og avgiftssatsene fastsettes i de årlige stortingsvedtak om skatter og avgifter til statskassen. Kjøretøyene som omfattes av avgiftsplikten er delt inn i fire grupper:

a. Mopeder, lette og tunge motorsykler og beltemotorsykler.
b. Personbiler og busser.
c. Lastebiler, trekkbiler, varebiler mv.
d. Biltilhengere, herunder semitrailere og campingtilhengere med egenvekt over 350 kg.

For gruppe a er avgiften differensiert etter art. For de andre gruppene er avgiften differensiert etter vekt og etter alder. Avgiftene fastsettes som kronebeløp og blir derfor jevnlig oppjustert.

På bestemte vilkår er det fritak for avgift eller avgiften kan refunderes. Dette gjelder bl.a. ved omregistrering

på ektefelle og av kjøretøy som er 30 år eller eldre regnet etter modellår,

Avgiftsplikten oppstår når registrert motorvogn registreres på ny eier eller når avregistrert motorvogn registreres igjen på ny eier. Avgiften skal betales til Oslo distriktstollsted.

13.5.5. Andre avgifter

De avgiftene som i nasjonalregnskapet inngår under dette punktet omfatter nærmere 50 enkeltposter, bl.a. overskudd i A/S Vinmonopolet, avgift til trygdeforvaltningen, charteravgift, honoraravgift og en lang rekke andre avgifter til staten, passasjeravgift mv. i sivil luftfart, gebyrer til politi- og rettsvesen og andre statlige gebyrer. I det følgende behandles bare noen av ordningene, og de redegjørelsene som gis, er forholdsvis summariske.

Driftsoverskuddet i **A/S Vinmonopolet** blir i nasjonalregnskapet regnet som ikke-varetilknyttet avgift. Angående opprettelsen mv. av Vinmonopolet vises til avsnitt 13.4.4 som behandler omsetningsavgiften på vin og brennevin. Av dette avsnittet framgår at det i tillegg skal betales avgift ved skjenking av vin og brennevin, og at skjenkeavgiften regnes som sektoravgift. Også ved skjenking av øl skal det betales avgift. Hjemmelen for skjenkeavgiftene er lov av 2. juni 1989 om omsetning av alkoholholdig drikk mv. som det vises til. (1989-loven avløste en tilsvarende lov av 5. april 1927.)

Avgift til **trygdeforvaltningen**. I henhold til lov om folketrygd kan Stortinget bestemme at en produktavgift helt eller delvis skal erstatte medlemsavgift, arbeidsgiveravgift og premie for frivillig trygd og for særordninger, jfr. omtalen av avgifter og tilskudd til folketrygden i avsnitt 11.1. Fra 1968 har det vært en slik produktavgift i fiskerinæringen. Senere ble den utvidet til også å omfatte sel- og småhvalfangstnæringene. (Ettersom det for tiden ikke drives kommersiell fangst av småhval, er produktavgift ikke aktuell for småhvalfangst.) Slik bestemmelsen er idag skal produktavgiften dekke differensen mellom høy sats og mellomsats for trygdeavgift av pensjonsgivende næringsinntekt av fiske og selfanst, jfr. avnitt 11.1.1 om medlemsavgiften til folketrygden. Dessuten skal avgiften dekke arbeidsgiveravgift på hyre til mannskap på fiske- og selfangstfartøy. Videre skal avgiften dekke premie til frivillig tilleggstrygd for sykepenger til manntallsførte fiskere og selfangere og de utgiftene folketrygden har til stønad til yrkesskadde fiskere og selfangere.

Avgiften er lagt på førsteomsetningen av fisk og sel og produkter av fisk og sel, og satsen fastsettes årlig av Stortinget.

Charteravgift. Avgift på charterreiser med fly ble innført i 1978. Avgiften fastsettes årlig av Stortinget og betales med et bestemt kronebeløp pr. passasjer som påbegynner charterflyging fra norsk lufthavn til utlandet. Opprinnelig var barn under 2 år fritatt for avgift, men fra 1. april 1986 ble aldersgrensen for fritak hevet til 15 år.

På bestemte vilkår fritas eller refunderes avgift på bl.a. flyging av passasjerer som direkte påbegynner charterflygingen fra lufthavn i Nordland, Troms eller Finnmark eller som nytter tilslutningsfly fra slik lufthavn, mannskaper i tilknytning til olje- og gassvirksomheten på kontinentalsokkelen i Nordsjøen, helsereiser mv.

Det luftfartsforetak som utfører flygingen, skal registreres hos tolldistriktssjefen i vedkommende tolldistrikt. For hver måned skal de registrerte virksomhetene sende oppgave til tolldistriktssjefen over antall passasjerer som er befordret ved avgiftspliktige flyginger, innen utløpet av påfølgende måned. Avgift i samsvar med oppgaven skal betales samme sted innen utløpet av oppgavefristen.

Honoraravgift. Fra og med 1964 har det i henhold til lov av 5. april 1963 vært avgift på honorarer og annen godtgjørelse som er opptjent innen riket av utenlandske kunstnere mv. for opptreden i underholdningsøyemed. Avgiften er en erstatning for inntektsbeskatning av utenlandske kunstnere og artister som opptrer her i landet. Avgiftssatsen fastsettes i Stortingets årlige skatte- og avgiftsvedtak, og fra og med 1983 har avgiftssatsen vært 30 prosent for kunstnere mv. engasjert av andre og 15 prosent for kunstnere mv. som selv arrangerer tilstelningen.

Avgiften beregnes av den samlede bruttoinntekt uten fradrag av andre utgifter enn agentprovisjon som blir belastet artisten. Også verdien av fri kost og losji, reisepenger som dekkes av arrangøren og feriepenger skal regnes med. Videre skal avgiftsbeløpet inngå i grunnlaget. Avgiften skal betales ukrevet til oppkrevingsmyndigheten av vedkommende arrangør under ett for samtlige utenlanske kunstnere som er engasjert av ham. I Oslo er Toll- og avgiftsdirektoratet oppkrevingsmyndighet, i byene ellers vedkommende skattefogd og i landdistriktene lensmannen.

Gjeldende regelverk inneholder en rekke unntak fra avgiftsplikten som medfører ulik skattemessig behandling av forskjellige utenlandske artist- og kunstnergrupper. Dagens system for avgiften er derfor vurdert av en arbeidsgruppe, og gruppens rapport er for tiden til høring. Når høringsrunden er gjennomført, vil en omlegging av avgiften kunne komme på tale.

Apotekavgift. I henhold til apotekloven av 21. juni 1963 om drift av apotek mv. skal de som har bevilling til å drive apotek, betale en avgift til statskassen. Avgiften fastsettes årlig av Stortinget under Sosialdepartementets budsjett og beregnes av verdien av omsetningen av legemidler det foregående året (eksklusive merverdiavgift) etter progressive satser. Innbetalingsordningen for avgiften er som for de ordinære inntekts- og formuesskatter for næringsdrivende.

Andre statlige avgifter omfatter for det første avgifter som oppkreves med hjemmel i lov av 10. juni 1936 til fremme av omsetning av jordbruksvarer. Avgiften er lagt på omsetningen av melk, kjøtt og flesk, egg, fjørfekjøtt og pelsdyrskinn, og den oppkreves av det såkalte Omsetningsrådet som er opprettet for å fremme lovens formål.

I tillegg inngår avgifter til **offentlige fond**, bl.a. importavgift på produkter framstilt ved bearbeiding av jordbruksråvarer og på importerte jordbruksråvarer, avgift til kjøttkontrollavgiftsfondet og konsesjonsavgift på vassdrag.

Offentlige inntekter av **sivil luftfart** består først og fremst av luftfartsavgifter. Av disse blir passasjeravgift og underveisavgift regnet som ikke-varetilknyttet avgift.

Gebyrer til politi- og rettsvesenet vedrørende herreds- og byrettene betalt av næringslivet blir regnet som indirekte skatt. Av andre statlige gebyrer som inngår, kan nevnes gebyrer til Skipskontrollen, under Statens næringsmiddeltilsyn og til Biltilsynet, gebyr for prøving og kontroll av plantevernmidler, pante- og tinglysingsgebyrer, årsavgift for autoriserte entreprenører og for håndverksbrev mv., produksjonsavgifter til Bergvesenet, avgift fra kraftselskaper og til Luftfartsverket på salg av drivstoff på flyplassene samt refusjon av kontrollutgifter til Miljøverndepartementet.

14. Subsidier

Nasjonalregnskapet står foran en hovedrevisjon som ikke minst vil ha konsekvenser for subsidiene. I tillegg omfatter subsidiene et meget betydelig antall ordninger som stadig har vært gjenstand for ganske store endringer, noe som ventes å bli videreført i de nærmeste årene. Behandlingen av subsidiene i dette avsnittet er derfor svært summarisk. Beskrivelsen bygger på forholdene slik de var i 1990.

I nasjonalregnskapet blir subsidiene - i likhet med de indirekte skattene - fordelt etter art, og hovedskillet går mellom subsidier som er knyttet til varer og ikke-varetilknyttede subsidier eller sektorsubsidier. I det følgende nyttes denne disponeringen.

14.1. Varetilknyttede subsidier

De varetilknyttede subsidiene omfatter (1) forbrukersubsidier på matvarer og bensin, (2) kompensasjon for merverdiavgift på matvarer og (3) refusjon av merverdiavgift på boliger og sosiale bygg. Av disse postene gjenstår idag stort sett bare forbrukersubsidiene. Kompensasjon for merverdiavgift på matvarer (innført i 1974) ble opphevet med virkning fra og med 1982. Refusjonsordningen for boliger ble avviklet i løpet av 1985 og 1986, mens den for sosiale bygg ble avviklet fra 1976 for de fleste bygg av denne art. Fortsatt gis likevel tilskudd til privateide skolebygg, kirker for trossamfunn utenfor den norske kirke mv., men samlet årlig tilskudd er ubetydelig. Videre har omfanget av varer med forbrukersubsidier stadig blittinnsnevret. Således ble forbrukersubsidier på smør opphevet fra 1977, på svin fra 1978, på margarin og tamrein fra 1981, på storfe og kalv fra 1987 og på sau og lam fra 1988. Konsekvensen er at de varetilknyttede subsidiene har sunket dramatiskt de siste 10 til 15 årene og utgjør for tiden bare en svært liten del av de samlede subsidiene - noe over 2 prosent i 1990 mot nesten 21 prosent i 1980.

I 1990 ble følgende varer subsidiert: Helmelk, lettmelk og magermelk til konsum, kondensert melk og tørrmelk, ost til konsum, bensin og autodiesel. I tillegg ble det gitt ekstra tilskudd til Nord-Norge på melk, frukt, kull og koks, bensin, diesel og fyringsolje. Forbrukersubsidiene på melk og melkeprodukter må sees i sammenheng med tilskuddene som gis til gjennomføring av jordbruksavtalen og som i nasjonalregnskapet blir klassifisert under ikke-varetilknyttede subsidier, se avsnitt 14.2.1.

14.2. Ikke-varetilknyttede subsidier

I nasjonalregnskapets tabell over subsidier etter art er sektorsubsidiene delt på 12 poster som vi omtaler i den rekkefølgen de er ført i tabellen.

14.2.1. Pristilskudd til melk og melkeprodukter

Pristilskudd på melk og melkeprodukter anvendes til gjennomføring av jordbruksavtalene og omfatter grunntilskudd, distriktstilskudd og kvantumsavgrenset tilskudd til melk og melkeprodukter. Grunntilskuddet er et avtalefestet rammetilskudd pr. liter ku- og geitemelk som er levert meieri. Tilskuddet påvirker riksgrunnprisen på melk. Distriktstilskuddet utbetales til melkeprodusentene og er avhengig av hvor i landet de bor. Det skal oppveie for ulike muligheter til å produsere som følge av klima, geografisk beliggenhet o.lign. Kvantumsavgrenset pristilskudd utbetales til melkeprodusentene i henhold til levert melkemengde. Hen-

sikten med tilskuddet er å kompensere for smådriftsulemper.

14.2.2. Korntrygd

I samsvar med Kornloven skal det betales korntrygd for korn av egen avl som korndyrkeren får malt på godkjent bygdemølle. Formålet er å stimulere bruken av eget korn i egen husdyrproduksjon. For korn som leveres møllene først etter 1. oktober, utbetales et lagringstillegg.

14.2.3. Investeringstilskudd

I 1990 var vel 40 prosent av disse tilskuddene investeringstilskudd til utbygging av næringsvirksomhet i distriktene. Målet med tilskuddene er å fremme utviklingen av et produktivt og konkuransedyktig næringsliv både gjennom nyetableringer og gjennom videreutvikling og omstilling av eksisterende bedrifter. Utover dette var nærmere 25 prosent av investeringstilskuddene i 1990 tilskudd til skogkultur, skogreising og skogsveier samt tilskudd til investeringstiltak i jordbruket.

14.2.4. Tilskudd over Finansdepartementets fond

Tilskudd over Finansdepartementets fond utgjorde i 1990 henimot 2 milliarder kroner i alt. Vel 60 prosent av totalen var tilskudd over Fondet for ferie- og avløserordningen i jordbruket. Forholdsvis store poster ellers var tilskudd over Landbrukets utbyggingsfond og Norsk Kulturfond. De øvrige tilskuddene i denne posten fordeler seg på vel 100 ulike fond.

14.2.5. Tilskudd over Prisdirektoratets fond

Tilskudd over Prisdirektoratets fond omfatter i nasjonalregnskapet en eneste post, nemlig tilskudd over prisreguleringsfondet for sild, som i 1990 beløp seg til ca. 105 millioner kroner.

14.2.6. Pristilskudd på norsk korn og matmel

Formålet med disse tilskuddene er å holde oppe prisene på norsk korn og oljefrø, stimulere til økt bygging av gårdstørker og lager og å kompensere for økte lagringskostnader for korn og oljefrø. Statens Kornforretning har kjøpeplikt for alt norskprodusert korn av mat- og forkvalitet. Pristilskuddet overføres Statens Kornforretning og kommer kornprodusentene tilgode ved at det holdes en høy kornpris (avregningsprisen fastsettes i jordbruksavtalen).

14.2.7. Andre tilskudd over bevilgningsregnskapet

Dette er en samlepost som i 1990 utgjorde omlag 60 prosent av de totale subsidiene. Nærmere fjerdeparten av beløpet gjaldt tilskudd til gjennomføring av jordbruksavtalen, som var fordelt på følgende poster:

- Produksjonstillegg for distriktsmeierier.
- Tilskudd til potetproduksjon: a) markedsordning for poteter mv. og b) arealtilskudd for poteter og grønnsaker i Nord-Norge.
- Tilskudd til kjøttproduksjon: a) grunntilskudd på slakt, b) distriktstilskudd på slakt.
- Produksjonstillegg, husdyr.
- Tilskudd til hagebruksprodukter: a) emballasjetilskudd til hagebruksprodukt, b) distrikts- og frakttilskudd på frukt, c) frakttilskudd for tomater, d) produksjonstillegg på agurker og tomater, e) distrikts- og kvalitetstilskudd på frukt, bær og grønnsaker.
- Tilskudd til norsk ull.
- Tilskudd til eggproduksjon: a) kvalitetstilskudd på egg, b) frakttilskudd på egg, c) kontraktsproduksjon egg.
- Frakttilskudd på kjøtt og flesk.
- Frakttilskudd på kalk i Nord-Troms og Finnmark.
- Produksjonstillegg, grovfor mv., herunder for dyrking av for i fjellet.
- Andre tilskudd ifølge jordbruksavtalen: a) markedsregulering mv., b) tilskudd til forskningsringer og forskning, c) tilskudd til råvareprisordningen, d) tilskudd til fruktlager, e) tilskudd til veksthus, f) tilskudd til inseminering mv., g) tilskudd til behandling av halm, h) lagringstilskudd på engfrø mv., i) produksjonstillegg planteprodukter.

Andre store subsidieposter som føres under "Andre tilskudd over bevilgningsregnskapet" er:

- Generelle arbeidsmarkedstiltak og spesielle tiltak for yrkesvalghemmede, herunder vernet arbeid.
- Rentestønad mv. til Statens lånekasse for utdanning, Husbanken, Statens Landbruksbank og Statens Fiskarbank samt til Distriktenes utbyggingsfond, Industrifondet og Eksportfinans.
- Stønad til private skoler, folkehøyskoler mv. og til forskningsformål - NAVF og NORAS, Norges tek-

nisk- naturvitenskapelig forskningsråd samt andre forkningsinstitusjoner og utviklingsprogrammer.
- Tilskudd til NSB, ferjedrift og innenlands flyrutetrafikk.
- Tilskudd til Norsk Jernverk A/S, Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S og A/S Sydvaranger.
- Tilskudd til gjennomføring av Fiskeriavtalen.
- Rentestønad ved skipsfinansiering.
- Tilskudd til teater-, opera-, film-, biliotek- og museumsformål.

Utover de tilskuddene som er listet opp ovenfor, inngår langt over 100 enkeltposter som hver for seg utgjør forholdsvis små beløp.

14.2.8. Tilskudd fra Norsk Tipping A/S

Dette tilskuddet er en direkte motpost til den konstruerte avgiften "Overskudd i Norsk Tipping" - konstruert i den forstand at beløpet ikke går inn (og ut) på statens bevilgningsregnskap, men utbetales direkte fra Norsk Tipping A/S til fordeling på kulturelle og vitenskapelige formål.

14.2.9. Tilskudd til Norsk rikskringkasting

Også denne posten er en konstruert subsidie som tilsvarer avgift på radio- og fjernsynsmateriell til fordel for NRK.

14.2.10. Tollrefusjoner til skipsbyggeriene mv.

Tollrefusjon ved nybygging, ombygging og reparasjoner av skip og fiskebåter er en del av støtten som utbetales til verftsindustrien. Ordningen ble avviklet i 1987, men det påløper fortsatt utgifter fordi tilsagn er gitt i forbindelse med kontraktsinngåelse, mens utbetaling først finner sted når skipet blir levert.

14.2.11. Kommunale subsidier

Den vesentligste delen av de kommunale subsidiene, som i 1990 utgjorde godt over 4 milliarder kroner, er tilskudd til lokale bil- og båtruter, kulturformål og teknisk etat.

14.2.12. Andre subsidier

Denne posten inneholder tilskudd over kraftfôrfondet, frakttilskudd til kunstgjødsel og en del tilskudd ifølge fiskeriavtalen, tilskudd over Omsetningsrådet for jordbruksvarer, andre pristilskudd til bil- og kystruter, tilskudd til hurtigruten Bergen-Kirkenes, til pressen og til de politiske partier.

Kilder

Historisk oversikt

* Det norske skattesystemet, hefte I. Samfunnsøkonomiske studier nr. 24. Statistisk sentralbyrå. Oslo 1974.
* Se ellers kilder til de øvrige avsnittene.

Hovedtrekkene av skattereformen av 1992

* Ot.prp. nr. 35 (1990-91) og nr. 16 (1991-92).
* Innst.O. nr. 33 og nr. 47 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 12/1991.

Skattepliktig formue

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  - Skogbruk, underpost: Formue - skogverdi
  - Jordbruk, underpost: Formue, diverse poster
  - Aksjer
  - Aksjer - verdi av ikke-børsnoterte aksjer
  - Verdipapirer
  - Bolig - formue (1981-utgaven og senere utgaver)
  - Klassefradrag
* Ligningsloven med kommentarer, 1987-utgaven.
* Ligningsloven paragraf 7 - 2.
* Ot.prp. nr. 42 (1974-75).
* St.meld. nr. 64 (1986-87) og nr. 12 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 5/1988 (skip etc.) og nr 12/1991.

Inntektsskatter, personlige skattytere

* St.meld. nr. 48 (1989-90).
* Ot.prp. nr. 9 og nr. 35 (1990-91) og nr. 1, 3, 16, 21, 24 og 25 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 14/1987, nr 5/1991, nr 6/1991 og nr 12/1991.
* Norsk Lovtidend nr. 21/1990, side 1123.
* Se ellers kilder nedenfor.

Inntekt av næringsvirksomhet

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  - Renter av gjeld, underpost: Kredittkjøp
  - Studiereiser
  - Representasjon
  - Bil
  - Lønn
  - Velferdstiltak
  - Forsikring - tjenestepensjonsforsikring
  - Avskrivninger
  - Miljøverninvesteringer - fondsavsetninger
  - Distriktsskatteloven - fondsavsetninger
  - Distriktsskatteloven - startavskrivninger
  - Konsolideringsfond for personlige næringsdrivende
  - Kontingent
  - Underskudd
  - Tap
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 5/83, nr 28/83, nr 30/84, nr 24/85, nr 5/86, nr 14/87, nr 19/87 og nr 12/1991.
* Ot.prp. nr. 19 (83-84), nr. 6 og 46 (85-86), nr. 4 og 71 (86-87), nr. 56 (88-89).
* Innst.O. nr. 72 (88-89), Besl.O. nr. 106 og 107 (88-89).
* Norsk Lovtidend 1988/24 side 995, 1989/12, side 422 og 1989/24, side 1001.
* Paragraf 44 i Skatteloven, 1. ledd, c og f, 4. ledd, 2 og 3, 5. ledd.
* Herstad, 1987-utgaven og senere utgaver.
* Aarbakke (1990).
* Liland (1988).
* Overprisavskrivninger: Innført ved lov av 23. febr.

1921, se Christopher Lund "Våre skatteregler" s. 214. Se ellers "Skattelovene" bind III, 2. kom.utg. (1956) s. 83 og "Skattelov for landet", 12. kommentarutgave, paragraf 44 note 47 f.f.

* Tilleggs- og åpningsavskrivninger: Innført ved lov av 6. juli 1957, se 1. utg. av "Det norske skattesystemet" s. 43.
* Fondsavsetninger, 1962-loven, kap. II (markedsbearbeiding i utl. etc.): Aarbakke (1987) s. 248 og Herstad (1989) s. 218.
* Historikk:
  1980: Fagernes (1980) s. 197 og s. 291 ff.
  1981: Lignings-ABC, 1981, s. 103 og 112
  1982: Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 23/82
  1984: Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 23/84 og lignings-ABC, 1984.
  1985: Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 24/85
  1986: Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 24/86

Særregler i jordbruk, skogbruk og fiske

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  – Jordbruk
  – Underskudd, underpost: Skogbruk
  – Fiske, underpostene: Kosthold, driftsreguleringsfond for fiskere, selvassuransefond, klassifikasjonsfond, kondemneringstilskudd.
* Skatteloven, følgende paragrafer: 26, 44, 3. ledd, 48.
* Kommentarutgaven til skatteloven (1988), note til paragraf 48, 2. ledd nr. 1.
* Herstad, 1987-utgaven og senere utgaver.
* Se ellers kilder angitt under "Inntektsskatter, personlige skattytere".

Lønnsinntekt

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  – Naturalytelser
  – Utgiftsgodtgjørelse
  – Minstefradrag
  – Reiseutgifter hjem - arbeidssted
  – Merutgifter ved hjemreise/opphold utenfor hjemmet - reiseutgifter ved besøk i hjemmet
  – Merutgifter - kost og losji
  – Forsikring, Kontingent
  – Takseringsregler (gule sider, punkt 2.4.1)
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 14/87, nr 9/88, nr 8/89 og nr 12/1991.
* Skattelovens paragraf 42, 1. ledd, 19. linje.

Særregler for sjøfolk, idrettsutøvere og kunstnere

* Bergh (1989) og Stave (1989).
* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  – Idrett
  – Kunstnere

Ytelser fra folketrygden

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  – Trygdeytelser
  – Særfradrag - alderdom, uførhet mv.
  – Særfradrag - liten skatteevne (1988-utgaven)
* Folketrygdloven, følgende paragrafer:
  2, 3-21, 3-21 A, 4-1 nr. 1, b-f, 5-3, 8-2, a og b, 10-2, 10-3, 10-6, 10-9, 11-5 nr. 3, 12-2, 12-3, 12-6.
* Skatteloven, følgende paragrafer:
  44, 2. ledd, 77 og 78.
* Ot.prp. nr. 9 (1988-89), s. 6, nr. 56 (1988-89) og nr. 3 (1991-92).
* Innst.O. nr. 16 (1988-89), s. 3, nr. 72 (1988-89) og nr. 20 (1991-92).
* Norsk Lovtidend nr. 1988/24, s. 994 og nr. 1989/12, s. 419.
* Herstad (1989), side 142.

Andre pensjonsordninger mv.

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  – Forsikring - tjenestepensjonsordning
  – " - egen pensjonsforsikring
  – " - livsforsikring
  – " - syke- og ulykkesforsikring
* Skatteloven, følgende paragrafer:
  41, 6. ledd, 42, 5., 6. og 7. ledd, 44, 1. ledd h nr. 2.
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 24/1986, punkt 19, nr 19/1987, punkt 17, nr. 11/1989, punkt 37.3 og nr 17/1989, vedl. 3, s. 12.
* Ot.prp. nr. 50 (1985-86), s. 4, og nr. 7 (1987-88).
* Innst.O. nr. 5 (1987-88).
* Herstad (1989), s. 17 og Aarbakke (1987), s. 199 og 201.

Stipend mv.

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  – Stipend
  – Prisbelønninger
  – Gjeld - fordel ved gjeldsettergivelse mv.
  – Føderåd
* Skatteloven, følgende paragrafer: 42, 1. ledd, 1. setning og do. bokstav e, 42, 4. ledd, 3. punktum, 43, 4. ledd, 3. punktum.
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 11/89, punkt 11.1.
* Herstad (1989), s. 95.

Inntekt av boliger

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  - Bolig - prosentligning
  - Bolig - utleie
  - Jordbruk, underpost: Bolig
* Håndbok (1989), stikkord: Boligselskaper
* Skatteloven, følgende paragrafer:
  - 42, 9. ledd, 42 b, 44, 1. ledd bokstav b, 51, 5. og 6. ledd, 51 a.
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 18/1984, s. 4.
* Direktøren for skattevesenet, Rundskriv nr. 554/avd. 1 (24.6.1976) og do. nr. 537/avd. 1.
* Historikk: Kommentarutgaven til skatteloven for landet, 12. utg., s. 395 og kommentarutgaven, 1984, de respektive paragrafer med noter.
* Ot.prp. nr. 1 og nr. 21 (1991-92)
* Innst. O. nr. 2 og nr. 46 (1991-92)

Renter, aksjeutbytte mv.

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  - Aksjer - utbytte fra norske selskaper.
  - Verdipapirer - Verdi-Spar og Spar.
  - Bankinnskudd - kontoholdsgebyr - sjekkgebyr mv.
  - Renteinntekter
  - Forsikring - skattefradrag.
  - Sparing med skattefradrag. (Se også Fagernes samme stikkord og noter til Skattelovens kommentarutgave hvor forskriftene er referert).
  - Aksjesparing med skattefradrag.
* Ot.prp. nr. 3 (1991-92).
* Innst.O. nr. 20 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 12/1991.

Gevinster

* Zimmer (1982), s. 66 ff. (historikk) og s. 71.
* Håndbok (1989), følgende stikkord:
  - Avhendelse
  - Ekspropriasjon
  - Betinget skattefritak, herunder ved makeskifte
  - Grunnkjøpsobligasjoner
  - Verdipapirer
  - Lotteri
  - Tipping
* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  - Tidspunkt for inntekts- og utgiftsføring, underpost: Fremmed valuta - utestående fordringer og gjeld
  - Tap, underposter: Tap ved avhendelse og Størrelsen av tapet
  - Bil, underpost: Vederlag ved avhendelse eller tap
  - Campingvogn, underpost: Salg
  - Lystfartøy, underpost: Gevinst ved salg
  - Bolig - avhendelse av, underpost bl.a.: Gave
  - Jordbruk - avhendelse
  - Jordbruk - betinget skattefritak (ved ekspropriasjon)
  - Tomt
  - Grunnkjøpsobligasjoner
  - Avhendelse av ikke-avskrivbare driftsmidler
  - Avhendelse av avskrivbare driftsmidler
  - Aksjesalg - aksjer i næring
  - Aksjesalg - aksjer utenom næring (1971-loven)
  - Aksjesalg - betydelig aksjesalg
  - Tilfeldige gevinster
  - Lotterigevinster
* NOU 1989:14 side 41.
* Herstad (1989), s. 113 (arv), s. 114 (gave)
* Aarbakke (1987), kap. 15.3.2 og 16.2.7
* Følgende paragrafer i Skatteloven (før endringene i 1991/1992):
  - 42. 12 ledd (grunnkjøpsobligasjoner)
  - 43, 1. ledd
  - 43, 2. ledd bokstav a, b, c, d, e, f og g
  - 43, 3. ledd (gave)
  - 43, 4. ledd (tomter)
  - 43, siste ledd - merk siste setning (kostprisregulering)
  - 45, 1. ledd bokstav a (ikke kostprisregulering av tap)
  - 45, 8. ledd (verdipapirer)
  - 45, 9. ledd (tomt i næring)
  - 45, 10. ledd (arbeider- og funksjonærboliger)
  - 45, 11. ledd (betingelsene for avsetningene)
  - 45, 15. ledd (betinget skattefritak ved ekspropriasjon)
  - 45, 17. ledd (betinget skattefritak ved makeskifte med kommunen o.lign.)
  - 73, 2. ledd (særskilte skattesatser)
* Tidligere statsskattevedtak, paragraf 5 (særskilte skattesatser).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 18/1984, nr 19/1984, punkt 11 (aksjesalg), nr 30/1984, punkt 5 (aksjesalg), nr 15/1985 (makeskifte) og nr 3/1988 (bolig).
* Kommentarutgaven til skatteloven (1988), paragraf 45, 17. ledd, note 36 (makeskifte) og paragraf 73, 2. ledd, note 2.
* Ot.prp. nr. 16 (1991-92).
* Innst.O. nr. 47 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 12/1991.

Særskilte inntekts- og skattefradrag

* Håndbok (1989), stikkord: Finnmark
* Lignings-ABC, følgende stikkord:

- Barn og ungdom, underpost: Særskilt inntektsfradrag
- Særfradrag for forsørgelse
- Forsørgerfradrag

* Historikk, særfradrag: Lignings-ABC 1988 og 1989 og selvangivelser t.o.m. 1991.
* Følgende paragrafer i Skatteloven (før endringene i 1991/1992): 44, 6., 7. og 14. ledd.
* Norsk Lovtidend, nr. 24, 1989 s. 1180 (lovendring fra 1990)
* Artikler nr. 109 fra Statistisk sentralbyrå. Oslo 1978
* Ot.prp. nr. 3 (1991-92).
* Innst.O. nr. 20 (1991-92).

Beregning av nettoinntektsskattene

* Håndbok (1989), følgende stikkord:
  - Ektefeller
  - Dødsbo
* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  - Ektefeller
  - Barn
  - Arv, underpost: Ligningsmåte ved dødsfall
  - Klassefradrag, underpost: Dødsfall
* Kommentarutgaven til skatteloven (1988), paragraf 21, note 4.
* Ot.prp. nr. 3 (1991-92).
* Innst.O. nr. 20 (1991-92).

Toppskatt til staten

* Lignings-ABC, stikkord: Toppskatt. Se også stikkordene "folketrygdavgift" og "utgiftsgodtgjørelse".
* Ot.prp. nr. 25 (1991-92).
* Innst.O. nr. 35 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 12/1991.

Begrensning av de samlede skatter

* Artikler nr. 109 fra Statistisk sentralbyrå. Oslo 1978 og statsskattevedtaket for de enkelte år.

Selskaper og institusjoner

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  - Aksjeselskap
  - Ansvarlige selskap
  - Kommandittselskaper
  - Konsern
  - Konsolideringsfond for aksjeselskaper mv.
  - Fiske, underpost: Klassifikasjonsfond.
* Håndbok (1989), samme stikkord, men merk også stikkordene:
  - Selskap
  - Aksjeselskap og aksjonærer, underpost: Konsern
  - Petroleumsbeskatning
  - Rederier
  - Partrederier
  - Klassifikasjonsfond
  - Selvassuransefond
* NOU 1989: 14, s. 30 ff. og s. 159 ff.
* Ot.prp. nr. 6 (1988-89), nr. 14 (1984-85), nr. 3 (1986-87) og nr. 12 (1991-92).
* St.meld. nr. 14 (1986-87)
* Innst. S. nr. 247 (1986-87)
* Innst.O. nr. 40 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 15/1980, nr 6/1990 og nr 12/1991.
* Rederibeskatningen. En oversikt over sentrale skattespørsmål. Norges Rederiforbund. 1981, 1982, 1989 og 1991.
* Norsk Internasjonalt Skipsregister. Oversikt over regelverket. Norges Rederiforbund, 1989.
* Woldseth (1981).
* Økonomisk revy, organ for den norske bankforening, nr. 6-75, s. 157: De nye skattereglene for oljevirksomheten i Nordsjøen.
* Axel Hærem: Norsk Petroleumsskatterett. Upublisert manusskript, november 1984.
* Internt materiale, Kraftverkbeskatningsutvalget.

Andre selskaper og institusjoner

* Lignings-ABC, stikkord: Samvirkeforetak
* Håndbok (1989), følgende stikkord:
  - Bank
  - Sparebanker
  - Grunnfondsbevis
  - Forbruksforening
  - Boligselskaper
* Ot.prp. nr. 18 (1988-89), nr. 35 (1990-91) og nr. 21 (1991-92).
* Innst.O. nr. 11 (1988-89) og nr. 46 (1991-92).
* St.meld. nr. 48 (1989-90).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 15/1983, nr 11/1989, punkt 24 og nr 12/1991.

Betalingsordningene for formues- og inntektsskattene

* Håndbok (1989), følgende stikkord:
  - Forskuddsordningen
  - Forfallstid
  - Rentegodtgjørelse
  - Renter av skatt
  - Selvangivelse
  - Terminskatt

– Tilleggsskatt
* Skattebladet, utgitt av Skattedirektoratet, nr. 3/1990, nr. 1/1992 og nr. 3/1992.
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 3/1984, nr 19/1986, nr 11/1988, nr 8 og nr 12/1990.
* Skattedirektoratets arbeidsgiverhefter, del 1, jan. 1989.
* Skattebetalingsloven.
* Ligningsloven.

Skatteplikten til Norge og forholdet til utlandet

* Lignings-ABC, følgende stikkord:
  – Utland - allment om hvor skattyteren er bosatt
  – Utland - bosatt/hjemmehørende i Norge
  – Utland - bosatt/hjemmehørende i utlandet
  – Utland - allment om skatteavtaler
* Håndbok (1989), følgende stikkord:
  – Skatteplikt
  – Utlandet
  – Utlendinger
  – Diplomater
  – Skatteavtaler
* Herstad (1989), bl.a. "Skatteavtaler", side 29.
* Ot.prp. nr. 16 (1991-92).
* Innst.O. nr. 33 og nr. 47 (1991-92).

Svalbardskatt

* Lignings-ABC, stikkord: Svalbard
* NOU 1990:10
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 3/1992.
* Ligningsrådet for Svalbard, kontakt pr. tlf.

Arveavgift

* Håndbok (1989), stikkord: Arveavgift
* Lov av 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. (arveloven)
* Lov av 19. juni 1964 nr. 14 om avgift på arv og visse gaver
* Lov av 28. juni 1974 nr. 58 om odelsretten og åsetesretten
* Skattefogden i Akershus, kontakt pr. tlf.
* Ot.prp. nr. 16 (1991-92).
* Innst.O. nr. 47 (1991-92).

Trygdepremier og trygdeavgifter

Folketrygden
* Lignings-ABC, stikkord: Folketrygd
* Skattedirektoratets arbeidsgiverhefter, del 1 og del 2
* Skattedirektoratets meldinger. Internt, 14. nov. 1988 samt Sk nr 5/1978, nr 37/1980, nr 18/1983, nr 7/1988, nr 11/1988, nr 1/1990, nr 8/1990 og nr 12/1991.
* NOU 1990:10, kap. 4.7
* St. prp. nr. 1, "Folketrygdens utgifter og inntekter" for de enkelte budsjettår
* Innst. S. nr. 262 (1986-87)
* Skatter og overføringer til private. Rapporter fra Statistisk sentralbyrå. Forskjellige årganger.
* Ot.prp. nr. 25 (1991-92).
* Innst.O. nr. 35 (1991-92).
* Skattedirektoratets meldinger. Sk nr 12/1991.

Andre offentlige trygdeordninger
* Statens pensjonskasse, årsberetning. Se særlig årsberetning for 1985 side 8 og 9, 1986 side 15 og 1989 side 4 og 26.
* Lov om Statens pensjonskasse, særtrykk. Se særlig kap. 2 og paragrafene 16, 17, 18 og 41.
* Brosjyren "Alderspensjon" fra Statens pensjonskasse, side 5 og 6.
* Statens pensjonskasse, kontakt pr. tlf.
* Brosjyren "Sosialtrygdene i Norge", utgitt av Rikstrygdeverket.
* St. meld. nr. 55 (1989-90). Om pensjoner fra Statens pensjonskasse.
* NOU 1989:12, Pensjonstrygden for sjømenn.
* Brosjyren "Pensjonstrygden for sjømenn". Utgitt av institusjonen med samme navn.
* Mappe med løpende rundskriv fra Rikstrygdeverket.
* Pensjonsordningen for Apoteketaten. Årsberetning 1989. Tilsendt fra Statens pensjonskasse.
* Ot.prp. nr. 47 (1991-92).

Stønader til private konsumenter

* Samme kilder som over og dessuten:
* Lignings-ABC, stikkord: Trygdeytelser.
* NOU 1990:8. Regulering av folketrygdens grunnbeløp.
* St. prp. nr. 1 (1991-92). Folketrygdens utgifter og inntekter.
* Ot. prp. nr. 85 (1988-89) og nr. 4, 5 og 32 (1991-92).
* St. meld. nr. 15 (1989-90). Om sosialtrygdene 1984-88.
* Brosjyrene "Invalidepensjon" og "Pensjon til etterlatte" fra Statens pensjonskasse.
* Brosjyren "Krigspensjonering", utgitt av Rikstrygdeverket.
* Direkte kontakt, Arbeids- og administrasjonsdepartementet.
* Direkte skatter og stønader. Artikler nr. 109 fra Statistisk sentralbyrå. Oslo 1978.
* Brosjyren "Stipend og lån til utdanning" og "Forskrif-

ter om tildeling av utdanningsstøtte" fra Statens lånekasse for utdanning.
* Ot. prp. nr. 20 (1984-85). Om lov om utdanningsstøtte til elever og studender. Se også Innst. O. nr. 51 (1984-85) og Besl. O. nr. 56 (1984-85).
* St. prp. nr. 1 (1991-92). Utdannings- og forskningsdepartementet. (Kap. 2410. Statens lånekasse for utdanning.) Se også tilsvarende prp. for tidligere år, men da i Kultur- og vitenskapsdepartementets prp.
* Den Norske Stats Husbank: "Husbanken etter de første 25 år". Oslo 1971.
* St. meld. nr. 12 (1981-82). Om boligpolitikk. Kapitel 8.
* St. meld. nr. 34 (1988-89). Boligpolitikk for 90-årene. Kapitel 4, 7 og 8.
* St. prp. nr. 29 (1980-81). Om endringer i Husbankens lånevilkår - boligfinansieringen 1981 mv.
* St. prp. nr. 1 (1991-92). Kommunaldepartementet.
* St. prp. nr. 1 (1991-92). Landbruksdepartementet.
* Direkte kontakt, Kommunal- og Landbruksdepartementet.
* Brosjyrer og forskrifter om lån og tilskudd utgitt av Husbanken.
* Lov om sosial omsorg av 5. juni 1964 nr. 2.

Indirekte skatter

* Det norske skattesystemet. Hefte II. Samfunnsøkonomiske studier nr. 31. Statistisk sentralbyrå. Oslo 1977.

Merverdiavgiften
* NOU 1990:11. Generell merverdiavgift på omsetning av tjenester.
* Forskrifter etter merverdiavgiftsloven. Avgiftsnytt nr. 2-5, 1989. Utgitt av Norsk Skattebetalerforening.
* St. meld. nr. 54 (1984-85). Om merverdiavgiftssystemet.
* Refsland, Thor: Innføring i merverdiavgiften. 2. utg. Utgitt av Norsk Skattebetalerforening. Oslo 1987.
* Value Added Taxation in Europe. International Bureau of fiscal documentation. Se særlig chapter 5.2 og 5.3.

Investeringsavgiften
* Forskrifter etter investeringsavgiftsloven. Avgiftsnytt nr. 2-5, 1989. Utgitt av Norsk Skattebetalerforening.
* Refsland, Thor og Thesen, G.E.: Investeringsavgiften. 4. kommentarutgave. Utgitt av Norsk Skattebetalerforening. Oslo 1990.
* NOU 1977:38. Investeringsavgift.
* St. meld. nr. 92 (1977-78). Kapitel 6.
* Ot. prp. nr. 26 (1980-81). Kapittel 2.
* Value Added Taxation in Europe. International Bureau of Fiscal Documentation. Chapter 11.

Tollen
* "Lov om toll" av 10. juni 1966 nr. 5.
* Tolltariff - med statistisk varebetegnelse - og "Rundskriv om visse tollettelser" samt "Forskrift av 24. oktober 1986 om tollfrihet for maskiner, apparater og deler derav", gjeldende fra 1. januar 1991. Utarbeidet av Toll- og avgiftsdirektoratet på grunnlag av Stortingets vedtak om tollavgifter.
* Direkte kontakt med Finansdepartementets toll- og avgiftsavdeling.
* St.prp. nr. 1 (1991-92). Om tollavgifter.
* Budsjett-innst. S.nr. 16 (1991-92).

Varetilknyttede avgifter

Kilder generelt:
* Innstilling fra Særavgiftsutvalget av 1970.
* Rundskriv fra Toll- og avgiftsdirektoratet med avgiftsvedtaket, forskrifter, kommentarer og utfyllende bestemmelser.
* St.prp. nr. 1. "Skatter og avgifter til statskassen", forskjellige årganger.

Kilder spesielt:
Avgift på fisk og fiskevarer.
* Lov av 19. juni 1970 og direkte kontakt med Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Prisavdelingen.
* Lov av 30. juni 1955, av 6. mars 1964 og av 10. juni 1977. Direkte kontakt med Fiskeridepartementet, Eksport- og omsetningskontoret ang. 1955- og 1977-loven og med Miljøverndepartementet, Seksjon for friluftsliv og vannøkologi ang. 1964-loven.
* Notater i mappe fra Ann Lisbeth Brathaug, SSB's seksjon for nasjonalregnskap.

Kraftforavgift.
* Lov av 23. februar 1951.
* Notater i mappe fra Ann Lisbeth Brathaug. Opplysningene bekreftet ved direkte kontakt med Statens Kornforretning.

Omsetningsavgift på vin og brennevin.
* Som generelt og dessuten St.meld. nr. 88 (1972-73) og Stortingsforhandlinger 1972-73, 3 e.

Avgift på elektrisk kraft.
* Som generelt og dessuten tidligere utgaver av Det norske skattesystemet.

Avgift på farmasøytiske spesialpreparater.
* Lov av 20. juni 1964 om legemidler mv., kap. V. Direkte kontakt med Statens legemiddelkontroll.

Overskudd i Norsk tipping.
* Lov av 21. juni 1946, nr. 2.

Totalisatoravgift.
* St.prp. nr. 41 og nr. 123 (1988-89).
* St.prp. nr. 1 for de enkelte år, Landbruksdepartementets budsjett, kap. 5571. Direkte kontakt, Landbruksdepartementet, Jordbruksavdelingen.

Avgift av tallspillet Lotto og andre lotteriavgifter.
* Tallspillet Lotto: Lov av 20. desember 1985 og direkte kontakt med Kulturdepartementet, Kulturavdelingen.
* Pengelotteriet: Lov av 4. juni 1976.

Ikke-varetilknyttede avgifter

Kilder generelt:
* Som for varetilknyttede avgifter.

Kilder spesielt:
Skatt og avgift på utvinning av petroleum.
* Lov av 22. mars 1985.
* Særtrykk av forskrifter til petroleumsloven. Utgitt av Oljedirektoratet. Opprinnelige forskrifter til samme, se Norsk Lovtidend 1986/11, side 705.
* St.meld. nr. 30 (1973-74). Virksomheten på den norske kontinentalsokkelen mv., kap. 11.
* Direkte kontakt med Olje- og energidepartementet og Oljedirektoratet.

Eiendomsskatt og andre kommunale avgifter.
* Lov av 6. juni 1975 om eigedomsskatt.
* Harboe (1984).
* Ot.prp. nr. 21 (1991-92) og Innst.O. nr. 46 (1991-92).

Andre avgifter.
* Produktavgift i fiskeri- og selfangstnæringen: St.prp. nr. 1. Folketrygdens utgifter og inntekter, "Produktavgift i fiskerinæringa mv." Direkte kontakt med Finansdepartementet.
* Apotekavgift: Lov av 21. juni 1963 og direkte kontakt med Helsedirektoratet.
* Ellers: Notater i mappe fra Ann Lisbeth Brathaug, SSB's seksjon for nasjonalregnskap, og direkte kontakt med Kjell Hammer, SSB's seksjon for offentlige finanser og kredittmarked.

Subsidier

* Notater fra Ann Lisbeth Brathaug, SSB's seksjon for nasjonalregnskap.
* Direkte kontakt med Kjell Hammer, SSB's seksjon for offentlige finanser og kredittmarked.
* Tall fra Ellen Borgen, SSB's seksjon for nasjonalregnskap.

Referanser

Bergh, Mosken (1989): Skattlegging av sjømenn etter opphevelsen av sjømannsskatteloven. Norsk skattebetalerforenings skriftserie, nr. 20. Oslo 1989.

Brask, Einar (1992): Internasjonal skatt etter skattereformen (del 1). Revisjon og regnskap, nr. 2/92.

Fagernes, Syver (1980): Håndbok i skatterett og ligning. Universitetsforlaget. Oslo 1980.

Harboe, Einar (1984): Eiendomsskatteloven. Kommentarutgave. Universitetsforlaget. Oslo 1984.

Herstad, Kåre (1987 m.fl.): Kåre Herstads skattebok for lønnsmottakere og næringsdrivende. Cappelen. Oslo 1968.

Håndbok (1989): Håndbok i skatterett og ligning. Ajourført ved Marianne Iversen og Trond Sanfelt. Universitetsforlaget. Oslo 1989.

Liland, Anders H. (1988): Norsk nasjonalrapport (om skattereformer). Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådets skriftserie, nr. 20. Allmänna Förlaget. Göteborg 1989.

Stave, Ole Halvor (1989): Skattlegging av sjømenn - nye regler fra 1989. Dommer, uttalelser m.v. i skattesaker og skattespørsmål. Nr. 1/1989.

Woldseth, Kjell (1981): Norsk petroleumsbeskatning. Tidsskrift for Rettsvitenskap. Særtrykk fra årgang 94 - 1981. Universitetsforlaget.

Zimmer, Frederik (1982): Inntektsbegrep og rettsutvikling. Tanum - Norli. Oslo 1982.

Aarbakke, Magnus (1987 og 1990): Skatt på inntekt. Universitetsforlaget. Oslo 1987 og 1990 (hhv. 3. og 4. utgave).

Utkommet i serien sosiale og økonomiske studier (SØS)

Issued in the series Social and Economic Studies (SES)

ISSN 0085-4344 (t.o.m. nr. 63)
ISSN 0801-3845

*** Utsolgt Out of sale**

Nr. 8* Tore Thonestad: Produksjonsstruktur, import og sysselsetting *Structure of Production, Imports and Employment.* 1959-129s. 5,50 kr

- 9 Kryssløpsanalyse av produksjon og innsats i norske næringer 1954 *Input-Output Analysis of Norwegian Industries.* 1960-614s. 10 kr

- 10 Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856 - 1955 *Trend of Mortality and Causes of Death in Norway.* 1962-246s. 8,50 kr

- 11 Idar Møglestue: Kriminalitet og sosial bakgrunn *Crimes and Social Background.* 1962-194s. 7 kr

- 12 Norges økonomi etter krigen *The Norwegian Post-War Economy.* 1965-437s. 15 kr

- 13 Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 *Marriages, Births and Migrations in Norway.* 1965-221s. 9 kr

- 14* Arthur Stonehill: Foreign Ownership in Norwegian Enterprises *Utenlandske eierinteresser i norske bedrifter.* 1965-213s. 12 kr

- 15 Progressiviteten i skattesystemet 1960 *Statistical Tax Incidence Investigation.* 1966-95s. 7 kr

Nr. 16* Langtidslinjer i norsk økonomi 1955-1960 *Trends in Norwegian Economy.* 1966-150s. 8 kr

- 17 Julie E. Backer, Øystein Aagenæs: Dødelighet blant spedbarn i Norge 1901-1963 *Infant Mortality in Norway.* 1966-74s. 7 kr

- 18* Tor Fr. Rasmussen: Storbyutvikling og arbeidsreiser En undersøkelse av pendling, befolkningsutvikling, næringsliv og urbanisering i Oslo-området *Metropolitan Growth, Com-muting and Urbanization in the Oslo Area.* 1966-298s. 12 kr

- 19 Hermod Skånland: Det norske kredittmarked siden 1900 *The Norwegian Credit Market since 1900.* 395s. 11 kr

- 20 Det norske skattesystemet 1967 *The Norwegian System of Taxation.* 1968-146s. 9 kr

- 21 Vidar Ringstad: Estimating Production Functions and Technical Change from Micro Data. An Exploratory Study of Individual Establishment Time-Series from Norwegian Mining and Manufacturing 1959 - 1967 *Estimering av produktfunksjoner og tekniske endringer fra mikro data. Analyser på grunnlag av tidsrekker for individuelle bedrifter fra norsk bergverk og industri. 1971-226s. 9 kr ISBN 82-537-0014-8*

Nr. 22 Tormod Andreassen: Forsvarets virkninger på norsk økonomi *The Impact of the Defence on the Norwegian Economy.* 1972-141s. 9 kr ISBN 82-537-0149-7

- 23 Vidar Ringstad: Prisutvikling og prisatferd i 1960-årene En presentasjon og analyse av nasjonalregnskapets prisdata 1961 - 1969 *The Development and Behaviour of Prices in the 1960's Presentation and Analysis of the Price-Data of the Norwegian National Accounts.* 1974-478s. 15 kr ISBN 82-537-0279-5

- 24* Det norske skattesystemet I Direkte skatter 1974 *The Norwegian System of Taxation I Direct Taxes.* 1974-139s. 9 kr ISBN 82-537-0399-6

- 25* Friluftsliv, idrett og mosjon *Outdoor Recreation, Sport and Exercise.* 1975-114s. 8 kr ISBN 82-537-0469-0

- 26 Nasjonalregnskap, modeller og analyse En artikkelsamling til Odd Aukrusts 60-årsdag *National Accounts, Models and Analysis to Odd Aukrust in Honour of his Sixtieth Birthday.* 1975-320s. 13 kr ISBN 82-537-0530-1

- 27 Den repræsentative undersøgelsesmethode *The Representative Method of Statistical Surveys.* 1976-64s. 8 kr ISBN 82-537-0538-7

- 28 Statistisk Sentralbyrå 100 år 1876-1976 *Central Bureau of Statistics 100 Years.* 1976-128s. 9 kr ISBN 82-537-0557-3

- 29 Statistisk Sentralbyrås 100-årsjubileum Prolog og taler ved festmøtet i Universitetets aula 11. juni 1976 *Central Bureau of Statistics Prologue and Addresses at the Centenary Celebration, University Hall.* 1976-32s. 7 kr ISBN 82-537-0637-5

- 30 Inntekts- og forbruksbeskatning fra et fordelingssynspunkt - En modell for empirisk analyse *Taxation of Income and Consumption from a Distributional Point of View - A Model for Empirical Analysis.* 1976-148s. 9 kr ISBN 82-537-0647-2

- 31* Det norske skattesystemet II Indirekte skatter og offentlige trygdeordninger 1976 *The Norwegian System of Taxation II Indirect Taxes and Social Security Schemes.* 1977-124s. 13 kr ISBN 82-537-0713-4

- 32 Inntekt og forbruk for funksjonshemma *Income and Consumer Expenditure of Disabled Persons.* 1977-166s. 13,00 kr ISBN 82-537-0732-0

Nr. 33 Prinsipper og metoder for Statistisk Sentralbyrås utvalgsundersøkelser *Sampling Methods Applied by the Central Bureau of Statistics of Norway.* 1977-105s. 11 kr ISBN 82-537-0771-1

- 35 Flyttemotivundersøkelsen 1972 *Survey of Migration Motives.* 1978-233s. 15 kr ISBN 82-537-0783-5

- 36 Kjell Wettergren: Konjunkturbølger fra utlandet i norsk økonomi *International Cycles in Norwegian Economy.* 1979-141s. 13 kr ISBN 82-537-0910-2

- 37 Sigurd Høst: Norske lytter- og seervaner *Radio Listening and Television Viewing in Norway.* 1979-216s. 13 kr ISBN 82-537-0931-5

- 38* Erik Biørn: Analyse av investeringsatferd Problemer, metoder og resultater *Analysing Investment Behaviour Problems, Methods and Results.* 1979-91s. 13 kr ISBN 82-537-0952-8

- 39 Olav Ljones: Kvinners yrkesdeltaking i Norge *Female Labour Activity in Norway.* 1979-162s. 13 kr ISBN 82-537-0961-7

- 40 Erik Hernæs: Framskriving av befolkningens utdanning til år 2000 *Projections of the Education Characteristics of the Population to the Year 2000.* 1979-112s. 13 kr ISBN 82-537-0998-6

- 41 Tove L. Mordal: Nordmenns feriereiser *Holiday Trips by Norwegians.* 1979-222s. 13 kr ISBN 82-537-0999-4

- 42 Erik Biørn: Analyse av sammenhengen mellom forbruk, inntekt og formue i norske husholdninger *Analysing the Relationship between Consumption, Income and Wealth in Norwegian Households.* 1980-95s. 13 kr ISBN 82-537-1012-7

- 43 Olav Bjerkholt, Svein Longva: MODIS IV A Model for Economic Analysis and National Planning *MODIS IV Modell for økonomisk analyse og nasjonal planlegging.* 1980-189s. 13 kr ISBN 82-537-1014-3

- 44 Olaf Foss: Holdninger og atferd på arbeidsmarkedet *Attitudes and Behaviour in the Labour Market.* 1980-223s. 15 kr ISBN 82-537-1186-7

- 45 Erling Joar Fløttum: Nasjonalregnskapet i Norge System og beregningsmetoder *National Accounts of Norway System and Methods of Estimation.* 1980-313s. 18 kr ISBN 82-537-1191-3

Nr. 46 Arne Støttrup Andersen, Jan E. Kristiansen, Odd Skarstad, Hans P. Wilse: Inntektsfordeling og levekår *Income Distribution and Level of Living.* 1980-263s. 15 kr ISBN 82-537-1195-6

- 47 Bjørg Moen: Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier Norge i et internasjonalt perspektiv *Trends and Theories in Fertility Norway in an International Context.* 1981-120s. 15 kr ISBN 82-537-1236-7

- 48 Lasse Fridstrøm: Framskriving av arbeidsstyrken 1979 - 2000 *Labour Force Projections.* 1981-109s. 15 kr ISBN 82-537-1556-0

- 49 Turid Noack, Lars Østby: Fruktbarhet blant norske kvinner Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 *Fertility among Norwegian Women Results from the Fertility Survey.* 1981-349s. 20 kr ISBN 82-537-1621-4

- 50 Erik Stordahl: Flyttemønstre Norge 1971 -1974 *Patterns of Migration Norway.* 1982-238s. 20 kr ISBN 82-537-1709-1

- 51 Per O. Aamodt: Utdanning og sosial bakgrunn *Education and Social Background.* 1982-210s. 15 kr ISBN 82-537-1759-8

- 52 Erik Biørn, Eilev S. Jansen: Econometrics of Incomplete Cross-Section/Time-Series Data: Consumer Demand in Norwegian Households 1975 - 1977 *Økonometrisk analyse av ufullstendige tverrsnitts-/tidsseriedata: Konsumetterspørselen i norske husholdninger.* 1982-307s. 20 kr ISBN 82-537-1782-2

- 53 Olav Bjerkholt, Svein Longva, Øystein Olsen, Steinar Strøm: Analysis of Supply and Demand of Electricity in the Norwegian Economy *Analyse av tilbud og etterspørsel etter elektrisitet i norsk økonomi.* 1983-334s. 20 kr ISBN 82-537-1815-2

- 54 Henry Valen, Bernt O. Aardal: Et valg i perspektiv En studie av Stortingsvalget 1981. 1983-285s. 24 kr ISBN 82-537-1932-9

- 55 Anne L. Ellingsæter, Gunvor Iversen: Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilpasninger *Changes in Women's Employment Patterns.* 1984-371s. 24 kr ISBN 82-537-2039-4

- 56 Helge Brunborg: An Economic Model of Fertility, Sex and Contraception *En økonomisk modell for fruktbarhet, seksuell aktivitet og prevensjonsbruk.* 1984-334s. 24 kr ISBN 82-537-2094-7

Nr. 57 Susan Lingsom: Uformell omsorg for syke og eldre *Informal Care of Sick and Elderly.* 1984-265s. 24 kr ISBN 82-537-2101-3

- 58 Lasse Fridstrøm: Individual Labour Supply in Norway *Individenes tilbud av arbeidskraft.* 1984-177s. 24 kr ISBN 82-537-2114-5

- 59 Petter Jakob Bjerve: Økonomi, befolkningsspørsmål og statistikk Utvalgte arbeider av Petter Jakob Bjerve *Economy, Population Issues and Statistics Selected works by Petter Jakob Bjerve.* 1985-431s. 50 kr ISBN 82-537-2236-2

- 60 Erik Hernæs: Framskriving av befolkningens utdanning Revidert modell *Projections of the Educational Characteristics of the Population A Revised Model.* 1985-95s. 25 kr ISBN 82-537-2296-6

- 61 Tiril Vogt: Vannkvalitet og helse Analyse av en mulig sammenheng mellom aluminium i drikkevann og aldersdemens *Water Quality and Health Study of a Possible Relation between Aluminium in Drinking Water and Dementia.* 1986-77s. 30 kr ISBN 82-537-2370-9

- 62 Lars B. Kristofersen: Dødelighet blant yrkesaktive Sosiale ulikheter i 1970-årene *Mortality by Occupation Social Differences in the 1970s.* 1986-54s. 40 kr ISBN 82-537-2398-9

- 63 Liv Anne Støren: Levekår blant utenlandske statsborgere 1983 *Living Conditions among Foreign Citizens.* 1987-299s. 55 kr ISBN 82-537-2432-2

- 64 Marit Wårum: Tidsbruk og aktivitet i nærmiljø *Neighbourhood Activity and the Use of Time.* 1987-91s. 45 kr ISBN 82-537-2534-5

- 65 Knut H. Alfsen, Torstein Bye, Lorents Lorentsen: Natural Resource Accounting and Analysis The Norwegian Experience 1978 - 1986 *Naturressursregnskap og analyser Norske erfaringer.* 1987-71s. 40 kr ISBN 82-537-2560-4

- 66 Liv Grøtvedt: Støy og helse Analyse av støyopplevelser i Norge *Noise and Health Study on Noise Annoyance in Norway.* 1988-71s. 45 kr ISBN 82-537-2574-4

- 67 Modeling Demand for Natural Gas A Review of Various Approaches *Etterspørsel etter naturgass En oversikt over ulike modellopplegg.* 1988-81 s. 40 kr ISBN 82-537-2665-1

Nr. 68 Miljøstatistikk 1988 Naturressurser og miljø *Environmental Statistics Natural Resources and the Environment.* 1988-291s. 70 kr ISBN 82-537-2664-3

- 69 Bernt Aardal, Henry Valen: Velgere, partier og politisk avstand. 1989-329s. 125 kr ISBN 82-537-2762-3

- 70 Sosialt utsyn 1989 *Social Survey.* 1989-230s. 125 kr ISBN 82-537-2776-3

- 71 Anne Lise Ellingsæter: Normalisering av deltidsarbeidet En analyse av endring i kvinners yrkesaktivitet og arbeidstid i 80-årene *Normalization of Part-Time Work A Study of Women's Employment and Working Time Patterns in the 1980s.* 1989-127s. 75 kr ISBN 82-537-2779-8

72 Dag Album: Individ, arbeid og inntekt En fordelingsanalyse *Individuals, Jobs and Earnings A study of Distribution.* 1989-198s. 85 kr ISBN 82-537-2850-6

- 73 Kjell Arne Brekke, Asbjørn Torvanger (red.): Vitskapsfilosofi og økonomisk teori *Philosophy of Science and Economic Theory.* 1990-315s. 115 kr ISBN 82-537-2857-3

Nr. 74 Henry Valen, Bernt Aardal, Gunnar Vogt: Endring og kontinuitet Stortingsvalget 1989. 1990-172s. 100 kr ISBN 82-537-2963-4

- 75 Odd Aukrust: Økonomisk forskning og debatt. Utvalgte artikler 1942-1989 1990-383s. 125 kr ISBN 82-537-2984-7

- 76 Gustav Haraldsen, Hege Kitterød: Døgnet rundt Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90 Tidsnyttingsundersøkelsene. 1992-185s. 189 kr ISBN 82-537-3639-8

- 77 Jan-Erik Lystad: Norsk hotellnæring 1950-1990. 1992-174s. 115 kr ISBN 82-537-3677-0

- 78 Olav Ljones, Bjørg Moen, Lars Østby (red.): Mennesker og modeller Livsløp og kryssløp. 1992-336s. 165 kr ISBN 82-537-3699-1

- 79 Inger Gabrielsen: Det norske skattesystemet 1992 *The Norwegian Tax System* Under utgivelse

Pris kr 115,00
Publikasjonen utgis i kommisjon hos Akademika - avdeling for offentlige publikasjoner, Oslo, og er til salgs hos alle bokhandlere.

Statistisk sentralbyrå

ISBN 82-537-3728-9
ISSN 0801-3845